

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ
ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
418

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΡΧΑΙΑ Β/Γ = 26.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ



ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΒΙΟΙ

Ἡ Εἰσαγωγή καί ἡ μετάφραση τῶν βίων τοῦ Θεμιστοκλῆ καί τοῦ Περικλῆ
ἔγιναν ἀπό τόν Μιχ. Οἰκονόμου. Οἱ βίοι τοῦ Σόλωνα καί τοῦ Φωκίωνα
ἀπό τόν Βασ. Τσακατίκα.

ΣΤ 89 ΣΧΒ
Πρόταξη

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ - ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ - ΠΕΡΙΚΛΗΣ - ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1982



002
HNE
ET2B
918

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ - ΘΙΜΙΣΤΟΚΛΗΣ - ΠΕΡΙΚΛΗΣ - ΘΥΚΙΔΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΕΠΙΜΕΤΕΧΝΗΣΗ

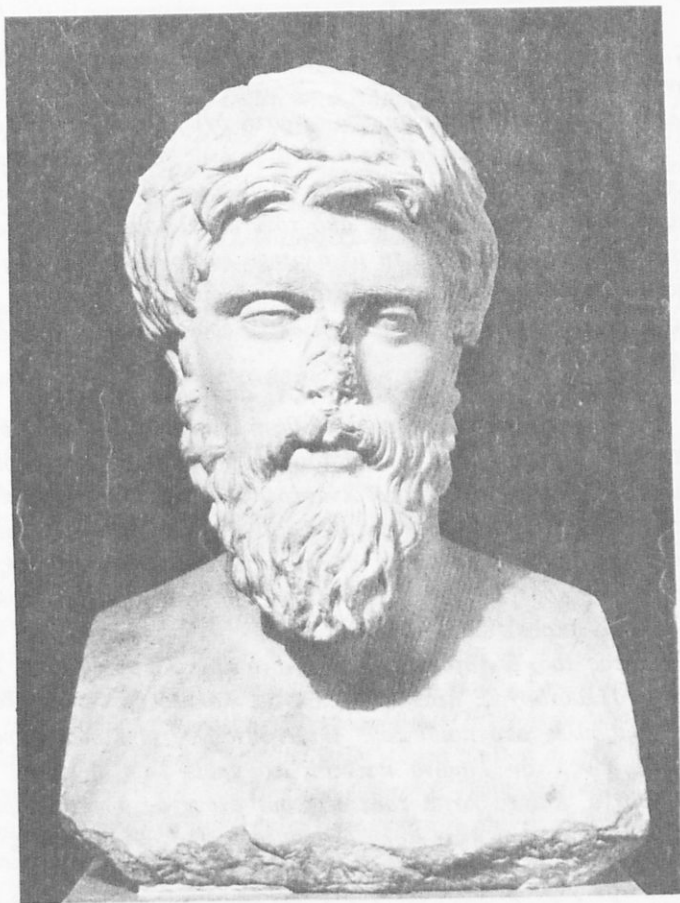
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΕΚΤΟΝΙΚΑ

Ε. ΤΥΜΠΑΚΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

Οργ. Ξενο. Βιβλίων
3273 1984



Προτομή πού πιστεύεται ὅτι εἰκονίζει τόν Πλούταρχο.
(Μουσεῖο Δελφῶν).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Χαιρώνεια ἦταν μιά μικρή πολιτεία στά σύνορα τῆς Βοιωτίας καί τῆς Φωκίδας, κοντά στόν ποταμό Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρουμε ἀπό τήν ἱστορία, τό 338 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β΄ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Θηβαίους καί τοὺς ἄλλους Ἑλ-

Καταγωγή
τοῦ Πλουτάρ-
χου. Τά παι-
δικά του χρό-
νια.



ληνες, πού αναγκάστηκαν τότε νά δεχτοῦν τήν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων.

Ἀλλά ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστή ὄχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τό ὄνομά της μέ τό ἱστορικό αὐτό γεγονός, μά καί γιατί ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, πού τά πολυάριθμα ἔργα του ἐπὶ αἰῶνες ἀπό τότε κυκλοφοροῦν σέ χιλιάδες ἐκδόσεις καί διαβάζονται μέ τή μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σέ ὅλες τίς ἐποχές καί σέ ὅλο τόν κόσμο. Ἐτσι τό ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τοῦ, πού πολύ εἶχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μέ τό δικό του τήν ἀθανασία.

Ὁ Πλούταρχος γεννήθηκε τό 46 μ.Χ. ἀπό εὐπορους γονεῖς, πού εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση καί κοινωνική θέση στή μικρή πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ὁ ἴδιος στά ἔργα του μᾶς δίνει πληροφορίες γιά τήν οἰκογένειά του καί γιά τή ζωή του. Ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ προπάππου του, τοῦ Νικάρχου, πού ἦταν εὐπορος καί εἶχε ἀρκετές φιλοσοφικές καί θεολογικές γνώσεις. Ἐπίσης συχνά μνημονεύει ὁ Πλούταρχος τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, καί διηγεῖται πολλά εὐχάριστα ἀνέκδοτα πού ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ὁ πατέρας του, ὁ Αὐτόβουλος, σύμφωνα πάντοτε μέ ὅσα μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος, ἦταν ἄνθρωπος μέ πολλές ἀρετές καί ἔδινε σοφές συμβουλές στό παιδί του. Ὁ Πλούταρχος εἶχε δύο μικρότερους ἀδερφοὺς, τόν Τίμωνα καί τόν Λαμπρία. Τούς ἀναφέρει καί αὐτούς συχνά, καί τά λόγια τους δείχνουν ὅτι εἶχαν ἀρκετή μόρφωση. Οἱ τρεῖς ἀδερφοί ἦταν πολύ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὅπως καί ὅλα τά μέλη στήν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτή τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος καί ἔζησε τά παιδικά καί τά πρῶτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τήν πρώτη του μόρφωση καί νωρίς ἔδειξε τήν ἀσυγκράτητη φιλομάθειά του. Ἡ μικρή ὁμως Χαιρώνεια δέν εἶχε ἀρκετές πηγές γιά τό πνεῦμα του, πού διψοῦσε γιά μάθηση. Ἐπρεπε νά εὐρύνει τή μόρφωσή του σέ μεγαλύτερα πνευματικά κέντρα.

Ἡ ἐποχή του.

Κατά τούς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολύ διαφορετική ἀπό ἐκείνη πού εἶχε, ὅταν ἔζησαν οἱ πολύ ἀρχαῖοτεροι ἀπό αὐτόν Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5.

καί τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τήν εὐτυχία νά ζοῦν σέ μιὰ ἐλεύθερη πατρίδα. Ἐβλεπαν νά συναγωνίζονται οἱ ἐλληνικές πόλεις σέ προκοπή καί σέ δύναμη καί μέσα σ' αὐτές αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τόν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτή τήν εὐτυχία δέν τήν εἶχε ὁ Πλούταρχος. Δύο αἰῶνες πρὶν αὐτός γεννηθεῖ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταγεῖ στοὺς Ρωμαίους (146 π.Χ.). Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία εἶχε ἀπλωθεῖ σέ ὅλο τὸν τότε γνωστό κόσμον. Οἱ μεσογειακές χώρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία καί ἡ Βόρεια Ἀφρικὴ ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπέραντο κράτος μέ πρωτεύουσα τὴ Ρώμη.

Καί ὁμως τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα δέν ἔπαψε νά ζεῖ. Στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καί στὴ Συρία καί στὴν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καί ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἐξακολουθοῦσε νά μένει ζωντανή στό στόμα τοῦ λαοῦ μέ τὴ μορφή πού τὴ βλέπουμε γραμμένη στὰ ἱερά κείμενα τῆς «Καινῆς Διαθήκης». Ἔτσι, μέσα στό ἀπέραντο ρωμαϊκὸ κράτος, ἐξακολουθοῦσε νά ζεῖ ὁ ἐλληνικὸς κόσμος μέ κέντρο ἀκτινοβόλο τὴν Ἀθήνα. Σ' αὐτὴν ἔρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ ἐλληνικά μέρη ὅσοι ἤθελαν νά τροφοδοτήσουν τὸ πνεῦμα τους καί νά μορφωθοῦν στὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία. Οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νά ἔρθουν στὴν Ἀθήνα, γιὰ νά συμπληρώσουν τὴ μόρφωσή τους καί νά διδαχτοῦν ἀπὸ ἐξοχούς ἄντρες. Καί, ἂν ἡ Ρώμη εἶχε γίνεи ἐξαιτίας τῶν κατακτήσεών της ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, στὴν Ἀθήνα εἶχε ἀπομείνει τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ὁ πιὸ ἐνδοξος καί πιὸ ἐπιζήλος τίτλος τῆς πρωτεύουσας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ὁ Πλούταρχος, λοιπόν, ὅταν στὰ πρῶτα χρόνια τῆς νεανικῆς του ἡλικίας αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νά λάβει ἀνώτερη μόρφωση, ἦρθε στὴν Ἀθήνα καί παρακολούθησε πολλοὺς δασκάλους καί πολλὰς ἐπιστῆμες. Τοῦ ἄρεσαν τὰ μαθηματικά, οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἡ ἱατρικὴ, καί βλέπουμε στὰ ἔργα του ὅτι εἶχε ἀρκετές γνώσεις ἀπὸ τίς ἐπιστῆμες αὐτές. Ἐκεῖνο ὁμως πού ἰδιαίτερα τὸν τράβηξε, ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Ἡ μόρφωσή
του.

Καί εὐτύχησε νά ἔχει δάσκαλό του τὸν Ἀμμώνιο τὸν Ἀλεξανδρεά, πού τὸν ἐμύησε σέ ὅλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα, προπάν-

των ὅμως στίς πλατωνικές θεωρίες. Γιά τό δάσκαλό του μιλεῖ συχνά στά ἔργα του μέ πολλή ἀγάπη καί ἐκτίμηση. Ἀλλά καί ὁ Ἀμμόνιος καί πολλοί ἄλλοι πνευματικοί ἄνθρωποι ἐπίσης ἐκτίμησαν τήν ἀξία καί τό χαρακτήρα τοῦ Πλουτάρχου, πού ἀνακηρύχτηκε ἐπίτιμος Ἀθηναῖος πολίτης.

Ἡ δίδωα του ὅμως γιά μόρφωση ἦταν πάντα ζωντή καί ἀνικανοποίητη. Γι' αὐτό δέν περιορίστηκε στά ὅσα ἔμαθε στήν Ἀθήνα. Πήγε στήν Ἀλεξάνδρεια ὅπου ὑπῆρχαν λαμπρά ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καί πλουσιότατη βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ συμπλήρωσε τίς φιλοσοφικές σπουδές του καί παρακολούθησε καί μαθήματα φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ δράση του.

Ἀλλά καί τή μητρόπολη τοῦ τότε κόσμου, τή Ρώμη, ἐπισκέφτηκε ὁ Πλουτάρχος. Εἶχε συμπληρώσει πιά τόν κύκλο τῶν σπουδῶν του καί εἶχε γίνει ὁ ἴδιος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φήμη του εἶχε διαδοθεῖ καί πολλές προσωπικότητες παρακολουθοῦσαν τά μαθήματά του καί ἐδειχναν τήν ἐκτίμησή τους στό σοφό Ἑλληνα. Συνδέθηκε στενά μέ σπουδαίους Ρωμαίους, ἀκόμα καί μέ τόν αὐτοκράτορα Τραϊανό, καί ἀπόκτησε τά δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Καμιά ὅμως ἀπό τίς μεγάλες πόλεις πού ἐπισκέφτηκε, οὔτε ἡ Ἀθήνα οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ἡ Ρώμη, δέν πῆρε στήν καρδιά του τή θέση πού εἶχε ἡ μικρή ἰδιαίτερη πατρίδα του. Αὐτήν νοσταλγοῦσε σέ ὅλα του τά ταξίδια καί ἀπό καιρό σέ καιρό ἐκεῖ πῆγαινε, γιά νά βρεθεῖ στά γνώριμά του μέρη καί στόν κύκλο τῶν συμπολιτῶν του πού τόν ἀγαποῦσαν καί τοὺς ἀγαποῦσε. Καί ἐκεῖ, στή Χαιρώνεια, ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά πιά, γιά νά ἀρχίσει νά γράφει τά ἔργα πού εἶχε ἤδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νομφεύτηκε τήν ἐνάρετη συμπολίτισσά του Τιμοξένα καί ἀπόκτησε τέσσερις γιούς καί μιὰ θυγατέρα πού πέθανε πολύ μικρή. Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιά τόν Πλουτάρχο μιὰ ἀπό τίς μεγαλύτερες φροντίδες του καί ἀφιερώθηκε σ'αὐτή μαζί μέ τήν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοτάξιδος, ὅπως ἦταν, δέ σταμάτησε νά ταξιδεύει κατά καιρούς σέ διάφορες ἐλληνικές πόλεις, στήν Ἀθήνα, στοὺς Δελφούς, στήν Αἰδηψό, στήν Ἰσθμία, στήν Ὀλυμπία, καί γνωρίστηκε μέ σπουδαίους Ἑλληνες πού θαύμαζαν τήν ἀρετή καί τή σοφία του. Στόν τόπο ὅμως τῆς μόνιμης διαμονῆς του, στήν ἀγαπημένη του Χαιρώνεια, ἐνωθε ὅλη τήν ἀνεση καί ἀνακτοῦσε τίς δυνάμεις του, γιά νά συνεχίζει τή συγγραφὴ τῶν

ἔργων του. Οἱ συμπολίτες του τόν τίμησαν μέ πολλά ἀξιώματα, πού αὐτός τά ἀναλάβαινε μέ προθυμία, ὄχι γιά νά ικανοποιήσει τή φιλοδοξία του, παρά γιά νά ἐξυπηρετήσει ὅσο μπορούσε τήν ἰδιαίτερη πατρίδα του.

Ὁ βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος μέ τίς ἠθικές θεωρίες του, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ πιό βασική ἦταν ἡ πίστη του στή θεία πρόνοια καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σέ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπό τό δημόσιο βίο καί ἐγινε ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τό 126 μ.Χ.

Τά συγγράματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἱστορικά καί φιλοσοφικά.

Τά ἔργα τοῦ
Πλουτάρχου.

Τά ἱστορικά του ἔργα εἶναι γνωστά μέ τόν τίτλο «Παράλληλοι βίοι». Οἱ Βίοι αὐτοί εἶναι βιογραφίες σπουδαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων καί ἀποτελοῦν 23 ζεύγη. Τό κάθε ζεύγος παρουσιάζει ἕναν Ἕλληνα καί ἕναν ἀντίστοιχο Ρωμαῖο, πού συγκρίνονται μεταξύ τους. Ἔτσι βιογραφοῦνται σοφοί νομοθέτες, ἐνδοξοί στρατηγοί, ἐξοχοί πολιτικοί καί ρήτορες, πού εἶναι σχεδόν ὅλοι πρότυπα καί παραδείγματα πρὸς μίμηση. Ἄν κοντά σ' αὐτούς τοὺς ἐνάρετους ἀνθρώπους παράθεσε καί μερικούς πού ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ἀντίθετος, αὐτό τό ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, γιά νά διεγείρει, μέ αὐτή τήν ἀντίθεση, μεγαλύτερη ἀποστροφή πρὸς τό κακό καί μεγαλύτερη ἐκτίμηση γιά τήν ἀρετή.

Ἡ ἱστορία λοιπόν, ὅπως τή γράφει ὁ Πλούταρχος στοὺς «Βίους» του, δέν εἶναι ἡ ἐπιστημονική καί μεθοδική ἔκθεση γεγονότων καί καταστάσεων, ὅπως μᾶς τήν παρουσίασε ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν καί ἄλλοι ἱστορικοί. Εἶναι ἕνα μάθημα ἐμπρακτῆς ἠθικῆς μέ πλούσια παραδείγματα, γιά νά τά μιμηθοῦμε ἢ γιά νά τά ἀποφύγουμε. Ἀλλά τό μάθημα αὐτό πού δίνουν οἱ βιογραφίες τοῦ Πλουτάρχου στοὺς ἀναγνώστες του γίνεται μέ τόν πιό εὐχάριστο τρόπο, γιατί εἶναι διανθισμένες ἀπό ἀνέκδοτα, διηγήσεις, λόγια καί πράξεις τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς αὐτῶν πού βιογραφοῦνται, ὥστε νά τοὺς γνωρίζουμε ὄχι μόνο ὡς ἱστορικά πρόσωπα, ἀλλά καί ὡς ἀνθρώπους μέσα στήν κοινωνία πού ἔζησαν.

Γιά νά γράψει τίς βιογραφίες αὐτές ὁ Πλούταρχος, χρησιμοποίησε ἄφθονες πηγές. Εἶχε μελετήσει ὅλους τοὺς συγγραφεῖς πού ἔγραψαν

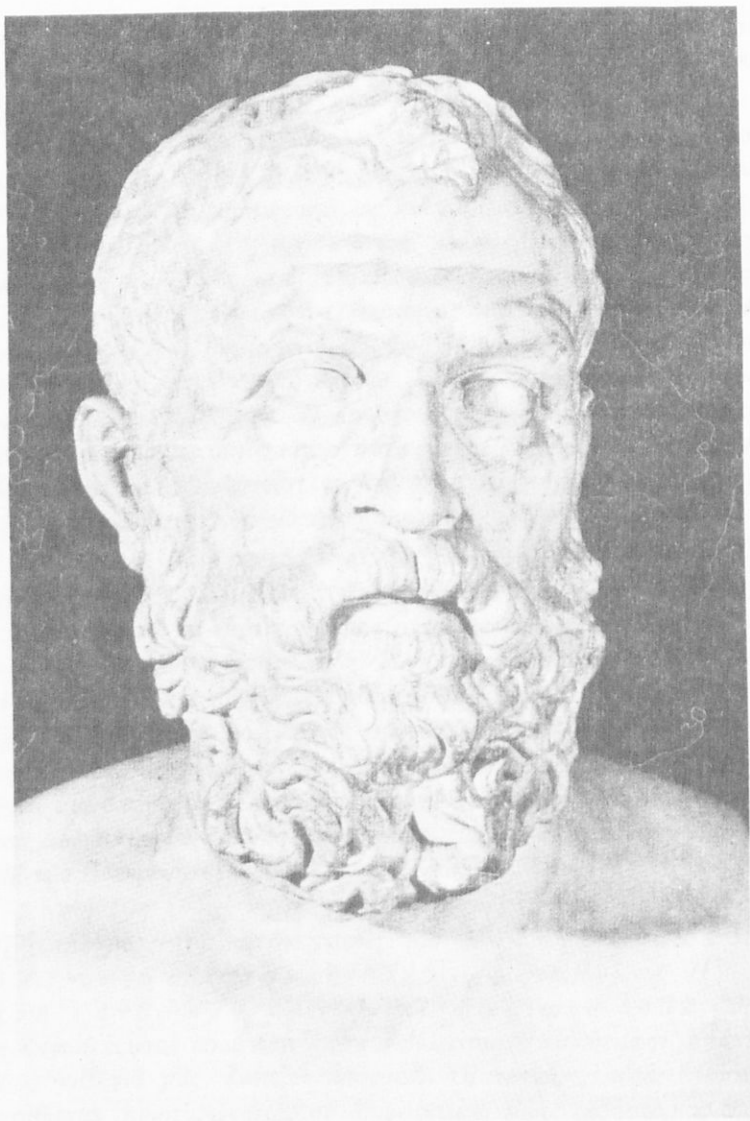
πρίν από αὐτόν καί μᾶς παραθέτει ὀνόματα, συγγράμματα καί πληροφορίες πού δέ θά γνωρίζαμε σήμερα, ἂν ἔλειπαν τά ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τά ἄλλα ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, τά « Ἡθικά », ὅπως λέγονται, εἶναι συλλογή ἀπό 83 πραγματεῖες. Οἱ περισσότερες ἐξετάζουν ἠθικά ζητήματα. Περιέχονται ὁμως καί πολλές ἄλλες πού ἀσχολοῦνται μέ διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, ὅπως καί μέ θέματα ἀπό τίς φυσικές ἐπιστήμες καί τήν ὑγιεινή. Ὅλα αὐτά τά ἔγραψε ὁ Πλούταρχος γιά τούς νέους τῆς ἐποχῆς του καί περιέχουν σοφές γνώμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις ἀπό τόν κοινωνικό καί ἰδιωτικό βίο τῶν ἀνθρώπων καί δίνουν ὠφέλιμες ὑποδείξεις καί συμβουλές. Ἡ προσπάθειά του εἶναι πάντοτε καί στίς πραγματεῖες αὐτές, ὅπως καί στούς «Βίους» του, νά διδάξει τίς ἀρετές ἐκεῖνες πού ἐξυψώνουν τόν ἄνθρωπο καί συντελοῦν στήν ἀτομική εὐτυχία καί στήν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

Γιά τοῦτο ὁ Πλούταρχος εἶναι ἓνας ἀπό τούς πιό ἀγαπητούς Ἑλληνες συγγραφεῖς. Σέ ὅλους τούς αἰῶνες πού πέρασαν ἀπό τήν ἐποχή του ὡς σήμερα τά ἔργα του διαβάζονται μέ μεγάλη εὐχαρίστηση. Οἱ Βυζαντινοί εἶχαν τά κείμενα τοῦ Πλουτάρχου στά σχολεῖα τους καί οἱ ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς τά μελετοῦσαν καί τά ἀγαποῦσαν πολύ. Στούς χρόνους πού ἄρχισε στήν Εὐρώπη ἡ Ἀναγέννηση καί ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ Πλούταρχος πῆρε τήν πρώτη θέση καί ἀπό τότε τά ἔργα του μεταφράστηκαν σέ ὅλες τίς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Σοφοί συγγραφεῖς καί λογοτέχνες μιλοῦν γιά τόν Πλούταρχο μέ θαυμασμό καί ἀγάπη.

Στό βιβλίο τοῦτο παραθέτονται τέσσερις ἀπό τούς «Βίους» τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι οἱ βιογραφίες τοῦ Σόλωνα (639 - 559 π.Χ.), τοῦ Θεμιστοκλή (525 - 461 π.Χ.), τοῦ Περικλή (490 - 429 π.Χ.) καί τοῦ Φωκίωνα (402 - 318 π.Χ.) πού ἔζησαν πολύ πρίν ἀπό τόν Πλούταρχο καί ἦταν γι' αὐτόν, ὅπως καί γιά μᾶς, ἔνδοξοι πρόγονοι. Οἱ τέσσερις αὐτοί Ἀθηναῖοι στάθηκαν πρωταγωνιστές σέ διαφορετικές ὥρες τῆς ἱστορίας τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἀπό τά πρῶτα βήματα, τήν ὀρμητική ἀνοδο καί τήν ἀκμή τῆς ὡς τά ὀδυνηρά χρόνια τῆς ἀδυναμίας τῆς, κι ἔτσι ἡ ζωή καί ἡ προσωπικότητά τους εἶναι ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ἱστορικῆς πορείας τῶν Ἀθηνῶν.

1. ΣΟΛΩΝ



Σόλων (639-559 π.Χ.)

(Ρωμαϊκό αντίγραφο από προτομή του 3. αϊ. π.Χ. Νεάπολη, Έθνικό Μουσείο).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στό παρακάτω ποίημα, ο Σόλων μιλάει ο ίδιος για τη νομοθεσία του, τη «σεισάχθεια»:

Σάν ποιο ἄφησα στή μέση ἀπ' ὅσα μ' ἔκαμαν
νά συγκαλέσω τό λαό σέ σύναξη;
Μπρός στοῦ Καιροῦ τό δικαστήριο μάρτυρα
ἄριστον ἔχω τήν ἱρανή μητέρα ἐγώ
τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, τούτη δῶ τή μαύρη Γῆ,
πού πάνωθ' ἐπὶ πέτρες σήκωσα πολλές,
χρεῶν σημάδια· σκλάβ' ἀπ' αὐτῇ ἔτ' ἔτι
καί τώρα λεύτερη εἶναι. Κι Ἀθηναίους πολλούς,
πού δίκια ἢ ἄδικα εἶχαν πουληθεῖ μακριά,
στή θεόχτιστη πατρίδα τοὺς ξανάφερα·
ἄλλοι, πού χρέη ἀθάσταχτα τοὺς πιέζανε,
μόνοι εἶχαν φύγει καί, γυρνώντας δῶ κι ἐκεῖ,
τήν ἀττική τους γλώσσα εἶχαν ξεχάσει πιά,
κι ἀπ' τῆς σκλαβιάς ἄλλοι ὑποφ' ἔσαν τὴν ντροπή
ἐδῶ στὸν τόπο, μπρός στοῦ ἀγρίεμα τρέμοντας
τῶν ἀφεντάδων. Ὅλους τοὺς λευτέρωσα.
Καί βί' ἅμα καὶ δίκιο συνταιριάζοντας
τά ἔφερα τοῦτα ἐγώ ὥς τὴν ἄκρη, δυνατά,
ἔτσι ὅπως εἶχα τάξει. Νόμους ὄρισα
ἴδιους γιὰ τοὺς μεγάλους καὶ γιὰ τοὺς μικροὺς
τό δίκιο δρόμο στὸν καθένα δείχνοντας.
Ἄν τῇ βουκέντρ' ἄλλος ἄλλος ἐπιανε,
ἄνθρωπος φιλοχρήματος, κακόβουλος,
ἀντὶς γιὰ μέ, τό λαό δέ θά τόν δάμαζε·

γιατί ἂν παραδεχόμεν ὅσα θ' ἄρεσε
 σ' αὐτοὺς ἐδῶ νά πάθουνε οἱ ἀντίπαλοι
 κι ὅσα γιὰ τούτους βάζαν οἱ ἄλλοι μέ τό νοῦ,
 ἢ πόλῃ ἀπ' ἀντρες πλῆθος θά 'μενε ὀρφανή.
 Γι' αὐτό ἄμυνα κρατοῦσα ἀπ' ὅλες τίς μεριές,
 λύκος ζωσμένος ἀπό σκυλλοὶ πικνό.

.....

Καί στό λαό ἐγώ λέω, ἂν πρέπει νά τά πῶ
 ἔξω ἀπ' τά δόντια: αὐτά πού τώρα ἀπόχτησαν
 οὔτε στ' ὄνειρό τους δέ θά τά 'βλεπαν.

.....

Ὅσο γιὰ τούς μεγάλους καί τούς δυνατοὺς,
 πρέπει νά μέ δοξάζουν καί νά μ' ἀγαποῦν·
 τ' ἀξίωμα τοῦτο ἂν κάποιος ἄλλος τό 'παιρνε,
 νά συγκρατήσῃ δέ θά μπόρειε τό λαό
 καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, ταραζόντας
 τό γάλα, θά 'θγαζε ὅλο τό καϊμάκι του·
 ἐγώ ὅμως μέσ στή μέση στάθῃκα τῶν δυό
 μερίδων, σύνορό τους.

(Μετ. Θρ. Σταύρου)

ΣΟΛΩΝ

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ.
Ο ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΣΟΦΟΙ

(Περίληψη κεφαλαίων 1 - 7)

Ὁ Σόλων ἦταν γιὸς τοῦ Ἐξηκεστίδη, πού ἡ γενιά του ἦταν ἀρχοντική καί ἔφτανε ὡς τόν Κόδρο, μά πού ἡ περιουσία του ἦταν μέτρια καί ὁ ἴδιος δέν ἀνήκε στους ἰσχυρούς. Γιά τή μητέρα τοῦ Σόλωνα ἀναφέρουν πώς ἦταν ἐξαδέρφη τῆς μητέρας τοῦ Πεισιστράτου. Καί μέ τόν ἴδιο τόν Πεισίστρατο λέει μιὰ παράδοση πώς ὁ Σόλων ἦταν στενός φίλος, γι' αὐτό καί ὅταν πῆραν διαφορετικό δρόμο στήν πολιτική δέ μίσησε σφοδρά ὁ ἓνας τόν ἄλλον. Ἐπειδὴ ὁ πατέρας του ἦταν γενναιοδωρός καί εἶχε ξοδέψει τήν περιουσία του, ὁ Σόλων στράφηκε στό ἐμπόριο, γιατί, καθὼς ἦταν ἀπό οἰκογένεια συνηθισμένη νά δίνει, δέν ἤθελε νά ἀρχίσει νά παίρνει ἀπό τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἄρχισε νά ταξιδεύει, ὅχι ὅμως μόνο γιά νά κερδίσει χρήματα, ἀλλά καί γιά νά μάθει τόν κόσμον καί νά ἀποκτήσει πείρα. Στήν πραγματικότητα, ἄλλωστε, ὁ Σόλων δέ θαύμαζε τόν πλοῦτον οὔτε ἤθελε τό περιττό, πίστευε ὅμως ὅτι τό ἀναγκαῖο πρέπει κανεῖς νά τό ἐπιδιώκει. Μὲ τό ἐμπόριο μάλιστα στήν ἐποχὴ αὐτὴ ἀποκοτύσε κανεῖς φήμη καί δημιουργοῦσε σπουδαῖες φιλικές σχέσεις. Ἡ ἀσχολία τοῦ Σόλωνα μὲ τό ἐμπόριο ἴσως νά ἐπηρέασε καί τή ζωὴ του. Τοῦ ἄρεσε νά ξοδεύει χρήματα καί ἀγαποῦσε τήν καλοπέραση καί τίς χαρὲς τῆς ζωῆς, γιά τίς ὁποῖες μιλάει καί στὰ ποιήματά του. Σέ ποιήμά του ὥστόσο πάλι τοποθετεῖ τόν ἑαυτό του μέ τοὺς φτωχοὺς καί ὄχι μέ τοὺς πλουσίους. Μὲ τήν ποίηση ἀσχολήθηκε στήν ἀρχὴ γιά διασκέδαση. Ἀργότερα ἔβαλε στοὺς στίχους του φιλοσο-

φικές ιδέες και πολιτικά ζητήματα όχι για να μείνουν στη μνήμη των ανθρώπων, αλλά για να εκθέσει το έργο του και κάποτε για να συμβουλέψει ή να επιπλήξει τους Αθηναίους. Λένε πώς και τους νόμους του προσπάθησε να διατυπώσει σε στίχους. Από τη φιλοσοφία του άρresαν τά ηθικά και τά πολιτικά θέματα, ενώ οι γνώσεις του για τη φύση ήταν απλοϊκές.

Την εποχή εκείνη, ο κόσμος είχε σε μεγάλη υπόληψη τους σοφούς, πιο πολύ για την πολιτική τους πείρα. Κυκλοφορούσαν όμως και διάφορες ιστορίες, όπως εκείνη με το χρυσό τρίποδα, που γίνονταν αίτια να μεγαλώσει ή φήμη τους. Κάτι ψαράδες από την Κώ βρήκαν στά δίχτυα τους ένα χρυσό τρίποδα, που από διάφορα περιστατικά έγινε αφορμή μεγάλης διαμάχης ανάμεσα στην Κώ και στη Μίλητο. Η Πυθία, που της ζήτησαν να μεσολαβήσει, είπε να χαρίσουν τον τρίποδα στον πιο σοφό. Ο τρίποδας έπειτα από αυτό έκαμε τό γύρο όλων των σοφών, γιατί καθένας τους θεωρούσε άλλον σοφότερο από τον έναν το και το τον έστελνε. Τέλος από τη Μίλητο, όπου είχε καταλήξει, μεταφέρθηκε στη Θήβα και αφιερώθηκε στο ναό του Απόλλωνα.

Από τους σοφούς αυτούς ο Σόλων ήταν πιο πολύ φίλος με τον Ανάχαρη και με τον Θαλή, τον οποίο μάλιστα επισκέφτηκε και στη Μίλητο. Κάποτε που ο Ανάχαρης βρέθηκε στην Αθήνα και έμαθε ότι ο Σόλων καταγινόταν να συντάξει τους νόμους του, τον περιέλασε και το έλεγε ότι οι νόμοι του δέ θα σταματήσουν τις αδικίες, γιατί μοιάζουν με τους ίστους της αράχνης: Θά συγκρατήσουν τους μικρούς και τους ανίσχυρους, ενώ οι ισχυροί θα τους σπάσουν. Ο Σόλων όμως απάντησε ότι οι άνθρωποι σέβονται τις συμφωνίες τους, όταν κανείς δεν έχει συμφέρον να τις παραβιάσει. Και αυτός θα έκανε νόμους, που οι πολίτες θα καταλάβαιναν πώς είναι καλύτερο για όλους να τους τηρούν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

(Κεφ. 8-10)

ΚΕΦ. 8

1 Ο Σόλων πα-
ρακινεί τους
Αθηναίους να

Κάποτε οι Αθηναίοι αποκαμωμένοι από έναν μακροχρόνιο και δύσκολο πόλεμο με τους Μεγαρείς για την κατοχή της Σαλαμίνας ψήφισαν νόμο που απαγόρευε κάθε πρόταση, έγγραφη

ἡ προφορική, πού θά ζητοῦσε νά ξαναρχίσει ἡ πόλη τή διαμάχη γιά τή Σαλαμίνα. Ἀλλίως ποινὴ ἦταν ὁ θάνατος. Ὁ Σόλων δέν μπορούσε νά ὑποφέρει τήν ντροπὴ αὐτή, καί καθὼς ἔβλεπε ὅτι πολλοὶ νέοι εἶχαν ζωηρὴ ἐπιθυμία νά ξαναρχίσει ὁ πόλεμος, οἱ ἴδιοι ὅμως δέν τολμοῦσαν νά δώσουν τήν ἀφορμή, ἐπειδὴ τό ἀπαγόρευε ὁ νόμος, προσποιήθηκε στήν ἀρχὴ πὼς τρελάθηκε καί διαδόθηκε μάλιστα μέσα ἀπὸ τό σπίτι του ἡ φήμη στήν πόλη πὼς τοῦ εἶχε σαλέψει τό μυαλό. Ἐπειτα ἔγραψε κρυφά μίαν ἐλεγεία, τὴ μελέτησε ὥστε νά τὴ λέει ἀπέξω καί ὀρμησε ξαφνικά στήν ἀγορά μ' ἓνα σκούφο στό κεφάλι. Ὅταν μαζεύτηκε πολὺς κόσμος, ὁ Σόλων ἀνέβηκε στό βῆμα τοῦ κήρυκα καί τραγοῦδησε ὁλόκληρη τὴν ἐλεγεία πού ἄρχιζε ἔτσι:

Κήρυκας ἔρχομαι ἀπὸ τὴν ποθητὴ Σαλαμίνα
 κί ἀντί γιά λόγο τραγοῦδι θά πῶ.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει τὸν τίτλο «Σαλαμίνα», ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατὸ στίχους καί εἶναι μέ πολλὴ τέχνη καμωμένο. Μόλις ὁ Σόλων τό τραγοῦδησε, οἱ φίλοι του ἄρχισαν νά ἐπιδιοκίμαζουν, καί προπάντων ὁ Πεισίστρατος ἔδινε θάρρος στοὺς πολῖτες καί τοὺς παρακινοῦσε νά ἀκούσουν αὐτόν πού τοὺς μιλοῦσε. Ἐτσι οἱ Ἀθηναῖοι κατάργησαν τὸ νόμο καί ξανάρχισαν τὸν πόλεμο δίνοντας τὴν ἀρχηγία στό Σόλωνα.

Ἡ λαϊκὴ παράδοση λέει ὅτι ὁ Σόλων ἔφτασε μέ τὸν Πεισίστρατο ἀπὸ τὴ θάλασσα στό ἀκρωτήριο Κωλιάδα, ὅπου βρῆκε ὅλες τίς γυναῖκες τῆς πόλης νά κάνουν τὴν πατροπαράδοτη θυσία στὴ Δήμητρα. Ἀπὸ κεῖ ἔστειλε ἓνα ἄνθρωπο ἐμπιστό του στὴ Σαλαμίνα, ὁ ὁποῖος προσποιήθηκε πὼς εἶναι λιποτάκτης καί παρακινοῦσε τοὺς Μεγαρεῖς, ἂν θέλουν νά πιάσουν τίς γυναῖκες τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς Ἀθήνας, νά τρέξουν μέ τό πλοῖο μαζί του στήν Κωλιάδα ὅσο γίνεται γρηγορότερα. Οἱ Μεγαρεῖς τὸν πίστεψαν καί ἔστειλαν ἓνα ἔνοπλο τμήμα. Ὅταν ὁ Σόλων εἶδε πλοῖο νά κινεῖται ἀπὸ τό νησί, πρόσταξε τίς γυναῖκες νά φύγουν μακριά καί τοὺς πιό νέους ἄντρες, ὅσους δέν εἶχαν βγάλει ἀκόμα γένια, τοὺς ἔβαλε νά μεταμφιεστοῦν μέ τὰ ρούχα, τίς κορδέλλες, καί τὰ σανδάλια τῶν γυναικῶν, νά πάρουν καί νά ἔχουν ἐπάνω τους κρυμμένα ἐγχειρίδια καί νά παίζουν

πολεμήσουν γιὰ
 τὴ Σαλαμίνα
 (612 π.Χ.)

2

3

4

5

- καί νά χορεύουν κοντά στή θάλασσα, ὥσπου νά βγοῦν ἔξω οἱ ἐχ-
 6 θροί καί νά βρεθεῖ τό πλοῖο στά χέρια τῶν Ἀθηναίων. Ἐνῶ γί-
 νονταν αὐτά, ὅπως τά ὅρισε ὁ Σόλων, οἱ Μεγαρεῖς ξεγελασμέ-
 νοι ἀπό ὅσα ἔβλεπαν, πλησίασαν κοντά, ἄρχισαν νά πηδοῦν ἔξω
 σάν νά ἔκαναν ἐπίθεση σέ γυναῖκες, καί συναγωνίζονταν ὁ ἕνας
 τόν ἄλλον. Ἔτσι κανεῖς τοὺς δέν μπόρεσε νά ξεφύγει, ἀλλά
 σκοτώθηκαν ὅλοι καί οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ἀμέσως μέ τά
 πλοῖα καί κυρίευσαν τό νησί.

ΚΕΦ. 9

Ἄλλες ἐκδοχές
 γιά τήν κατάλη-
 ψη τῆς Σαλαμί-
 νας.

- 1 Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ νησιοῦ δέν ἐγίνε μέ
 τόν τρόπο αὐτό, ἀλλά ὅτι πρῶτα ὁ θεός τῶν Δελφῶν ἔδωσε στό
 Σόλωνα τόν ἀκόλουθο χρησμό:

Νά ἐξευμενίσαις μέ θυσίαις τοὺς γενάρχες
 ἥρωες τῆς χώρας
 πού μέσ στήν ἀγκαλιά της κρύβει ἡ Ἀσωπιάδα γῆ
 καί νεκροί θωροῦν τή δύση τοῦ ἡλίου.

- Καί ὁ Σόλων, λένε, νύχτα πέρασε στό νησί καί θυσίασε σφά-
 2 για στοὺς ἥρωες *Περίφημο καί Κυχρέα*. Ἐπειτα πῆρε μαζί του
 πεντακόσιους Ἀθηναίους ἐθελοντές, ἀφοῦ προηγουμένως ἡ πό-
 3 λη ἀποφάσισε ὅτι, ἂν καταλάβουν αὐτοί τό νησί, θά γίνουν κυ-
 βερνήτες του. Ἀνοίχτηκε στή θάλασσα μέ πολλά ψαροκάικα
 πού τά συνόδευε μία *τριακόντορος* καί ἄραξε κρυφά στή Σαλαμί-
 να κοντά σέ μία βραχώδη προεξοχή πού βλέπει πρὸς τή *Νίσαια*.
 4 Ὅταν οἱ Μεγαρεῖς, πού θρίσκονταν στή Σαλαμίνα, ἄκουσαν κά-
 ποια διάδοση ὅχι σίγουρη, ἔτρεξαν οἱ ἴδιοι θορυβημένοι νά πά-
 ρουν τά ὅπλα καί ἔστειλαν καί ἓνα πολεμικό πλοῖο νά κατα-
 σκοπεύσει τόν ἐχθρό. Μόλις αὐτό πλησίασε, ὁ Σόλων τό κυ-
 5 ρίεψε καί αἰχμαλώτισε τοὺς Μεγαρεῖς. Ἐβαλε κατόπιν μέσα
 τοὺς πιό δυνατούς Ἀθηναίους καί ἔδωσε διαταγή νά πλεύσουν
 ἐναντίον τῆς πόλεως ὅσο μποροῦν πιό προφυλαγμένοι, ἐνῶ ὁ
 ἴδιος πῆρε τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους καί συγκρούστηκε στή στε-
 ριά μέ τοὺς Μεγαρεῖς. Ὅσο κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μάχη, ἐκείνοι
 6 πού εἶχαν σταλεῖ μέ τό πλοῖο πρόφτασαν καί κυρίευσαν τήν πό-
 λη. Τό πράγμα αὐτό φαίνεται ὅτι μαρτυροῦν καί οἱ τελετές πού
 ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι σέ ἀνάμνηση τῆς μάχης ἐκείνης. Ἐνα

δηλαδή ἀθηναϊκό πολεμικό πλοῖο πλησίαζε ἀθόρυβα στήν ἀρχή, ἔπειτα οἱ ναῦτες του ἐφορμοῦσαν μέ κραυγές καί ἀλαλαγμούς καί ἓνας πηδοῦσε ἔξω ὀπλισμένος καί ἔτρεχε φωνάζοντας κατά τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο πρὸς τό μέρος ἐκείνων πού ἔρχονταν ἀπὸ τῇ στεριά. Ἐκεῖ κοντά εἶναι καί τό ἱερό τοῦ Ἐνναλίου πού ἔχτισε ὁ Σόλων, ἐπειδὴ νίκησε τοὺς Μεγαρεῖς. Τοὺς Μεγαρεῖς πού δέ σκοτώθηκαν, τοὺς ἄφησε ὅλους νά φύγουν μέ συνθήκη.

Οἱ Μεγαρεῖς ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἐπιμένουν στὸν πόλεμο καί οἱ δύο ἀντίπαλοι πολεμώντας προξενοῦσαν ἀλλὰ καί πάθαιναν πολλά κακά. Γι' αὐτὸ κάλεσαν τοὺς Λακεδαιμονίους ὡς μεσολαβητές καί δικαστές γιὰ τῇ διαφορὰ τους. Στὴν περίστασι αὐτῇ, λένε οἱ πῖο πολλοί, ὁ Σόλων βρῆκε σύμμαχο τὴν αὐθεντία τοῦ Ὁμήρου. Πρόσθεσε δηλαδή μέσα στὸν κατάλογο τῶν πλοίων στίχους καί διάβασε τό κομμάτι στοὺς δικαστές:

Ὁ Αἴας πλοῖα δώδεκα τῆς Σαλαμίνας εἶχε
καί τὰ ὅστις στίς φάλαγγες σιμά τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ ἴδιοι πάντως οἱ Ἀθηναῖοι αὐτὰ τὰ θεωροῦν ἀνόητες φλυαρίες καί ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Σόλων ἔδειξε μέ ἐπιχειρήματα στοὺς δικαστές ὅτι ὁ Φιλαῖος καί ὁ Εὐρυσάκης, οἱ γιοὶ τοῦ Αἴαντα, ἔγιναν πολῖτες Ἀθηναῖοι καί παρέδωσαν τὸ νησί στὴν Ἀθήνα καί ἐγκαταστάθηκαν ὁ ἓνας στὴ Βραυρώνια τῆς Ἀττικῆς καί ὁ ἄλλος στὴ Μελίτη. Ὑπάρχει μάλιστα καί ἄλλος ἀπὸ τό ὄνομα τοῦ Φιλαίου, ὁ ἄλλος τῶν Φιλαῖδων, ἀπ' ὅπου ἦταν ὁ Πεισίστρατος. Θέλοντας μάλιστα ἀκόμα περισσότερο νά δείξει ὅτι οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ἄδικο, διαβεβαίωσε ὅτι καί τοὺς νεκροὺς τοὺς οἱ Σαλαμῖνιοι δέν τοὺς ἐνταφιάζουν ὅπως οἱ Μεγαρεῖς, ἀλλὰ ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ Μεγαρεῖς δηλαδή θάβουν τοὺς νεκροὺς στραμμένους πρὸς τὴν ἀνατολή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴ δύση. (Μολαταῦτα ὁ Ἡρέας ἀπὸ τὰ Μέγαρα ἔχει ἀντίρρηση, καί λέει ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς τοποθετοῦν τὰ σώματα τῶν νεκρῶν στραμμένα πρὸς τὴ δύση). Ἀκόμα σπουδαιότερο ὁμως εἶναι, ὅτι κάθε Ἀθηναῖος ἔχει ξεχωριστό τάφο, ἐνῶ οἱ Μεγαρεῖς ἐνταφιάζονται τρεῖς καί τέσσερις μαζί. Ἀλλὰ καί παραπέρα λένε ὅτι τὸ Σόλωνα βοήθησαν καί κάποιοι χρησμοὶ τῆς Πυθίας, στοὺς

1 ΚΕΦ. 10
Οἱ Λακεδαιμό-
νιοι διατητές
στή διαφορὰ
2 Μεγαρέων—
Ἀθηναίων.

οποίους ο θεός είχε ονομάσει τή Σαλαμίνα *Ίαονία*. Στή δίκη αὐτή δικαστές ἦταν πέντε Σπαρτιάτες: ὁ Κριτολαΐδας, ὁ Ἀμομφάρετος, ὁ Ὑψιχίδας, ὁ Ἀναξίλας καί ὁ Κλεομένης.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΟΤΟΥ Ο ΣΟΛΩΝ ΓΙΝΕΙ ΑΡΧΟΝΤΑΣ

(Κεφ. 11-13)

ΚΕΦ. 11

Ὁ ἱερός πόλεμος ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Κίρρας (596-585 π.Χ.)

- 1 Ἐπειτα ἀπό αὐτά ὁ Σόλων ἔγινε πιά ἐνδοξος καί μέγας. Θαυμάστηκε ὁμως καί ἐξυμνήθηκε ἀκόμα πιό πολύ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, ὅταν μίλησε γιά τὸ Δελφικό ἱερό καί εἶπε ὅτι ἔπρεπε νά τὸ βοηθήσουν καί νά μὴν ἀφήσουν τοὺς *Κιρραίους* νά προσβάλλουν τὸ μαντεῖο, ἀλλὰ νά πᾶνε νά ὑπερασπιστοῦν τοὺς Δελφούς γιά χάρη τοῦ θεοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖνον λοιπὸν πείστηκαν οἱ *Ἀμφικτιόνες* καί ξεκίνησαν τὸν πόλεμο, ὅπως μαρτυροῦν καί πολλοὶ ἄλλοι καί κυρίως ὁ *Ἀριστοτέλης*, ὁ ὁποῖος στὴν ἀναγραφὴ τῶν *Πυθιονικῶν* ἀποδίδει τὴν πρόταση στό Σόλωνα. Πάντως στὸν πόλεμο αὐτὸν ὁ Σόλων δὲν εἶχε ὀριστεῖ στρατηγός ὅπως λέει, κατὰ τὸν *Ερμῖππο*, ὁ *Εὐάνθης* ὁ *Σάμιος*. Τέτοιο πράγμα οὐτε ὁ ρήτορας *Αἰσχίνης* εἶπε, καί ἐξάλλου στὰ *ὑπομνήματα* τῶν *Δελφῶν* στρατηγός τῶν Ἀθηναίων ἀναγράφεται ὁ Ἀλκμέων καί ὄχι ὁ Σόλων.
- 2

ΚΕΦ. 12

Ὁ Σόλων καί τὸ Κυλῶνιο ἄγος. Οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦν ἀπὸ τὴν Κρήτη τὸν Ἐπιμενίδη.

- 1 Ἡ πόλη θρῖσκοταν ἀπὸ καιρὸ σὲ ἀναταραχὴ μέ τὴν ὑπόθεση τοῦ *Κυλῶνιου ἄγους*, ἀπὸ τότε δηλαδή πού ὁ ἄρχοντας *Μεγακλῆς* ἔπεισε αὐτοὺς πού εἶχαν συνωμοτήσει μέ τὸν Κύλωνα καί εἶχαν καταφύγει σάν ἱκέτες στὴ θεὰ Ἀθηνᾶ νά κατεβοῦν στὴν πόλη γιά νά δικαστοῦν. Ἐκεῖνοι τότε εἶχαν δέσει μία κλωστή ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς καί τὴν κρατοῦσαν καθὼς κατέβαιναν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη. Μόλις ἔφτασαν κοντὰ στό ἱερό τὸ ἀφιερωμένο στὶς *Σεμένες θεές*, ἡ κλωστή κόπηκε μόνη της καί ὁ Μεγακλῆς καί οἱ συνάρχοντές του ἔτρεξαν νά τοὺς συλλάβουν, ἐπειδὴ τάχα ἡ θεὰ δέ δεχόταν τὴν ἱκεσία τους. Ὅσους βρέθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό τοὺς σκότωσαν μέ λιθοβολισμό καί ὅσους κατέφυγαν στοὺς βωμούς τοὺς ἔσφαξαν. Γλίτωσαν μόνο ἐκεῖνοι πού ἔτρεξαν ὡς
- 2 ἱκέτες στὶς γυναῖκες τῶν ἀρχόντων. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ ἀποκα-

λουσαν «ἐναγείς» τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Μεγακλῆ καὶ τοὺς μισοῦσαν, ἐνῶ αὐτοὶ πού ἐπιζήσανε ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Κύλωνα ἀποκτησαν πάλι δύναμη καὶ θρίσκονταν διαρκῶς σέ διαμάχη μέ 3 τοὺς ἀπογόνους τοῦ Μεγακλῆ. Τόν καιρό αὐτό λοιπόν ἡ διαμάχη εἶχε ἀποκορυφωθεῖ καὶ ὁ λαός ἦταν διχασμένος. Ὁ Σόλων, πού εἶχε πιά μεγάλη φήμη, μῆλκε στή μέση μαζί μέ τοὺς πρώτους Ἀθηναίους καὶ μέ παρακλήσεις καὶ νουθεσίες ἐπεισε τοὺς λεγόμενους «ἐναγείς» νά δεχτοῦν νά δικαστοῦν καὶ νά κριθοῦν ἀπὸ τριακόσιους δικαστές διαλεγμένους μέσα ἀπὸ τοὺς πῶ 4 ἐκλεκτοὺς πολίτες. Κατήγορος στή δίκη ἦταν ὁ Μύρωνας ἀπὸ τῆ Φλυά, καὶ ἡ ἀπόφαση ὑπῆρξε καταδικαστική. Οἱ ζωντανοὶ ἐξορίστηκαν ἐνῶ οἱ νεκροὶ ξεθάφτηκαν καὶ τὰ λείψανά τους πετάχτηκαν ἐξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας. Μέσα στίς ἀναταραχές αὐτές ἔκαμαν ἐπίθεση καὶ οἱ Μεγαρεῖς μέ ἀποτέλεσμα νά χάσουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴ Νίσαια καὶ νά διωχτοῦν ξανά ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα. Συγχρόνως κάποιοι φόβοι ἀπὸ δεισιδαιμονίες καὶ 6 φαντάσματα ἀπλώθηκαν στήν πόλη καὶ οἱ μάντιες διαλαλοῦσαν ὅτι τὰ σφάγια τῶν θυσιῶν ἐδειχναν ἀνόσιες πράξεις καὶ ἱεροσυλίες πού εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ καθαρμό. Ἔτσι λοιπόν, προσκάλεσαν καὶ ἦρθε ἀπὸ τὴν Κρήτη ὁ Ἐπιμενίδης ἀπὸ τὴ Φαιστό, ὁ 7 ὁποῖος συγκαταλέγεται μέσα στοὺς ἑφτά σοφοὺς ἑβδομος ἀπὸ ὅσους δέν παραδέχονται τὸν Περίανδρο. Πίστευαν ὅτι ἦταν ἀγαπητός στοὺς θεοὺς καὶ ὅτι ἤξερε τὰ θεῖα καθὼς καὶ τὰ σχετικά μέ τὴ μαντική καὶ τίς τελετουργίες τῶν μυστηρίων. Γι' αὐτό οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ του τὸν ἀποκαλοῦσαν παιδί τῆς νύμφης Βλάστης καὶ νέο Κούρητα. Ὁ Ἐπιμενίδης λοιπόν ἦρθε στήν 8 Ἀθήνα, ἐγίνε φίλος μέ τὸ Σόλωνα καὶ σέ πολλὰ προετοίμασε καὶ ἄνοιξε τὸ δρόμο γιὰ τὴ νομοθεσία ἐκείνου. Ἐκαμε δηλαδὴ τοὺς Ἀθηναίους πῶ ἀπλοὺς στίς θρησκευτικές τελετές, καὶ στὰ πένθη πῶ μετρημένους, μέ τὸ νά ἀναμείξει ἀμέσως κάποιες θυσίες στίς κηδεῖες καὶ νά ἀφαιρέσει τὸ ὦμό καὶ θαρβαρικό στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο ἐπικρατοῦσε πρωτύτερα στίς ἐκδηλώσεις τῶν 9 πῶ πολλῶν γυναικῶν. Καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα, μέ θυσίες, μέ καθαρμούς καὶ μέ ἱερά, πού ἱδρυσε, κανόνισε τίς τελετές τῶν μυστηρίων, ἐξάγνισε τὴν πόλη καὶ τὴν ἔκαμε ὑπάκουη στὸ δίκαιο καὶ πῶ πρόθυμη νά μονοιάσει. Λένε ἀκόμα γιὰ τὸν Ἐπιμε- 10

- νίδη πώς, όταν αντίκρισε τή *Μουνυχία* καί τήν παρατήρησε γιά πολλή ὥρα, εἶπε σέ ὅσους παρευρίσκονταν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλός μπροστά στό μέλλον. "Ἄν ἤξεραν δηλαδή ἀπό πρὶν οἱ Ἀθηναῖοι πόσες στενοχώριες ἐμέλλε νά φέρει στήν πόλη ἢ το-
- 11 ποθεσία αὐτή, θά τήν ἔτρωγάν μέ τά ἴδια τους τά δόντια. Μιά παρόμοια πρόβλεψη λένε ὅτι εἶχε κάμει καί ὁ Θαλῆς. Ἔδωσε ἐντολή νά τόν θάψουν, ὅταν πεθάνει, σέ μία ἀσήμαντη καί πα-
- 12 ραμελημένη περιοχὴ τῆς Μιλήτου προλέγοντας ὅτι τό μέρος αὐτό θά γίνεи κάποτε ἡ ἀγορά τῶν Μιλησίων. Τόν Ἐπιμενίδη λοιπόν θαύμασαν πάρα πολύ οἱ Ἀθηναῖοι καί θέλησαν νά τοῦ προσφέρουν πολλὰ χρήματα καί μεγάλες τιμές. Ἐκεῖνος ὁμως ζήτησε καί πῆρε μόνο ἓνα κλαδί τῆς ἱερῆς ἐλιάς καί κατόπιν ἔφυγε.

ΚΕΦ. 13

Ἡ κατάσταση
πού ἐπικρατοῦ-
σε στήν Ἀθήνα
πρὶν γίνει ἄρ-
χοντας ὁ Σό-
λων.

- 1 "Ὅταν κόπασε ἡ ἀναταραχὴ γιά τήν ὑπόθεση τοῦ Κύλωνα καί ἐξορίστηκαν, ὅπως εἶπαμε, οἱ «ἐναγεῖς», ξανάρχισαν στήν Ἀθή-
να οἱ παλιές πολιτικές διαμάχες καί ἡ πόλη χωρίστηκε σέ τό-
2 σες μερίδες ὅσες γεωγραφικές περιοχές εἶχε ὁ τόπος. Οἱ πῖο
δημοκρατικοὶ δηλαδή ἦταν οἱ *Διάκριοι* καί οἱ πῖο ὀλιγαρχικοὶ
οἱ *Πεδιεῖς*. Ἡ τρίτη μερίδα οἱ *Πάραλοι*, προτιμώντας ἓνα ἐνδιά-
μεσο καί ἀνάμεικτο τύπο πολιτεύματος, στέκονταν ἐμπόδιο καί
3 δέν ἄφηναν μήτε τόν ἓνα μήτε τόν ἄλλο νά ἐπικρατήσῃ. Τήν
ἐποχὴ αὐτὴ ἐπίσης ἡ ἀνισότηα ἀνάμεσα στοὺς πλουσίους καί
στοὺς φτωχοὺς εἶχε φτάσει, θά ἔλεγε κανεῖς, στό κορύφωμά της.
Ἡ πόλη βρισκόταν σέ πολὺ δύσκολη θέση καί φαινόταν ὅτι ὁ
μόνος τρόπος νά σταθεροποιηθεῖ ἡ κατάσταση καί νά πάψουν
4 οἱ ταραχές ἦταν νά ἐπιβληθεῖ τυραννικό πολίτευμα. "Ὅλος ὁ
λαός ἦταν χρεωμένος στοὺς πλουσίους. Εἴτε δηλαδή καλλιερ-
γοῦσαν τὴ γῆ καί πλήρωναν σ' ἐκείνους τό ἓνα ἕκτο ἀπὸ τὰ εἰ-
σοδήματά τους καί ὀνομάζονταν γι' αὐτό *ἐκτιμήριοι* καί *θητες*,
εἴτε ἐπαιρναν δάνεια μέ ἐγγύηση τό σῶμα τους καί γίνονταν
ἔτσι ὑποχεῖριοι στοὺς δανειστὲς τους, πού μπορούσαν νά τοὺς
κάνουν δούλους στὸν ἴδιο τους τὸν τόπο ἢ νά τοὺς πουλήσουν
5 στά ξένα. Πολλοὶ μάλιστα ἀναγκάζονταν νά πουλοῦν καί τὰ ἴδια
τους τὰ παιδιά —γιατί δέν τό ἐμπόδιζε ὁ νόμος— ἢ νά φεύγουν
ἀπὸ τήν πόλη ἀναγκασμένοι ἀπὸ τὴ σκληρότητα τῶν δανει-

στῶν. Οἱ περισσότεροι τότε καί οἱ πῖο δυνατοί ἄρχισαν νά ἐρ- 6
χονται σέ ἐπαφή καί νά παρακινοῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλον νά μή
μείνουν πιά ἀδρανεῖς, ἀλλά, ἐκλέγοντας ἀρχηγό ἕναν ἄνθρωπο
τῆς ἐμπιστοσύνης τους, νά ἀπαλλάξουν ὅσους εἶχαν ἐκπρό-
θεσμα χρέη, νά κάμουν νέα διανομή τῆς γῆς καί νά ἀλλάξουν
ριζικά τό πολίτευμα.

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 14-24)

Τότε λοιπόν οἱ πῖο μυαλωμένοι Ἀθηναῖοι, βλέποντας ὅτι 1
μόνο ὁ Σόλων βρισκόταν πραγματικά ἔξω ἀπό τά ἁμαρτήματα
αὐτά καί ὅτι δέ συμμετεῖχε οὔτε στίς ἀδικίες τῶν πλουσίων οὔτε
πιεζόταν ἀπό τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν, τόν παρακαλοῦσαν νά
ἀναλάβει τήν ἐξουσία καί νά δώσει τέλος στίς διαφορές. Ὡ- 2
στόσο ὁ Φανίας ὁ Λέσβιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Σόλων γιά τή σωτηρία
τῆς πόλης παραπλάνησε καί τίς δύο παρατάξεις μέ τό νά ὑπο-
σχεθεῖ κρυφά στούς ἀπόρους ἀπό τή μία μεριά, πῶς θά μοιράσει
τῇ γῇ καί στούς πλουσίους ἀπό τήν ἄλλη, πῶς θά ἐξασφαλίσει
τά χρήματα πού εἶχαν δανείσει. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Σόλων λέει ὅτι 3
δίσταζε στήν ἀρχή νά καταπιαστεῖ μέ τίς ὑποθέσεις τῆς πολι-
τείας καί ὅτι φοβόταν τῆς μιᾶς μερίδας τή φιλοχρηματία καί
τῆς ἄλλης τήν ἀλαζονεία. Πάντως τόν ἐξέλεξαν ἄρχοντα μετά
τό Φιλόμβροτο καί ταυτόχρονα συμφιλιωτή καί νομοθέτη, ἀφοῦ
τόν δέχτηκαν μέ προθυμία οἱ πλούσιοι ὡς εὐπορο καί οἱ φτωχοί
ὡς ἔντιμο ἄνθρωπο. Λένε ἀκόμη ὅτι κυκλοφοροῦσε καί ἕνας 4
λόγος του, πού παλαιότερα εἶχε πεῖ, ὅτι ἡ ἰσότητα δέ φέρνει
πόλεμο, καί ὅτι ἡ φράση αὕτη ἄρесе καί στούς πλουσίους καί
στούς φτωχοῦς, ἐπειδή οἱ πρῶτοι περίμεναν ὅτι θά κερδί-
σουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀξία καί τήν ὑπεροχή τους καί οἱ ἄλ-
λοι μέ τήν ἀναλογία καί τόν ἀριθμό τους. Ἔτσι καί τά δύο μέρη
ἔτρεφαν μεγάλες ἐλπίδες καί οἱ ἡγέτες τους συμβούλευαν μέ ἐ-
πιμονή τό Σόλωνα νά δεχτεῖ τό ἀξίωμα τοῦ τυράννου καί προ-
σπαθοῦσαν νά τόν πείσουν νά κυβερνήσει τήν πόλη μέ τόλμη
τώρα πού θά γινόταν κύριος τῆς ἐξουσίας. Μά καί πολλοί ἀπό 5
τούς πολίτες πού δέν ἀνήκαν σέ καμιά ἀπό τίς δύο αὐτές μερί-
δες, ἐπειδή ἐβλεπαν ὅτι ἡ ἀλλαγὴ στήν πολιτεία μέ τή λογική

ΚΕΦ. 14

Ὁ Σόλων ἐ-
κλέγεται ἄρχον-
τας (594 π.Χ.)

- καί τό νόμο ἦταν ἔργο κοπιαστικό καί δύσκολο, δέν ἀπέκρουαν
 τήν ἀνάθεση τῆς ἐξουσίας σέ ἕναν, στόν πιό δίκαιο καί πιό
 6 μυαλωμένο. Μερικοί λένε μάλιστα ὅτι ὁ Σόλων πῆρε καί ἕναν
 τέτοιο χρησμό ἀπό τούς Δελφούς:

Στοῦ караbioῦ τή μέση κάθισε

καί γίνου ὁ κυβερνήτης.

Οἱ Ἀθηναῖοι οἱ πιό πολλοί θέ νά ναι στό πλευρό σου.

- 7 Οἱ φίλοι του προπάντων τόν κάκιζαν, ἐπειδή ἀποδοκίμαζε τή
 μοναρχία μόνο ἀπό ἀντιπάθεια γιά τό ὄνομά της, σάν νά μήν
 τήν ἔκανε ἀμέσως νόμιμη βασιλεία μέ τήν ἀρετή του αὐτός πού
 ἔπαιρνε τό ἀξίωμα. Ἐτσι εἶχε γίνει παλαιότερα μέ τούς Εὐβοεῖς,
 πού διάλεξαν τύραννο τόν *Τυννώνδα* καί τώρα μέ τούς Μυτι-
 ληναίους, πού διάλεξαν τόν *Πιττακό*. Τίποτε ὅμως ἀπό αὐτά δέν
 8 ἄλλαξε τήν ἀπόφαση τοῦ Σόλωνα. Εἶπε, λένε, στούς φίλους του
 ὅτι ἡ τυραννίδα εἶναι ἕνας ὠραῖος τόπος, πού δέν ἔχει ὅμως
 ἔξοδο. Καί στά ποιήματά του ἔγραψε ἀπαντώντας στόν Φῶκο:

Τή γῇ μου τήν πατρίδα ἄν πόνεσα,

στήν τυραννία, στή βία τήν ἄσπλαχνη ἄν δέν ἄπλωσα

τό χέρι-μόλυσμα καί ντρόπιασμα στό κλέος μου,

δέ μετανοιῶνω. Ἐγώ μιά μέρα θά ἐπιπλεύσω

στούς ἀνθρώπους.

- Ἀπό αὐτά εἶναι φανερό ὅτι εἶχε μεγάλη φήμη καί πρὶν συν-
 9 τάξει τούς νόμους του. Γιά ὅσα ἐξάλλου ἔλεγαν πολλοί περιγε-
 λώντας τον, ἐπειδή ἀπέφυγε νά γίνει τύραννος, ἔγραψε:

«Ὁ Σόλων ἄντρας γνωστικός, μέ νοῦ δέν εἶναι.

Τοῦ ὅσσε ἡ τύχη τά καλά, τ' ἀπόδιωξε.

Ψάρεψε λεία, δέν ἀποτράβηξε τό δίχτυ,

θαμπώθηκε ὁ λιγόψυχος, ὁ ἄμυαλος».

Τί θέλαν, θεέ μου: νά ἐξουσιάσω, νά σωρέψω πλοῦτη,

μιά μέρα τύραννος ν' ἀνέβω στήν Ἀθήνα,

κι ἄσκός κατόπι νά χαθῶ, ἡ γενιά μου θρύψαλα.

ΚΕΦ. 15

Ἡ πολιτική
 τοῦ Σόλωνα.

- 1 Αὐτά τά λόγια ἔβαλε στό ποίημά του ὁ Σόλων νά λένε γιά
 τόν ἴδιο οἱ πολλοί καί οἱ ἀνάξιοι. Αὐτός ὥστόσο, μολονότι ἀρ-

νήθηκε νά γίνει τύραννος, ἄσκησε τήν ἐξουσία χωρίς νά φανεῖ ὑπερβολικά μαλακός καί συνέταξε τούς νόμους του χωρίς νά δείξει ἀδυναμία οὔτε ὑποχωρητικότητα στούς ἰσχυροῦς, οὔτε ἀκόμη καί γιά νά εὐχαριστήσῃ αὐτούς πού τόν εἶχαν ἐκλέξει. Γιά ὅσα πράγματα ὁμως δέν ἦταν σίγουρος, δέν ἐφάρμοζεθεραπεία οὔτε ἔκανε καινοτομίες, ἐπειδὴ φοβόταν μήπως, προκαλώντας μεγάλη ἀναστάτωση καί ταραχή, δέ θά εἶχε ὕστερα τή δύναμη νά ξαναβάλῃ σέ τάξη τήν πόλη καί νά τήν ἀνασυγκροτήσῃ καλύτερα. Ὅσα πάλι ἔλπιζε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θά τά δέχονταν, ἂν τούς τά πρότεινε ἢ θά τά ὑπόμεναν, ἂν τούς ἐξανάγκαζε, αὐτά τά ἔκανε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος,

καί βία μαζί καί δίκιο συνταιριάζοντας.

Γι' αὐτό, ὅταν ἀργότερα τόν ρώτησαν ἂν ἔδωσε τούς καλύτερους νόμους στούς Ἀθηναίους, εἶπε: «Τούς καλύτερους πού θά μπορούσαν νά δεχτοῦν.»

Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς λένε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν μέ κομπό τρόπο ἤπιες ἐκφράσεις γιά νά σκεπάζουν μέ ὥραιες καί εὐγενικές λέξεις τά δυσάρεστα πράγματα. Ἔτσι ἔλεγαν τούς φόρους συνεισφορές, τίς φρουρές, πού ἔβαζαν στίς πόλεις, προστασία, τίς φυλακές οἰκήματα. Καί αὐτό ἦταν ἐπινόηση τοῦ Σόλωνα, πού πρῶτος, ὅπως φαίνεται, ὀνόμασε τή διαγραφή τῶν χρεῶν *σεισάχθεια*. Αὐτό ἦταν καί τό πρῶτο νομοθετικό του μέτρο: ὁρίσε νά διαγραφοῦν τά χρέη πού ὑπῆρχαν ὡς τότε καί στό μέλλον νά μή δίνονται δάνεια μέ ἐνέχυρο τό ἀνθρώπινο σῶμα. Παρ' ὅλα αὐτά μερικοί συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἀνδροτίων, ἔγραψαν ὅτι οἱ φτωχοί ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ἐπειδὴ ἀνακουφίστηκαν ὄχι ἀπό τήν ὀλοκληρωτική διαγραφή τῶν χρεῶν, ἀλλά ἀπό τήν ἐλάττωση τῶν τόκων καί ὀνόμασαν *σεισάχθεια* καί τό εὐεργέτημα αὐτό, καί τήν αὐξηση πού ἔγινε παράλληλα στίς μονάδες θάρους καί στήν τιμή τοῦ νομίσματος. Ἔδωσε δηλαδή ὁ Σόλων στή μνά ἀξία ἑκατό δραχμῶν, ἐνῶ προηγουμένως εἶχε ἐβδομήντα τρεῖς. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκεῖνοι πού ξεπλήρωναν τά χρέη τους, ἔδιναν πίσω τό ἴδιο ποσό ἀριθμητικά, μικρότερο ὁμως σέ ἀξία, καί ἔτσι εἶχαν μεγάλη ὠφέλεια χωρίς νά ζημιώνονται ἐκεῖνοι πού ἐπαιρναν πίσω τά χρήματά τους.

- 5 Οἱ πῖο πολλοὶ ὁμῶς συγγραφεῖς λένε ὅτι ἡ σ' ισάχθεια ἦταν ἡ
 διαγραφὴ ὅλων τῶν χρεῶν καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνα συμφω-
 6 νουν πῖο πολὺ μέ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτῇ. Ὑπερηφανεύεται δηλαδὴ σ'
 αὐτά ὅτι ἀπὸ τῇ γῇ πού ἦταν ὑποθηκευμένη.

*πάνωθ' ἐπὶ τῆς πέτρης σήκωσε πολλὰς
 τῶν χρεῶν σημάδια. Σκλάβοι πρῶτα αὐτῇ ἔτανε
 καὶ τώρα λεύτεροι εἶναι*

καὶ ἀπὸ τοὺς πολῖτες, ὅσοι εἶχαν γίνεαι φυγόδικοι, ἐπειδὴ χρω-
 στοῦσαν, ἄλλους ξανάφερε ἀπὸ τὰ ξένα, ὅπου

*γυρνώντας δὴ καὶ ἐκεῖ
 τὴν αἰττικὴν τὴν γλῶσσαν εἶχαν ξεχάσει πῖα
 καὶ ἄλλους πού ἀπ' τῆς σκλαβιᾶς ὑποφέρον τὴν ντροπὴν
 ἐδὼ στὸν τόπον,*

- 7 τοὺς ἔδωσε ἐλευθερίαν. Τοῦ συνέβη ὁμῶς, λένε, καὶ κάτι πάρα
 πολὺ ὀδυνηρὸ ἀπὸ τὴν πράξιν του ἐκείνη. Καθὼς ξεκίνησε νὰ
 ξεγράψει τὰ χρεῖα καὶ ζητοῦσε νὰ βρεῖ τὰ κατάλληλα ἐπιχειρή-
 ματα καὶ τὴ σωστὴ ἀρχή, ἔκαμε γνωστὸ στοὺς πῖο ἐμπιστοὺς
 καὶ στενοὺς φίλους του, στὸν ὁμιλο δηλαδὴ τοῦ Κόνωνα, τοῦ
 Κλεινίου καὶ τοῦ Ἰππονίκου, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ θίξει τὴ γῆ.
 8 σκοπεῖ ὁμῶς νὰ καταργήσῃ τὰ χρεῖα. Αὐτοί, προτοῦ ἐξαγγελ-
 θεῖ τὸ μέτρο, ἔτρεξαν καὶ δανείστηκαν πολλὰ χρήματα ἀπὸ τοὺς
 πλουσίους καὶ ἀγόρασαν μεγάλες ἐκτάσεις. Ἐπειτα, ὅταν δημο-
 σιεύτηκε ὁ νόμος, ἐκεῖνοι ἐξακολούθησαν νὰ καρπώνονται τὰ
 κτήματα, ἐνῶ δὲν ἔδωσαν πίσω τὰ χρήματα στοὺς δανειστὲς
 τοὺς καὶ ἐγίναν αἰτία νὰ δεχτεῖ ὁ Σόλων πολλὰς κατηγορίας καὶ
 9 συκοφαντίας, σάν νὰ μὴν ἦταν καὶ ὁ ἴδιος ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς πού
 ἀδικήθηκαν, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτοὺς πού ἀδίκησαν. Ἡ κατηγορία
 ὁμῶς αὐτῇ ἐξανεμίστηκε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν τῶν πέντε
 τάλαντων. Βρέθηκε δηλαδὴ νὰ ἔχει δανείσει καὶ ὁ ἴδιος πέντε
 τάλαντα, τὰ ὁποῖα πρῶτος, κατὰ τὸ νόμον, τὰ χάρισε. Ἄλλοι
 μάλιστα, ὅπως ὁ Πολύζηλος ὁ Ρόδιος, λένε πὼς τὰ τάλαντα ἦσαν
 δεκαπέντε. Οἱ φίλοι του πάντως ὀνομάστηκαν ἀπὸ τότε «χρεο-
 κοπίδες».

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Δέν ἱκανοποίησε ὥστούσο ὁ Σόλων κανέναν, ἀλλά δυσαρέστη-
σε καί τούς πλουσίους μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν καί πιό πολύ
ἀκόμα τούς φτωχοῦς, ἐπειδή δέν ξαναμοίρασε τή γῆ, ὅπως εἶχαν
ἐλπίζει, οὔτε ἔφερε τήν ἀπόλυτη ἰσότητα στίς περιουσίες, ὅπως
εἶχε κάνει ὁ *Λυκούργος*. Ἐκεῖνος ὅμως ἦταν ἐνδέκατος ἀπόγονος
τοῦ Ἡρακλῆ, ἦταν βασιλιάς πολλά χρόνια στή Λακεδαιμόνα
καί εἶχε μεγάλο κύρος, φίλους καί δύναμη, πού τόν βοηθοῦσε
νά πραγματοποιήσει τά σωστά σχέδιά του γιά τό πολίτευμα.
Καί χρησιμοποιοῦντας πιό πολύ τή βία παρα τήν πειθῶ —σέ ση-
μεῖο μάλιστα νά τοῦ *βγάλουν τό μάτι*— κατόρθωσε τό πιό
σπουδαῖο γιά τή σωτηρία καί τήν ὁμόνοια μιᾶς πόλης, νά μὴν
ὑπάρχουν δηλαδή πλούσιοι καί φτωχοί πολίτες. Τέτοιο πράγμα
ὁ Σόλων δέν μπόρεσε νά πετύχει, γιατί ἦταν ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ
καί δέν εἶχε μεγάλη περιουσία. Καί πάλι ὅμως δέν ἔκαμε λιγό-
τερα ἀπό τή δύναμη πού διέθετε, ἔχοντας στήριγμα μόνο τήν
κρίση του καί τήν ἐμπιστοσύνη τῶν πολιτῶν. Ὅτι δυσαρέστησε
τούς πολλούς πού εἶχαν ἐλπίζει ἄλλα, τό λέει καί ὁ ἴδιος:

Ἄνότηα τότε συλλογίστηκαν καί τώρα χολιασμένοι
λοξά μέ βλέπουν ὅλοι σάν ἐχθρό.

Λέει ὅμως καί ὅτι ἂν ἄλλος στή θέση του ἔπαιρνε τήν ἴδια
δύναμη,

νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, ταραζοντας
τό γάλα, θά *ἔβγαζε ὅλο τό καϊμάκι του*.

Γρήγορα ὅμως οἱ πολίτες ἀναγνωρίζοντας τό συμφέρον τους
καί ἀφήνοντας κατά μέρος τά παράπονα ἔκαμαν μιᾶ θυσία ὅλοι
μαζί πού τήν ὀνόμασαν *θυσία τῆς Σεισάχθειας*. Ἐπειτα ὄρισαν τό
Σόλωνα ἀναμορφωτή καί νομοθέτη τοῦ κράτους μέ ἀπεριόριστη
δικαιοδοσία γιά ὅλα: ἀρχές, ἐκκλησίες, δικαστήρια, βουλές καί
μέ τό δικαίωμα νά ὀρίσει αὐτός τί περιουσία ἔπρεπε κανεῖς νά
ἔχει γιά τά ἀξιώματα αὐτά, νά ὀρίσει καί τόν ἀριθμό τῶν μελῶν
τους, τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τους, καί ἀκόμα νά καταργη-
σει ἢ νά διατηρήσει ὅ,τι νόμιζε ἀπό τούς θεσμούς πού ὑπῆρχαν
καί ἴσχυαν.

1 ΚΕΦ. 16

*Ἀρχική δυσαρέσκεια τῶν
Ἀθηναίων ἀπό
τά μέτρα τοῦ
Σόλωνα. Σύγκριση μέ τή νο-
μοθεσία τοῦ
Λυκούργου.*

3

4

5

ΚΕΦ. 17

Κατάργηση τῶν
νόμων τοῦ Δρά-
κοντα.

- 1 Πρῶτα-πρῶτα λοιπόν ὁ Σόλων κατάργησε τοὺς νόμους τοῦ
Δράκοντα —ἐκτός ἀπὸ τοὺς σχετικούς μέ τήν ἀνθρωποκτονία—
2 ἐπειδὴ ἦταν αὐστηροί καί πρόβλεπαν βαριές ποινές. Ὑπῆρχε
μία ποινὴ σχεδόν γιὰ ὅλους τοὺς ἐνόχους, ὁ θάνατος, ὥστε καί
ὅσοι καταδικάζονταν γιὰ ὀκνηρία νά θανατώνονται, καί αὐτοί
3 πού ἐκλεψαν λαχανικά ἢ φρούτα νά τιμωροῦνται τὸ ἴδιο ὅπως
οἱ ἱερόσυλοι καί οἱ δολοφόνοι. Γι' αὐτὸ ἔμεινε ἀργότερα περι-
4 φημὴ ἡ φράση τοῦ Δημάδη, πού εἶπε ὅτι ὁ Δράκων ἔγραψε τοὺς
νόμους του μέ αἷμα καί ὄχι μέ μελάνι. Ὁ ἴδιος ὁ Δράκων, ὅπως
λένε, ὅταν ρωτήθηκε, γιατί θέσπισε τήν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ
τά πιό πολλὰ ἀδικήματα, ἀποκρίθηκε ὅτι στὰ μικρά νόμιζε πῶς
ἄξιζε αὐτὴ ἡ τιμωρία, ἐνῶ γιὰ τὰ μεγάλα δέν ἔμενε μεγαλύτερη.

ΚΕΦ. 18

Χωρισμός τῶν
πολιτῶν σέ τά-
ξεις. Μέτρα
προστασίας τοῦ
λαοῦ.

- 1 Ἐπειτα ὁ Σόλων θέλοντας νά ἀφήσει στοὺς πλουσίους ὅλα τὰ
ἀξιώματα πού εἶχαν, ἀλλὰ στὰ ὑπόλοιπα νά πάρει μέρος καί ὁ
λαός πού ὥς τότε ἦταν ἀμέτοχος, *διαχώρισε τοὺς πολίτες* μέ θά-
ση τὰ εἰσοδήματά τους. Ἔτσι ὅσους εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα, σέ
ξηρά καί ὑγρά προϊόντα μαζί, πεντακόσια *μέτρα* τοὺς τοποθέτη-
σε στὴν πρώτη κατηγορία καί τοὺς ὀνόμασε πεντακοσιομέδι-
μνους. Στὴ δεύτερη κατηγορία ἔβαλε αὐτοὺς πού εἶχαν τὴ δυνα-
τότητα νά συντηροῦν ἄλογο ἢ εἶχαν εἰσόδημα τριακόσια *μέτρα*
αὐτοὺς τοὺς ὀνόμαζαν *ἵππεις*. *Ζευγίτες* ὀνομάστηκαν ὅσοι ἀνῆ-
2 καν στὴν τρίτη κατηγορία καί ἦταν αὐτοί πού εἶχαν εἰσόδημα
διακόσια *μέτρα* καί ἀπὸ τὰ δύο εἶδη προϊόντων. Ὅλοι οἱ ὑπό-
λοιποι πολίτες ὀνομάστηκαν *θητες*: σ' αὐτοὺς δέν ἔδωσε κανένα
ἀξίωμα, ἀλλὰ ἔπαιρναν μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας μέ τὸ
νά συμμετέχουν στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί στὰ δικαστήρια.
3 Στὴν ἀρχὴ τὸ δικαίωμα αὐτὸ φάνηκε πῶς δέν ἦταν τίποτε, ἀρ-
γότερα ὅμως ἀποδείχτηκε ὅτι εἶχε πολὺ μεγάλη σπουδαιότητα, ἀφοῦ
οἱ πιό πολλές διαφορές κατέληγαν στοὺς δικαστές. Ἀλλὰ καί
γιὰ τίς διαφορές ἐκεῖνες πού ὀρισε νά τίς κρίνουν οἱ ἄρχοντες
ἔδωσε τὴ δυνατότητα νά *κάνουν ἔφεση στό δικαστήριο*, ὅσοι ἤθε-
4 λαν. Λένε ἀκόμη, ὅτι μέ τὸ νά γράφει τοὺς νόμους του μέ *ἀσά-
φεια* καί μέ τρόπο πού νά ἐπιδέχονται πολλές ἀμφισβητήσεις, ἔ-
δωσε πιό πολλὴ δύναμη στὰ δικαστήρια. Μὴ μπορώντας δηλα-

δή οί πολίτες νά λύσουν τίς διαφορές τους μέ τή βοήθεια τοῦ νόμου, συνέβαινε νά ἔχουν ἀδιάκοπα ἀνάγκη ἀπό δικαστές, νά προσφεύγουν σ' αὐτούς γιά κάθε ἀμφισβητούμενο ζήτημα καί νά γίνουν κατά κάποιο τρόπο οἱ δικαστές κύριοι τοῦ νόμου. Ἐπαι- 5 νεῖ μάλιστα ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του γιά τά μέτρα πού πήρε μέ τούς στίχους:

*Ὅσο χρειάζεται ἔδωκα δικαίωμα στούς πολίτες
καί δέν ἀφαίρεσα τιμές ἢ ἐμοίρασα ἄλλες σ' ἄλλους·
καί σ' ὅσους ἦταν δυνατοί καί θαυμαστοί στά πλούτη
τούς εἶπα χρήματ' ἄνομα ποτές τους νά μὴν ἔχουν·
καί μπῆκα ἀνάμεσα στούς δύο δίκαιος κριτής κι ἀσπίδα,
κι ἄδικη νίκη ἐγώ ποτέ δέν ἄφησα νά γίνει.*

Πιστεύοντας ἀκόμα ὅτι ἔπρεπε νά προστατέψει πιό πολύ τόν 6 ἀδύναμο λαό, ἔδωσε τό δικαίωμα σέ κάθε πολίτη νά καταφύγει στά δικαστήρια γιά νά ὑπερασπίσει τόν ἀδικημένο. Ἄν δηλαδή κάποιος τύχαινε νά χτυπηθεῖ ἢ νά ὑποστεῖ βία ἢ ὅποιαδήποτε ζημιά, ἐπιτρεπόταν, ὅποιοσδήποτε πολίτης μπορούσε καί ἤθελε, νά καταγγεῖλει καί νά φέρει στά δικαστήρια τό δράστη. Μέ τόν τρόπο αὐτό σωστά ὁ νομοθέτης συνήθιζε τούς πολίτες νά συναισθάνονται σάν μέλη τοῦ ἴδιου σώματος καί νά συμπάσχουν. Ἄναφέρουν μάλιστα καί κάποια λόγια του πού συμφωνοῦν μέ 7 αὐτόν τό νόμο. Κάποτε δηλαδή πού τόν ρώτησαν ποιά εἶναι ἡ πόλη μέ τήν καλύτερη διοίκηση, ἀπάντησε: «Ἐκείνη στήν ὁποία οἱ πολίτες πού δέν ἔχουν ἀδικηθεῖ οἱ ἴδιοι καταγγέλλουν καί τιμωροῦν τούς ἐνόχους τῆς ἀδικίας μέ τόσο ζήλο, ὅσο καί οἱ ἀδικημένοι.»

Ὁ Σόλων συγκρότησε καί τή *Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου* πού τήν ἀποτελοῦσαν ὅσοι εἶχαν προηγουμένως γίνει ἕνα ἔτος ἄρχοντες γι' αὐτό ἦταν καί ὁ ἴδιος μέλος τῆς, ἀφοῦ εἶχε διατελέσει ἄρχοντας. Ἐπειδή ἐξάλλου ἐβλεπε τό λαό νά τό παίρνει ἐπάνω του καί νά ἀποθρασύνεται μέ τή διαγραφὴ τῶν χρεῶν, ἱδρύσε καί μιὰ δευτέρη βουλή μέ ἑκατό ἄντρες ἀπό καθεμίᾳ ἀπό τίς τέσσερις φυλές πού εἶχε ἡ πόλη. Αὐτούς τούς ἔβαλε νά ἐξετάζουν κάθε θέμα πρὶν ἀπὸ τό λαό καί νά μὴν ἀφήνουν καμιά

1 ΚΕΦ. 19

*Ἡ Βουλὴ τοῦ
Ἀρείου Πάγου.*

- 2 υπόθεση νά πηγαίνει στην ἐκκλησία τοῦ δήμου, χωρίς νά τήν ἔχουν κρίνει ἀπό πρὶν. Τῇ βουλῇ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὴν ὀρισε ἐπιτηρητὴ σέ ὅλα καὶ φύλακα τῶν νόμων, πιστεύοντας πὼς ἡ πόλη μὲ τίς δυὸ βουλές, σάν πλοῖο πού ἔχει ρίξει δυὸ ἄγκυρες, θά κλυδωνιζόταν λιγότερο καὶ ὁ λαὸς θά ἔμενε πιὸ ἡρεμος.

Περίληψη παρ. 3-5

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς λένε πὼς ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ Σόλωνα μὲ τὸν τρόπο πού εἰπώθηκε παραπάνω. Ἔχουμε ὅμως καὶ μαρτυρία ὅτι ὑπῆρχε καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ Σόλωνα καὶ τῇ νομοθεσίᾳ του. Ὁ ἀναγνώστης καλεῖται νά ἐξετάσει καὶ νά κρίνει καὶ ὁ ἴδιος τὸ θέμα.

ΚΕΦ. 20

1 Ὁ νόμος γιὰ ὁ-
σους ἔμεναν ἁ-
διάφοροι γιὰ τὰ
πολιτικά ζητή-
ματα.

Ἀπὸ τοὺς ἄλλους νόμους τοῦ Σόλωνα ἰδιαίτερα χαρακτη-
ριστικός καὶ παράξενος εἶναι ἐκεῖνος πού ὀρίζει ὅτι χάνει τὰ πο-
λιτικά του δικαιώματα ὁποῖος μένει οὐδέτερος σέ περίπτωση
πού θά ξεσποῦσε ἐμφύλια διαμάχη στὴν πόλη. Ἦθελε, ὅπως
φαίνεται, ὁ Σόλων κανένας πολίτης νά μὴ μένει ἀδιάφορος καὶ
ἀσυγκίνητος γιὰ τὰ δημόσια ζητήματα κοιτάζοντας μόνο πὼς νά
ἐξασφαλίσει τὰ δικά του συμφέροντα, οὔτε νά καυχίεται πὼς
δέν πονᾷ κι αὐτός καὶ δέν πάσχει μὲ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδας
του. Ἀντίθετα, ἔπρεπε ὁ πολίτης ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νά παίρνει θέση
πλάϊ σ' αὐτοὺς πού ἐνεργοῦν πιὸ σωστά καὶ πιὸ δίκαια καὶ νά
κινδυνεύει μαζί τους καὶ νά τοὺς βοηθᾷ, ἀντὶ νά περιμένει ἀκίν-
δυνα νά δεῖ ποῖος θά νικήσει.

Περίληψη κεφ. 20, 2-8, κεφ. 21-24

Ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνα μὲ ἄλλες λεπτομερειακές διατάξεις τῆς
ρύθμιζε καὶ θέματα σχετικά μὲ τὴ ζωὴ καὶ μὲ τὸ γάμο τῶν γυναι-
κῶν, καταργοῦσε τὴν προίκα καὶ ἔπαιρνε διάφορα μέτρα, ὥστε οἱ
γάμοι τῶν πολιτῶν νά εἶναι ταιριαστοί. Ἀλλες διατάξεις ἀπαγόρευαν
νά κακολογεῖ κανεὶς τοὺς πεθαμένους, γιατί ἦταν ἱεροί, ἀλλὰ καὶ γιὰ
νά μὴ διαγωνίζονται οἱ ἔχθρες. Προβλέπονταν ἀκόμα καὶ μικρές ποι-
νές γιὰ τοὺς πολίτες πού ἔδειχναν ὑβριστικὴ ἢ προσβλητικὴ συμπερι-
φορὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰδίως σέ ὀρισμένους δημόσιους χώρους.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐπιτυχημένος ἦταν καί ὁ νόμος τοῦ Σόλωνα γιά τίς διαθήκες, ὁ ὁποῖος ἄφηνε, μέ ὀρισμένους ὅρους, ἐλευθερία στόν πολίτη νά διαθέσει τήν περιουσία του ὅπως ἤθελε. Ἀκόμα καί γιά τά ταξίδια τῶν γυναικῶν καί γιά τίς πένθιμες ἢ ἐορταστικές ἐκδηλώσεις τους ἔκανε νόμο πού νά ἐμποδίζει τίς κάθε λογῆς ὑπερβολές.

Ὁ Σόλων, ἐπειδὴ ἔβλεπε τό ἄγονο ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, ἔστρεψε τοὺς Ἀθηναίους στά διάφορα τεχνικά ἐπαγγέλματα καί παράλληλα θέσπισε ποινές γιά ἐκείνους πού ἔμεναν ἄεργοι. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μέ νόμο τοῦ Σόλωνα ὁ γιός δέν εἶχε ὑποχρέωση νά συντηρεῖ τόν πατέρα του, ἂν ἐκεῖνος δέν τόν ἔμαθε καμιά τέχνη. Ὑπῆρχαν ἀκόμη διατάξεις σχετικές μέ τήν ὕδρευση, τήν ἄρδευση τῶν ἀγρῶν καί τίς ἀποστάσεις ἀνάμεσα στίς φυτεῖς. Ἀπό τά προϊόντα τῆς Ἀττικῆς ἐπιτρεπόταν νά γίνεται ἐξαγωγή μόνο στό λάδι.

Δικαίωμα νά πολιτογραφηθοῦν Ἀθηναῖοι εἶχαν μόνο ἐκεῖνοι οἱ ξένοι πού εἶχαν ἐξοριστεῖ ἰσόβια ἀπό τήν πατρίδα τους καί ἐκεῖνοι πού ἔρχονταν νά ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στήν Ἀθήνα, γιά νά ἀσκήσουν ἓνα ἐπάγγελμα. Ἦταν δηλαδή δεκτοί μόνο ὅσοι εἶχαν προϋποθέσεις νά γίνουν ἀφοσιωμένοι καί κοινωνικά χρήσιμοι πολίτες.

Γενικά ὁ Σόλων «προσάρμοξε μᾶλλον τοὺς νόμους στά πράγματα, παρά τά πράγματα στοὺς νόμους» (κεφ. 22,3).

ΟΙ «ΑΞΟΝΕΣ», ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 25-26)

Σέ ὅλους τοὺς νόμους του ὁ Σόλων ἔδωσε ἰσχὺ γιά ἑκατὸ χρόνια. Γράφτηκαν ἐπάνω σέ ξύλινους πίνακες, περιστρεφόμενους μέσα σέ πλαίσια, πού κάτι λιγοστά λείψανά τους σώζονταν ἀκόμα στίς μέρες μας στό *Πρυτανεῖο*, καί ὀνομάστηκαν, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, «κύρβεις». Γι' αὐτές λέει κάπου καί ὁ κωμωδιογράφος *Κρατίνος*:

Στοῦ Σόλωνα καί Δράκοντα τ' ὄνομα παίρνουμε ὄρκο
πού τώρα μέ τίς κύρβεις τους κριθάρι καθουρδίζουν.

Ὡστόσο μερικοὶ συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι «κύρβεις» ὀνομάστηκαν εἰδικά οἱ πίνακες πού περιεῖχαν τίς διατάξεις τίς σχε-

1 ΚΕΦ. 25

Τὶ ἦταν οἱ «ἄξονες». Τροποποίηση στό ἡμερολόγιο. Ὁ Σόλων φεύγει ἀπὸ τήν Ἀθήνα.

2

- 3 τικές μέ τις θρησκευτικές τελετές καί τις θυσίες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὀνομάσθηκαν «ἄξονες». Κοινό λοιπόν ἔδινε ὄρκο ἢ βουλή ὅτι θά τηρήσει σταθερά τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα καί καθένας χωριστά ἀπὸ τοὺς θεσμοθέτες στήν ἀγορά κοντά στήν «πέτρα», ὑποσχόμενος ὅτι ἂν παραθεῖ κανένα ἀπὸ τῶν νόμους του, θά ἀφιερώσει στοὺς Δελφοὺς ἄγαλμα χρυσό ἴσο μέ τό ἀνάστημά του.
- 4 Ὁ Σόλων ἐπίσης ἔχοντας παρατηρήσει ὅτι οἱ μῆνες δέν ἦταν κανονικοί καί ὅτι ἡ κίνηση τῆς σελήνης δέν ἦταν καθόλου σέ ἀρμονία οὔτε μέ τή δύση τοῦ ἡλίου, οὔτε μέ τήν ἀνατολή του, ἀλλά πολλές φορές τόν ἔφτανε καί τόν προσπερνοῦσε τήν ἴδια μέρα, ὅρισε νά ὀνομάζεται ἡ μέρα αὐτή «παλαιά καί νέα σελήνη». Θεωροῦσε ὅτι τό τμήμα τῆς ἡμέρας πρὶν ἀπὸ τή συνάντηση αὐτή ἀνῆκε στό μήνα πού τέλειωνε καί τό ὑπόλοιπο σ' ἐκείνον πού ἄρχιζε. Ἦταν, ὅπως φαίνεται, ὁ πρῶτος πού κατάλαβε σωστά τό στίχο τοῦ Ὁμήρου:

τοῦτος ὁ μῆνας ἅμα βγεῖ, κι ἅμα πατήσῃ ὁ ἄλλος

- 5 καί ὀνόμασε τήν ἐπόμενη μέρα «νουμηνία» (νέα σελήνη). Τήν ἀρίθμηση ἐξάλλου τῶν ἡμερῶν ἀπὸ τήν εἰκοστή ὥς τήν τριακοστή τοῦ μηνός δέν τήν ἔκανε προσθέτοντας, ἀλλά μετρώντας ἀντίστροφα καί ἀφαιρώντας, ὅπως ἔβλεπε νά λιγοστεύει καί τό φῶς τῆς σελήνης.
- 6 Ὅταν οἱ νόμοι ἀνακοινώθηκαν, ἄρχισαν διάφοροι νά πηγαίνουν καθημερινά στό Σόλωνα καί τόν ἐπαινοῦσαν ἢ τόν κατηγοροῦσαν ἢ τόν συμβούλευαν νά προσθέσει ἢ ν' ἀφαιρέσει κάτι. Πάρα πολλοί ἦταν καί αὐτοί πού ζητοῦσαν νά μάθουν καί ρωτοῦσαν μέ ἐπιμονή καί τόν παρακαλοῦσαν νά τοὺς ἐξηγήσει καί νά τοὺς ξεκαθαρίσει τί ἦταν τό καθετί στοὺς νόμους του καί γιατί ἦταν θαλμένο ἔτσι. Αὐτὸς τότε βλέποντας ὅτι ἂν δέν ἔκανε αὐτό πού τοῦ ἔλεγαν, θά ἦταν ἀνάρμοστο καί ὅτι ἂν τό ἔκανε θά προκαλοῦσε ἐχθρότητες, καί θέλοντας νά γλιτώσει τελειωτικά ἀπὸ τίς δυσκολίες αὐτές καί νά ἀποφύγει τίς δυσარέσκειες καί τίς κατηγορίες τῶν πολιτῶν (γιατί «στά μεγάλα ἔργα, δύσκολο ν' ἀρέσεις σ' ὅλους», ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος) βρῆκε πρόσχημα τὰ θαλασσινὰ ἐμπορικά ταξίδια, καί ἀφοῦ ζήτησε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νά λείψει ἀπὸ τήν πατρίδα του γιά δέκα χρόνια, ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἔφυγε. Ἐλπίζε ὅτι στό διάστημα αὐτό ὁ κόσμος θά συνήθιζε
τούς νόμους του.

Στήν ἀρχή πῆγε στήν Αἴγυπτο καί ἔμεινε ὅπως ἀναφέρει ὁ
ἴδιος

Πλαί στό γιαλό τοῦ Κάνωβου, πού χύνεται κι ὁ Νεῖλος.

Πέρασε λίγο καιρό φιλοσοφώντας μέ τούς γύρω ἀπό τόν Ψέ-
νωπη τόν Ἡλιοπολίτη καί τόν Σώγχη τόν Σαῖτη, πού ἦταν ἀπό
τούς πιό σοφοὺς ἱερεῖς. Ἀπό αὐτούς ἄκουσε, ὅπως λέει ὁ Πλά-
των, καί τή διήγηση γιά τήν Ἀτλαντίδα, πού ἐπιχείρησε νά τήν
κάμει γνωστή μέ ποίημά του στοὺς Ἕλληνες. Ἐπειτα ταξίδεψε
στήν Κύπρο, ὅπου τόν δέχτηκε πολὺ θερμά ὁ Φιλόκυπρος, κά-
ποιος ἀπό τούς βασιλιάδες τοῦ τόπου, πού κυβερνοῦσε μιά μικρή
πόλη, τήν ὁποία εἶχε χτίσει ὁ Δημοφώντας, γιὸς τοῦ Θησέα·
βρισκόταν κοντά στόν Κλάριο ποταμό, σέ ὀχυρή τοποθεσία,
ἀλλά κατὰ τὰ ἄλλα ἦταν τόπος στενόχωρος καί φτωχός. Ὁ Σό-
λων ἔπεισε τὸ Φιλόκυπρο, μιά καί πιό κάτω ἀπλωνόταν ἓνας ὠ-
ραῖος κάμπος, νά μεταφέρει τήν πόλη του καί νά τή χτίσει πιό
εὐχάριστη καί πιό μεγάλη. Καί ὅσο διάστημα βρισκόταν ἐκεῖ,
φρόντισε γιά τήν ἵδρυση τῆς πόλης καί τήν ὀργάνωσε γιά νά
ζεῖ κανεῖς ἄνετα καί ἀσφαλισμένα, ἔτσι πού καί ἄλλοι ἦρθαν νά
κατοικήσουν στήν πόλη τοῦ Φιλόκυπρου καί οἱ ἄλλοι βασιλιά-
δες ζήλεψαν. Γι' αὐτό καί ὁ βασιλιάς, γιά νά τιμήσει τὸ Σόλω-
να, ὀνόμασε τήν πόλη ἀπὸ τὸ ὄνομά του Σόλους, ἐνῶ προηγου-
μένως λεγόταν Αἰπεία. Ὁ ἴδιος ὁ Σόλων μνημονεῦει τὸ χτίσιμο
τῆς πόλης σέ μίαν ἀπὸ τίς ἐλεγείες του, πού ἀπευθύνεται στόν
Φιλόκυπρο καί λέει:

Τώρα στοὺς Σόλους βασιλιάς χρόνια πολλὰ νά μείνεις
μέσα στήν πολιτεία αὐτή καί σύ καί ἡ γενιά σου·
καί μένα μακριά ἀπ' αὐτό τ' ὀνομαστό νησί
ἄβλαβο ἢ Κύπρῃ ἢ ἰοστέφανῃ ἅς μέ πάρει
μέ πλοῖο γοργό· καί δόξα καί χάρη ἅς δώσει
στήν πόλη αὐτή, καί γυρισμὸ καλὸ γιά μένα στήν πατρίδα.

ΚΕΦ. 26

Ταξίδι τοῦ Σό-
λων στήν Αἴ-
γυπτο καί τήν
Κύπρο.

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΚΡΟΙΣΟΣ

(Κεφ. 27-28)

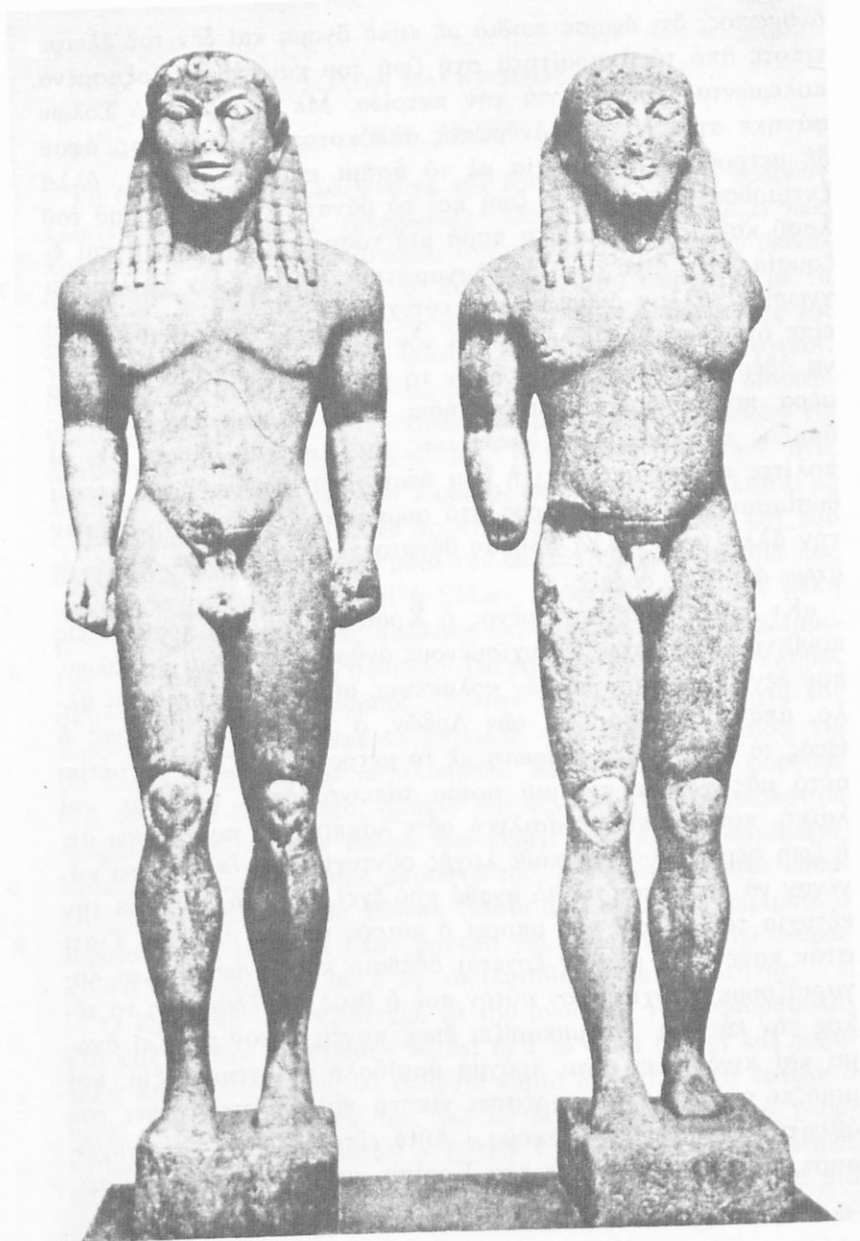
ΚΕΦ. 27 1
 Ὁ Σόλων στό
 παλάτι τοῦ
 Κροίσου.

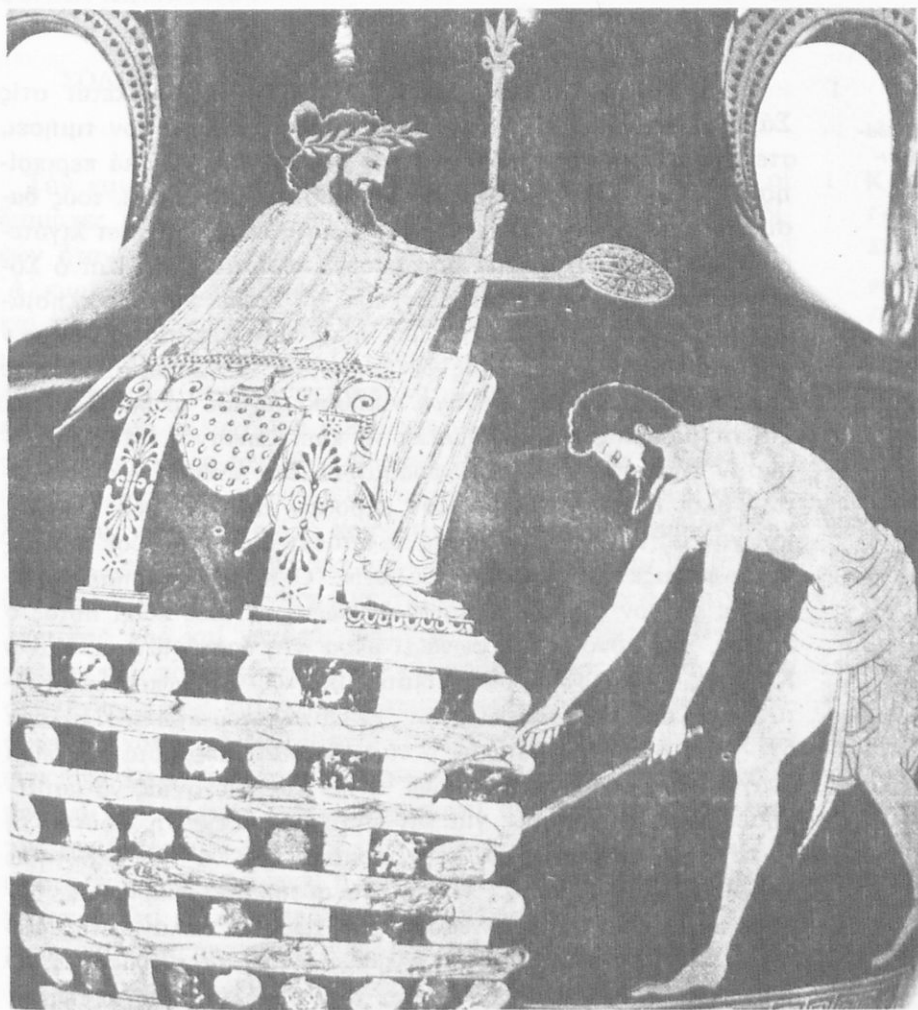
Τῇ συνάντησιν τοῦ Σόλωνα μέ τόν Κροῖσο μερικοί τῇ θεωροῦν
 πλαστή ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες. Ὅμως ἐγώ δέ νομίζω πῶς
 πρέπει νά ἀπορρίψω μία ἱστορία τόσο ξακουστή, πού τήν βεβαι-
 ῶνουν τόσες μαρτυρίες, καί τό κυριότερο τόσο ταιριαστή μέ τό
 χαρακτήρα τοῦ Σόλωνα καί τόσο ἀντάξια τῆς μεγαλοψυχίας καί
 τῆς σοφίας του, ἐπειδή τό θέλουν ἔτσι μερικοί χρονολογικοί,
 ὅπως λέγονται, πίνακες, πού ὡς σήμερα πάμπολλοι τοὺς διορθώ-
 νουν, χωρίς νά μποροῦν σέ κανένα σημεῖο νά συμβιβάσουν τίς
 2 ἀντιθέσεις τους. Λένε λοιπόν ὅτι, ὅταν ὁ Σόλων πῆγε στίς
 Σάρδεις καλεσμένος ἀπό τόν Κροῖσο, ἔπαθε κάτι παραπλήσιο μέ
 τόν στεριανό πού κατέβαινε πρώτη φορά στή θάλασσα καί πού
 βλέποντας τόν ἕνα ποταμό μετά τόν ἄλλο νόμιζε κάθε φορά πῶς
 3 ἦταν ἡ θάλασσα. Ἔτσι καί ὁ Σόλων, καθὼς διέσχιζε τήν αὐλή
 τοῦ παλατιοῦ καί ἔβλεπε πολλοὺς ἀπό τοὺς αὐλικούς στολισμέ-
 νους μέ πολυτέλεια νά θαδίζουσιν ὑπερήφανα ἀνάμεσα σέ πλῆθος
 ἀκολουθούσους καί δορυφόρους, ἔπαιρνε τόν καθένα τους γιά τόν
 Κροῖσο. Ὡσπου τόν ἔφεραν μπροστά σ' ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, γιά
 νά παρουσιάσῃ θέαμα μεγαλόπρεπο καί φανταχτερό, φοροῦσε
 ὅ,τι εἶχε πῶς ἐξαιρετικό, σπάνιο καί ἀξιοζήλευτο ἀπό πολῦτιμα
 πετράδια, πολύχρωμα ροῦχα καί περίτεχνα χρυσά κοσμήματα.
 4 Μόλις ὁ Σόλων στάθηκε μπροστά του, οὔτε ξαφνιάστηκε καθό-
 λου, οὔτε εἶπε γιά ὅσα ἔβλεπε τίποτε ἀπό αὐτά πού περίμενε ὁ
 Κροῖσος καί μάλιστα ἦταν φανερό γιά κάθε μυαλωμένο ἄνθρω-
 πο ὅτι περιφρονοῦσε αὐτή τήν ἀκαλαίσθησιάν καί τή φτήνιαν.

Ὁ Κροῖσος τότε πρόσταξε νά τοῦ ἀνοίξουν τά θησαυροφυλά-
 5 κια καί νά τόν ὀδηγήσουν νά δεῖ ὅλα τά ἄλλα σκευῆ καί πολυ-
 τελεῖ πράγματα, χωρίς νά ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη, γιατί ἔφτανε ὁ
 ἴδιος ὁ Κροῖσος μόνος του, γιά νά δεῖξῃ ποιός εἶναι ὁ χαρα-
 6 κτήρας του. Ὅταν λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα καί ξαναῆρθε
 μπροστά του, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε ἂν γνωρίζει ἄνθρωπο πῶς
 εὐτυχισμένο ἀπό αὐτόν. Ὁ Σόλων ἀπάντησε ὅτι ξέρει τόν συμ-
 πολίτη του Τέλλο. Καί διηγήθηκε ὅτι ὁ Τέλλος στάθηκε καλός

ἄνθρωπος, ὅτι ἄφησε παιδιά μέ καλό ὄνομα καί δέν τοῦ ἔλειψε τίποτε ἀπό τά ἀπαραίτητα στή ζωή του καί πέθανε δοξασμένα πολεμώντας γενναῖα γιά τήν πατρίδα. Μέ ὅλα αὐτά ὁ Σόλων φάνηκε στόν Κροῖσο ἄνθρωπος ἀλλόκοτος καί ἀγροῖκος, ἀφοῦ δέ μετροῦσε τήν εὐτυχία μέ τό ἀσήμι καί τό χρυσάφι, ἀλλά ἐκτιμοῦσε πιο πολύ τή ζωή καί τό θάνατο ἑνός ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ καί ἄσημου πολίτη παρά μιά τόσο μεγάλη δύναμη καί ἐξουσία. Παρ' ὅλα αὐτά τόν ξαναρώτησε ἂν μετά τόν Τέλλο ἔχει 7 γνωρίσει ἄλλον ἄνθρωπο πιο εὐτυχισμένο. Ὁ Σόλων καί πάλι εἶπε ὅτι ξέρει τόν Κλέοβη καί τόν Βίτωνα, πού ἦταν ἀγαπημένα ἀδέρφια καί πού ἀγαποῦσαν τή μητέρα τους τόσο, ὥστε μιά μέρα, πού τά βόδια εἶχαν ἀργήσει, μπήκαν αὐτοί στό ζυγό τῆς ἄμαξας καί ἔφεραν τή μητέρα τους στό ἱερό τῆς Ἥρας, ἐνῶ οἱ πολῖτες τή μακάριζαν κι ἡ ἴδια ἦταν γεμάτη χαρά· ἀφοῦ ἔπειτα θυσιάσαν καί πήραν μέρος στό συμπόσιο, δέν ξανασηκώθηκαν τήν ἄλλη μέρα, ἀλλά βρῆκαν θάνατο χωρίς πόνο καί λύπες, ὅστερα ἀπό τόση δόξα.

«Κι ἐμᾶς», εἶπε ὀργισμένος ὁ Κροῖσος, «δέ μᾶς λογαριάζεις πουθενά μέσα στούς εὐτυχισμένους ἀνθρώπους;» Καί ὁ Σόλων, πού δέν ἤθελε οὔτε νά τόν κολακέψει, οὔτε νά τόν ἐρεθίσει ἄλλο, ἀπάντησε: «Βασιλιά τῶν Λυδῶν, σ' ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνες ὁ Θεός τά ἔδωσε ὅλα σύμφωνα μέ τό μέτρο καί μαζί μέ τό μέτρο αὐτό μᾶς χάρισε καί μιά σοφία ταπεινή, ὅπως φαίνεται, καί λαϊκή, πού δέν εἶναι βασιλική οὔτε λαμπρή, μά πού βλέπει ὅτι ἡ ζωή φέρνει συνεχῶς κάθε λογῆς συντυχίες καί δέν ἀφήνει κανέναν νά ξιπάζεται γιά τά ἀγαθά πού ἔχει, οὔτε νά θαυμάζει τήν εὐτυχία τοῦ ἄλλου, πού μπορεῖ ὁ καιρός νά τήν ἀλλάξει. Γιατί 9 στόν καθένα τό μέλλον ἔρχεται ἀθέβαιο καί ἄγνωστο. Καί λογαριάζουμε εὐτυχισμένον αὐτόν πού ὁ θεός τοῦ ἔδωσε ὥς τό τέλος τήν εὐτυχία. Νά μακαρίζει ὅμως κανεῖς αὐτόν πού ζεῖ ἀκόμα καί κινδυνεύει εἶναι πράγμα ἀμφίβολο καί χωρίς ἀξία, καί μοιάζει μέ τό νά ἀνακηρύσσει νικητή καί νά στεφανώνει τόν ἀθλητή πού ἀγωνίζεται ἀκόμα.» Αὐτά εἶπε ὁ Σόλων καί ἀναχώρησε, ἀφοῦ δυσaráεστησε τόν Κροῖσο χωρίς νά τόν συνετίσει.





Ἀριστερά : Κλέοθης καὶ Βίτων (Ἄρχη 6. αἰώνα. Μουσεῖο Δελφῶν).

Ἐπάνω : Ὁ Κροῖσος στήν πυρά. Παράσταση σέ ἀμφορέα τοῦ 500 π.Χ.
(Μουσεῖο Λούβρου).

Ὁ Σόλων διδάσκει δύο βασιλιάδες.

- Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 29-32)

Τόν καιρό πού ἔλειπε ὁ Σόλων, ξανάρχισαν στήν Ἀθήνα οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στίς πολιτικές μερίδες. Ἀρχηγός τῶν Πεδιέων ἦταν ὁ Λυκούργος, τῶν Παράλων ὁ Μεγακλῆς, ὁ γιός τοῦ Ἀλκμαίωνα, καί τῶν Διακρίων ὁ Πεισίστρατος· μέ αὐτούς ἦταν καί τό πλῆθος τῶν θητῶν, πού ἦταν οἱ περισσότερο δυσανεσθημένοι μέ τούς πλουσίους. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἰσχύουν στήν πόλη, ὅλοι ὁμως περίμεναν μία ἐπαναστατική ἀλλαγὴ καί ποθοῦσαν νά ἔρθει μία ἄλλη κατάστασις μέ τήν ἐλπίδα ὅχι νά κερδίσουν τήν ἰσότητά μέ τήν ἀλλαγὴ, ἀλλά νά ὑπερισχύσουν καί νά ὑποτάξουν ἐντελῶς τούς ἀντιπάλους τους. Ἔτσι εἶχαν τά πράγματα, ὅταν ὁ Σόλων γύρισε στήν Ἀθήνα, ὅπου τόν σέβονταν καί τόν τιμοῦσαν ὅλοι, μά ὁ ἴδιος δέν εἶχε πιά, ἀπό τά γηρατειά, τή δύναμη οὔτε τήν ὀρεξί νά μιλάει στό λαό καί νά δρᾷ. Σύναντοῦσε ὁμως ἰδιαίτερα τούς ἀρχηγούς τῶν πολιτικῶν μερίδων καί προσπαθοῦσε νά θέσει τέρμα στίς ἐχθρες τους καί νά τούς συμφιλιώσει. Τή μεγαλύτερη προσοχή φαινόταν νά τοῦ δίνει ὁ Πεισίστρατος. Αὐτός πραγματικά εἶχε στά λόγια του κάτι ἐλκυστικό καί εὐχάριστο, ἦταν πρόθυμος νά ὑποστηρίξει τούς φτωχοὺς καί στοὺς ἐχθροὺς του ἔδειχνε συμβιβαστική διάθεση καί μετριοπάθεια. Μά καί τά χαρίσματα πού δέν τοῦ ἔδωσε ἡ φύσις, ἐπειδὴ ἤξερε νά ὑποκρίνεται, πίστευαν ὅτι τά ἔχει περισσότερο ἀπὸ ὅσους τά εἶχαν πραγματικά καί ἔτσι περνοῦσε γιὰ ἐπιφυλακτικός, φρόνιμος καί προπάντων ἄνθρωπος πού ἀγαποῦσε τήν ἰσότητά καί πού δυσφοροῦσε μέ αὐτούς πού ἠθελαν ν' ἀλλάξουν τό καθεστῶς καί εἶχαν ὀρεξί γιὰ ριζικές καινοτομίες. Μέ αὐτά ἐξαπατοῦσε τό πλῆθος. Ὁ Σόλων γρήγορα κατάλαβε τό χαρακτῆρα του καί πρῶτος διέκρινε τά σχέδιά του. Δέν ἔγινε ὁμως ἐχθρός του, ἀλλά προσπαθοῦσε νά τόν μαλακώσει καί νά τόν συμβουλέψει. Καί ἔλεγε σ' αὐτόν καί σέ ἄλλους ὅτι, ἂν θά μπορούσε κανεὶς νά βγάλει ἀπό τήν ψυχὴ τοῦ Πεισιστράτου τήν ἀγάπη του γιὰ τά πρωτεῖα καί νά γιαιτρέψει τόν πόθο του γιὰ τήν τυραννία, δέ θά ὑπῆρχε ἄλ-

1 ΚΕΦ. 29
*Γυρισμός τοῦ
 Σόλωνα. Ἐμφανίζεται ὁ
 Πεισίστρατος.
 Σόλων καί
 Θέσπης.*

2

3

4

5

λος κανείς μέ τόση προδιάθεση πρὸς τό καλό οὔτε πῶς ἐνάρετος πολίτης.

- 6 Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Θέσπης καὶ ἡ ὁμάδα του εἶχαν ἀρχίσει νὰ κάνουν ἀλλαγές στὴν τραγωδία καὶ τό πρᾶγμα, σάν καινούριο πού ἦταν, τραβοῦσε τό πλήθος, παρ' ὅλο πού δέν εἶχαν ἀκόμα φτᾶσει νὰ ὀργανώνουν ἀγῶνες ποιητῶν. Ὁ Σόλων, πού ἀπὸ τὴ φύση του ἀγαποῦσε νὰ ἀκούει καὶ νὰ μαθαίνει καὶ πῶς πολὺ στὰ γηρατειά του εἶχε κλίσση στὴ σχολή καὶ στὴ διασκέδαση καὶ στὰ συμπόσια, μὰ τό Δία, καὶ στὴ μουσική, πῆγε νὰ δεῖ τό Θέσπη,
- 7 πού ἔπαιζε ὁ ἴδιος τὰ ἔργα του, ὅπως συνήθιζαν οἱ παλαιοί. Μετά τὴν παράσταση τὸν φώναξε καὶ τὸν ρώτησε ἂν μπροστά σέ τόσον κόσμο δέν ντρέπεται νὰ λέει τόσο μεγάλα ψέματα. Ὁ Θέσπης ἀπάντησε ὅτι δέν εἶναι τόσο τρομερὸ γιὰ παιχνίδι νὰ λέει κανείς καὶ νὰ παριστάνει αὐτὰ τὰ πρᾶγματα. Τότε ὁ Σόλων, χτυπώντας δυνατὰ τὴ γῆ μέ τό ραβδί του, εἶπε: «Ἄν ἐπαινοῦμε καὶ τιμᾶμε ἔτσι αὐτὸ τό παιχνίδι, σύντομα θὰ τό βροῦμε μέσα στὰ συμβόλαιά μας.»

ΚΕΦ. 30

1 Ὁ Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Ὁ Σόλων ἀντιδρᾷ μόνος. (561-560 π.Χ.)

- Κάποια μέρα ὁ Πεισίστρατος, ἀφοῦ πληγώθηκε μόνος του, κατέφθασε στὴν ἀγορὰ ἐπάνω σ' ἓνα ἀμάξι καὶ ξεσήκωνε τὸ λαὸ λέγοντας ὅτι οἱ ἐχθροὶ του τοῦ ἔστησαν παγίδα ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς του. Πολλοὶ τότε ἀγανάκτησαν καὶ ἄρχισαν νὰ φωνάζουν, ἐνῶ ὁ Σόλων πλησίασε, στάθηκε πλάι του καὶ τοῦ εἶπε: «Γιὰ τοῦ Ἱπποκράτη, δέν παίζεις καλὰ τό ρόλο τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὀδυσσεύ· γιατί αὐτὰ πού ἔκαμε ἐκεῖνος, πού τραυματίστηκε μόνος του γιὰ νὰ ἐξαπατήσει τὸν ἐχθρό, ἐσύ τὰ κάνεις γιὰ νὰ παραπλανήσεις τοὺς πολίτες.» Τό πλήθος ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν ἑτοιμοὶ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸν Πεισίστρατο καὶ ὁ λαὸς συγκεντρώθηκε σέ συνέλευση. Ἐκεῖ, ὅταν ὁ Ἀρίστων ἔκαμε πρόταση νὰ δοθοῦν στὸν Πεισίστρατο πενήντα ροπαλοφόροι γιὰ σωματοφυλακή, ὁ Σόλων σηκώθηκε καὶ ἀντιτάχτηκε. Εἶπε τότε πολλὰ, παρόμοια μέ αὐτὰ πού ἔχει γράψει καὶ στὰ ποιήματά του:
- 2
- 3

Τὴ γλῶσσα ἐσεῖς κοιτάζετε τοῦ πλανεροῦ τοῦ ἀνθρώπου...
ἴδια ἄλεπού πονηρά περπατάει ὁ καθένας σας χώρια,
μὰ ὅλοι σάν πᾶτε μαζί, τότε σᾶς πιάνει ἀμυαλιά.

Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Σόλων ἔβλεπε ὅτι οἱ φτωχοὶ ἦταν ἀποφασισμέ- 4
 νοι νὰ εὐνοήσουν τὸν Πεισίστρατο καὶ ἔκαναν θόρυβο, ἐνῶ οἱ
 πλούσιοι ἔφευγαν καὶ ἦταν φοβισμένοι, ἀπομακρύνθηκε λέγον-
 τας ὅτι εἶναι ἀπὸ τοὺς πρῶτους πῖο μυαλωμένος καὶ ἀπὸ τοὺς
 δευτέρους πῖο γενναῖος. Πῖο μυαλωμένος ἀπὸ ἐκείνους πού δέν
 καταλάβαιναν αὐτὸ πού συνέβαινε, καὶ πῖο γενναῖος ἀπὸ αὐτοὺς
 πού καταλάβαιναν, ἀλλὰ δέν τολμοῦσαν νὰ ἀντισταθοῦν στὴν
 τυραννία. Ὁ λαὸς ἐπικύρωσε τὸ ψήφισμα καὶ δέ μικρολόγησε μέ τόν 5
 Πεισίστρατο οὔτε καὶ γιὰ τὸν ἀριθμὸ ἀκόμα τῶν ροπαλοφόρων,
 ἀλλὰ τὸν ἄφησε φανερά νὰ μαζεύει καὶ νὰ συντηρεῖ ὅσους ἠθε-
 λε, ὥσπου ἐκεῖνος κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολη. Ὅταν ἐγίνε αὐτό, ἡ 6
 πόλη συγκλονίστηκε καὶ ὁ Μεγακλῆς ἔφυγε ἀμέσως μέ τοὺς ἄλ-
 λους Ἀλκμεωνίδες, ὁ Σόλων ὁμως, ἂν καὶ ἦταν πιά πολὺ γέρος
 καὶ δέν εἶχε ἀνθρώπους νὰ τὸν ὑποστηρίξουν, πῆγε στὴν ἀγορά
 καὶ συνομίλησε μέ τοὺς πολίτες κακίζοντας ἀπὸ τὴ μιά μεριά
 τὴν ἀσυλλογισιὰ καὶ τὴν ἀδυναμία τους καὶ παρακινώντας καὶ
 καλώντας ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ μὴν προδώσουν τὴν ἐλευθερία. Τότε
 εἶπε καὶ τὰ λόγια πού μνημονεύουν μερικές φορές, ὅτι δηλαδή
 προηγουμένως ἦταν εὐκολότερο γι' αὐτοὺς νὰ ἐμποδίσουν τὴν
 τυραννίδα, ἐνῶ προετοιμαζόταν, τώρα ὁμως πού ὀργανώθηκε καὶ
 μεγάλωσε εἶναι μεγαλύτερο καὶ λαμπρότερο κατόρθωμα νὰ τὴν
 ξεριζώσουν καὶ νὰ τὴν ἀφανίσουν. Μὰ ἐπειδὴ κανεῖς, ἀπὸ φόβο, 7
 δέν τοῦ ἔδινε προσοχή, ἔφυγε σπῖτι του, πῆρε τὰ ὄπλα του καὶ
 τὰ ἔστησε μπροστά στὴν πόρτα του στό δρόμο. «Ἐγὼ», εἶπε,
 «ὅσο μποροῦσα βοήθησα τὴν πατρίδα μου καὶ τοὺς νόμους.»
 Ἀπὸ τότε ἔμενε ἡσυχος· καὶ στοὺς φίλους του πού τὸν συμβου- 8
 λευαν νὰ φύγει, δέν ἔδινε προσοχή, μόνο γράφοντας ποιήματα
 κατηγοροῦσε τοὺς Ἀθηναίους:

Ἀπό δική σας δειλία κι ἀμυαλιά σᾶς χτυποῦν οἱ φουρτοῦνες·
 ὄχι μομφές στοὺς θεοὺς· δέν εἶναι φταίχτες· ἐσεῖς
 οἱ ἴδιοι ἀρματώσατε τούτους ἐδῶ καὶ τρανέφανε τόσο·
 ἔτσι, ἀπ' αὐτά, στὴν πικρὴ πέσατε τώρα σκλαβιά.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ πολλοὶ τὸν συμβούλευαν νὰ προσέχει, γιατί ὁ 1 ΚΕΦ. 31
 τύραννος θὰ τὸν σκότωνε· καὶ κάποτε τὸν ρώτησαν σέ τί βασι-

Ὁ Πεισίστρα-

τος τιμᾷ τό
Σόλωνα. Τό
ἔργο τοῦ Σό-
λωνα γιά τήν
Ἀτλαντίδα.

- 2 ζεται καί δείχνει τόσο ασύνετη συμπεριφορά. «Στά γηρατειά»,
ἀπάντησε. Ὁ Πεισίστρατος ὥστόσο, ὅταν ἔγινε κύριος τῆς ἐξου-
σίας, ἔκαμε τόσες περιποιήσεις στό Σόλωνα τιμώντας τον,
δείχνοντάς του φιλική διάθεση καί καλώντας τον στό σπίτι του,
3 ὥστε ἐκεῖνος νά γίνει στό τέλος καί σύμβουλός του καί πολλές
ἀπό τίς πράξεις του νά τίς ἐπαινεῖ. Πραγματικά ὁ Πεισίστρατος
διατηροῦσε τούς πῖο πολλούς νόμους τοῦ Σόλωνα πρῶτος αὐτός
τηρώντας τους καί ἀναγκάζοντας καί τούς φίλους του. Ἔτσι, ὅ-
ταν τόν κάλεσαν κάποτε στόν Ἀρειο Πάγο νά δικαστεῖ γιά φό-
νο, ἐνῶ ἦταν ἤδη τύραννος, παρουσιάστηκε κανονικά γιά νά ἀ-
πολογηθεῖ, ἐκεῖνος ὅμως πού τόν κατηγοροῦσε δέν ἐμφανίστηκε.
Ὁ ἴδιος ἔκαμε καί ἄλλους νόμους, καί ἀνάμεσά τους καί αὐτόν
4 πού ὀρίζει νά συντηροῦνται μέ ἔξοδα τοῦ κράτους ὅσοι ἔγιναν
ἀνάπηροι στόν πόλεμο. Αὐτό, λέει ὁ Ἡρακλείδης, εἶχε καί προ-
ηγούμενως ψηφιστεῖ ἀπό τό Σόλωνα γιά τόν ἀνάπηρο Θέρσιππο
5 καί τό μιμήθηκε ὁ Πεισίστρατος. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος,
καί τό νόμο κατά τῆς ἀργίας δέν τόν συνέταξε ὁ Σόλων, ἀλλά ὁ
Πεισίστρατος καί ἔτσι ἔκαμε καί τή χώρα πῖο παραγωγική καί
τήν πόλη πῖο ἡσυχῇ.
- 6 Ὁ Σόλων ἀκόμα ἄρχισε τό μεγάλο ἐκεῖνο ἔργο γιά τήν ἱστο-
ρία ἢ γιά τό μῦθο τῆς Ἀτλαντίδας, πού τόν εἶχε ἀκούσει ἀπό
τούς σοφοῦς τῆς Σάης καί πού εἶχε σχέση μέ τούς Ἀθηναίους.
Κουράστηκε ὅμως καί σταμάτησε ὄχι ἐπειδὴ εἶχε ἄλλη ἀσχο-
λία, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, ἀλλά μᾶλλον ἀπό τά γηρατειά, γιατί
7 φοβήθηκε τό μέγεθος τοῦ ἔργου. Πῶς εἶχε καιρό ἄφθονο μαρτυ-
ροῦν λόγια σάν κι' αὐτά:

Ποτέ δέν παύω νά μαθαίνω ὅσο γερνάω
καί

Τά ἔργα τώρα ἐγώ ἀγαπῶ τῆς Κύπριας Ἀφροδίτης,
τοῦ Διόνυσου καί τῶν μουσῶν, πού εὐφραίνουν τούς
ἀνθρώπους.

ΚΕΦ. 32

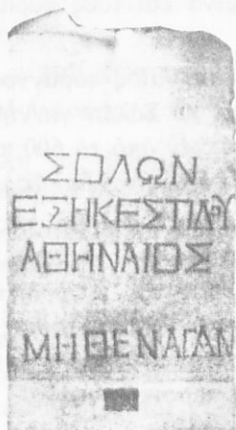
Ὁ Πλάτων καί
ἡ Ἀτλαντίδα.

- 1 Ὁ Πλάτων εἶχε τή φιλοδοξία νά περιποιηθεῖ καί νά καλλωπίσει
τήν ἱστορία τῆς Ἀτλαντίδας σάν νά ἦταν ἓνα ὥραϊο κομμάτι
γῆς ἐγκαταλειμμένο, πού τοῦ ἀνῆκε κάπως ἀπό τούς συγγενεῖς

του. Στήν ἀρχή ἔβαλε ὀλόγυρα μεγάλη προπύλαια, περιτειχίσματα καί αὐλές τέτοια, πού δέν εἶχε ὥς τότε καμιά ἄλλη ἱστορία, οὔτε μύθος οὔτε ποίημα. Ἄρχισε ὁμως ἀργά καί πρὶν τελειώσει τό ἔργο τελείωσε ἡ ζωὴ του, ἔτσι πού ὅσο μᾶς εὐφραίνουν αὐτά πού ἔγραψε, ἄλλο τόσο μᾶς λυποῦν αὐτά πού δέν πρόφτασε νά γράψει. Καί ὅπως ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας ἄφησε τό Ὀλυμπιεῖο ἀτέλειωτο, ἔτσι καί ἡ σοφία τοῦ Πλάτωνα ἀνάμεσα σέ πολλά καί ὠραῖα ἔργα ἄφησε μόνο τή διήγηση γιά τήν Ἀτλαντίδα ἀσυμπλήρωτη.

Ὁ Σόλων, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ἔζησε ἀρκετό διάστημα ἀφότου ὁ Πεισίστρατος ἔγινε τύραννος, ἐνῶ ὁ Φανίας ὁ Λέσβιος λέει ὅτι ἔζησε λιγότερο ἀπὸ δύο χρόνια. Καί εἶναι ἔτσι γιατί ὁ Πεισίστρατος πῆρε τήν ἐξουσία ὅταν ἄρχοντας ἦταν ὁ Κωμέας καί ὁ Σόλων πέθανε, σύμφωνα μέ τό Φανία, ὅταν ἦταν ἄρχοντας ὁ Ἡγέστρατος, πού πῆρε τό ἀξίωμα ὕστερα ἀπὸ τόν Κωμέα. Ἡ ἱστορία ὅτι τό σῶμα του κάηκε καί ἡ τέφρα του διασκορπίστηκε στήν περιοχή τῆς Σαλαμίνας, εἶναι μέ τήν παραδοξολογία τῆς τελείως ἀπίθανη καί μοιάζει μέ παραμῦθι, τήν ἀναφέρουν ὁμως καί ἄλλοι ἀξιόλογοι συγγραφεῖς καί ἀκόμα ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης.

Ὁ θάνατος τοῦ
Σόλωνα.
(560-559 π.Χ.)



Βάση ἀπὸ προτομῇ τοῦ Σόλωνα (Μουσεῖο Βατικανοῦ)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 17

ΚΕΦ. 8

ἐλεγεία: είδος λυρικού ποιήματος πού τό ἀποτελοῦσαν δί-
στιχα σέ δακτυλικό μέτρο. Στά ἀρχαιότερα χρόνια τό τραγου-
δοῦσαν μέ συνοδεία αὐλοῦ. Ἀργότερα μποροῦσε καί μόνο νά ἀ-
παγγέλλεται. Τό περιεχόμενο τῆς ἐλεγείας ἦταν στήν ἀρχή πέν-
θιμο καί θρηνητικό, ἀργότερα ὅμως μποροῦσε νά εἶναι καί ἐρω-
τικό, συμβουλευτικό ἢ, ὅπως στίς ἐλεγείες τοῦ Σόλωνα, πολε-
μικό ἢ πολιτικό.

ἔνα σκουφο: σκουφο φοροῦσαν οἱ ἄρρωστοι. Ὁ Σόλων τό
ἔκανε γιά νά δίνει τήν ἐντύπωση πώς δέν εἶναι στά καλά του
καί πώς ἔχει ξεφύγει ἀπό τήν ἐπίβλεψη τῶν δικῶν του.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει τόν τίτλο Σαλαμίνα: ἀπό τοὺς ἑκατό
στίχους πού μᾶς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ἔχουμε σήμερα συνολι-
κά ὀκτώ. Στούς ὑπόλοιπους ἔξι —ἐκτός ἀπό τοὺς δύο πού ἔχουμε
ἐδῶ— ὁ Σόλων κατηγορεῖ τοὺς Ἀθηναίους πού ἐγκατέλειψαν
τόν ἀγώνα γιά τή Σαλαμίνα καί τοὺς παρακινεῖ νά πολεμήσουν
ξανά.

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος, γιά τόν ὁποῖο θά
γίνει λόγος καί πιό κάτω. Ὁ Σόλων γεννήθηκε τό 640/639 π.Χ.
καί ὁ Πεισίστρατος λίγο πρὶν ἀπό τό 600 π.Χ. Ἐπομένως τό πε-
ριστατικό πού ἀναφέρεται ἐδῶ εἶναι ἀπλῶς μία παράδοση.

ἀκρωτήριο Κωλιάδα: ἀκρωτήριο τῆς Ἀττικῆς νοτιότερα
ἀπό τό Φάληρο, στή σημερινή παραλία τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ.
Στήν Κωλιάδα ὑπῆρχαν ἱερά τῆς Ἀφροδίτης καί τῆς Δήμητρας
Θεσμοφόρου καί γίνονταν διάφορες γιορτές ἀποκλειστικά γυναι-
κεῖες. Μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας ἡ θάλασσα εἶχε ξεβρά-
σει στή θέση αὐτή πολλὰ περσικά ναυάγια.

Σελ. 18

ΚΕΦ. 9

Ἀσωπιάδα, δηλ. κόρη τοῦ Ἀσωποῦ, εἶναι ἡ Σαλαμίνα.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τό νησί κατά τό μύθο πήρε τό ὄνομά του ἀπό τή νύμφη Σαλαμίνα, κόρη τοῦ ποταμοῦ τῆς Αἰγίνας Ἀσωποῦ.

Περίφημος, Κυχρέας· ἥρωες τῆς Σαλαμίνας. Ὁ Κυχρέας ἦταν γιός τῆς νύμφης Σαλαμίνας καί τοῦ Ποσειδῶνα. Ἐγινε βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀφοῦ σκότωσε τόν δράκοντα πού λυμαινόταν τό νησί καί ἀργότερα ἄφησε τό βασιλεῖό του στόν Τελαμῶνα.

τριακόντορος· πολεμικό πλοῖο μέ τριάντα κουπιά.

Νίσαια· τό ἐπίνειο τῶν Μεγάρων.

Σελ. 19

Τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο, ἴσως στή Β. πλευρά τῆς Σαλαμίνας. Σκιράς ἦταν τό πρῶτο ὄνομα τῆς πρωτεύουσας τοῦ νησιοῦ, καθώς καί ἐπίθετο τῆς Ἀθηνᾶς πού λατρευόταν ἐκεῖ.

Ἐνυάλιος· συνηθισμένο ἐπίθετο τοῦ θεοῦ Ἄρη. Κάποτε ὁ Ἐνυάλιος ἐμφανίζεται καί ὡς ξεχωριστό πρόσωπο, γιός τοῦ Ἄρη ἢ τοῦ Κρόνου.

Κατάλογος τῶν πλοίων· («κατάλογος τῶν νεῶν»)· τό τμήμα στή δεύτερη ραψωδία τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ἀπαριθμοῦνται τά πλοῖα καί ὁ στρατός τῶν Ἀχαιῶν στόν Τρωϊκό πόλεμο. (Ὁ Σόλων πρέπει νά πρόσθεσε τόν δεύτερο ἀπό τοὺς δύο στίχους πού μᾶς παραθέτει ὁ Πλούταρχος).

Αἴας, ὁ γιός τοῦ Τελαμῶνα· ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀπό τίς πιό ἥρωικές καί ἀγέρωχες μορφές τῆς Ἰλιάδας.

Βραυρώνας· πόλη τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, στήν ἀνατολική της παραλία, ἀνάμεσα στό Μαραθῶνα καί στό Θορικό, ὀνομαστή γιά τό ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδας. (Ὁ σημερινός συνοικισμός Βράυνα κοντά στό χωριό Μαρκόπουλο).

Μελίτη· ἓνας ἀπό τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς, στό δυτικό μέρος τῆς Ἀθήνας πού περιλάβαινε τήν Πνύκα καί ὅλη τή γύρω περιοχή. Ἐκεῖ κοντά ἦταν τό θάλασσο (πρός τό σημερινό Ἀστεροσκοπεῖο), ὅπου οἱ ἀρχαῖοι κατακρήμνιζαν τοὺς καταδικασμένους σέ θάνατο· ὁ δῆμος τῆς Μελίτης ἀνῆκε στήν Κεκροπίδα φυλή.

ΚΕΦ. 10

ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴ δύση· παράβαλε τὸ σημεῖο αὐτὸ μέ ὅσα εἶπε ὁ δελφικός χρησμός στὸ Σόλωνα, παραπάνω (κεφ. 9,1).

Ἡρέας ἀπὸ τὰ Μέγαρα· ἱστορικός τοῦ 3. αἱ. π.Χ., πού ἔγραψε τὸ χαμένο σήμερα ἔργο «Μεγαρικά». Ἀπὸ τὸ ἔργο του ἀντλήσαν ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Σελ. 20

Ἰαονία, δηλαδή Ἰωνία· μία ἀπὸ τίς ἀρχαῖες ὀνομασίες τῆς Ἀττικῆς, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Ἴωνα, γιὸ τοῦ ἥρωα Ξούθου καὶ μυθικὸ γενάρχη τῶν Ἰώνων. Βλ. καὶ τὴ σημείωση γιὰ τοὺς Ἴωνες στὸ κεφ. 9 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 103).

ΚΕΦ. 11

τοὺς Κιρραῖους· δηλαδή τοὺς κατοίκους τῆς Κίρρας. Ἡ Κίρρα, παραλιακὴ πόλη τῆς Φωκίδας κοντὰ στὴ σημερινή Ἰτέα, ἦταν τὸ λιμάνι τῆς κοντινῆς πόλης Κρίσας καὶ τῶν Δελφῶν. Διάφορες προστριβές μέ τοὺς Δελφούς προκάλεσαν τὸν λεγόμενο πρῶτο Ἱερό Πόλεμο (596 π.Χ.), πού κήρυξαν οἱ Ἀμφικτιόνες καὶ πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὁλοκληρωτικὴ καταστροφή τῆς Κίρρας. Οἱ Ἀμφικτιόνες κατόπιν ἀφιέρωσαν τὴ γῆ τῶν Κιρραίων στὸν Ἀπόλλωνα.

Ἀμφικτιόνες· κάτοικοι γειτονικῶν ἑλληνικῶν πόλεων, πού εἶχαν θρησκευτικὸ κέντρο κάποιο ἱερό, ὅπου σέ ὀρισμένη μέρα τελοῦσαν ἑορτὴ τοῦ θεοῦ ὁ ὁποῖος λατρευόταν ἐκεῖ. Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς λεγόταν ἀμφικτιονία καὶ πολὺ σύντομα διευρύνθηκε καὶ ἐξελίχθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ θρησκευτικὸ καὶ σέ ἰσχυρὸ πολιτικὸ θεσμό. Ἡ δελφικὴ ἀμφικτιονία ἰδιαίτερα εἶχε ἀποκτήσει μεγάλو κύρος καὶ μπορούσε νά συμβάλλει καὶ σέ διακανονισμούς διαφορῶν ἀνάμεσα σέ ἑλληνικὲς πόλεις.

Ἀριστοτέλης, ὁ μεγάλος ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τὸ 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στὴν Ἀθῆνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τὸ 322 π.Χ. στὴ Χαλκίδα. Ἐγραψε πολλὰ φιλοσοφικά καὶ ἐπιστημονικά συγγράμματα.

Πυθιονίκες· οἱ νικητὲς στοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνες τῶν Δελφῶν.

Ἀναγραφὴ τῶν Πυθιονικῶν ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Καλλισθένη. Ὁ Καλλισθένης εἶχε γράψει καὶ τὴν ἱστορία τοῦ πρώτου Ἰεροῦ πολέμου.

Ὁ Σόλων δὲν εἶχε ὀριστεῖ στρατηγός· μιὰ ἄλλη ἀρχαία πηγὴ —ὁ περιηγητὴς Πausanias— ἀναφέρει ὅτι στὸν πόλεμο αὐτὸν ὁ Σόλων ἦταν σύμβουλος κοντὰ στὸ στρατηγὸ ὄλων τῶν Ἀμφικτιόνων, πού ἦταν ὁ Κλεισθένης, τύραννος τῆς Σικυώνας.

Ἑρμῖπος· περιπατητικὸς φιλόσοφος τοῦ 3 αἰ. π.Χ. Ἐγγραψε καὶ συλλογὲς βιογραφιῶν.

Εὐάνθης ὁ Σάμιος· γιὰ τὸν συγγραφέα αὐτὸν δὲν ξέρουμε τίποτε βέβαιο.

Αἰσχίνης· ὀνομαστός Ἀθηναῖος ρήτορας (389-314 π.Χ.), ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένη. Μᾶς ἔχουν σωθεῖ τρεῖς ἀπὸ τοὺς λόγους του.

ὑπομνήματα τῶν Δελφῶν· τὰ ἀρχεῖα τῆς πόλης τῶν Δελφῶν.

μέ τὴν ὑπόθεση τοῦ Κυλώνειου ἄγους. Τὰ γεγονότα πού ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Πλούταρχος εἶναι ἡ ἀπόπειρα τοῦ εὐπατρίδη Κύλωνα νὰ καταλάβει τὴν Ἀκρόπολη καὶ νὰ γίνεи τύραννος τῆς Ἀθήνας. Ὁ Κύλων νικήθηκε καὶ δραπέτευσε, οἱ συνένοχοί του ὅμως κλείστηκαν στὴν Ἀκρόπολη καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν ὡς ἱκέτες στὸ βωμὸ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. (Γιὰ τὰ γεγονότα μιλάει καὶ ὁ Ἡρόδοτος 5,71 καθὼς καὶ ὁ Θουκυδίδης 1,126).

Μεγακλῆς· γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἐπώνυμος ἄρχοντας, ὅταν ἐγινε ἡ στάση τοῦ Κύλωνα. (Ὁ «ἐπώνυμος ἄρχων» ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐννέα ἄρχοντες τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Λεγόταν «ἐπώνυμος» γιατί ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὀρίζαν τὸ ἔτος. Ἐλεγαν π.χ. «ἐπὶ Μεγακλέους ἄρχοντος»).

στὶς Σεμνές θεές· Σεμνές θεές ὀνομάζονται οἱ Ἑρινύες ἢ Εὐμενίδες, θεότητες πού μόνιμα καταδίακαν καὶ τιμωροῦσαν ἰδίως τοὺς φονεῖς καὶ τοὺς ἐπιόρκους. Τὸ ἱερὸ τους βρισκόταν στοὺς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης κοντὰ στὸν Ἄρειο Πάγο.

ΚΕΦ. 12

Σελ. 21

ἐναγής· αὐτός πού θεωρεῖται μολυσμένος, καταραμένος, ἐπειδὴ διέπραξε φόνο ἢ ἀνόσια πράξη.

Φλύα· ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ὅπου περίπου τό σημερινό Χαλάντρι.

Ἐπιμενίδης· σοφός, ποιητής καί θαυματοποιός. Μέ τό ὄνομά του συνδέονταν διάφορες ἱστορίες, π.χ. ὅτι ἔζησε 157 ἢ 299 χρόνια, ὅτι κοιμήθηκε 57 χρόνια, κ.ἄ.

Κούρητα· οἱ Κούρητες ἦταν θεότητες πού προστάτεψαν καί ἀνάθρεψαν τό Δία μικρό στήν Κρήτη. Πιστευόταν ὅτι εἶχαν βοηθήσει στόν ἐκπολιτισμό τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

Σελ. 22

Μουνυχία· λόφος στήν Πειραϊκή χερσόνησο, ἡ σημερινή Καστέλλα, πού συνδέθηκε μέ διάφορα περιστατικά τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας. Ἡ στρατηγική θέση τῆς ἐξασφάλιζε καί τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας, γι' αὐτό καί στό φρούριό τῆς ἐγκαταστάθηκε καί ἡ φρουρά τῶν Μακεδόνων πού κατέλαβαν τήν Ἀθήνα (322 π.Χ. καί μετέπειτα).

ΚΕΦ. 13

Διάκριοι, οἱ Ὀρεινοί· κάτοικοι τῆς Διακρίας, τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἀττικῆς πού εἶχαν πολύ μικρή ἢ καθόλου ἰδιοκτησία καί ἦταν οἱ πιό φτωχοί. Πεδιεῖς· οἱ Πεδινοί, πού ἦταν κυρίως οἱ κτηματίες στήν εὐφορη πεδιάδα τῆς Ἀττικῆς. Πάραλοι ἢ Παράλιοι, οἱ ναυτικοί καί οἱ ἔμποροι. Ἡ διαίρεση αὐτή ἐξακολούθησε νά ὑπάρχει καί μετά τό Σόλωνα, ἄλλοι μάλιστα συγγραφεῖς τήν ἀναφέρουν γιά πρώτη φορά, ὅταν μιλοῦν γιά τά χρόνια τοῦ Πεισιστράτου.

ἐκτημόριοι· ἀκόμα καί τό ἕνα ἕκτο εἶναι βαρὺς φόρος, ὅταν ἡ γῆ εἶναι φτωχή καί μικροί οἱ καλλιεργητές.

θῆτες· βλ. παρακάτω κεφ. 18 καί σημ. σελ. 51.

Σελ. 23

ΚΕΦ. 14

Φανίας ἢ Φαινίας· μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη (4.αἰ. π.Χ.). Ἀσχολήθηκε πιό πολύ μέ ἱστορικά ἔργα, πού ἔχουν σχεδόν ὁλοκληρωτικά χαθεῖ.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σελ. 24

Τυνώνοντας· άγνωστος. *Πιττακός*· σοφός, πολιτικός και ποιητής, (περίπου 650-750 π.Χ.), ένας από τους έφτά σοφούς. Έγινε και αυτός νομοθέτης της πατρίδας του Μυτιλήνης. Στήν πολιτική του είχε πολλά κοινά σημεία με τό Σόλωνα.

Τή γή μου κτλ. Τό απόσπασμα αυτό, καθώς και τό επόμενο είναι μετάφραση του Γιάννη Δάλλα.

Σελ. 25

σεισάχθεια, δηλαδή απαλλαγή από τό βάρος, απόσειση του «*αχθους*».

ΚΕΦ. 15

Ανδροτίων· Αθηναίος ιστορικός και πολιτικός, μαθητής του Ίσοκράτη (4. αϊ. π.Χ.). Έγραψε «*Ατθίδα*», δηλαδή ιστορία της Αθήνας, από τά παλαιά χρόνια ως την εποχή του (346 π.Χ.).

Έδωσε στή μνά αξία εκατό δραχμών· ό Σόλων έκαμε δηλαδή αυτό πού λέμε αναπροσαρμογή του νομίσματος. Η μνά δέν ήταν νόμισμα αλλά νομισματική μονάδα. Η ίδια ποσότητα σέ άργυρο, πού προηγουμένως έδινε 73 δραχμές, έδινε στό έξής 100. Η δραχμή δηλαδή υποτιμήθηκε. Φαίνεται ότι ό Σόλων αντικατάστησε τό αϊγινητικό σύστημα (σύμφωνα με τό όποιο ή μνά ζύγιζε 617 γραμμάρια) με τό ευβοϊκό (σύμφωνα με τό όποιο ζύγιζε 436,6 γραμμάρια). Έτσι όσοι χρωστούσαν και είχαν δυνατότητα νά έξοφλήσουν τά χρέη τους, έδιναν πίσω τό ίδιο ποσό όνομαστικά, κέρδιζαν όμως ένα ποσοστό 27% από τό ποσό πού όφειλαν.

Σελ. 26

πάνωθέ της κτλ. μετάφραση Θ. Σταύρου.

πέτρες σήκωσε· πέτρες (άρχ. *όροι*), πέτρινες πλάκες στήμένες στά χωράφια με επιγραφές πού δήλωναν ότι αυτά ήταν ύποθηκευμένα.

Πολύζηλος ό Ρόδιος· ιστορικός πού είχε γράψει τό χαμένο σήμερα έργο «*Ροδιακά*».

χρεοκοπίδες· δόλιοι χρεοκόποι. Γίνεται λογοπαίγνιο με το *Κεκροπίδες*, (ἀπόγονοι του Κέκροπα, πού ήταν δλοι οἱ Ἀθηναῖοι).

Σελ. 27

ΚΕΦ. 16

Λυκοῦργος· ὁ θεμελιωτής τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, σύμφωνα με τὴν παράδοση. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδαν στοῦ Λυκοῦργο ὅλους τοὺς θεσμούς τῆς Σπάρτης, ἄσχετα με τὴν ἐποχὴ πού ἐμφανίστηκαν. Ἀθέβαιη εἶναι ὄχι μόνο ἡ χρονολογικὴ τοποθέτηση τοῦ Λυκοῦργου (1100-600 π.Χ.), ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ ἱστορικὴ του ὑπαρξή.

σέ σημείο μάλιστα νά τοῦ βγάλουν τό μάτι· οἱ πλούσιοι Σπαρτιάτες εἶχαν ἰδιαίτερα ἀγανακτήσει ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ ἀπό τὴ λιτὴ διατροφή πού τοὺς ἐπέβαλε ὁ Λυκοῦργος. Γι' αὐτό κάποτε ξεσηκώθηκαν ἐναντίον του, ἄρχισαν νά τόν κυνηγοῦν καὶ κάποιος νεαρός μ' ἓνα ραβδί τόν χτύπησε στό μάτι καὶ τοῦ τό ἔβγαλε (Πλουτάρχου *Λυκοῦργος*, 11).

θά 'βγαζε ὅλο τό καϊμάκι κτλ. Θά ἄφηνε δηλαδή τό λαό νά κάνει ὅ,τι ἤθελε καὶ ἀπό τὴν ἀναταραχὴ θά κοίταζε νά βγεῖ κερδισμένος ὁ ἴδιος. (Ἡ μετάφραση εἶναι τοῦ Θ. Σταύρου).

θυσία τῆς Σεισάχθειας· ἔγινε δηλαδή ἀπό τό λαό εὐχαριστήρια θυσία γιά τὴ διαγραφή τῶν χρεῶν καὶ τὴν κατάργηση τῶν σωματικῶν καταναγκασμῶν.

Σελ. 28

ΚΕΦ. 17

νόμους τοῦ Δράκοντα· ἦταν ἡ πρώτη γραπτὴ νομοθεσία στὴν Ἀθήνα (621 π.Χ.).

Δημόδης· Ἀθηναῖος ρήτορας (ἡ ἀκμή του εἶναι ἀνάμεσα στά 350-319 π.Χ.). Ἀνῆκε στὴ φιλομακεδονικὴ μερίδα καὶ εἶχε ἀναπτύξει ζωερὴ πολιτικὴ δράση σέ κρίσιμες στιγμές. Ἀπὸ τοὺς λόγους του δέν ἔχουν σωθεῖ παρά μόνο φράσεις πού εἶχαν μείνει ἱστορικές.

ΚΕΦ. 18

διαχώρισε τοὺς πολίτες· ἡ διαίρεση τῶν πολιτῶν σύμφωνα με τὴν περιουσία τους ὑπῆρχε καὶ πρὶν ἀπὸ τό Σόλωνα. Ὁ Σό-

λων ἀπλῶς τῇ δέχτηκε καί τῇ διαρρύθμισε καλύτερα γιά τό κοινό συμφέρον.

μέτρα: ὁ μέδιμος ἦταν μονάδα μετρήσεως στερεῶν καί ἰσοδυναμοῦσε μέ 51,84 σημερινά λίτρα. Γιά τά ὑγρά χρησιμοποιοῦσαν τό *μετρητή* πού ἰσοδυναμοῦσε μέ 38,88 λίτρα. Μέ τῇ γενική ὀνομασία μέτρο ἐννοοῦσαν τό μέδιμο ἢ τό μετρητή.

Ζευγίτες: ζευγίτης λεγόταν αὐτός πούμποροῦσε νά ἀγοράσει καί νά συντηρήσει ἓνα ζευγάρι βόδια.

Θῆτες: ἡ λέξη σήμαινε τό εἶδος τῶν δουλοπάροικων πού καλλιεργοῦσαν τῇ γῇ τῶν πλουσίων, καί γενικά τοὺς μισθωτοὺς ἐργάτες τῆς γῆς.

νά κάνουν ἔφεση στό δικαστήριον δηλαδή στό δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας, πού εἶχε συγκροτηθεῖ ἀπό ὅλες τίς τάξεις. Στὴν ἀρχὴ ἡ Ἡλιαία εἶχε ἀρμοδιότητα μόνο γιά τίς ἐφέσεις ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων πού εἶχαν ἐκδώσει οἱ ἄρχοντες. Ἀργότερα ἐγινε ὁ ὑπέρτατος κριτὴς ὧν τῶν διαφορῶν στὴν Ἀθήνα.

μέ ἀσάφεια: δὲν πρόκειται γιά ἀσάφεια, ὅπως παρατήρησε καί ὁ Ἀριστοτέλης στό ἔργο του *Ἀθηναίων Πολιτεία*. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ἔθεταν γιά πολλὰ πράγματα τοὺς γενικοὺς κανόνες, ὥστε μέ βάση αὐτοῦς νά ρυθμίζονται ἔπειτα οἱ λεπτομερειακές περιπτώσεις.

Σελ. 29

Ὅσο χρειάζεται κτλ., μετάφραση Ι.Α. Θωμόπουλου.

Ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου εἶναι βέβαιο ὅτι ὑπῆρχε καί πρὶν ἀπὸ τό Σόλωνα. Διατήρησε καί μετὰ ἀπὸ αὐτόν πολλές ἀπὸ τίς παλιές τῆς δικαιοδοσίες: Ἀσκοῦσε ἔλεγχον στά δημόσια ἤθη καί δικάζε ἐγκλήματα φόνου ἐκ προμελέτης. Οἱ πολιτικές καί διοικητικές ἐξουσίες τῆς ὅμως ἐλαττώθηκαν καί ἓνα μέρος τοὺς τό πῆρε ἡ *Βουλὴ τῶν Τετρακοσίων*, πού εἶχε εὐρύτερη σύνθεση καί ἀντιπροσώπευε περισσότερο τό λαό. Ὅσο γιά τὴν *Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου*, αὐτὴ δὲν εἶχε ἀκόμα τίς ἀποφασιστικές ἐξουσίες πού θά ἀποκοτοῦσε σέ λίγα χρόνια, ἡ νομοθεσία ὅμως τοῦ Σόλωνα βοήθησε σημαντικά καί σ' αὐτό.

ΚΕΦ. 19

«Ὁ Σόλων μέ ὅλη τήν προβλεπτικότητα τοῦ πολιτικοῦ καί μέ ὅλη τή φαντασία τοῦ ποιητῆ δέν μπορούσε ἀκόμα νά προβλέψει πόσο τεράστια εὐεργεσία θά πρόσφεραν οἱ μεταρρυθμίσεις του στήν Ἀθήνα καί στή Δημοκρατία», παρατηρεῖ ὁ Γάλλος ἱστορικός Γουσταῶς Γκλότς.

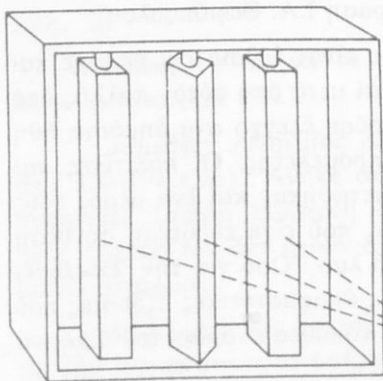
τέσσερις φυλές· παλιά διαίρεση τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Κλεισθένης (508 π.Χ.) ἔκαμε νέα διαίρεση σέ ἑκατό δήμους καί δέκα φυλές.

Σελ. 31

ΚΕΦ. 25

Πρυτανεῖο. Στίς ἐλληνικές πόλεις τό πρυτανεῖο γενικά ἦταν ἓνα δημόσιο οἶκημα ἀφιερωμένο στή θεά Ἑστία. Στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε τό ἀρχαῖο Πρυτανεῖο, πού ἦταν στούς πρόποδες τῆς Ἀκροπόλεως, καί ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κλεισθένη καί ἓνα ἄλλο, ἡ λεγόμενη Θόλος (κυκλικό κτίριο στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας). Τό παλαιότερο πρυτανεῖο παρέμεινε θρησκευτικό κέντρο, ἐνῶ ἡ Θόλος ἐξυπηρετοῦσε ἀνάγκες τῆς διοικήσεως. Σ' αὐτήν ἔμεναν κυρίως καί συνεδρίαζαν οἱ πρυτάνεις. (*Πρυτάνεις*· οἱ βουλευτές πού ἦταν διαδοχικά προϊστάμενοι τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καί εἶχαν καί ὀρισμένες ἄλλες ἐκτελεστικές ἀρμοδιότητες).

Κρατίνος (περ. 484-419). Μαζί μέ τόν Ἀριστοφάνη καί τόν Εὐπολὴ ἀποτελοῦν τήν τριάδα τῶν μεγάλων Ἀθηναίων κωμικῶν ποιητῶν. Ἐγράψε 21 κωμωδίες, ἀπό τίς ὁποῖες ἔχουμε μόνο ἀποσπάσματα.



κύρβεις— ἄξονες. Οἱ «ἄξονες» ἦταν περίπου ὅπως δείχνει τό σχέδιο. Οἱ συγγραφεῖς πού κάνουν διαχωρισμό ἀνάμεσα στούς «ἄξονες» καί τίς «κύρβεις» περιγράφουν τίς κύρβεις διαφορετικά, δηλαδή

σάν λίθινες πλάκες πού σχημάτιζαν τριγωνική πυραμίδα περιστρεφόμενη. Στίς πλάκες ἐπάνω ἦταν χαραγμένοι οἱ νόμοι.

Σελ. 32

ἡ βουλὴ· πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ ὄχι γιὰ τὴ Βουλὴ τῶν Τετρακοσίων.

θεσμοθέτες· ἔξι ἀπὸ τοὺς ἑννέα ἐτήσιους ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας (μετὰ τὸν βασιλέα, τὸν πολέμαρχο, καὶ τὸν ἐπώνυμο ἄρχοντα). Κυριότερο ἔργο τους ἦταν νὰ ἐποπτεύουν τὴν τήρηση τῶν νόμων. Ἐδῶ μέ τὴ λέξη θεσμοθέτες ὁ Πλούταρχος πρὲπει νὰ ἐννοεῖ καὶ τοὺς ἑννέα ἄρχοντες.

πέτρα· θωμός στὴν Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας, ὅπου ὀρκίζονταν οἱ θεσμοθέτες, οἱ διαιτητές (=πολίτες διορισμένοι νὰ ἐπιλύουν ἰδιωτικὲς διαφορὲς) καὶ οἱ μάρτυρες.

οἱ μῆνες· ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς μῆνας ἦταν σεληνιακὸς καὶ ἀντιστοιχοῦσε στό διάστημα ἀνάμεσα σὲ δύο καινούρια φεγγάρια. Ἡ κίνησις ὅμως τῆς σελήνης δέ συμβάδιζε μέ τὸν ἥλιο, γιατί ὁ σεληνιακὸς μῆνας ἔχει 29 ἡμέρες, 12 ὥρες, 44 λεπτά καὶ 2,8 δευτερόλεπτα. Γιὰ νὰ καλύψουν τὴ διαφορὰ, εἶχαν ἓνα μῆνα ἀπὸ 29 ἡμέρες καὶ ἓναν ἀπὸ 30 ἐναλλάξ. Ἔτσι ὁ χρόνος εἶχε 354 ἡμέρες· καὶ γιὰ νὰ καλυφθεῖ καὶ πάλι ἡ διαφορὰ πρόσθεταν σὲ κάθε κύκλο ὀκτῶ χρόνων, καὶ σὲ ὁρισμένα διαστήματα μέσα σ' αὐτόν, τρεῖς ἀκόμα μῆνες συνολικά.

παλαιὰ καὶ νέα σελήνη (ἐνη καὶ νέα). Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ σεληνιακοῦ μῆνα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρώτη τοῦ μῆνα λεγόταν *νουμηνία* (νέα σελήνη).

τοῦτος ὁ μῆνας κλπ. Ὀδύσσεια ξ, 162, μετάφραση Ἀργ. Ἐφταλιώτη.

τὴν ἀρίθμηση ἐξάλλου κτλ. Ὁ αἰτιακὸς μῆνας εἶχε διαιρεθεῖ σὲ τρεῖς δεκάδες. Ἡ πρώτη ἦταν ἡ δεκάδα «μηνὸς ἱσταμένου», ἡ δευτέρα «μηνὸς μεσοῦντος» καὶ ἡ τρίτη «μηνὸς φθίνοντος». Ἡ ἀρίθμηση εἰδικὰ τοῦ τρίτου δεκαημέρου γινόταν ἔτσι:

21η: δεκάτη φθίνοντος (δηλ. 10 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν τριακοστή)

22α: ἐνάτη φθίνοντος

29η: δευτέρα φθίνοντος

30ή: ἔνη καὶ νέα

Σελ. 33

ΚΕΦ. 26

τοῦ Κάνωβου· πανάρχαιο αἰγυπτιακὸ ἐμπορικὸ καὶ θρησκευτικὸ κέντρο στὶς ἐκβολές τοῦ Νείλου, πού ἔχει συνδεθεῖ μέ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, καθὼς καὶ μέ τὴ ζωὴ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ στὴν Αἴγυπτο ὡς τὶς τελευταῖες του μέρες.

Πλάτων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητὴς τοῦ Σωκράτη. Ἐγραψε πολλὰ φιλοσοφικὰ ἔργα σέ μορφή διαλόγων.

Ἀτλαντίδα· θρυλικὴ ἡπειρος στὸν ὠκεανὸ πέρα ἀπὸ τὶς Ἡράκλειες Στῆλες (Γιβραλτάρ), πού καταποντίστηκε ὕστερα ἀπὸ σεισμό καὶ πλημμύρα. Κάτοικοί της, κατὰ τὸ μῦθο, ἦταν οἱ Ἀτλαντες, πού εἶχαν ἀναπτύξει σημαντικὸ πολιτισμὸ καὶ εἶχαν κατακτήσει μέγας μέρος τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης. Κάποτε θέλησαν νὰ προχωρήσουν ὡς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι μῆκαν ἐπικεφαλῆς στὴν ἄμυνα καὶ τοὺς ἀπώθησαν μέ τὸν ἥρωισμό τους. Ὁ Πλάτων μιλάει γιὰ τὸ μῦθο τῆς Ἀτλαντίδας στὴν ἀρχὴ τοῦ διαλόγου τοῦ *Τίμαιος*. Μέ τὴν Ἀτλαντίδα ἀσχολήθηκε ἐπίσης καὶ στό μισοτελειωμένο ἔργο του *Κριτίας*. Γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἡπείρου αὐτῆς ἔγιναν πολλές συζητήσεις σέ διάφορες ἐποχές.

Κύπρη· ἐπωνυμία τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Σόλων τὴν ἐπικαλεῖται ἐδῶ, γιὰ τὴν Κύπρο, ὅπου καὶ γεννήθηκε, τὴ λάτρευαν ἰδιαίτερα.

Σελ. 34

ΚΕΦ. 27

Κροῖσος· ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Λυδίας (περ. 560-546 π.Χ.), γιὸς τοῦ Ἀλυάττη. Στάθηκε δραστήριος κυβερνήτης καὶ δημιούργησε σχέσεις ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ μέ τοὺς Ἕλληνες, ἡ ἀνάπτυξη ὅμως τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν σταμάτησε τὸ ἔργο του.

ἐλέγχοντας τὶς χρονολογίες· ὁ Κροῖσος ἀνέβηκε στό θρόνον τὴν ἐποχὴ πού ὁ Σόλων πέθαινε σέ βαθιὰ γεράματα.

Σελ. 35

ἔφεραν τὴ μητέρα τους στοῖς ἱερόν· ὅπου ἦταν ἱέρεια.

ὕστερα ἀπὸ τόση δόξα. Οἱ Ἀργεῖοι γιὰ νὰ τιμήσουν τὰ δύο ἀδέρφια ἔστησαν τὰ ἀγάλματά τους στοὺς Δελφούς. Καὶ τὰ δύο ἔχουν βρεθεῖ στίς ἀνασκαφές τοῦ ἱεροῦ καὶ σήμερα εἶναι στοῖς ἐκεῖ μουσεῖο.

Σελ. 38

Αἴσωπος· πρόσωπο τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, στοῖς ὁποῖο ἀπὸ τὸν 5. αἰ. π.Χ. καὶ πέρα ἀποδόθηκαν πολλοὶ λαϊκοὶ διδακτικοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. Τὸν τοποθετοῦσαν στὸν 6. αἰ. π.Χ.

Κύρος· ὁ θεμελιωτὴς τῆ περσικῆς αὐτοκρατορίας. Στάθηκε μέγας κατακτητὴς καὶ πολιτικός μέ ἐξαιρετικὴ εὐφυΐα. Στίς ἀφηγήσεις τῶν Ἑλλήνων ὁ Κύρος ἔμεινε ὡς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ δίκαιου μονάρχη.

καὶ δίδαξε τὸν ἄλλον· βλ. τὴν ἴδια ἀφήγηση καὶ στὸν Ἡρόδοτο 1,30 κ.έ. καὶ 1,86 κ.έ.

Σελ. 39

Μεγακλῆς· ἐγγονὸς τοῦ Ἀλκμεωνίδη Μεγακλῆ, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε λόγος παραπάνω, κεφ. 12, σημ. σελ. 47. Γιὰ τοὺς Πειδεῖς, Παράλους καὶ Διακρίους βλ. σημ. σελ. 48

Σελ. 40

Θέσπης· θεωρεῖται ὁ δημιουργὸς τῆς τραγωδίας. Πρῶτος αὐτὸς ἐμφανίστηκε ὡς ἡθοποιὸς ξεχωριστὸς ἀπὸ τὸ χορὸ. Μιλώντας καὶ ἀπαντώντας σ' αὐτὸν ἔδωσε ἔτσι στοῖς δράμα τὸ διαιλογικὸ τοῦ χαρακτῆρα. Ἔτος πού βραβεύτηκε δράμα τοῦ ἀναφέρεται τὸ 534 π.Χ.

πού τραυματίστηκε μόνος του· βλ. Ὀδυσσεια δ, 242-258, ὅπου ἡ Ἑλένη διηγεῖται πῶς ὁ Ὀδυσσεύς ντύθηκε δοῦλος, αὐτοτραυματίστηκε καὶ μῆκε ἄγνωστος στὴν Τροία.

ροπαλοφόροι (κορυνηφόροι)· σωματοφύλακες πού κρατοῦσαν «κορύνη» δηλ. μακρὺ ρόπαλο ντυμένο σὲ μέταλλο.

ΚΕΦ. 28

ΚΕΦ. 29

ΚΕΦ. 30

σᾶς πιάνει ἀμναλιά· τό ἀπόσπασμα αὐτό καί τό ἐπόμενο εἶναι μετάφραση τοῦ Θ. Σταύρου.

Σελ. 42

ΚΕΦ. 31

Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (περ. 390-310 π.Χ.). Μαθητής τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγράψε πολλά φιλοσοφικά, ἱστορικά καί ἄλλα ἔργα, ἀπό τά ὅποια ἔχουν σωθεῖ μικρά ἀποσπάσματα.

Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἑρεσό τῆς Λέσθου (372-287 π.Χ.), μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγράψε πολλά συγγράμματα, ἀπό τά ὅποια τό πιό γνωστό εἶναι τό ἔργο του «Χαρακτήρες».

Ἀτλαντίδας· βλ. παραπάνω σελ. 54.

πού εἶχε σχέση μέ τοὺς Ἀθηναίους· ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν νικήσει τοὺς Ἀτλαντες.

Σελ. 43

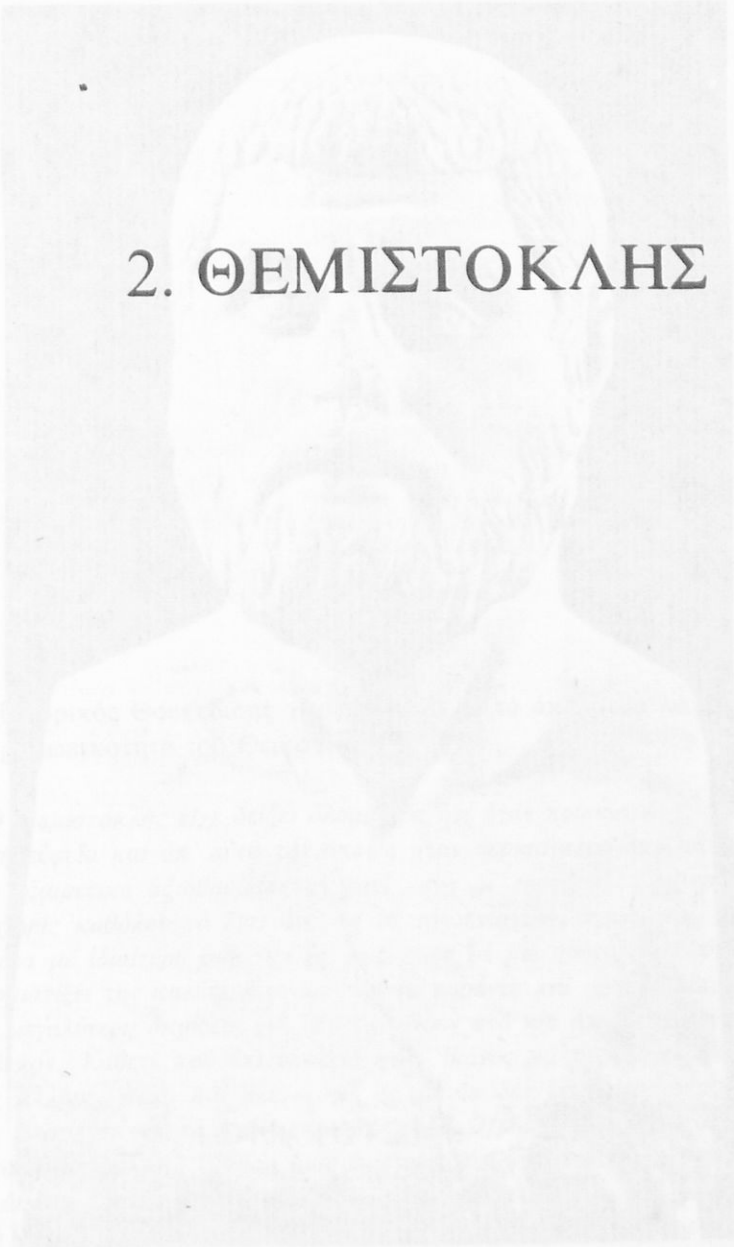
ΚΕΦ. 32

ἀπό τοὺς συγγενεῖς του· ἡ μητέρα τοῦ Πλάτωνα Περικτιόνη καταγόταν ἀπὸ τῆ γενιά τοῦ Δροπίδη, ἀδερφοῦ τοῦ Σόλωνα.

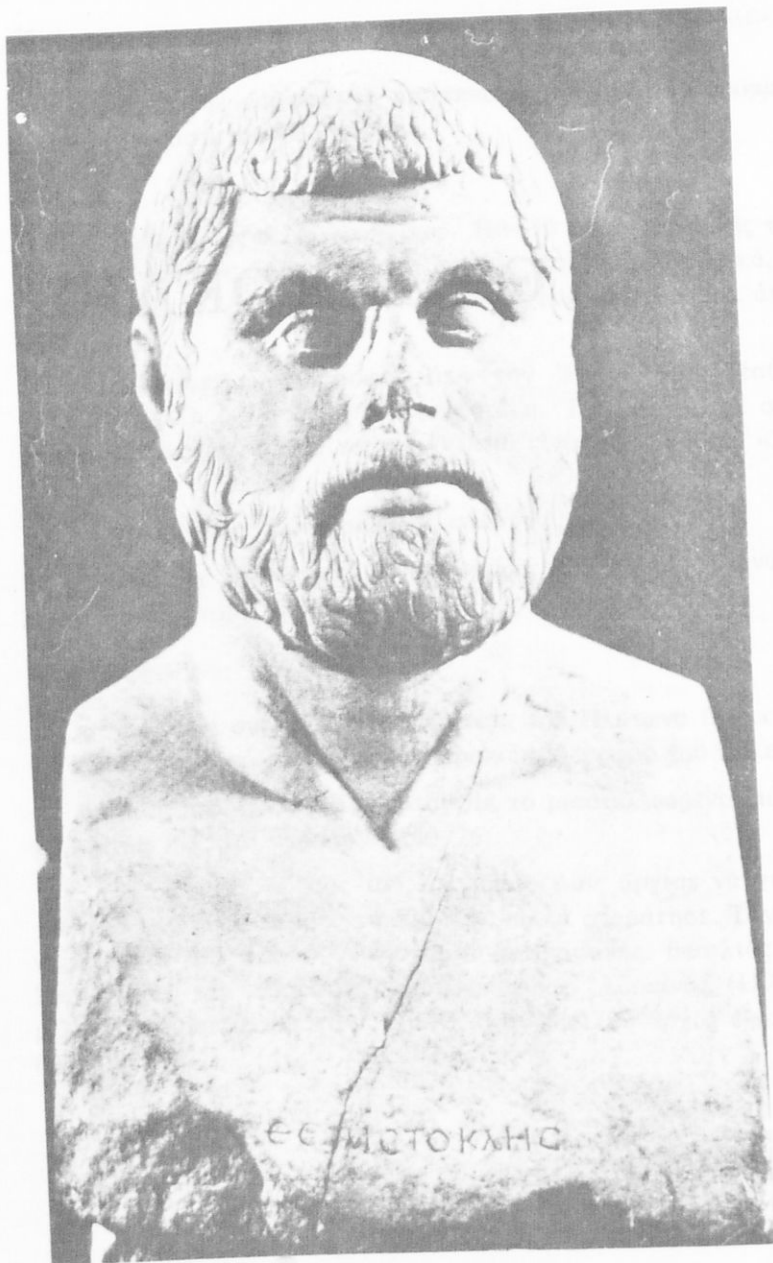
αὐτά πού ἔγγραψε· πρόκειται γιὰ τό μισοτελειωμένο διάλογο Κριτίας (βλ. καί παραπάνω κεφ. 26).

Ὀλυμπιεῖο· ὁ ναός τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἄρχισε νά χτίζεται ἀπὸ τὸν Πεισίστρατο τό 530 π.Χ., ἀλλὰ σταμάτησε. Τὸν ξανάρχισε τό 175 π.Χ. ὁ Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής, βασιλιάς τῆς Συρίας καί τὸν τελείωσε ὁ αὐτοκράτορας Ἀδριανός (117-138 μ.Χ.). Ἐγκαινιάστηκε τό 132 μ.Χ., ὅταν ὁ Πλούταρχος εἶχε πεθάνει.

Ἀριστοτέλης· βλ. σημ. σελ. 46.



2. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ



Θεμιστοκλῆς (525-461 π.Χ.)

(Μουσείο "Οστίας")

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

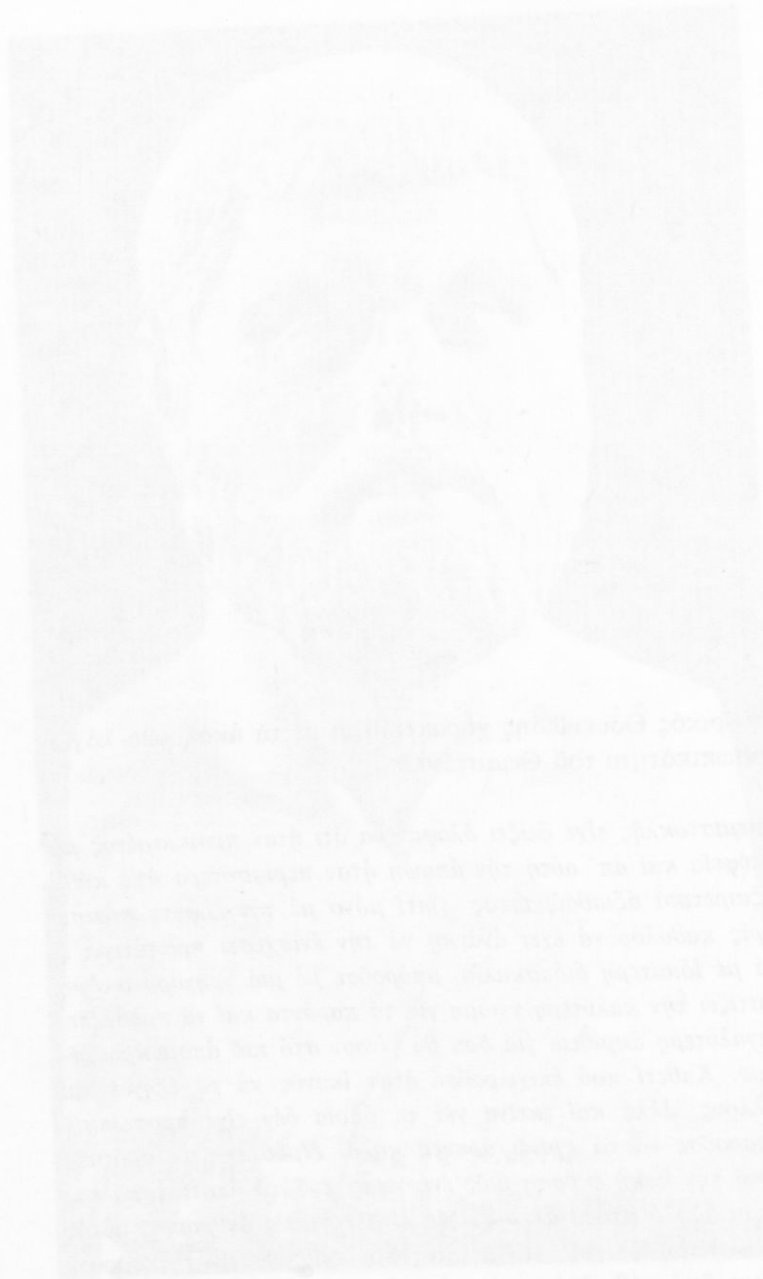
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΡΑΦΗΣ

ΠΑΡΕΧΕΤΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

(Σελ. 17)

Ο ιστορικός Θουκυδίδης χαρακτηρίζει με τὰ ακόλουθα λόγια τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεμιστοκλῆ:

«Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε δείξει ὀλοφάνερα ὅτι ἦταν προικισμένος με φυσικὴ εὐφυΐα καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ἦταν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐξαιρετικὰ ἀξιοθαύμαστος· γιατί μόνο με τὴν ἔμφυτη σύνεσή του, χωρίς καθόλου νά ἔχει ἀνάγκη νά τὴν ἐνισχύσει πρωτύτερα ἢ ἀργότερα με ἰδιαίτερη διδασκαλία, μπορούσε με μιὰ γρήγορη σκέψη νά σχηματίζει τὴν καλύτερη γνώμη γιὰ τὰ παρόντα καὶ νά προβλέπει με τὴ μεγαλύτερη ἀκρίβεια γιὰ ὅσα θά γίνουν στό πιό ἀπομακρυσμένο μέλλον. Καθετί πού ἐπιχειροῦσε ἦταν ἱκανός νά τό ἐξηγῇ καὶ στοὺς ἄλλους, ἀλλά καὶ ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὅποια δέν εἶχε προσωπική πείρα μπορούσε νά τὰ κρίνει ἀρκετὰ καλά. Πρόβλεπε καθαρότητα τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ ἐκβαση μιᾶς ἐνέργειας, ἐνῶ τό ἀποτέλεσμά της ἦταν ἀκόμη ἀδηλο στοὺς ἄλλους. Με λίγα λόγια, ὁ ἄνθρωπος αὐτός με τὴ φυσικὴ του ἰδιοφυΐα καὶ με ἐλάχιστη προπαρασκευή μπορούσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον νά κρίνει ἀμέσως καὶ με ἐτοιμότητα τι ἔπρεπε νά γίνει κάθε φορά. (Θουκ. Α, 138, 3).



ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 1-2)

Ἡ καταγωγή τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν τόσο σημαντική, ὥστε νά συντελέσει στή δόξα του. Ὁ πατέρας του ὁ Νεοκλῆς, ἕνας ἄσημος Ἀθηναῖος, ἀνῆκε στό δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή· ἐξάλλου ἀπό τή μητέρα του δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος (γιατί ἡ καταγωγή της ἦταν ξένη), ὅπως μαρτυροῦν κάποιοι στίχοι:

«Εἶμαι ἡ Ἀβρότονον, ἐγώ, γυναῖκα ἀπό τή Θράκη,
μά στήν Ἑλλάδα τόν τρανό Θεμιστοκλῆ ἔχω δώσει.»

Ὁ Φανίας ὁμως γράφει ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν ἀπό τή Θράκη παρά ἀπό τήν Καρία καί δέ λεγόταν Ἀβρότονον παρά Εὐτέρπη. Ὁ Νεάνθης μάλιστα προσθέτει καί τή λεπτομέρεια ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἀπό τήν πόλη Ἀλικαρνασσό τῆς Καρίας.

Ὅσοι Ἀθηναῖοι δέν ἦταν γνήσιοι πολῖτες μαζεύονταν γιά νά γυμνάζονται στό Κυνόσαργες, ἕνα γυμναστήριο ἔξω ἀπό τίς πόλεις, ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, γιατί καί ἐκεῖνος ἀνάμεσα στούς θεούς δέν ἦταν γνήσιος, ἀλλά εἶχε τό στίγμα τῆς νοθείας, ἐξαιτίας τῆς μητέρας του πού ἦταν θνητή. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως ἐπεισε μερικούς νέους ἀπό καλές καί γνήσιες ἀθηναϊκές οἰκογένειες νά κατεβαίνουν στό Κυνόσαργες καί νά γυμνάζονται μαζί του. Μέ αὐτό τόν τρόπο φαίνεται πῶς κατάφερε μέ πονηρία νά ἐξαλείψει τή διάκριση ἀνάμεσα σέ γνήσιους καί μή γνήσιους Ἀθηναίους. Ὅτι ὁμως ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνῆκε στό γένος τῶν Ἀν-

1 ΚΕΦ. 1

Καταγωγή τοῦ
Θεμιστοκλῆ.

2

3

4

κομιδῶν εἶναι φανερό, γιατί, όταν τὸ τελεστήριο στὴ Φλύα πού ἦταν κοινὴ ἰδιοκτησία τῶν Λυκομιδῶν πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, αὐτὸς ἔδωσε τὰ ἔξοδα νὰ ἐπισκευαστεῖ καὶ νὰ στολιστεῖ μὲ ζωγραφιές, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σιμωνίδης.

ΚΕΦ. 2

Τὰ παιδικὰ καὶ
νεανικὰ του χρό-
νια.

- 1 Λέγεται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπὸ παιδὶ ἀκόμη, ἦταν γεμάτος ὀρμητικότητα καὶ ὅτι ἀπὸ τὴ φύση εἶχε προικιστεῖ μὲ σύνεση, ἢ προαίρεσή του ὅμως τὸν ὠθοῦσε στὶς μεγάλες πράξεις καὶ στὴν πολιτική. Κατὰ τὶς ὥρες τῆς ἀργίας καὶ ὅταν ἦταν ἐλεύθερος ἀπὸ τὰ μαθήματά του, δὲν ἔπαιζε οὔτε ἔμενε χωρὶς νὰ κάνει τίποτε, ὅπως τὰ περισσότερα παιδιά, παρὰ τὸν ἔβλεπαν νὰ μελετᾷ καὶ νὰ συνθέτει ρητορικούς λόγους πού τοὺς ἔλεγε στὸν ἑαυ-τό του. Καὶ εἶχαν οἱ λόγοι αὐτοὶ ὡς θέμα τὴν κατηγορία ἢ τὴν ὑπεράσπιση ἑνὸς ἀπὸ τὰ παιδιά. Γι' αὐτὸ συνήθιζε νὰ τοῦ λέει ὁ δάσκαλός του: «Ἐσύ, παιδί μου, δέ θά γίνεις καθόλου κάτι μέ-τριο, παρὰ ἀσφαλῶς κάτι μεγάλο, ἢ καλὸ ἢ κακό.» Αὐτὸ φαινό-ταν καὶ ἀπὸ τὶς σπουδές του, γιατί ὅσα μαθήματα εἶναι ἀπλῶς ἡ-θοπλαστικά ἢ διδάσκονται γιὰ κάποια εὐχαρίστηση καὶ γιὰ νὰ προσδώσουν τὶς χάρες πού ἀρμόζουν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες, αὐτὰ τὰ μάθαινε μὲ ὀκνηρία καὶ μὲ ἀπροθυμία, ἐνῶ ἀπεναντίας ἐκεῖνα πού συντελοῦν στὴ φρόνηση ἢ παρακινοῦν πρὸς δράση φαινόταν πὼς τὰ ἀγαποῦσε ὑπερβολικὰ παρὰ τὴν ἡλικία του,
- 2
- 3
- 4 γιατί πίστευε πὼς ταίριαζαν στὴ φύση του. Γι' αὐτὸ, ὅταν ἀργό-τερα στὶς ἀσχολίες πού ἀρμόζουν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες καὶ στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ἐκεῖνοι πού νομίζουν πὼς εἶναι μορφωμένοι τὸν χλευάζαν σὰν ἀδέξιο, ἀναγκαζόταν νὰ ὑπερα-σπίζει τὸν ἑαυτό του μὲ τρόπο ἀπότομο, λέγοντας πὼς θέβαια δὲν ἤξερε νὰ κουρδίζει τὴ λύρα καὶ νὰ παίζει τὴν κιθάρα, ἤξερε ὅμως πὼς μιά πόλη πού θὰ τὴν παραλάβει μικρὴ καὶ ἄδοξη νὰ τὴν κάμει ἐνδοξη καὶ μεγάλη.
- 5 Ὁ Σιτησίμβροτος ὅμως λέει πὼς ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθη-σε τὰ μαθήματα τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ πὼς ἦταν μαθητὴς τοῦ Με-λίσσου τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ δὲν ὑπολογίζει σωστά τὶς χρονολογί-ες· γιατί, ὅταν ὁ Περικλῆς, πού ἦταν πολὺ νεώτερος ἀπὸ τὸ Θε-μιστοκλῆ, πολιορκοῦσε τοὺς Σαμίους, ὁ Μέλισσος ἦταν στρα-τηγὸς τῶν Σαμίων ἀντίπαλός του καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἦταν φίλος

τοῦ Περικλῆ. Περισσότερο μπορεῖ κανεῖς νά πιστεύει ἐκείνους 6
 πού λένε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε μέ ζῆλο τό *Μησί-
 φιλο* τό Φρεάρριο, πού δέν ἦταν οὔτε ρήτορας οὔτε ἀπό τούς
 φιλοσόφους πού ὀνομάστηκαν *φυσικοί*, παρά εἶχε ὡς ἐπάγγελμα
 τήν τότε λεγόμενη σοφία, πού ἦταν πράγματι πολιτική ἱκανότη-
 τα καί ἐνεργητική φρόνηση καί πού ὁ Μησιφίλος τή διατήρη-
 σε ὡς φιλοσοφικό σύστημα κατά παράδοση ἀπό τό *Σόλων*· αὐ-
 τή τή σοφία τήν ἀνακάτεψαν μέ τέχνες πού ἦταν χρήσιμες στά
 δικαστήρια καί ἔφεραν τήν ἄσκησή της ἀπό τίς πράξεις στά λό- 7
 για οἱ ὑστερότεροι, πού γι' αὐτό ὀνομάστηκαν *σοφιστές*. Αὐτόν
 ὅμως τόν παρακολουθοῦσε ἀπό τότε πού ἄρχισε πιά ν' ἀνακατεύ-
 εται στήν πολιτική.

Στίς πρῶτες ὁρμές τῶν νεανικῶν του χρόνων ἦταν παράφορος
 καί ἀσυγκράτητος, γιατί, χωρίς νά ἔχει ὁδηγό τή λογική καί
 τήν πειθαρχία, ἀκολουθοῦσε μόνο τή φυσική του παρόρμηση,
 πού ἔφερνε στίς πράξεις του μεγάλες μεταπτώσεις ἀπό τή μιά ὑ-
 περβολή στήν ἄλλη καί πολλές φορές τόν παράσερνε στό κακό·
 τοῦτο καί ὁ ἴδιος ὕστερα τό ὁμολογοῦσε, λέγοντας ὅτι καί τὰ ἄ- 8
 γρια πουλάρια γίνονται ἄριστα ἄλογα, ὅταν πάρουν τήν ἀνατρο-
 φή καί τήν ἐξάσκηση πού πρέπει. Ὅσα ὅμως περιέχονται σέ
 διάφορες διηγήσεις πού ἐξαιτίας τῆς διαγωγῆς του αὐτῆς πλά-
 θουν μερικοί, πῶς δηλαδή ὁ *πατέρας του* τόν ἀποκήρυξε καί πῶς ἡ
 μητέρα του αὐτοκτόνησε περίλυπη γιά τή δυσφήμιση αὐτῆ τοῦ
 παιδιοῦ της, φαίνεται ὅτι εἶναι ὀλότελα ψέματα. Ἀπεναντίας ὑ-
 πάρχουν ἄλλοι πού λένε ὅτι ὁ πατέρας του γιά νά τόν ἀποτρέ-
 ψει ἀπό τό νά ἀνακατευτεῖ στήν πολιτική, τοῦ ἔδειχνε τὰ πα-
 λαιά πολεμικά πλοῖα πού ἦταν ριγμένα καί παραμελημένα στήν
 παραλία, λέγοντας ὅτι ἔτσι φέρνεται ὁ λαός καί στούς πολιτι-
 κούς, ὅταν δέν τούς χρειάζεται πιά.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 3-5)

Ἀλλά φαίνεται ὅτι ἡ πολιτική δράση γρήγορα καί ζωνρά
 τράβηξε τό Θεμιστοκλή καί τόν κυρίεψε σφοδρός πόθος γιά τή
 δόξα. Γι' αὐτό ἀπό τήν ἀρχή ἐπιθυμοῦσε νά εἶναι πρῶτος καί

1 ΚΕΦ. 3

Ὁ πόθος γιά
 τή δόξα.

ἀντιμετώπιζε μέ ἀπότομο τρόπο τούς ἐχθρούς του ἐκείνους πού εἶχαν τή δύναμη καί τά πρωτεῖα στήν πολιτεία, καί προπάντων τόν Ἀριστείδη, τό γιό τοῦ Λυσιμάχου, πού βάδιζε πάντα σέ δρόμο ἀντίθετο ἀπό τό δικό του.

- 3 Ἀλλά καί ἡ ἀνομοιότητα στή ζωή καί στούς τρόπους τους φαίνεται ὅτι μεγάλωσε τή μεταξύ τους ἀντίθεση. Γιατί ὁ Ἀριστείδης ἦταν ἀπό φύση μαλακός καί ἀκέραιος στό χαρακτήρα καί σάν πολιτικός δέν ἐπιζητοῦσε νά γίνει ἀρεστός οὔτε νά δοξαστεῖ, παρά εἶχε στό νοῦ του πάντα ἐκεῖνο πού θεωροῦσε καλύτερο γιά τό λαό καί τό ἐπιζητοῦσε μαζί μέ τήν ἀσφάλεια καί τή δικαιοσύνη. Ἔτσι, ἐπειδή ὁ Θεμιστοκλῆς ὠθοῦσε τό λαό σέ πολλές τολμηρές ἐνέργειες καί ἐπιζητοῦσε μεγάλες καινοτομίες, ὁ Ἀριστείδης θρискόταν συχνά στήν ἀνάγκη νά τοῦ ἐναντιωθεῖ, γιά νά ἐμποδίσαι τήν αὔξηση τῆς πολιτικῆς του δύναμης.

- 4 Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τόση μανία νά ἀποκτήσει δόξα καί ἀπό τή φιλοδοξία του λαχταροῦσε τόσο πολύ τά μεγάλα κατορθώματα, ὥστε, νέος ἀκόμη, ὅταν ἐγινε στό Μαραθῶνα ἡ μάχη μέ τούς βαρβάρους καί διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτός φαινόταν πολύ σκεπτικός, τίς νύχτες ἔμενε ἄυπνος, παράτησε τά συνηθισμένα συμπόσια καί σέ ἐκείνους πού τόν ρωτοῦσαν μέ ἀπορία γιά τήν ἀπότομη αὐτή μεταβολή τῆς ζωῆς του ἔλεγε: «Δέ μ' ἀφήνει νά κοιμηθῶ τό τρόπαιο τοῦ Μιλτιάδη!».

- 5 Τότε οἱ ἄλλοι νόμιζαν ὅτι ἡ συντριβή τῶν βαρβάρων στό Μαραθῶνα ἦταν τό τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τή γνώμη ὅτι ἦταν ἡ ἀρχή μεγαλύτερων ἀγώνων, γιά τούς ὁποίους προετοίμαζε τόν ἑαυτό του καί ἀσκοῦσε τούς πολίτες, γιά νά ὑπερασπιστοῦν ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό μακριά πρόβλεπε τό μέλλον.

ΚΕΦ. 4

Ἄ Θεμιστοκλῆς
γιά τή ναυτική
δύναμη τῶν
Ἀθηναίων.

- 1 Καί πρῶτα πρῶτα, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τή συνήθεια νά μοιράζονται μεταξύ τους τήν πρόσοδο ἀπό τά ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαυρείου, μόνος ὁ Θεμιστοκλῆς τόλμησε νά παρουσιαστεῖ στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί νά πει, ὅτι πρέπει νά ἀφήσουν τή διανομή καί μέ τά χρήματα αὐτά νά κατασκευάσουν πλοῖα, γιά νά τά χρησιμοποιήσουν στόν πόλεμο πού εἶχαν μέ τούς Αἰγινῆτες.

Γιατί ὁ πόλεμος αὐτός θρῖσκοταν τότε σέ μεγάλη ἔνταση στήν Ἑλλάδα καί οἱ Αἰγινῆτες μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους κυριαρχοῦσαν στή θάλασσα.

Γιά τοῦτο ὁ Θεμιστοκλῆς πολύ πιό εὐκόλα ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νά συμφωνήσουν μέ τή γνώμη του, καί δέν τοὺς παρουσίασε σάν ἀπειλή οὔτε τό *Δαρεῖο* οὔτε τοὺς Πέρσες (γιατί αὐτοί ἦταν μακριά καί δέν ὑπῆρχε πολύ βέβαιος φόβος πώς θά φτάσουν στήν Ἑλλάδα), παρά ἐκμεταλλεύτηκε τήν ὀργή τῶν Ἀθηναίων καί τήν ἀντιζηλία τους μέ τοὺς *Αἰγινῆτες*, γιά νά τοὺς παρακινήσει σέ πολεμική προετοιμασία. Καί ἀπό τά χρήματα ἐκεῖνα κατασκευάστηκαν ἑκατό πολεμικά πλοῖα, πού οἱ Ἀθηναῖοι ἔπειτα τά χρησιμοποίησαν γιά νά πολεμήσουν τόν Ξέρξη.

Ἀπό τότε σιγά σιγά παράσυρε τοὺς συμπολίτες του καί τοὺς ἔπεισε νά κατεβοῦν πρός τή θάλασσα, γιατί εἶχε τή γνώμη ὅτι μέ τόν πεζικό τους στρατό οὔτε μέ τοὺς γείτονες δέν ἦταν ἱκανοί νά μάχονται, ἐνῶ μέ τή ναυτική τους δύναμη μπορούσαν καί τοὺς βαρβάρους νά ἀποκρούσουν καί νά ἀποκτήσουν τήν ἡγεμονία στήν Ἑλλάδα. Γι' αὐτό τοὺς Ἀθηναίους πού ἦταν ὡς τότε *μόνιμοι ὀπλίτες* τοὺς ἔκαμε, καθώς λέει ὁ *Πλάτων*, ναυτικούς καί θαλασσινοὺς καί ἔδωσε ἀφορμή νά τόν κατηγορήσουν πώς τάχα ὁ Θεμιστοκλῆς ἀφαίρεσε τό δόρυ καί τήν ἀσπίδα ἀπό τοὺς συμπολίτες του καί περιορίσε τό δῆμο τῶν Ἀθηναίων στόν πάγκο τοῦ ναύτη καί στό κουπί. Καί τά κατάφερε αὐτά κατανικώντας τίς ἀντιρρήσεις τοῦ Μιλτιάδη, ὅπως θεβαιώνει ὁ *Στησίμβροτος*. Τώρα, ἂν μέ αὐτά πού ἔκαμε, ἔβλαψε ἢ ὄχι τήν τελειότητα καί τή γνησιότητα τοῦ *δημοκρατικοῦ πολιτεύματος*, αὐτό ἄς τό ἐξετάσουν οἱ φιλόσοφοι. Ἀλλά ὅτι ἡ σωτηρία τότε τῶν Ἑλλήνων ὀφείλεται στή θάλασσα, καί τά πολεμικά ἐκεῖνα πλοῖα ἀνὸρθωσαν πάλι τήν πόλη τῶν Ἀθηναίων, αὐτό καί πολλὰ ἄλλα τό μαρτυροῦν, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ *Ξέρξης* τό ἐπιβεβαίωσε. Γιατί, μολονότι ἡ πεζική του δύναμη ἔμενε ἀκόμη ἀνέπαφη, αὐτός ἔφυγε μετά τήν καταστροφή τῶν πλοίων του, βλέποντας ὅτι δέν εἶναι πιά ἱκανός νά πολεμήσει, καί κατά τή γνώμη μου ἄφησε τό Μαρδόνιο στήν Ἑλλάδα, περισσότερο γιά νά ἐμποδίσαι τοὺς Ἕλληνες νά τόν καταδιώξουν, παρά γιά νά τοὺς ὑποδουλώσει.

ΚΕΦ. 5

Χαρακτηριστι-
κά ανέκδοτα.

- 1 Μερικοί ισχυρίζονται ότι ο Θεμιστοκλής ζητούσε μέ επιμονή να μαζεύει χρήματα, γιατί ήθελε να ξοδεύει γενναιόδωρα· και πράγματι, επειδή πολύ του άρεσε να προσφέρει πλούσιες θυσίες και αγαπούσε τη μεγαλοπρέπεια όταν δαπανούσε για τους ξένους, είχε ανάγκη από άφθονα μέσα. Άλλοι όμως, αντίθετα, τον κατηγορούν για φιλαργυρία και μικροπρέπεια και λένε πως έφτανε στο σημείο να πουλεί και αυτά τα τρόφιμα που του έστελναν για δώρα. Άναφέρουν μάλιστα πως, όταν ο Διφιλίδης, ο ίππο-τρόφος, δέν του έδωσε ένα πουλάρι που του ζήτησε, ο Θεμιστοκλής τον απείλησε ότι γρήγορα θα κάμει τό σπίτι του «δούρειον ίππον» κάνοντας έτσι τον ύπαινιγμό ότι θα ξεσηκώσει έναντίον του κατηγορίες συγγενών του και δίκες μέ ανθρώπους του σπιτιού του.
- 3 Στη φιλοδοξία όλους τούς ξεπέρασε. Όταν ήταν ακόμη νέος και άσημος, παρακάλεσε θερμά τον Έπικλῆ από την Έρμιόνη, που δίδασκε μουσική και πολύ τον εκτιμούσαν οί Άθηναίοι, να δίνει τά μαθήματά του στο σπίτι του, γιατί είχε τη φιλοδοξία να ζητούν τό σπίτι του πολλοί και να συχνάζουν σ' αυτόν.
- 4 Επίσης λένε πως ο Θεμιστοκλής, όταν ήρθε κάποτε στην Όλυμπία και θάλθηκε να ξεπεράσει τον Κίμωνα στην πολυτέλεια τών δειπνων και τών σκηνών και στην άλλη λαμπρότητα και επίδειξη, προκάλεσε τη δυσαρέσκεια τών Έλλήνων. Γιατί στον Κίμωνα που ήταν νέος και από μεγάλο σπίτι, νόμιζαν ότι έπρεπε να του συγχωρούν τέτοιες πολυτέλειες· αλλά ο Θεμιστοκλής που δέν είχε γίνει ακόμη γνωστός και φαινόταν να περηφανεύεται για πράγματα που δέν είχε και που ήταν ανώτερα από τίς δυνάμεις του, κατακρίθηκε για άλαζονεία.
- 5 Επίσης κέρδισε τη νίκη ως χορηγός σέ μία παράσταση τραγωδίας τότε που ο διαγωνισμός τών τραγωδιών είχε πιά μεγάλη σημασία και καθένας φιλοδοξούσε να νικήσει. Αφιέρωσε μάλιστα και μία εικόνα γι' ανάμνηση της νίκης του μέ τέτοια έπιγραφή: «Ό Θεμιστοκλής ο Φρεάρριος ήταν ο χορηγός. Φρόνιχος ήταν ο ποιητής, Άδείμαντος ο επώνυμος άρχοντας».
- 6 Καί όμως άρεσε στον πλέον κόσμο, γιατί και του καθενός από τούς συμπολίτες του θυμόταν τό όνομά του και τον προσφω-Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοῦσε μέ αὐτό καί ἀκόμη γιατί φαινόταν κριτής ἀμερόληπτος στίς ἰδιωτικές τους διαφορές. Ἔτσι κάποτε καί στό *Σιμωνίδη* ἀπό τήν Κέα, πού ζητοῦσε ἀπό τό Θεμιστοκλή, ὅταν ἦταν στρατηγός, κάτι ὄχι σωστό, λέγεται πώς τοῦ εἶπε: «Οὐτ' ἐσύ θά ἦσουν καλός, ποιητής, ἂν τραγουδοῦσες παράφωνα, οὐτ' ἐγώ ἄξιος ἄρχοντας, ἂν ἔκανα χατίρια παράνομα». Καί ἄλλη φορά, πάλι περιπαίζοντας τό Σιμωνίδη τοῦ ἔλεγε πώς δέν ἔχει μυαλό νά κακολογεῖ τοὺς Κορινθίους πού ἔχουν μία μεγάλη πόλη καί νά βά-
 7
 ζει νά τοῦ κάνουν τίς εἰκόνες του, ἐνῶ εἶναι τόσο ἄσχημος.

Τέλος, ὅταν μεγάλωσε ἡ πολιτική του δύναμη καί κέρδισε τήν εὐνοια τοῦ λαοῦ, κατόρθωσε νά ἐπικρατήσῃ τό κόμμα του καί ἀπομάκρυνε τόν Ἀριστείδη μέ τό νόμο τοῦ ἐξοστρακισμοῦ.

ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

(Κεφ. 6-8)

Ὅταν οἱ *Μῆδοι* κατέβαιναν πιά γιά νά χτυπήσουν τήν Ἑλλάδα καί οἱ Ἀθηναῖοι σκέφτονταν ποιόν νά ὀρίσουν στρατηγό, λένε πώς ὅλοι οἱ ἄλλοι μόνοι τους παραιτήθηκαν ἀπό τή στρατηγία, γιατί εἶχαν τρομάξει μπροστά στόν κίνδυνο, καί μόνο ὁ Ἐπικύδης, ὁ γιός τοῦ Εὐφημίδη, πού ἦταν πολιτικός ἱκανός στή ρητορική, μά λιγόνυχος καί εὐκολα μπορούσε νά ἐξαγοραστεῖ μέ χρήμα, ἐπιθυμοῦσε νά ἀναλάβῃ τήν ἀρχηγία καί εἶχε τήν πιθανότητα νά ἐπικρατήσῃ κατά τήν ἐκλογή. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς
 2
 φοβήθηκε ὀλοκληρωτική καταστροφή, ἂν ἡ ἀρχηγία ἀνατεθεῖ σ' ἐκεῖνον καί λένε ὅτι μπροστά σ' αὐτό τόν κίνδυνο ἀγόρασε μέ χρήματα ἀπό τόν Ἐπικύδη τή φιλοδοξία του (γιά τή στρατηγία).

Πολλοί ἐπαινοῦν καί αὐτό πού ἔκαμε στό διερμηνέα πού ἦταν
 3
 μαζί μ' ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἔστειλε ὁ βασιλιάς, γιά νά ζητήσουν *«χῶμα καί νερό»*. Δηλαδή, ἔπιασε τόν διερμηνέα καί μέ *ψή-
 4
 φισμα* τόν καταδίκασε σέ θάνατο, γιατί τόλμησε νά δανείσῃ τήν ἑλληνική γλῶσσα σέ βαρβαρικές προσταγές. Ἀκόμη ἐπαινοῦν καί αὐτό πού ἔκαμε στόν *Ἀρθμιο* τό *Ζελεΐτη* μέ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλή καί αὐτόν καί τὰ παιδιά του καί τοὺς ἀπογόνους του τοὺς ἔγραψαν στόν κατάλογο τῶν *«ἀτιμασμένων» πολιτῶν*, γιατί ἔφερε *χρυσάφι* ἀπό τοὺς *Μήδους* στοὺς Ἕλληνες.

1 ΚΕΦ. 6

*Μπροστά στόν
κίνδυνο τῶν
Μηδῶν.*

2

3

4

- 5 Ἄλλὰ τό πῖό ἀξιόλογο ἀπό ὅλα τά ἔργα τοῦ Θεμιστοκλῆ εἶναι ὅτι κατάργησε τοὺς ἐλλήνικοὺς πολέμους καὶ συμφιλίωσε τίς πόλεις μεταξύ τους, πείθοντας τοὺς Ἕλληνες νά ἀναβάλουν τίς ἔχθρες τους ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν Περσῶν. Σ' αὐτό λένε ὅτι πολὺ τὸν βοήθησε καὶ ὁ Χεῖλεος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία.

Περίληψη Κεφ. 7-8

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐβλεπε τὸν κίνδυνο πού ἐρχόταν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Περσῶν. Προσπαθοῦσε νά πείσει τοὺς Ἕλληνες ν' ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τοὺς βαρβάρους στό πῖό κατάλληλο μέρος. Οἱ προσπάθειές του ὅμως συναντοῦσαν πολλὰ ἐμπόδια. Πρῶτα οἱ Θεσσαλοὶ προσχώρησαν στό βασιλιά τῶν Περσῶν κι ἔτσι ναυάγησε τὸ ἀρχικό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλῆ νά πολεμήσουν στὰ Τέμπη. Ἐπειτα ὅλες οἱ πόλεις ὡς τὴ Βοιωτία πῆγαν μέ τὸ μέρος τῶν ἐχθρῶν. Τότε οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουν τὸ στόλο τους στό Ἀρτεμίσιο, γιὰ νά φυλάξουν ἐκεῖ τὰ στενά μεταξύ τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς ἀπέναντι Μαγνησίας. Ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς δείχνει ὅλες τίς ἀρετές του. Ὑποχωρεῖ στίς ἀξιώσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχηγό τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου τὸ Σπαρτιάτη Εὐρυβιάδη. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀγρυπνεῖ, ἐξουδετερώνει ὅλες τίς ἀντιδράσεις τῶν ἀντιζήλων του, συγκρατεῖ τοὺς Ἕλληνες ἐνωμένους καὶ οὐσιαστικά εἶναι αὐτός ὁ ἀρχηγός τους. Καὶ ἔτσι, ὅταν ὁ Περσικός στόλος μέ τὸ πλῆθος τῶν πλοίων τους ἐρχεται στό Ἀρτεμίσιο, συναντᾷ ἥρωική ἀντίσταση καὶ οἱ Ἕλληνες κερδίζουν ὑπέροχη νίκη.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

(Κεφ. 9-10)

ΚΕΦ. 9

Ἡ ἀναχωρησις
τῶν Ἑλλήνων
ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμυσίου.

- 1 Ὅταν ὅμως οἱ Ἕλληνες πού ἦταν στό Ἀρτεμίσιο ἔμαθαν ἀπὸ ἀγγελιοφόρους ὅσα ἐγίναν στίς Θερμοπύλες, ὅτι δηλαδή ὁ Λεωνίδας ἔπεσε καὶ ὅτι ὁ Ξέρξης εἶχε κυριέψει τίς διαβάσεις στὴν ξηρά, ἔφυγαν γιὰ νά γυρίσουν στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρει ἐξαιτίας τῆς ἀντρείας τους θέση σάν ὀπισθοφυλακὴ ὅλου τοῦ στόλου, περήφανοι γιὰ τὰ κατορθώματά τους.
- 2 Ὁ Θεμιστοκλῆς περνώντας μέ τὸ στόλο του κοντὰ στὴ στεριά σέ ὅσα μέρη ἐβλεπε ὅπου χωρὶς ἄλλο θὰ ἀγκυροβολοῦσαν

οἱ ἐχθροὶ ἢ θά πῆγαιναν νά κρυφτοῦν, ἔβαζε νά σκαλίζουν ἐπάνω
 στὶς πέτρες ἐπιγραφές πού νά τίς βλέπουν ὅλοι· καὶ ἄλλες ἀπό
 τίς πέτρες αὐτές ἔτυχε νά βρίσκονται ἐκεῖ σέ κατάλληλη θέση,
 ἄλλες ὁ ἴδιος τίς ἔστηνε ὁλόγυρα στοὺς ὄρμους καὶ σέ τοποθε-
 σίες μέ πηγές νεροῦ. Μέ τίς ἐπιγραφές αὐτές ἐξόρκιζε τοὺς Ἰω-
 νες πού ἦταν στό στρατό τῶν Περσῶν, ἂν μπορούσαν, νά αὐτο-
 μολήσουν σ' αὐτούς, πού ἦταν πατέρες τους καὶ κινδυνεύουν γιὰ
 τὴν ἐλευθερία ἐκείνων, εἰδάλλως νά προξενοῦν βλάβη καὶ ἀνα-
 ταραχὴ στό βαρβαρικό στράτευμα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν μαχῶν.
 Καὶ εἶχε τὴν ἐλπίδα πὼς αὐτὰ ἢ θά κάμουν τοὺς Ἰωνες νά πᾶνε
 μέ τό μέρος τους ἢ θά φέρουν ταραχὴ στοὺς βαρβάρους, γιὰτί
 θά τοὺς γεννοῦσαν ὑποψίες.

Καί, ὅταν ὁ Ξέρξης περνώντας τὴ Δωρίδα μπῆκε ἀπὸ τό πάνω 3
 μέρος στή Φωκίδα καὶ πυρπολοῦσε τίς πόλεις τῆς χώρας αὐτῆς,
 οἱ Ἕλληνες δέν ἤρθαν νά βοηθήσουν, ἂν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς
 παρακαλοῦσαν νά τρέξουν στή Βοιωτία καὶ νά συναντήσουν
 τοὺς βαρβάρους ἐκεῖ, προασπίζοντας τὴν Ἀττική, ὅπως αὐτοὶ 4
 τοὺς βοήθησαν κατὰ θάλασσα στό Ἀρτεμίσιο. Κανεῖς ὁμως δέν
 ἄκουε τίς παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων, παρά ὅλοι εἶχαν προσ-
 κολληθεῖ στήν Πελοπόννησο· βιάζονταν νά συναθροίσουν ὅλη
 τὴ δύναμή τους μέσα στόν Ἰσθμό καὶ ἔχτιζαν ἐκεῖ τεῖχος ἀπὸ τὴ 5
 μιά θάλασσα στήν ἄλλη. Ἡ προδοσία αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων ἐξόργι-
 σε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἐπιασε λύπη καὶ μελαγχολία, γιὰτί
 εἶχαν μείνει μόνοι. Βέβαια, δέν μπορούσαν οὔτε νά τό διανοη-
 θοῦν πὼς θά πολεμοῦσαν μέ τόσες μυριάδες στρατοῦ. Ἐκεῖνο
 μόνο πού κατ' ἀνάγκη ἔπρεπε νά κάμουν σ' αὐτὴ τὴν περίσταση
 ἦταν νά ἀφήσουν τὴν πόλιν τους καὶ νά μείνουν προσκολλημέ-
 νοι στά πλοῖα τους. Ἀλλά τό πλῆθος τῶν Ἀθηναίων τό ἄκουε
 αὐτό μέ ἀγανάχτηση, γιὰτί οὔτε τὴ νίκη θά τὴ χρειάζονταν οὔτε
 τὴ σωτηρία θά τὴν καταλάβαιναν, ἂν παρατοῦσαν τοὺς ναοὺς
 τῶν θεῶν καὶ τοὺς τάφους τῶν πατέρων.

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδὴ δέν μπορούσε μέ ἀνθρώπινους
 συλλογισμούς νά φέρει μέ τό μέρος του τό πλῆθος, ἔβγαλε στή
 μέση ἓνα τέχνασμα, ὅπως γίνεται σέ παράσταση τραγωδίας· σκέ-
 ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

1 ΚΕΦ. 10
 Οἱ Ἀθηναῖοι ἀ-
 φηνοῦν τὴν πόλιν.

- φτηκε δηλαδή νά τούς παρουσιάσει σημεῖα ἀπό τούς θεούς καί μαντεῖες. Πῆρε γιά θεϊκό σημάδι αὐτό πού ἔγινε τίς μέρες ἐκεῖνες μέ τό *δράκοντα*, πού, ὅπως λένε, ἐξαφανίστηκε ἀπό τό ναό.
- 2 Καί, ἐπειδή τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν κάθε μέρα τίς ἔβρισκαν ἄθικτες, οἱ ἱερεῖς τό ἀνακοίνωναν στό λαό, καί ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδινε τήν ἐξήγησι, πώς ἡ θεά παράτησε τήν Ἀθήνα καί ἔτσι ἔδειχνε στούς Ἀθηναίους τό δρόμο πρὸς τή θάλασσα.
- 3 Ἐπίσης καί μέ τό χρησμό προσπαθοῦσε νά τραβήξει τό λαό, λέγοντας πώς τό «*ξύλινο τεῖχος*» δέ φανέρωνε τίποτε ἄλλο παρὰ τά πλοῖα. Γιά τοῦτο καί τή *Σαλαμίνα* ὁ θεός στό χρησμό του τήν ὀνομάζει «*εὐλογημένη*» καί ὄχι φοβερή οὔτε καταραμένη, γιατί ἔμελλε νά δώσει τό ὄνομά της σέ μιά μεγάλη εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων.
- 4 Καί ὅταν ὑπερίσχυσε ἡ γνώμη του, ὑποβάλλει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου τήν πρότασι: νά ἐμπιστευτοῦν τήν πόλιν στήν Ἀθηνᾶ πού εἶναι προστάτισσά της, καί ὅλοι ὅσοι ἔχουν τή στρατεύσιμη ἡλικία νά μποῦν στά πλοῖα καί νά προσπαθεῖ ὁ καθένας μέ ὅποιον τρόπο μπορεῖ νά διασώσει τά παιδιά, τίς γυναῖκες καί
- 5 τούς δούλους. Ὅταν ἡ πρότασι αὐτή ἐγκρίθηκε, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς Ἀθηναίους ἔφεραν γι' ἀσφάλεια τά παιδιά καί τίς γυναῖκες τους στήν *Τροιζήνα*, ὅπου γίνονταν δεκτοί ἀπό τούς κατοίκους μέ μεγάλη προθυμία. Ἀποφάσισαν μάλιστα νά ἀναλάβουν τή διατροφή τους μέ δημόσια ἔξοδα, δίνοντας κάθε μέρα δύο *ὀβολούς* στόν καθένα καί νά ἐπιτρέπουν στά παιδιά νά παίρνουν ὀπωρικά ἀπό παντοῦ, καί ἀκόμη νά *πληρώνουν γι' αὐτά μισθοὺς σέ δασκάλους*. Τήν πρότασι αὐτή τήν εἶχε κάμει ὁ Νικαγόρας. Καί ἐπειδή τό δημόσιο ταμεῖο τῶν Ἀθηναίων δέν εἶχε
- 6 χρήματα, ἡ *βουλή* τοῦ Ἀρείου Πάγου, καθὼς λέει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔδωσε σέ κάθε στρατευμένο πολίτη ὀκτώ δραχμές· αὐτό ἔγινε ἡ κυριότερη ἀφορμή νά γεμίσουν μέ πληρώματα τά πλοῖα. Ὁ Κλείδημος ὅμως νομίζει πώς καί τοῦτο ἦταν τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλῆ.
- 7 Λέει δηλαδή ὅτι, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κατέβαιναν στόν Πειραιά, χάθηκε τό κεφάλι τῆς *Γοργόνας* ἀπό τό ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς· ὁ Θεμιστοκλῆς τότε κάνοντας πώς τό ἀναζητεῖ καί ψάχνοντας μέ ἐπιμονή ὅλα, βρίσκει μέσα στίς ἀποσκευές πολλὰ χρήματα κρυμμένα, πού δόθηκαν σέ κοινὴ χρήση καί ἔτσι ὅσοι

μπήκαν στά πλοῖα εἶχαν ἄφθονα ἐφόδια.

Τό θέαμα τῶν πολιτῶν πού ἔμπαιναν στά καράβια καί ἐφευ-
 γαν, σέ ἄλλους προκαλοῦσε θλίψη καί σέ ἄλλους θαυμασμό γιά
 τήν τόλμη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πού ἔστελναν κατευοδώνοντας
 τίς οἰκογένειές τους μακριά, σέ ἄλλο μέρος, ἐνῶ αὐτοί, ἄκαμ-
 πτοι στίς οἰμωγές καί τά δάκρυα καί τά ἀγκαλιάσματα τῶν γο-
 νιῶν τους, τραβοῦσαν ἀντίκρυ, *πρός τό νησί*. Ὅμως καί οἱ πολί-
 τες πού ἐξαιτίας τῶν γηρατειῶν τους ἀπόμεναν στήν πόλη προ-
 καλοῦσαν λύπη μεγάλη. Ἀκόμη μία γλυκιά συμπάθεια πού ρά-
 γιζε τήν καρδιά ἐνιωθε κανεῖς γιά τά ἡμερα σπιτικά ζῶα, πού μέ
 φωνές καί μέ λαχτάρα ἔτρεχαν ἀκολουθώντας τά ἀφεντικά τους
 σάν ἔμπαιναν στά πλοῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά ἀναφέρεται στίς διη-
 γήσεις καί ὁ σκύλος πού εἶχε ὁ *Ξάνθιππος*, ὁ πατέρας τοῦ Περι-
 κλῆ, πού μή βαστώντας νά χωριστεῖ ἀπ' αὐτόν πήδησε μέσα
 στή θάλασσα καί κολυμπώντας πλάϊ στό πλοῖο βγήκε ἔξω στή
 Σαλαμίνα καί μ' ἐξαντλημένες τίς δυνάμεις του ξεψύχησε ἀμέ-
 σως· τάφος δ' αὐτοῦ τοῦ λένε πῶς εἶναι ἐκεῖνο πού δείχνεται ὡς
 σήμερα καί ὀνομάζεται «*Κυνός σῆμα*».

ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ. 11-15)

Βέβαια, αὐτές οἱ πράξεις τοῦ Θεμιστοκλῆ εἶναι μεγάλες. Ἀλ-
 λά εἶναι καί ἄλλες ἀκόμη. Ἐπειδή κατάλαβε ὅτι οἱ πολῖτες ἤθε-
 λαν ἐπίμονα τόν Ἀριστείδη καί εἶχαν τό φόβο μήπως αὐτός ἐ-
 ρεθισμένος ἀπό τήν ὀργή του προσχωρήσει στούς βαρβάρους
 καί βλάψει τά ἑλληνικά συμφέροντα (γιατί, ὅπως εἶπαμε, *εἶχε ἐ-
 ξοστρακιστεῖ πρὶν ἀπό τόν πόλεμο*, κυνηγημένος γιά κομματικούς
 λόγους ἀπό τό Θεμιστοκλῆ) ὑποβάλλει ἐγγραφή πρόταση στήν
 ἐκκλησία τοῦ δήμου νά ἐπιτραπῇ σέ ὅσους ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ
 γιά *ὀρισμένο χρόνο*, νά ἐπιστρέψουν, γιά νά πράττουν καί νά
 συμβουλευοῦν καί αὐτοί μαζί μέ τούς ἄλλους πολῖτες ὅ,τι κρί-
 νουν καλύτερο γιά τήν Ἑλλάδα.

Ὅταν ὁ *Εὐρυβιάδης*, πού χάρη στό μεγάλο κύρος τῆς Σπάρτης
 εἶχε τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου, πού ἦταν ὁμως ἀνθρώπος ἄτολμος
 μπροστά στόν κίνδυνο, ἤθελε νά ξεκινήσουν καί νά τραβήξουν

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1 ΚΕΦ. 11

*Πολεμικό συμβούλιο τῶν Ἑλ-
 λήνων.*

- πρός τόν Ἴσθμό, ὅπου εἶχε συγκεντρωθεῖ καί τό πεζικό τῶν Πελοποννησίων, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀντίρρηση. Καί τότε λένε πώς εἰπώθηκαν τά *περίφημα ἐκεῖνα λόγια* πού μνημονεύονται ὡς
- 3 σήμερα. Δηλαδή, ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης τοῦ εἶπε «Θεμιστοκλῆ, στούς ἀγῶνες, ὅσους ξεκινοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τοὺς τοὺς ραβδίζουν», «ναί» ἀποκρίθηκε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἀλλὰ ὅσους μένουν πίσω δέν τοὺς στεφανώνουν» καί μόλις ἐκεῖνος σήκωσε τό ραβδί του γιὰ νά τόν χτυπήσει, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Χτύπησέ
- 4 με, μά ἄκουσέ με!». Καί ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης θαυμάζοντας τὴν ἀταραξία τοῦ Θεμιστοκλῆ, τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια νά μιλήσει, αὐτός προσπάθησε πάλι νά τόν φέρει στὴν ἀποψή του. Ἀλλὰ κάποιος εἶπε τότε πώς ἓνας ἄνθρωπος *χωρὶς πατρίδα* δέν εἶναι σωστό νά συμβουλευεῖ ἐκεῖνους πού ἔχουν πατρίδες νά τίς ἐγκαταλείψουν καί νά ἀδιαφορήσουν γι' αὐτές. Σ' αὐτόν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀντιστρέφοντας τό συλλογισμό, ἀποκρίθηκε: «Ἐμεῖς θέβαια, καημένε, τά σπίτια μας καί τά τείχη μας τά ἔχουμε ἀφήσει, γιατί θαρροῦμε πώς δέν ἀξίζει νά γίνουμε δοῦλοι γι' ἄψυχα πράγματα· πάντως ὅμως ἐμεῖς ἔχουμε τὴν πιό μεγάλη ἀπ' ὅλες
- 5 τίς ἑλληνικὲς πατρίδες: *τά διακόσια πολεμικά πλοῖα* πού βρίσκονται ἐδῶ ἔτοιμα νά σᾶς βοηθήσουν, ἂν θέλετε νά σωθεῖτε μέ αὐτά· μά, ἂν μᾶς προδώσετε γιὰ *δεύτερη φορά* καί φύγετε ἀπ' ἐδῶ, ἀμέσως θά μάθει ὁ κάθε Ἕλληνας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καί πατρίδα ἐλεῦθερη καί χώρα ὄχι κατώτερη ἀπὸ ἐκείνη πού ἔχασαν». Τά λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆ ἔβαλαν σ' ἔγνοια καί τρόμαξαν τόν Εὐρυβιάδη, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀφήσουν καί
- 6 φύγουν. Καί, σάν ὁ στρατηγός τῶν Ἐρετριέων δοκίμασε κάτι νά πεῖ, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Πῶς; μιλάτε γιὰ πόλεμο κι ἐσεῖς πού, σάν *τά καλαμάρια*, μαχαίρι ἔχετε, μά καρδιά δέν ἔχετε;»

Περίληψη Κεφ. 12

Ὅταν ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν φάνηκε πλεόντας πρὸς τό Φάληρο καί ὁ Ξέρξης κατέβαινε πρὸς τὴ θάλασσα μέ τό πεζικό του συγκεντρωμένο, οἱ Ἕλληνες κλονίστηκαν. Πρῶτοι οἱ Πελοποννήσιοι ἐτοίμαζονταν νά φύγουν. Ὁ κίνδυνος νά διαλυθοῦν οἱ Ἕλληνες ἦταν ἄμεσος. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει ἓναν ἐμπιστό του ἄνθρωπο, τόν Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σίκινο, καί εἰδοποιεῖ τόν Ξέρξη ὅτι οἱ Ἕλληνες σκέφτονται νά φύγουν καί τώρα πού βρίσκονται σέ ἀταξία τόν συμβουλεύει νά ἐπιτεθεῖ. Ὁ Ξέρξης ἔδωσε διαταγή νά περικυκλώσουν ἀμέσως τό στενό ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί τήν Ἀττική. Τήν ὥρα ἐκείνη ἔρχεται καί ὁ ἐξόριστος Ἀριστείδης πού ἐνισχύει τό Θεμιστοκλή. Τέλος, φάνηκε ἔξαφνα ἓνα πολεμικό πλοῖο πού αὐτομολοῦσε ἀπό τοὺς Πέρσες καί ἔφερε τήν εἰδηση ὅτι οἱ Ἕλληνες βρίσκονται κυκλωμένοι. Τό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή πέτυχε καί οἱ Ἕλληνες ἀναγκάστηκαν νά ριχτοῦν ὁλόψυχα στὸν ἀγώνα.

Μόλις ξημέρωσε, ὁ Ξέρξης κάθισε πάνω σ' ἓνα ὕψωμα, γιὰ νά ἐπιβλέπει τό στόλο καί τήν παράταξη του. Αὐτό τό ὕψωμα, ὅπως λέει ὁ Φανόδημος, θρῖσκοταν πῶς πάνω ἀπὸ τό ναό τοῦ Ἡρακλῆ, ἐκεῖ ὅπου τό νησί τῆς Σαλαμίνας χωρίζεται μ' ἓνα μικρό πέραμα ἀπὸ τήν Ἀττική· ὁ Ἀκεστόδωρος ὅμως νομίζει πῶς ἦταν στά μεθόρια τῆς Μεγαρίδας, πῶς πάνω ἀπὸ τήν τοποθεσία πού λέγεται «Κέρατα». Ἐκεῖ ὁ Ξέρξης ἔστησε ἓνα χρυσοῦ θρόνο γιὰ νά κάθεται καί τοποθέτησε κοντά του πολλοὺς γραμματικούς, γιὰ νά καταγράφουν ὅσα θά γίνονταν κατὰ τὴ ναυμαχία.

1 ΚΕΦ. 13

*Προτοιμασίαις
γιὰ τὴ ναυμα-
χία.*

Γιὰ τό πλῆθος τῶν βαρβαρικῶν πλοίων ὁ Αἰσχύλος ὁ ποιητής, σάν ἄνθρωπος πού ξέρει καί μπορεῖ νά μιλεῖ μέ θεβαιότητα, λέει στοὺς «Πέρσες», τήν περίφημη τραγωδία του, αὐτά:

1 ΚΕΦ. 14

*Ἡ ναυμαχία
ἀρχίζει.*

«Χίλια ἦταν τὰ καράβια πού ὀδηγοῦσε ὁ Ξέρξης·
αὐτό καλὰ τό ξέρω· τὰ γοργόδρομά του
ἦταν διακόσια ἑφτά· νά αὐτὴ εἶν' ἡ ἀναλογία».

Τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦταν ὅλο ὅλο ἑκατὸν ὀγδόντα καί κα-
θένα εἶχε δεκαοχτὼ πολεμιστὲς τοῦ καταστρώματος· ἀπ' αὐτοὺς
τέσσερις ἦταν τοξότες καί οἱ ἄλλοι ὀπλίτες.

2

Φαίνεται πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλαβε ὑπόψη του καί τήν κατά-
ληλη ὥρα, ὅχι μόνο τόν κατάλληλο τόπο τῆς μάχης· γι' αὐτό
καιροφυλάχτηκε καί δὲν τοποθέτησε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀντιμέ-
τωπα στά βαρβαρικά, πρὶν ἔρθῃ ἡ συνηθισμένη ὥρα πού φυσάει
πάντα ἀπὸ τό πέλαγος σφοδρὸς ἄνεμος πού περνώντας ἀπὸ τὰ
στενά ξεσηκώνει τὰ κύματα. Ὁ δυνατὸς αὐτὸς ἄνεμος τὰ ἑλλη-

3

νικά πλοῖα δὲν τὰ πείραζε, γιατί ἦταν χαμηλά καί μικρότερα, τὰ βαρβαρικά ὁμως πού εἶχαν τίς πρύμνες σηκωμένες καί ψηλά τὰ καταστρώματα καί ἀπό τό θάρος τους δύσκολα μπορούσαν νά κινηθοῦν, τὰ ξεμάκραινε ἀπό τό δρόμο τους, ὅπως ἐπεφτε πάνω τους, καί τὰ ἔφερνε στά πλευρά τῶν Ἑλλήνων, πού ὀρμούσαν μέ δύναμη καί ἔστρεφαν ὅλη τήν προσοχή τους στό Θεμιστοκλή, γιατί ἤξεραν ὅτι αὐτός περισσότερο ἀπ' ὅλους βλέπει ποῖο εἶναι τό συμφέρο τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλωστε ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπό τό Θεμιστοκλή ὁ ναύαρχος τοῦ Ξέρξη Ἀριαμένης ἀπό τό μεγάλο πλοῖο του τόξευε καί ἀκόντιζε σάν ἀπό κανένα τεῖχος· αὐτός ὁ Ἀριαμένης ἦταν ἄντρας γενναῖος καί ἀπό τούς ἀδερφούς τοῦ βασιλιᾶ ὁ πιό δυνατός καί ὁ πιό δίκαιος. Ἐπάνω σ' αὐτόν 4 ὀρμοῦν ὁ Ἀμεινίας ἀπό τή Δεκέλεια καί ὁ Σωκλῆς ἀπό τήν Παλλήνη πού ἐπλεαν μαζί στό ἴδιο πλοῖο καί χτυποῦν τό πλοῖο τοῦ Ἀριαμένη. Καί ὅπως τὰ δύο πλοῖα ἐπεφταν πλώρη μέ πλώρη τό ἓνα πάνω στό ἄλλο, συγκρούστηκαν, καί θρέθηκαν μπλεγμένα τὰ χάλκινα ἔμβολά τους. Τότε ὁ Ἀριαμένης προσπαθεῖ νά κατεβεῖ στό πλοῖο τους, ἀλλά ἐκεῖνοι τοῦ ἀντιτάχτηκαν καί χτυπώντας μέ τὰ δόρατα τόν ἔριξαν στή θάλασσα· καί τό σῶμα του πού τό παράσερναν τὰ κύματα ἐδῶ καί ἐκεῖ μαζί μέ τὰ ἄλλα ναυάγια τό ἀναγνώρισε ἡ Ἀρτεμισία καί τό ἀνέβασε στόν Ξέρξη.

ΚΕΦ. 15

Ὁ θριαμβός.

- 1 Σ' αὐτή τή στιγμή τῆς ναυμαχίας λάμψη μεγάλη λένε πῶς ἄστραψε ἀπό τό μέρος τῆς Ἐλευσίνας καί ἦχος καί φωνή γέμισε τό Θριάσιο κάμπο ὥς τή θάλασσα, σάν ἄνθρωποι πολλοί μαζί νά συνόδευαν σέ λιτανεῖα τόν μυστικό Ἰακχο. Καί ἀπό τό πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πού φώναζαν φάνηκε νά σηκώνεται λίγο λίγο ἀπό τή γῆ πρὸς τὰ πάνω ἓνα σύννεφο σκόνη, νά γυρίζει ἔπειτα 2 στή θάλασσα καί νά πέφτει ἀπότομα πάνω στά πλοῖα. Ἄλλοι θαρροῦσαν πῶς ἔβλεπαν καθαρά φαντάσματα καί εἰδῶλα ἀντρῶν ὀπλισμένων ἀπό τό μέρος τῆς Αἰγίνας, πού ὕψωναν τὰ χέρια ἐμπρός ἀπό τὰ ἑλληνικά πλοῖα. Καί συμπέραιναν πῶς αὐτοί ἦταν οἱ Αἰακίδες, πού τούς εἶχαν παρακαλέσει μ' εὐχές πρὶν ἀπό τή ναυμαχία νά ἔρθουν βοηθοί.

- 3 Πρῶτος ὁ Λυκομήδης ὁ Ἀθηναῖος τριτῆραρχος, κυριεύει ἐχ-Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θρικό πλοίο καί, ἀφοῦ ἔκοψε τὰ ἐμβλήματά του, τὰ ἀφιέρωσε
 στό δαφνηφόρο Ἀπόλλωνα στή Φλύα. Τέλος οἱ ἄλλοι Ἕλληνες 4
 πού πολεμοῦσαν μέ ἴσες πάντοτε δυνάμεις –γιατί οἱ βάρβαροι
 ἐξαιτίας τοῦ στενοῦ ἔρχονταν λίγοι λίγοι κάθε φορά καί χτυ-
 πιόνταν μεταξύ τους– κατόρθωσαν νά τρέψουν σέ φυγή τὰ περ-
 σικά πλοῖα πού ἀντιστάθηκαν ὥς τό βράδυ. Ἔτσι, ὅπως λέει ὁ
 Σιμωνίδης, οἱ Ἕλληνες κέρδισαν τήν ὠραία καί περίφημη ἐκεί-
 νη νίκη, πού λαμπρότερο ἀπ' αὐτήν κανένα ἄλλο κατόρθωμα
 στή θάλασσα δέν ἔχει γίνει οὔτε ἀπό τοὺς Ἕλληνες οὔτε ἀπό
 τοὺς βαρβάρους. Καί τή νίκη αὐτή τήν κέρδισαν μέ τήν ἀντρεία
 καί τήν κοινή προθυμία ὅλων τῶν Ἑλλήνων πού πῆραν μέρος
 στή ναυμαχία, ἀλλά καί μέ τήν πρωτοβουλία καί τήν ἱκανότητα
 τοῦ Θεμιστοκλῆ.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ. 16-20)

Μετά τή ναυμαχία ὁ Ξέρξης, ἐνῶ ἀκόμη ἔβραζε ἀπό θυμό γιά
 τήν ἀποτυχία του, σκέφτηκε νά γεμίσει μέ χῶματα καί νά φρά-
 ξει τό ἐνδιάμεσο στενό, γιά νά ὀδηγήσει τό πεζικό του στή Σαλα-
 μίνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπό τό ἄλλο μέ-
 ρος θέλοντας νά δοκιμάσει τόν Ἀριστείδη, τοῦ ἔλεγε πῶς ἔχει
 τή γνώμη νά πᾶνε μέ τὰ πλοῖα τους στόν Ἑλλήσποντο καί νά
 διαλύσουν τή γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης, «γιά νά μπο-
 ρέσουμε ἔτσι», ἔλεγε, «νά πιάσουμε τήν Ἀσία μέσα στήν Εὐρώ-
 πη». Ἀλλά ὁ Ἀριστείδης ἀρνήθηκε νά δεχτεῖ τέτοια πρόταση
 καί τοῦ λέει: «Ὡς τώρα ἔχουμε πολεμήσει ἕνα βάρβαρο πού εἶ-
 χε ὅλες του τίς ἀνέσεις, μά, ἂν τόν ἀποκλείσουμε στήν Ἑλλάδα
 καί ἀπό τό φόβο τόν φέρουμε σέ κατάσταση ἀνάγκης, ἕναν ἄν-
 θρωπο πού εἶναι κύριος τόσο μεγάλων δυνάμεων, τότε δέ θά κά-
 θεται πιά κάτω ἀπό χρυσοῦφαντη σκηνή νά βλέπει τή μάχη ἡσυ-
 χα, ἀλλά τολμώντας τὰ πάντα καί σέ ὅλα παρῶν ὁ ἴδιος ἐξαι-
 τίας τοῦ κινδύνου πού τόν ἀπειλεῖ, θά προσπαθήσει νά ξανακερ-
 δίσει ὅλα τὰ χαμένα καί θά σκεφτεῖ νά κάμει ὅ,τι μπορεῖ καλῶ-
 τερο πολεμώντας ὅλα γιά ὅλα.» Καί πρόσθεσε ὁ Ἀριστείδης: 4

1 ΚΕΦ. 16
 Ὁ Ξέρξης
 φεύγει.

2

3

4

«Λοιπόν, Θεμιστοκλή, όχι νά καταστρέψουμε τή γέφυρα πού ὑπάρχει, παρά καί ἄλλη ἀκόμη, ἂν μπορούμε, πρέπει ἐμεῖς νά κατασκευάσουμε, γιά νά διώξουμε τό γρηγορότερο αὐτό τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν Εὐρώπη». «Λοιπόν», εἶπε ὁ Θεμιστοκλής, «ἂν νομίζεις πώς αὐτά μᾶς συμφέρουν, εἶναι καιρός νά σκεφτοῦμε ὅλοι μας καί νά βροῦμε τόν τρόπο πώς θά φύγει μιὰ ὥρα ἀρχύτερα ἀπό τήν Ἑλλάδα».

- 5 Ἀφοῦ λοιπόν ἀποφάσισαν αὐτά, ὁ Θεμιστοκλής ἔστειλε ἕναν ἀπό τοὺς βασιλικούς ἀκολουθοῦς πού τόν βρῆκαν ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους, τόν Ἀρνάκη, ὅπως ὀνομαζόταν, καί τοῦ ἔδωσε διαταγή νά πεί στό βασιλιά ὅτι οἱ Ἕλληνες πού ἔχουν νικήσει μέ τό ναυτικό τους ἀποφάσισαν νά τραβήξουν ἐπάνω, πρὸς τόν Ἑλλήσποντο, ἐκεῖ ὅπου ἔκαμε τή σύνδεση, καί νά διαλύσουν τή γέφυρα, ὁ Θεμιστοκλής ὅμως πού γνοιάζεται γιά τό βασιλιά, τόν συμβουλεύει νά πάρει γρήγορα δρόμο πρὸς τή δίκη του θάλασσα καί νά περάσει ἀπέναντι στήν Ἀσία, ἐνὼς αὐτός θά ἔφερνε μέ τρόπο χρονοτριβές στοὺς συμμάχους καί θά
- 6 ἀργοποροῦσε τήν καταδίωξη. Ὅταν ἄκουσε αὐτά ὁ Ξέρξης, φοβήθηκε πολὺ καί ἐτοιμάστηκε γρήγορα νά φύγει.

Καί ἡ φρόνηση τοῦ Θεμιστοκλή καί τοῦ Ἀριστείδη ἀποδείχτηκε στή μάχη μέ τό *Μαρδόνιο*, ὅπου οἱ Ἕλληνες, ἂν καί πολέμησαν μὲ ἕνα ἐλάχιστο μέρος τῶν δυνάμεων τοῦ Ξέρξη στίς Πλαταιές, βρέθηκαν στὸν ἔσχατο κίνδυνο.

ΚΕΦ. 17

Τιμές στό Θεμιστοκλή.

- 1 Ἀπό τίς (ἐλληνικές) πόλεις, λέει ὁ Ἡρόδοτος, διακρίθηκε στήν ἀντρεία ἡ Αἶγινα, ἀλλὰ στό Θεμιστοκλή ὅλοι, ἂν καί ἀπό φθόνο δέν τό ἠθελαν, ἔδωσαν τήν πρώτη θέση. Ἔτσι, ὅταν πῆγαν στὸν Ἴσθμό καί ἐκεῖ ψήφισαν οἱ στρατηγοὶ παίρνοντας τὴν ψῆφο τους ἀπὸ τό *θεῖο* τοῦ θεοῦ, πρῶτον ἀνακήρυττε καθέννας τὸν ἑαυτό του στήν ἀντρεία, ἀλλὰ δεύτερον ἀμέσως ὕστερα τό
- 3 Θεμιστοκλή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπίσης, ὅταν τὸν ὑποδέχτηκαν στή Σπάρτη, ἔδωσαν στὸν Εὐρυβιάδη γιά τὴν ἀντρεία του καί σ' ἐκεῖνον γιά τὴ σοφία του ὡς βραβεῖο στεφάνι ἀπὸ κλάδο ἐλιάς· καί τοῦ πρόσφεραν γιά δῶρο τό καλύτερο ἀπὸ τὰ ἄρματα πού ἦταν στήν πόλη καί ἔστειλαν μαζί του τριακόσιους νέους γιά

τιμητική συνοδεία ως τά σύνορα της Λακωνίας.

Λέγεται ακόμη ότι στους άμέσως επόμενους Όλυμπιακούς αγώνες, όταν μπήκε στο στάδιο ό Θεμιστοκλής, όλοι όσοι ήταν εκεί δέν πρόσεχαν πιά στους αγωνιστές, παρά όλη τήν ήμέρα εκείνον παρατηρούσαν, τόν έδειχναν στους ξένους καί μ' επιδοκίμασιές θαυμασμού τόν χειροκροτούσαν, τόσο πού καί ό ίδιος ευχαριστημένος όμολόγησε στους φίλους του ότι εκείνη τήν ήμέρα απολάβαινε τόν καρπό τών αγώνων, του γιά τήν Έλλάδα.

Άλήθεια, ήταν τό φυσικό του νά κυνηγᾷ τή δόξα, ἄν πρέπει νά κρίνει κανείς από όσα μνημονεύονται γι' αὐτόν. Όταν, λόγου χάρη, ή πόλη τόν είχε εκλέξει ναύαρχο, καμιά υπόθεση ούτε ιδιωτική ούτε δημόσια δέν ένεργοῦσε τήν καθεμιά στήν ώρα της, παρά κάθε δουλειά πού τύχαινε νά τοῦ παρουσιάζεται, τήν ἄφηνε μέ πολλές αναβολές γιά τήν ήμέρα εκείνη πού ήταν νά ταξιδέψει, καί τό έκανε αὐτό, γιά νά τόν βλέπουν τήν τελευταία στιγμή πώς ένεργεί συγχρόνως πολλές ύποθέσεις μαζί καί έρχεται σ' έπαφή μέ λογής λογής ανθρώπους, ὥστε νά φαίνεται ότι είναι σπουδαῖος καί έχει πολύ μεγάλη δύναμη.

Όταν κάποτε παρατηροῦσε κοντά στή θάλασσα τούς νεκρούς πού τά κύματα τούς είχαν ρίξει έξω, καί τούς είδε νά φοροῦν χρυσά βραχιόλια καί περιδέρια, ό ίδιος προσπέρασε χωρίς νά δώσει σημασία, ἀλλά τά έδειξε στό φίλο του πού τόν ἀκολουθοῦσε καί τοῦ εἶπε: «Παρ' τα γιά σένα, γιατί ἐσύ δέν εἶσαι ό Θεμιστοκλής.» Γιά τούς Ἀθηναίους πάλι ἔλεγε πώς δέν τόν εκτιμοῦν καί δέν τόν θαυμάζουν, παρά ὅπως σ' ἓνα πλατάνι σέ στιγμή κακοκαιρίας καί κινδύνου προστρέχουν κάτω ἀπό τά κλαδιά του, μά σάν γίνει καλός καιρός ὀλόγυρά τους, τό μαδοῦν καί τό κόβουν. Σ' αὐτόν ἀπό τή Σέριφο πάλι πού τοῦ εἶπε κάποτε πώς δέν έχει ἀποκτήσει δόξα ἀπό προσωπική του ἀξία, παρά χάρη στήν πόλη ἀπό τήν ὁποία κατάγεται, ό Θεμιστοκλής τοῦ ἀποκρίθηκε: «Άλήθεια λές, μά οὐτ' ἐγώ ἄν ἤμουν ἀπό τή Σέριφο θά γινόμουν ἐνδοξος οὐτ' ἐσύ ἄν ἦσουν Ἀθηναῖος».

Άκόμη λένε ότι, όταν ένας από τούς (νεώτερους) στρατηγούς, νομίζοντας πώς είχε προσφέρει κάποια χρήσιμη υπηρεσία στήν

4

1 ΚΕΦ. 18

Ἀποφθεγμάτων
τοῦ Θεμιστο-
κλή.

2

4

5

6

- πόλη, μίλησε μέ θρασύτητα στό Θεμιστοκλή καί σύγκρινε τίς δικές του πράξεις μέ τίς πράξεις ἐκείνου, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ εἶπε ἓνα μῦθο: «Κάποτε φιλονίκησε μέ τή γιορτή ἡ ἀκόλουθή της μέρα καί τῆς ἔλεγε «ἐσύ ὅταν ἔρχεσαι, μᾶς φέρνεις ἀναστάτωση καί κόπους, ἐνῶ κατά τή διάρκεια τῆ δικῆ μου οἱ ἄνθρωποι χαίρονται τά ὅσα ἔχουν ἐτοιμάσει καί ζοῦν ἡσυχᾶ... Σ' αὐτά ἡ γιορτή ἀπάντησε: «ἀλήθεια λές· μά, ἂν δέν εἶχα γίνει ἐγώ, ἐσύ δέ θά ὑπῆρχες... Καί λοιπόν, γιά νά ἔρθουμε καί στά δικά μας, ἂν τότε δέν εἶχα γίνει ἐγώ, πού θά ἦσατε τώρα ἐσεῖς;» Καί γιά τό γιό του πού ἔκανε τή μητέρα του ὅπως ἤθελε καί ἐξαιτίας ἐκείνης εἶχε πάρει τόν ἄερα καί τοῦ ἴδιου, ἀστειευόταν καί ἔλεγε ὅτι ὁ γιός του εἶχε περισσότερη δύναμη ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας· γιατί τοὺς Ἕλληνες τοὺς κυβερνοῦν οἱ Ἀθηναῖοι, τοὺς Ἀθηναίους αὐτοῦ, αὐτόν ἡ γυναῖκα του καί τή γυναῖκα του ὁ γιός τους. Καί πάλι, ἐπειδὴ ἤθελε σέ ὅλα νά ξεχωρίζει, ὅταν πούλοῦσε κανένα κτῆμα, ἔδινε παραγγελία νά διαλαλήσουν πῶς ἐκτός ἀπό τά ἄλλα ἔχει καί καλό γείτονα. Ἀπό αὐτοὺς πού ζητοῦσαν τή θυγατέρα του σέ γάμο προτίμησε τόν πιό φρόνιμο καί ὄχι τόν πιό πλούσιο καί ἔλεγε ὅτι ζητεῖ ἄνθρωπο πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό χρήματα καί ὄχι χρήματα πού ἔχουν ἀνάγκη ἀπό ἄνθρωπο.

Τέτοιος ἦταν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅπως δείχνεται σ' αὐτά τά σοφά του λόγια.

ΚΕΦ. 19

Ἡ ἀνοικοδόμησις.

- Ἀμέσως ἔπειτα ἀπό ἐκεῖνα τά κατορθωμάτα του, ὁ Θεμιστοκλῆς ἄρχισε νά ἀνοικοδομεῖ καί νά περιτειχίζει τήν πόλη. Καί, ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ Θεόπομπος, ἔπεισε μέ δωροδοκία τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης νά μὴν ἐναντιωθοῦν στήν ἀνοικοδόμησιν καθώς ὁμως λένε οἱ περισσότεροι, τό πέτυχε αὐτό, γιατί τοὺς παρὰ πλάνησε. Ἦρθε δηλαδή στή Σπάρτη μέ τόν τίτλο τάχα τοῦ πρεσβευτῆ καί, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ ἔκαναν παράπονα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι περιτειχίζουν τήν πόλη τῆς Ἀθήνας, καί ὁ Πολύαρχος πού εἶχε ἔρθει ἐπίτηδες ἀπό τήν Αἴγινα κατηγοροῦσε γι' αὐτό τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε ὅτι γίνεται τέτοιο πράγμα καί τοὺς κάλεσε νά στείλουν στήν Ἀθήνα ἀνθρώπους

πού θά βεβαιωθοῦν μέ τά ἴδια τους τά μάτια. Ἦθελε μέ αὐτό τόν τρόπο καί νά δώσει καιρό στόν περιτειχισμό καί νά κρατήσουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀποσταλμένους ὡς ὀμήρους, πού θά ἦταν ἐγγύηση γι' αὐτόν. Ἔτσι καί ἐγινε. Γιατί, ὅταν οἱ Λακεδαιμόνιοι 3
ἐμαθαν τήν ἀλήθεια, δέν τόν πείραξαν, παρά ἔκρυσαν τή δυσ-
ἀρέσκειά τους καί τόν ἄφησαν νά φύγει. Ἐπειτα ὁ Θεμιστοκλῆς
ὀχύρωνε καί τόν Πειραιά, γιατί εἶχε καταλάβει τά φυσικά πλεο-
νεκτήματα πού εἶχαν τά λιμάνια του καί ἤθελε νά προσκολλήσῃ
ὀλόκληρη τήν πόλη μέ τήν θάλασσα, μέ κάποιο τρόπο δηλαδή
εἶχε πολιτική ἀντίθετη ἀπό ἐκείνη πού εἶχαν οἱ παλαιοὶ βασι-
λεῖς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι, καθώς λέγεται, προσπαθοῦσαν νά 4
ἀποσπάσουν τοὺς πολίτες ἀπό τή θάλασσα καί νά τοὺς συνηθί-
σουν νά ζοῦν ὄχι σάν ναυτικοί παρά σάν ἀγρότες καί γι' αὐτό
ἄφησαν νά διαδοθεῖ ὁ *θρύλος* γιά τήν Ἀθηνᾶ, πώς, ὅταν φιλονί-
κησε μαζί της ὁ Ποσειδῶνας, αὐτή παρουσίασε τήν ἱερή ἐλιά
στούς δικαστές καί τόν νίκησε. Ἀντίθετα, ὁ Θεμιστοκλῆς δέν «ἐ-
ζύμωσε τόν Πειραιά» μέ τήν Ἀθήνα, καθώς λέει ὁ Ἀριστοφάνης
ὁ κωμικός, παρά τήν Ἀθήνα τήν ἔδωσε μέ τόν Πειραιά καί τή στε-
ριά μέ τή θάλασσα. Ἔτσι καί τά δικαιώματα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώ- 5
πων τοῦ λαοῦ τά αὗξησε ἀπέναντι τῶν ἀριστοκρατικῶν, καί τοὺς
γέμισε θάρρος, γιατί τήν πολιτική ἐξουσία τήν πῆραν στά χέρια
τους οἱ ναῦτες καί οἱ καπετάνιοι καί οἱ караβοκύρηδες. Γι' αὐ- 6
τό καί τό βῆμα πού εἶχε στηθεῖ στήν Πνύκα ἔτσι, ὥστε νά βλε-
πει πρὸς τή θάλασσα, ἀργότερα οἱ τριάντα τύραννοι τό ἔστρεψαν
πρὸς τήν ξηρά, γιατί νόμιζαν ὅτι ἡ θαλάσσια κυριαρχία εἶναι ἡ
μᾶνα τῆς δημοκρατίας, ἐνῶ ἡ ὀλιγαρχία εἶναι λιγότερο δυσάρε-
στη στοὺς γεωργούς.

Περίληψη Κεφ. 20

Ὁ Θεμιστοκλῆς μέ κάθε τρόπο προσπαθεῖ νά ἐξασφαλίσει τήν ὑ-
περοχή τῶν Ἀθηναίων. Στόν ὑπερβολικό του ζήλο σκέφτηκε κάποτε
νά ὠθήσει τοὺς Ἀθηναίους νά κάψουν τό στόλο τῶν ἄλλων Ἑλλή-
νων. Τό σχέδιο αὐτό ὁ Ἀριστείδης τό ἔκρινε ἀδικο καί ἔτσι ματαιώ-
θηκε. Ἐξάλλου ὁ Θεμιστοκλῆς ἐρχεται σέ σύγκρουση μέ τοὺς Λακε-
δαιμόνιους στό συνέδριο τῆς Ἀμφικτυονίας. Γι' αὐτό οἱ Λακεδαιμό-

νιοὶ ἐχθρεύονται τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ ἐπιδιώκουν νὰ προωθήσουν τὸν Κίμωνα στὴν ἐκτίμηση τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 21-23)

ΚΕΦ. 21

Παράπονα καὶ
κατηγορίες.

- 1 Ἀλλὰ καὶ στοὺς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί περιόδευε τὰ νησιά καὶ ζητοῦσε ἀπ' αὐτὰ νὰ τοῦ δίνουν χρήματα. Ἔτσι, λόγου χάρη, καθὼς διηγείται ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε στὴν Ἄνδρο νὰ ζητήσῃ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ χρήματα, εἶπε καὶ ἄκουσε τὰ ἀκόλουθα. Εἶπε πὼς ἔρχεται φέρνοντας μαζί του δύο θεοὺς, τὴν Πειθὴ καὶ τὴ Βία· καὶ ἐκεῖνοι τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔχουν δύο μεγάλους θεοὺς, τὴν Πενίαν καὶ τὴν Ἀδυναμία, πού τοὺς ἐμποδίζουν νὰ τοῦ δώσουν χρήματα.
- 3 Καὶ ὁ Τιμοκρέων, ὁ λυρικός ποιητὴς ἀπὸ τὴ Ρόδο, σ' ἓνα του τραγούδι κατηγορεῖ μὲ πολλή πίκρα τὸ Θεμιστοκλῆ, γιατί τάχα ἄλλους ἐξορίστους μὲ δωροδοκίες τοὺς βοήθησε νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους, ἐνῶ αὐτὸν πού ἦταν γνώριμός του ἀπὸ φιλοξενία καὶ φίλος του, τὸν ἄφηνε στὴν ἐξορία χάρη στοῦ χρήμα.
- 4 Καὶ λέει αὐτά:

«Τὸν Πausανία ἐσύ παινᾷς; Παινᾷς τὸν Ξάνθιππο ἴσως;
Τὸ Λεωτυχίδη; Ἐγὼ παινῶ τὸν Ἀριστείδη, πού ἄλλος
δέν ἦρθε ἐδῶ τόσο καλὸς ἀπ' τὴν ἱερὴν Ἀθῆνα·
γιατί ἢ Λητώ πολὺ μισεῖ τὸν ψεύτη, τὸν προδότη,
τὸν ἄδικο Θεμιστοκλῆ, πού ἄτιμο πῆρε χρήμα
κι ἔτσι τὸν Τιμοκρέοντα, πού φίλος του ἦταν, πίσω
δέν ἔφερε στὸν τόπο του, τὴν Ἰάλυσο· ναὶ τρία
πῆρε ἀσημένια τάλαντα καὶ πάει μὲ τὸ καράβι,
πάει στὰ τσακίσματα· ἄδικα στὸν τόπο του ἄλλον πῆγε,
ἄλλον μακριὰ τὸν ἐδιώξε καὶ σκότωσε ἄλλους πάλι.
Μὲ τρόπο πού εἶναι νὰ γελᾷς, αὐτὸς γεμάτος χρήμα,
φίλευε κόσμον στὸν Ἰσθμό· τὰ κρέατα ἦταν κρῦα
κι εὐχόνταν ὅσοι τὰ τρωγαν· νὰ μὴν τὸν βρεῖ ἄλλος χρόνος!»

- 5 Ἀλλὰ πολὺ πιοῦ ἀσυγκράτητες καὶ πιοῦ ἀνοιχτές θρυσίες γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ μετὰ τὴν ἐξορία καὶ τὴν καταδίκη του μεταχειρίζε-

ται ὁ Τιμοκρέων. Εἶχε συνθέσει τότε ἓνα τραγούδι πού ἄρχιζε ἔτσι:

«Μούσα, αὐτό τό τραγούδι μου κάμε
στήν Ἑλλάδα νά γίνει γνωστό,
ὅπως πρέπει, ὅπως εἶναι σωστό».

6

Λέγεται ἀκόμη ὅτι ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε μέ τήν κατηγορία τοῦ μηδισμού καί ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς βοήθησε στήν καταδίκη του. Ὅταν ὁμως ἀργότερα κατηγορήθηκε καί ὁ Θεμιστοκλῆς πώς εἶναι μέ τό μέρος τῶν Μήδων, ἔγραψε γι' αὐτόν τούτους τοὺς στίχους:

7

«Ὁ Τιμοκρέοντας, λοιπόν, δέν εἶναι μόνος
πού πῆγε μέ τοὺς Μήδους,
τέτοιοι εἶναι κι ἄλλοι πονηροί·
δέν εἶμαι ἡ μόνη κοψονούρα ἐγώ,
εἶν' κι ἄλλες ἄλεπουδες».

Στό τέλος, ἐπειδὴ καί οἱ συμπολίτες του ἄρχισαν νά τόν φθο-
νοῦν καί νά δέχονται εὐχάριστα τίς διαβολές ἐναντίον του, ὁ
Θεμιστοκλῆς θρискόταν στήν ἀνάγκη νά γίνεται ὀχληρὸς, ὑπεν-
θυμίζοντας πολλές φορές δημόσια τά ὅσα ἔκαμε. Καί σ' ἐκεί-
νους πού δυσφοροῦσαν γι' αὐτό εἶπε κάποτε: «Γιατί πειράζετε
πού σᾶς εὐεργετοῦν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι πολλές φορές;» Ἀλλά
στενοχώρησε τό λαό ἀκόμη καί ὅταν ἱδρυσε τό ναό τῆς Ἀρτε-
μης, πού τήν ὀνόμασε Ἀριστοβούλη, γιατί πίστευε πώς αὐτός ἔ-
δωσε ἄριστες συμβουλές στήν πόλη καί στοὺς Ἕλληνες· καί ἔ-
χτισε αὐτό τό ναό κοντά στό σπίτι του στή Μελίτη, ἐκεῖ ὅπου
σήμερα οἱ δήμιοι ρίχνουν τά σώματα τῶν καταδικασμένων σέ
θάνατο καί παίρνουν τά ἐνδύματα καί τά σκoiνιά τῶν κρεμα-
σμένων, ὅταν τοὺς κατιβάζουν ἀπό τήν ἀγχόνη. Ὑπάρχει μάλι-
στα στό ναό τῆς Ἀριστοβούλης καί ἓνα μικρὸ ἄγαλμα τοῦ Θε-
μιστοκλῆ πού βρίσκεται ὡς σήμερα καί μᾶς δείχνει ἓναν ἄν-
θρωπο πού εἶχε ὄχι μόνο ψυχὴ παρά καί μορφὴ ἡρωϊκή.

1 ΚΕΦ. 22

Ὁ ἐξοστρακι-
σμός.

2

3

4

Τὸν ἐξοστρακισμό λοιπόν τοῦ Θεμιστοκλῆ τὸν ἀποφύσισαν οἱ
Ἀθηναῖοι, θέλοντας νά περιορίσουν τήν πολιτικὴ δύναμη καί

- τὴν ὑπεροχὴν τοῦ, ὅπως συνήθιζαν νὰ κάνουν γιὰ ὅλους ἐκεί-
 νους πού νόμιζαν ὅτι ἀποκοτοῦσαν δύναμη μεγάλη καὶ ἀσυμβί-
 5 βαστη πρὸς τὴν ἰσότητά πού ἀπαιτεῖ ἡ δημοκρατία. Γιατί ὁ ἐ-
 ξοστρακισμός δέν ἦταν τιμωρία, παρά ἱκανοποίηση καὶ κατεν-
 νασμός τοῦ φθόνου, πού βρίσκει εὐχαρίστηση νὰ ταπεινώνει
 τοὺς ξεχωριστοὺς καὶ ξεθυμαίνει μέ αὐτὴ τὴν ἀτίμωση.

ΚΕΦ. 23

Κατηγορία ἐ-
 σχάτης προδο-
 σίας.

- 1 "Ὅταν ἐξορίστηκε ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ
 τὸν καιρὸ πού ἔμενε στό Ἄργος, τὰ ὅσα ἐγίναν τότε μέ τὸν
Παυσανία ἔδωσαν νέες ἀφορμές στοὺς ἐχθροὺς τοῦ νὰ τὸν κατη-
 γορήσουν. Αὐτὸς πού τὸν κατάγγειλε γιὰ προδοσία ἦταν ὁ Λεω-
 βώτης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλκμαίωνα ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀγρύλης, συγ-
 2 χρόνως ὅμως τὸν κατηγοροῦσαν καὶ οἱ Σπαρτιάτες. Γιατί ὁ
Παυσανίας, ὅταν σχεδίαζε ἐκείνη τὴ γνωστὴ προδοσία τοῦ,
 στὴν ἀρχὴ ἔκρυβε τὰ σχέδιά τοῦ ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, ἂν καὶ ἦ-
 ταν φίλος τοῦ. Ὅταν ὅμως τὸν εἶδε ἐξορισμένο ἀπὸ τὴν πόλη
 τοῦ καὶ ἀγαναχτισμένο, πῆρε τὸ θάρρος καὶ τοῦ πρότεινε νὰ
 συμπράξει καὶ αὐτὸς στὶς ἐνέργειές τοῦ. Τοῦ ἔδειξε μάλιστα καὶ
 ἔγγραφα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καὶ τὸν ἐξερέθιζε ἐναντίον
 3 τῶν Ἑλλήνων, λέγοντας πὼς εἶναι κακοὶ καὶ ἀχάριστοι. Αὐτὸς
 ὅμως δέχτηκε τὴν πρόταση τοῦ *Παυσανία* καὶ ἀρνήθηκε ὁλό-
 τελα τὴ συμμετοχὴ τοῦ, μά σέ κανέναν δέ φανέρωνε ὅσα τοῦ εἶ-
 πε οὔτε κατάγγειλε τὴν πράξη, γιατί πίστευε ἢ πὼς ὁ *Παυσανί-
 ας* θὰ σταματήσει μόνος τοῦ κάθε ἄλλη ἐνέργειά τοῦ ἢ πὼς μέ
 ἄλλο τρόπο θὰ φανερωθεῖ, ἀφοῦ ἐπιζητοῦσε πράγματα παράδοξα
 καὶ ἐπικίνδυνα.
 4 "Ὅταν ὅμως ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ ὁ *Παυσανίας* θανατώθηκε, βρέθη-
 καν μερικές ἐπιστολές καὶ ἔγγραφα σχετικὰ μέ τίς ἐνέργειές τοῦ
 αὐτές πού γεννοῦσαν ὑποψίες γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ. Καὶ φώναζαν
 ἐναντίον τοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ τὸν κατηγοροῦσαν ὅσοι συμ-
 πολίτες τοῦ τὸν φθονοῦσαν, ἐνῶ αὐτὸς δέν ἦταν παρὼν καὶ ἀ-
 ναγκαζόταν νὰ ἀπολογεῖται μέ ἔγγραφες ἐκθέσεις μέ τίς ὁποῖες
 5 ἀναιροῦσε προπάντων τίς προηγούμενες κατηγορίες. Καὶ ἔγραφε ὅ-
 τι, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ ἀντίπαλοί τοῦ τὸν κατηγοροῦν πρὸς τοὺς
 συμπολίτες τοῦ πὼς πάντοτε ζητεῖ νὰ ἐξουσιάζει καὶ πὼς δέν εἶ-

ναι τό φυσικό του οὔτε καί θέλει νά βρίσκεται κάτω ἀπό τήν ἐξουσία ἄλλου, πῶς θά μπορούσε ποτέ νά πουλήσει τόν ἑαυτό του μαζί μέ ὅλη τήν Ἑλλάδα σέ βαρβάρους καί μάλιστα σ' ἐχθρούς; Μολαταῦτα ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τελικά πείστηκε ἀπό 6 τοὺς κατηγοροὺς καί ἔστειλε ἀνθρώπους μέ τήν ἐντολή νά τόν πιάσουν καί νά τόν φέρουν, γιά νά δικαστεῖ σέ κοινό συνέδριο τῶν Ἑλλήνων.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ

(Κεφ. 24-25)

Ἐκεῖνος τό κατάλαβε καί πρόφτασε νά περάσει στήν *Κέρκυρα*, 1 πού ἄλλοτε τήν εἶχε εὐεργετήσῃ. Γιατί, ὅταν ὀρίστηκε διαιτητῆς τῶν Κερκυραίων πού εἶχαν κάποια διαφορά μέ τοὺς Κορινθίους, κατάφερε νά διαλύσει τήν ἔχθρα τους μέ τήν κρίση πού ἔβγαλε νά πληρώσουν οἱ Κορίνθιοι *εἴκοσι τάλαντα* καί νά κυβερνοῦν ἀπό κοινοῦ τή Λευκάδα, πού ἦταν ἀποικία καί τῶν δύο λαῶν. Ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στήν *Ἥπειρο* καί, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καί 2 οἱ Λακεδαιμόνιοι ἄρχισαν νά τόν καταδιώκουν, ρίχτηκε σέ προσπάθειες ἐπικίνδυνες καί ἀπελπιστικές. Σκέφτηκε νά καταφύγει στὸν Ἀδμητο, τό βασιλιά τῶν *Μολοσσῶν*. Αὐτός ἄλλοτε *εἶχε ζητήσῃ* 3 *κάτι* ἀπό τοὺς Ἀθηναίους καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ τό ἀρνήθηκε περιφρονητικά, ὅταν βρισκόταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του δύναμης· γιὰ τοῦτο ὁ Ἀδμητος ἦταν πάντοτε ὀργισμένος ἐναντίον του καί ἦταν φανερό πῶς, ἂν τόν ἐπιανε, θά ἐπαιρνε ἐκδίκηση. Ἀλλά 4 στή δύσκολη θέση πού ἔτυχε νά βρεθεῖ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, φοβήθηκε περισσότερο τὸν πρόσφατο φθόνο τῶν συμπατριωτῶν του παρά τήν παλιά ὀργή τοῦ ξένου βασιλιᾶ καί παραδόθηκε στό ἑλεός του· *ἔγινε ἰκέτης του*, ἀλλά μ' ἓναν τρόπο ξεχωριστό καί ἀσυνήθιστο. Κρατώντας στήν ἀγκαλιά του τό γιό τοῦ βασιλιᾶ, πού ἦταν μικρό παιδί, γονάτισε μπροστά στήν ἐστία· καί αὐτό τό θεωροῦν 5 οἱ Μολοσσοὶ σάν τήν πιό μεγάλη καί σχεδόν μόνη ἰκεσία πού δέν μπορεῖ κανεὶς νά τήν ἀρνηθεῖ. Μερικοὶ λένε πῶς ἡ Φθία, ἡ γυναῖκα τοῦ βασιλιᾶ, ὑπόδειξε στό Θεμιστοκλῆ αὐτό τὸν τρόπο τῆς ἰκεσίας καί πῶς ἔβαλε τό γιό της νά καθίσει μαζί του μπροστά στήν ἐστία. Ἀλλοὶ πάλι λένε πῶς ὁ ἴδιος ὁ Ἀδμητος, γιὰ

1 ΚΕΦ. 24
Στο βασιλῖα
τῶν Μολοσσῶν.

- νά μπορέσει νά ἐπικαλεστεῖ ἀπέναντι ἐκείνων πού κυνηγοῦσαν τό Θεμιστοκλῆ θρησκευτικούς λόγους γιά τούς ὁποίους ἦταν ἀνάγκη νά μὴν τόν παραδώσει, μηχανεύτηκε ἀπό πρὶν καί ἔπαιξε
- 6 μαζί του αὐτὴ τὴ σκηνὴ τῆς ἱκεσίας. Ἐκεῖ στὴν Ἡπειρο καὶ ὁ Ἐπικράτης ἀπὸ τὶς Ἀχαρνές ἔστειλε κρυφά ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στοῦ Θεμιστοκλῆ τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιά του. Καί γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Κίμων ἀργότερα τόν κατάγγειλε καὶ ἔγινε αἰτία νά θανατωθεῖ, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Στησίμβροτος. Ἐπειτα δὲν ξέρω πῶς, ξεχνώντας αὐτὰ πού ἔγραψε ἡ παριστάνοντας πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς ξέχασε ὅλους καὶ ὅλα, γράφει πῶς τράθηξε γιὰ τὴ Σικελία καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἰέρωνα τὸν τύραννο τῆ θυγατέρα του σέ γάμο μὲ τὴν ὑπόσχεση νά φέρει τούς Ἕλληνες στὴν ἐξουσία του καὶ πῶς, ἐπειδὴ ὁ Ἰέρων ἀρνήθηκε, πέρασε πρὸς τὴν Ἀσία.

ΚΕΦ. 25

Ὁ Θεμιστοκλῆς
φεύγει ἀπὸ τὴν
Ἑλλάδα.

- 1 Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ δὲ φαίνεται νά ἔγιναν πράγματι ἔτσι. Γιατί ὁ Θεόφραστος στοῦ βιβλίου του «Περὶ βασιλείας» ἐξιστορεῖ ὅτι, ὅταν ὁ Ἰέρων ἔστειλε στὴν Ὀλυμπία ἄλογα ἐξασκημένα γιὰ τούς ἀγῶνες καὶ ἔστησε μιά σκηνὴ μὲ πολλὰ στολίδια, ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς εἶπε ὅτι πρέπει νά καταξেসκίσουν τὴ σκηνὴ τοῦ τυράννου καὶ νά ἐμποδίσουν τὰ ἄλογά του νά πάρουν μέρος στοὺς ἀγῶνες. Καὶ ὁ Θεουκυδίδης λέει
- 2 ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀφοῦ κατέθηκε στὴν ἄλλη θάλασσα, δηλαδὴ στοῦ Αἰγαίου, ἐπλευσε ἀπὸ τὴν Πύδνα, χωρὶς κανεὶς ἀπὸ τοὺς συνταξιδιώτες του νά ξέρεي ποιὸς εἶναι. Ἐπειτα ὁμως, ὅταν τὸ φορτηγὸ πλοῖο μὲ τὸ ὁποῖο ταξίδευε τὸ ἔφερνε σφοδρὸς ἄνεμος πρὸς τὴ Θάσο, πού τότε τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναγκάστηκε ἀπὸ φόβο νά φανερώσει τὴν ταυτότητά του στοῦ ναυκλήρου καὶ τὸν πλοίαρχο. Καὶ πρῶτα τοὺς παρακαλοῦσε, ἔπειτα τοὺς ἀπειλοῦσε καὶ τοὺς ἔλεγε ὅτι θὰ τοὺς κατηγορήσει καὶ θὰ πεῖ ψέματα στοὺς Ἀθηναίους πῶς τάχα ἐξαρχῆς τὸν πῆραν μαζί τους ὅχι γιατί δὲν ἤξεραν ποιὸς εἶναι παρά γιατί δωροδοκῆθηκαν. Ἔτσι τοὺς ἀνάγκασε νά παραπλεύσουν τὴ Θάσο καὶ νά φθάσουν στὴν Ἀσία. Ἀπὸ τὴν περιουσία του ἓνα μεγάλο μέρος
- 3 τὸ ἐβγαλαν κρυφά οἱ φίλοι του γιὰ λογαριασμό του καὶ πῆγε στὴν Ἀσία· τὸ ἄλλο μέρος πού ἀνακαλύφτηκε καὶ μεταφέρθηκε στοῦ δημόσιου ταμεῖο ἦταν ἑκατὸ τάλαντα, ὅπως λέει ὁ Θεόπομ-

πος, ὀγδόντα, ὅπως λέει ὁ Θεόφραστος, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν εἶχε περιουσία πού νά ἀξίζει οὔτε τρία τάλαντα, ὅταν ἄρχισε νά πολιτεύεται.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ

(Κεφ. 26-29)

Ὅταν προσορμίστηκε καί βγήκε *στήν Κύμη* κατάλαβε ὅτι πολλοί ἀπό ἐκείνους πού θρίσκονταν *στήν παραλία* παραφύλαγαν νά τόν πιάσουν καί μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἐργοτέλη καί τοῦ Πυθόδωρου, γιατί αὐτό τό *κυνήγι* ἦταν ἄρκετά προσοδοφόρο γιά ἐκείνους πού ἀγαποῦν νά κερδίζουν μέ κάθε τρόπο, ἀφοῦ εἶχαν ὀριστεῖ ἀπό τό βασιλιά διακόσια τάλαντα ὡς χρηματική ἀμοιβή γιά τή σύλληψή του. Γι' αὐτό ἔφυγε καί πῆγε στίς *Αἰῆς*, μιά μικρή αἰολική πόλη, ὅπου κανένας δὲν τόν ἤξερε ἐκτός ἀπό τό Νικογένη, ἓνα φίλο του ἀπό παλιά φιλοξενία, πού ἦταν ὁ πιό πλούσιος ἀπό ὅλους τοὺς Αἰολεῖς καί εἶχε πολλές γνωριμιές μέ τοὺς ἰσχυροὺς τῶν ἐσωτερικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας. Ἐμεινε κρυμμένος στό σπίτι του λίγες μέρες καί ἓνα θράδυ ὁ Ὀλβιος, ὁ παιδαγωγός τῶν παιδιῶν τοῦ Νικογένη, μετά τό γεῦμα πού τό ἀκολούθησε θυσία, ἔγινε ἐξαλλος καί, σάν νά τοῦ ἦρθε θεία ἐμπνευση, φώναξε δυνατά αὐτά ἐδῶ τά λόγια σέ μέτρο θαλμένα:

«*Τῆς νύχτας ἄκου τή φωνή, τῆς νύχτας πάρε συμβουλή
κι ἡ νύχτα θά νικήσει.*»

Ὑστερ' ἀπ' αὐτό ὁ Θεμιστοκλῆς ἔπese νά κοιμηθεῖ καί θυτι- σμένος στὸν ὕπνο εἶδε ἓνα ὄνειρο. Τοῦ φάνηκε πὼς ἔβλεπε ἓνα μεγάλο φίδι νά τυλίγεται γύρω ἀπὸ τὴν κοιλιά του καί νά σέρ- νεται πρὸς τό λαιμό· ἔπειτα εἶδε πὼς τό φίδι, μόλις τοῦ ἄγγιξε τό πρόσωπο, ἔγινε *μεμιας ἀετός* πού τόν ἀγκάλιασε μέ τίς φτε- ροῦγες του, τόν σήκωσε, τόν ἔφερε μακριά· ἐκεῖ ἔξαφνα φάνηκε ἓνα *χρυσό ραβδί* σάν ἀπὸ ἐκεῖνα πού κρατοῦν οἱ κήρυκες, καί τόν ἔστησε σταθερά πάνω σ' αὐτό· τότε αἰσθάνθηκε πὼς λυτρώ- θηκε ἀπὸ τὴν τρομερή ἀγωνία καί τὴν ταραχή πού τόν εἶχαν κυριέψει.

Ἐπιτέλους ὁ Νικογένης τὸν φυγαδεύει, ἀφοῦ μηχανεύτηκε

1 ΚΕΦ. 26
*Στὴν Κύμη τῆς
Μ. Ἀσίας.*

2

3

4

- τόν ἀκόλουθο τρόπο γιά τή σωτηρία του. Πολλοί ἀπό τούς βαρ-
 5 θαρικούς λαούς καί μάλιστα οἱ Πέρσες ἔχουν ἀπό φυσικό τους
 μία ζηλοτυπία γιά τίς γυναῖκες τους, ἄγρια καί ἀνυπόφορη· ὄχι
 μόνο τίς συζύγους τους παρά καί τίς δοῦλες τους τίς φυλάγουν
 αὐστηρά, ὥστε νά μήν τίς βλέπει κανεῖς ἀπό τούς ἔξω τοῦ σπι-
 6 τιοῦ, τίς ἀφήνουν νά ζοῦν διαρκῶς κλεισμένες μέσα στό σπίτι
 καί, ὅταν εἶναι νά ταξιδέψουν, τίς μεταφέρουν κάτω ἀπό σκηνές
 στημένες στά ἀμάξια καί περικλεισμένες ὁλόγυρα μέ παραπετά-
 6 σματα. Ἐνα τέτοιο ἀμάξι κατασκευάστηκε καί γιά τό Θεμιστο-
 κλή, πού χώθηκε μέσα, καί οἱ συνοδοί πού τόν πηγαινιν καί
 περιτριγύριζαν τό ἀμάξι, σέ ὅσους συναντοῦσαν στό δρόμο καί
 ρωτοῦσαν τί κουβαλοῦν, ἔλεγαν πῶς ὁδηγοῦν μία κοπέλα Ἑλλη-
 νίδα ἀπό τήν Ἰωνία πρὸς κάποιον αὐλικό τοῦ βασιλιᾶ.

ΚΕΦ. 27

Στή βασιλική
 αὐλή τῶν Περ-
 σῶν.

- 1 Ὁ Θουκυδίδης καί ὁ Χάρων ἀπό τή Λάμπσκο γράφουν στίς ἱ-
 storίες τους ὅτι μετά τό θάνατο τοῦ Ξέρξη, ὅταν πιά βασιλεύει ὁ
 γιός του, σ' αὐτόν παρουσιάστηκε ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἀλλά ὁ Ἑ-
 2 φορος, ὁ Δεῖνων, ὁ Κλείταρχος, ὁ Ἡρακλείδης καί πολλοί ἄλλοι
 ἀκόμη λένε πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε στόν ἴδιο τόν Ξέρξη. Φαί-
 2 νεται ὁμως ὅτι ὁ Θουκυδίδης συμφωνεῖ περισσότερο μέ τά ἐπί-
 σσημα χρονικά, μολονότι καί αὐτά ἀκόμη δέ βρίσκονται σέ λίγη
 σύγχυση.

- Ὁ Θεμιστοκλῆς λοιπόν, ὅταν βρέθηκε κοντά στήν κρίσιμη ὥ-
 ρα τοῦ ταξιδιοῦ του, συναντᾷ πρῶτα τόν Ἀρτάβανο τό χιλιάρχο
 καί τοῦ λέει ὅτι εἶναι Ἑλληνας καί θέλει νά συναντηθεῖ μέ τό
 βασιλιά γιά σπουδαῖες ὑποθέσεις πού τόν ἐνδιαφέρουν ἐξαιρετι-
 3 κά. Αὐτός τοῦ ἀπαντᾷ: «Ξένε μου, οἱ συνήθειες τῶν ἀνθρώπων
 εἶναι διαφορετικές σέ κάθε τόπο. Ἀλλά νομίζουν καλά ἐδῶ καί
 4 ἄλλα ἄλλου. Μά ὅλοι νομίζουν σωστό νά τιμοῦν καί νά διατη-
 ροῦν τίς δικές τους ἰδιαίτερες συνήθειες. Ἐσεῖς βέβαια λένε πῶς
 ἐκτιμᾶτε περισσότερο τήν ἐλευθερία καί τήν ἰσότητα· ἐμεῖς πάλι
 4 ἔχουμε πολλές καλές συνήθειες, μά καλύτερη ἀπ' ὅλες εἶναι αὐ-
 τή: νά τιμοῦμε καί νά προσκυνοῦμε τό βασιλιά, σάν εἰκόνα τοῦ
 5 Θεοῦ πού κυβερνᾷ τά πάντα. Ἄν λοιπόν ἀποδεχτεῖς τή δική μας
 συνήθεια καί προσκυνήσεις τό βασιλιά, τότε σοῦ ἐπιτρέπεται
 καί νά τόν δεῖς καί νά τοῦ μιλήσεις· ἄν ὁμως ἔχεις ἄλλα στό

νοῦ σου, θά πρέπει νά βρεῖς ἄλλους ἀγγελιοφόρους γιά νά ἐπικοινωνήσεις μέ αὐτόν. Γιατί εἶναι πατροπαράδοτος νόμος γιά τό βασιλιά νά μὴ δέχεται σέ ἀκρόαση ἄνθρωπο πού δέ θέλησε νά τόν προσκυνήσει.» Ὅταν ἄκουσε αὐτά τά λόγια ὁ Θεμιστοκλῆς, 6 τοῦ ἀπαντᾷ: «Μά ἐγώ, Ἀρτάβανε, ἦρθα ἐδῶ, γιά νά αὐξήσω τή δόξα καί τή δύναμη τοῦ βασιλιά, ἐπομένως καί ἐγώ ὁ ἴδιος θά ὑπακούσω στό νόμο σας, ἀφοῦ ἔτσι τό θέλησε ὁ Θεός πού ἐξυψώνει τοὺς Πέρσες, καί ἐξαιτίας μου θά προσκυνοῦν τό βασιλιά πολὺ περισσότεροι ἀκόμη ἀπὸ ὅσους τώρα τόν προσκυνοῦν. Ὡστε αὐτό ἅς μὴ γίνει καθόλου ἐμπόδιο στίς προτάσεις πού ἐπιθυμῶ νά κάμω σ' ἐκεῖνον.» «Καί ποιός Ἕλληνας», εἶπε ὁ Ἀρτάβανος, «θά ποῦμε στό βασιλιά ὅτι ἦρθε ἐδῶ; Γιατί, βέβαια, ἀπὸ τόν τρόπο πού φανερώνεis τίς σκέψεις σου δέ φαίνεσαι νά εἶσαι τυχαῖος ἄνθρωπος.» Καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Αὐτό, Ἀρτάβανε, δέ θά τό μάθει κανένας πρὶν ἀπὸ τό βασιλιά.»

Ὅλα αὐτά τά διηγεῖται ὁ Φανίας. Καί ὁ Ἐρατοσθένης στό διβλίο του «Περὶ πλούτου», προσθέτει ὅτι μιά γυναίκα πού εἶχε 8 μαζὶ του ὁ χιλιάρχος καί πού ἦταν Ἑλληνίδα ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, μεσολάβησε, γιά νά συναντηθεῖ καί συστηθεῖ μέ τόν Ἀρτάβανο ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἐπιτέλους ὁ Θεμιστοκλῆς ὁδηγήθηκε στὰ ἀνάκτορα καί παρουσιάστηκε στό βασιλιά. Τόν προσκύνησε καί στάθηκε σιωπηλός, ὥς τὴ στιγμή πού ὁ βασιλιάς ἔδωσε διαταγή στό διερμηνέα νά τόν ρωτήσῃ ποιός εἶναι καί, ὅταν ὁ διερμηνέας τόν ρώτησε, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε: «Ἐρχομαι σ' ἐσένα, βασιλιά, ἐγώ ὁ Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, ἐξορισμένος καί διωγμένος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Σ' ἐμένα χρωστοῦν οἱ Πέρσες πολλὰ κακά, μά περισσότερα καλά, γιατί ἐμπόδισα τὴν καταδίωξή τους, ὅταν ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἀποφύγει πιά τόν κίνδυνο καί ἡ σωτηρία τῆς πατρίδας μου μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νά προσφέρω καί σ' ἐσᾶς κάποιαν ὑπηρεσία. Τώρα λοιπὸν πού θρίσκομαι σ' αὐτὴ τὴ δύσκολη περίσταση ὅλα μοῦ ἐπιτρέπονται καί ἔρχομαι προετοιμασμένος νά δεχτῶ τὴν εὐνεία σου, ἂν θέλεις νά συμφιλιωθεῖς μαζί μου, ἢ νά 3

1 ΚΕΦ. 28

Ἡ παρουσίαση
στό βασιλιά
τῶν Περσῶν.

- κατευνάσω τήν ὀργή σου, ἂν θυμᾶσαι ἀκόμη τά κακά πού σου
 4 ἔκαμα. Ἄλλά ἐσύ, βασιλιά, τοὺς ἐχθροὺς μου μπορεῖς νά τοὺς
 θεωρήσεις *σάν τοὺς καλύτερους μάρτυρες τῶν εὐεργεσιῶν πού ἔχω*
προσφέρει στοὺς Πέρσες καί οἱ συμφορές μου τώρα ἕς σου δώ-
 σουν τήν εὐκαιρία νά δείξεις τήν καλοσύνη σου καί ὄχι νά ἰκα-
 νοποιήσεις τήν ὀργή σου. Ἄν μέ σώσεις, θά σώσεις *έναν ἰκέτη*
σου, εἰδάλλως θά ἐξοντώσεις *έναν ἄνθρωπο* πού *ἔγινε ἐχθρός*
 5 *τῶν Ἑλλήνων.*» Ἀφοῦ εἶπε αὐτά ὁ Θεμιστοκλῆς, γιά νά ἐπιβε-
 θαιώσῃ τά λόγια του μέ τά θεϊκά σημεῖα πού τοῦ ἔτυχαν, διη-
 γήθηκε τό ὄνειρο πού εἶδε στό σπίτι τοῦ Νικογένη καί τό χρη-
 σμό τοῦ *Δωδωναίου Διός*, πού τοῦ ἔδωσε ἐντολή νά πορευτεῖ
 πρὸς τόν ὁμώνυμο τοῦ Θεοῦ, ἀπ' ὅπου συμπέρανε ὅτι ὁ Θεός
 τόν στέλνει στό βασιλιά τῶν Περσῶν, γιατί καί οἱ δύο εἶναι καί
 λέγονται Μεγάλοι Βασιλεῖς.

- 6 Σάν ἄκουσε αὐτά ὁ Πέρσης μονάρχης, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε
 στό Θεμιστοκλῆ, ἂν καί θαύμασε τό φρόνημα καί τήν τόλμη
 του. Μιλώντας ὅμως ἰδιαίτερα στοὺς φίλους του καλοτύχισε
 τόν ἑαυτό του γι' αὐτό πού ἔγινε καί πού τό θεώρησε σάν μία
 πολύ μεγάλη εὐτυχία. Εὐχήθηκε νά δίνει πάντα ὁ Θεός Ἀρειμά-
 νιος στοὺς ἐχθροὺς του τέτοια μυαλά, ὥστε νά διώχνουν ἀπό τήν
 πατρίδα τους τοὺς ἀρίστους. Καί λένε ὅτι ἔκαμε θυσία στοὺς
 θεοὺς, ἔπειτα ἀμέσως γλέντησε σέ συμπόσιο καί τή νύχτα ἀπό
 τή χαρά του φώναζε δυνατά μέσα στὸν ὕπνο του τρεῖς φορές:
 «Κρατῶ στά χέρια μου τό Θεμιστοκλῆ τόν Ἀθηναῖο!»

ΚΕΦ. 29

Μεγάλες τιμές
 στήν περσική
 αὐλή.

- 1 Μόλις ξημέρωσε, ὁ βασιλιάς συγκάλεσε σέ συμβούλιο τοὺς
 φίλους του καί τοὺς παρουσίασε τό Θεμιστοκλῆ πού δέν περί-
 μενε κανένα καλό ἀπὸ ὅσα ἔβλεπε· γιατί οἱ αὐλικοί, ὅταν ἔμα-
 θαν τό ὄνομά του τῇ στιγμῇ πού περνοῦσε μπροστά τους, φαί-
 2 νονταν θυμωμένοι καί τόν κακολογοῦσαν. Ἀκόμη καί ὁ Ρωξά-
 νης ὁ χιλιάρχος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς βρέθηκε κοντά του, ἐνῶ ὁ
 βασιλιάς ἦταν καθισμένος καί ὅλοι σιωποῦσαν, ἀνίσταναξε καί
 εἶπε μέ χαμηλή φωνή: «Ἐσύ, πονηρὸ ἑλληνικὸ φίδι ἢ καλὴ τύ-
 3 χη τοῦ βασιλιᾶ σ' ἔφερ' ἐδῶ.» Ἀλλά, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πα-
 ρουσιάστηκε μπροστά στό βασιλιά καί τόν προσκύνῃσε πάλι,

αὐτός τόν χαιρέτησε, τοῦ μίλησε φιλικά καί τοῦ εἶπε ὅτι γιά τήν ὥρα τοῦ χρωστοῦσε διακόσια τάλαντα· γιατί, ἀφοῦ παρουσί-
 ασε ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του, εἶναι δίκιο νά εἰσπράξει αὐτός τήν
 ἀμοιβή πού ὀρίστηκε γιά ἐκεῖνον πού θά τόν ἔφερνε. Τοῦ ὑπο-
 σχέθηκε ὁμως ὅτι θά τοῦ ἔδινε ἀκόμη περισσότερα ἀπ' αὐτά,
 τόν ἐνθάρρυνε καί τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά τοῦ πεῖ ἐλεύθερα ὅ,τι
 θέλει γιά τὰ ἐλληνικά πράγματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρί- 4
 θηκε ὅτι *ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά* πού ἔχουν κεν-
 τημένες εἰκόνες· γιατί, ὅπως αὐτά, ἔτσι καί ἐκείνη, ὅταν ἀπλώ-
 νεται, δείχνει τίς εἰκόνες, ὅταν ὁμως μαζεύεται, τίς κρύβει καί
 τίς ἐξαφανίζει. Γι' αὐτό, εἶπε, *τοῦ χρειάζεται καιρός*. Ὁ βασιλιάς 5
 εὐχαριστήθηκε ἀπ' αὐτή τήν παρομοίωση καί τοῦ εἶπε ὅτι τοῦ
 δίνει τόν καιρό πού ζητεῖ. Αὐτός ζήτησε προθεσμία ἑνός χρό-
 νου καί, ἀφοῦ στό διάστημα αὐτό ἔμαθε ἀρκετά τήν περσική
 γλώσσα, μιλοῦσε μέ τό βασιλιά χωρίς διερμηνέα. Τοῦτο ἔδωσε
 ἀφορμή στούς ἔξω ἀπό τήν αὐλή νά σχηματίσουν τήν ἰδέα πώς
 ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε μιλήσει στό βασιλιά μόνο γιά τὰ ἐλληνικά
 πράγματα· ἐπειδὴ ὁμως αὐτό τόν καιρό ὁ βασιλιάς ἔκαμε πολλές
 ἀλλαγές στό προσωπικό τῆς αὐλῆς καί στούς φίλους του, ὁ Θε-
 μιστοκλῆς κίνησε τό φθόνο τῶν ἰσχυρῶν, γιατί πίστευαν πώς εἶ-
 χε τολμήσει νά μιλήσει θαρρετά στό βασιλιά καί ἐναντίον τους. 6
 Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ τιμές πού τοῦ δόθηκαν δέν ἦταν ὅμοιες μ'
 ἐκεῖνες πού συνηθίζονταν στούς ξένους. Καί σέ κυνήγια πῆρε
 μέρος μέ τό βασιλιά καί στίς οἰκογενειακές του συναναστροφές,
 ὥστε καί στήν ἴδια τή μητέρα τοῦ βασιλιά νά παρουσιαστεῖ καί
 νά σχετιστεῖ μαζί της, καί μέ τήν ἄδεια τοῦ βασιλιά νά παρα-
 κολουθῇ *τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μάγων*.

Ὅταν ὁ Δημάρατος ὁ Σπαρτιάτης προσκλήθηκε ἀπό τό βασι- 7
 λιά νά ζητήσει ὅποια χάρη θέλει, αὐτός ζήτησε τήν ἄδεια νά
 περάσει ἐφιππος μεσ' ἀπό τίς Σάρδεις, φορώντας ἀνυψωμένη τήν
τιάρα, ὅπως οἱ βασιλεῖς. Τότε ὁ Μιθροπαύστης, ἐξάδελφος τοῦ
 βασιλιά, ἔπιασε τήν τιάρα τοῦ Δημάρατου καί τοῦ εἶπε: «*Αὐτή ἡ*
τιάρα δέν ἔχει μωλό γιά νά τό σκεπάσει· οὔτε κι' ἐσύ θά γίνεις
 Δίας, ἂν πάρεις στά χέρια σου κεραυνό.» Ὁ βασιλιάς ἐξάλλου 8
 ἔδωξε τό Δημάρατο θυμωμένος γι' αὐτό πού τοῦ ζήτησε καί
 φαινόταν πώς δὲν ἦναι τόν συγγενεὸν, ἀλλὰ ὁ Θεμιστοκλῆς με-

- 9 σολάβησε καὶ τὸν ἔπεισε νὰ συμφιλιωθεῖ μαζί του.
- 10 Λένε ἀκόμη πὼς καὶ ἔπειτα καθέννας ἀπὸ τοὺς κατοπινούς βασιλεῖς, τὴν ἐποχὴ πού οἱ Πέρσες εἶχαν ζωηρότερη ἀνάμειξη στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις, κάθε φορά πού χρειαζόταν τίς ὑπηρεσίες κάποιου Ἑλλήνα, τοῦ ἔγραφε καὶ τοῦ ἔδινε ὑπόσχεση ὅτι θὰ εἶχε κοντά του μεγαλύτερη βαρύτητα καὶ ἀπὸ ὅση εἶχε ὁ Θεμιστοκλῆς. Καὶ λένε πὼς ὁ ἴδιος ὁ Θεμιστοκλῆς πού εἶχε πιά
- 11 μεγάλη δύναμη καὶ εἶχε στήν ὑπηρεσία του πολλούς, ὅταν κάποτε τοῦ παρατέθηκε πλούσιο τραπέζι, εἶπε στὰ παιδιὰ του: «Παιδιὰ μου, θὰ πηγαίναμε χαμένοι, ἂν δέν εἴχαμε χαθεῖ.»
- 11 Ἀκόμη, καθὼς λένε οἱ περισσότεροὶ συγγραφεῖς, τοῦ ἔδωσαν καὶ τρεῖς πόλεις, γιὰ νὰ προμηθεύεται τὸ ψωμί, τὸ κρασί καὶ τὸ προσφάγι του, τῇ Μαγνησίᾳ, τῇ Λάμψακῳ καὶ τῇ Μυοῦντα. Ὁ Νεάνθης ἀπὸ τὴν Κύζικο καὶ ὁ Φανίας προσθέτουν καὶ δύο ἄλλες, τὴν Περκώτῃ καὶ τὴν Παλαίσκησῃ, γιὰ τὰ στρώματα καὶ τὸ ρουχισμό του.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ (Κεφ. 30-32)

ΚΕΦ. 30

Μεγάλοι κίνδυνοι ἀπειλοῦν τὸ Θεμιστοκλῆ.

- 1 "Όταν ἀργότερα κατέθηκε πρὸς τὴ θάλασσα, γιὰ νὰ ἀσχοληθεῖ μέ τίς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις, ἓνας Πέρσης πού ὀνομαζόταν Ἐπιζύης, σατράπης τῆς ἄνω Φρυγίας, σκέφτηκε νὰ τὸν ἐξοντώσει. Εἶχε προετοιμάσει ἀπὸ καιρὸ μερικοὺς Πισίδες, γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν, ὅταν θὰ ἔφτανε καὶ θὰ στάθμευε στήν κωμόπολη
- 2 Λεοντοκέφαλο. Καὶ λένε πὼς τὸ μεσημέρι, τὴν ὥρα πού ὁ Θεμιστοκλῆς κοιμόταν, φάνηκε στὸν ὕπνο του ἡ Μητέρα τῶν θεῶν καὶ τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆ, μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι, γιὰ νὰ
- 3 μὴν πέσεις στὸ στόμα λιονταριοῦ. Κι' ἐγὼ γιὰ πληρωμὴ μου σοῦ ζητῶ ὡς ἱέρεια τὴν κόρη σου τῇ Μνησιπτολέμα.» Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε πολὺ ταραγμένος προσευχήθηκε στὴ θεά. Ἐπειτα προχώρησε ἀφήνοντας τὸ μεγάλο δρόμο καὶ ἀφοῦ ἔκαμε γύρο ἀπὸ ἄλλο δρόμο καὶ πέρασε πιο πέρα ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος, τὸν
- 4 βρῆκε πιά ἡ νύχτα καὶ σταμάτησε νὰ ξεκουραστεῖ. Ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἓνα ἀπὸ τὰ ὑποζύγια πού κουβαλοῦσαν τὴ σκηνὴ ἔπεσε στὸ ποτάμι, οἱ ὑπηρέτες τοῦ Θεμιστοκλῆ πῆραν τὰ παραπετάσματα

τῆς σκηνῆς πού θράχηκαν καί τά ἄπλωσαν νά στεγνώσουν. Οἱ 5
 Πισίδες στό μεταξύ μέ τά σπαθιά στά χέρια τους ἔτρεχαν μέ ὀρ-
 μή πρὸς τά ἐκεῖ καί, σάν εἶδαν τά παραπετάσματα πού στέγνω-
 ναν, χωρίς νά μποροῦν νά διακρίνουν καλά κάτω ἀπὸ τὸ φῶς
 τῆς σελήνης, νόμισαν πὼς εἶναι ἡ σκηνή τοῦ Θεμιστοκλῆ καί
 πὼς θά τὸν βροῦν μέσα νά ἀναπαύεται. Ὅταν ὁμως ἦρθαν κοντά 6
 καί σήκωσαν τὸ παραπέτασμα, πέφτουν ἐπάνω τους οἱ ἄνθρωποι
 τοῦ Θεμιστοκλῆ πού τοὺς παραμόνευαν καί τοὺς πιάνουν. Ἐτσι
 ὁ Θεμιστοκλῆς ξέφυγε τὸν κίνδυνο καί θαύμασε τὸ φανέρωμα
 τῆς θεᾶς. Τῆς ἔχτισε ναὸ στὴ Μαγνησία *μέ τὴν ἐπωνυμία τῆς*
Δινδυμῆνης καί τῆς ἔδωσε ὥς ἱέρεια τὴ θυγατέρα του Μνησιπτο-
 λέμα.

Ὅταν ἦρθε *στὶς Σάρδεις* καί σάν δέν εἶχε ἄλλη ἀσχολία, πα- 1
 ρατηροῦσε μέ προσοχή τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν καί τὸ
 πλῆθος τῶν ἀφιερωμάτων. Ἐκεῖ εἶδε στό ναὸ τῆς Μητέρας τῶν
 θεῶν καί ἓνα χάλκινο ἄγαλμα πού εἰκόνιζε *τὴν Ὑδροφόρα Κόρη,*
ὅπως λεγόταν, καί *πού εἶχε ὕψος δύο πῆχες.* Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦ-
 ταν ἐκεῖνο πού αὐτός ὁ ἴδιος τὸ εἶχε προσφέρει ὥς ἀφιέρωμα,
ὅταν ἦταν ἐπιστάτης τῶν νερῶν στήν Ἀθήνα καί εἶχε δώσει δια-
 ταγή νά κατασκευαστεῖ μέ τά πρόστιμα στά ὁποῖα καταδίκασε
 ἐκείνους πού ἀφαιροῦσαν τὸ νερό καί τὸ διοχέτευαν στά χτή-
 ματά τους. Καί, σάν τὸ εἶδε ἐκεῖ *στὶς Σάρδεις,* εἶτε γιατί λυπήθη-
 κε πού τὸ ἀφιέρωμά του ἦταν σκλαβωμένο εἶτε γιατί ἤθελε νά
 δείξει στοὺς Ἀθηναίους πόση τιμὴ καί δύναμη εἶχε στήν ὑ-
 πηρεσία τοῦ βασιλιᾶ, μίλησε στό σατράπη τῆς Λυδίας καί
 ζήτησε γιὰ χάρη του νά στείλουν πίσω τὸ ἄγαλμα τῆς Κό-
 ρης στήν Ἀθήνα. Ἀλλά ὁ θάρβαρος σατράπης ἀρνήθηκε θυμω- 2
 μένος καί τοῦ εἶπε πὼς θά τὸ ἀναφέρει μέ ἐπιστολὴ του στό βα-
 σιλιά. Ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε καί κατάφυγε στό γυναικωνίτη
 τοῦ σατράπη, δωροδόκησε τίς γυναῖκες του καί κατάφερε νά κα-
 ταπραῦνει τὴν ὀργή του. Ἀπὸ τότε σέ κάθε ἄλλῃ του ἐνέργεια
 ἦταν πιό προσεκτικός, γιατί τὸν φόβιζε πιά ὁ φθόνος τῶν βαρ-
 βάρων. Γι' αὐτὸ ἔπαψε τίς περιοδεῖες του στήν Ἀσία, ὅπως λέει 3
 ὁ Θεόπομπος, καί κατοικοῦσε μόνιμα *στὴ Μαγνησία.* Ἐκεῖ παῖρ-
 ψήφισήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΚΕΦ. 31

*Θάνατος τοῦ
Θεμιστοκλῆ.*

νοντας μεγάλες δωρεές καί ἔχοντας μεγάλες τιμές, ὅπως οἱ ἐξοχότεροι ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἔζησε πολὺν καιρὸ ἀνενόχλητα, γιατί ὁ βασιλιάς δὲν ἔδινε προσοχή στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις, ἀπασχολημένος μέ τά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ κράτους του.

- 4 Ἀλλά, ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε μέ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, καί ἑλληνικά πολεμικά πλοῖα ἐπλεαν ὡς τήν Κύπρο καί τήν Κιλικία, καί ὁ Κίμων κυριαρχοῦσε στή θάλασσα, ὁ βασιλιάς ἔστρεψε τήν προσοχή του στοὺς Ἕλληνες καί θέλησε νά ἐναντιωθεῖ στίς προσπάθειές τους καί νά τοὺς ἐμποδίσει νά μεγαλώνουν πρὸς βλάβη του. Τότε καί στρατιωτικές δυνάμεις κινήθηκαν καί στρατηγοὶ στάλθηκαν σέ διάφορα μέρη καί κατέβηκαν στή Μαγνησία ἀγγελιοφόροι πρὸς τὸ Θεμιστοκλῆ μέ διαταγή τοῦ βασιλιᾶ νά καταπιαστεῖ μέ τίς Ἑλληνικές ὑποθέσεις καί νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του.

- 5 Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως στήν περίσταση αὐτή δὲν παρασύρθηκε ἀπὸ θυμὸ ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν του οὔτε περηφανεύτηκε γιὰ τήν τόση τιμὴ καί δύναμη πού θά τοῦ ἔδινε ὁ πόλεμος. Ἴσως, βέβαια, ἔκρινε ὅτι τὸ ἔργο δὲν ἦταν κατορθωτό, ἀφοῦ ἡ Ἑλλάδα εἶχε τότε καί ἄλλους μεγάλους στρατηγούς καί μάλιστα τὸν Κίμωνα, πού ἐξαιρετικά εὐδοκιμοῦσε στὰ πολεμικά ἔργα. Ἀλλά περισσότερο ἀπ' ὅλα αὐτὸ πού ἐπικράτησε στήν ψυχὴ του ἦταν ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴ δόξα τῶν κατορθωμάτων του καί τῶν παλαιῶν του ἐκείνων θριάμβων.

- 6 Γι' αὐτὸ πῆρε τήν πιὸ καλὴ ἀπόφαση, νά δώσει στή ζωὴ του τὸ τέλος πού ἄρμοζε. Θυσίασε στοὺς θεοὺς, συγκέντρωσε τοὺς φίλους του καί τοὺς χαιρέτησε μέ τὸ δεξί του χέρι· ἔπειτα, καθὼς ἔλεγε οἱ περισσότεροι, ἤπιε αἷμα ταύρου ἢ, καθὼς ἔλεγε μερικοί, πῆρε δραστικὸ δηλητήριο. Ἄφησε τήν τελευταία πνοή του στή Μαγνησία τῆς Ἀσίας, ἀφοῦ ἔζησε ἐξήντα πέντε χρόνια, καί τὰ περισσότερα σάν πολιτικός ἀρχηγός.

- 7 Ὅταν ἔμαθε τήν αἰτία καί τὸν τρόπο τοῦ θανάτου του ὁ βασιλιάς, ἔλεγε πὼς θαύμασε ἀκόμη περισσότερο τὸν ἄντρα καί ἔδειχνε πάντα εὐμένεια στοὺς φίλους καί συγγενεῖς του.

*Τα παιδιά τοῦ
Θεμιστοκλή.
Ὁ τάφος του.*

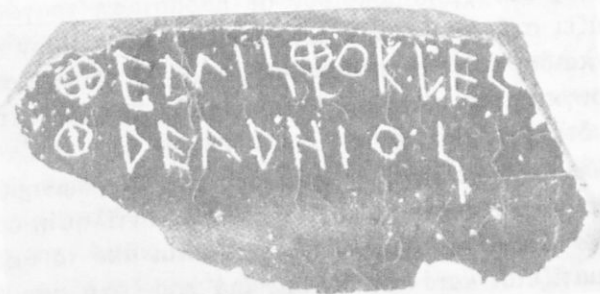
Λυσάνδρου ἀπὸ τὴν Ἀλωπεκὴ ὁ Θεμιστοκλῆς ἄφησε τρεῖς γι-
οὺς: τὸν Ἀρχέπολη, τὸν Πολύευκτο καὶ τὸν Κλεόφαντο, πού τὸν
μνημονεύει καὶ ὁ Πλάτων ὁ φιλόσοφος σάν ἄριστο ἱππέα, χωρὶς
ὅμως ἄλλη ἀξία. Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα παιδιά του ὁ Νεοκλῆς πέθανε, 2
ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρός, ἀπὸ δάγκωμα ἀλόγου, καὶ τὸ Διοκλῆ τὸν
υἱοθέτησε ὁ παππούς του ὁ Λύσανδρος. Θυγατέρες εἶχε περισ-
σότερες· ἀπ' αὐτές τὴ Μνησιπτολέμα, πού τὴν ἀπόκτησε ἀπὸ τὸ
δεύτερο γάμο του, τὴν πῆρε γυναῖκα του ὁ ἀπὸ ἄλλη μητέρα
ἀδερφός της Ἀρχέπολης· τὴν Ἰταλία τὴ νυμφεύτηκε ὁ Πανθοί-
δης ἀπὸ τὴ Χίο· τὴ Σύβαρη ὁ Νικόδημος ὁ Ἀθηναῖος· τὴ Νι- 3
κομάχη ὁ Φρασικλῆς, ὁ ἀνεψιός τοῦ Θεμιστοκλή, ἀφοῦ ἐκεῖνος
εἶχε πιά πεθάνει, πῆγε στὴ Μαγνησία καὶ τὴν πῆρε ἀπὸ τοὺς
ἀδερφούς της. Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Φρασικλῆς ἀνάθρεψε καὶ τὴν Ἀ-
σία, τὴ μικρότερη ἀπὸ ὅλα τὰ παιδιά τοῦ Θεμιστοκλή.

Λαμπρός τάφος τοῦ Θεμιστοκλή ὑπάρχει στὴν ἀγορά τῆς Μα- 4
γνησίας. Ὅσο γιὰ τὰ λείψανά του δὲν ἀξίζει νά δίνει κανεὶς πί-
στη οὔτε σέ ὅσα λέει ὁ Ἀνδοκίδης στὸ βιβλίο του «Πρὸς τοὺς
ἐταίρους», ὅτι δηλαδή οἱ Ἀθηναῖοι βρῆκαν τὰ λείψανά του καὶ
τὰ σκόρπισαν (αὐτὰ εἶναι ψέματα πού τὰ γράφει ἐπίτηδες, γιὰ
νά ἐξερεθίσει τοὺς ὀλιγαρχικοὺς ἐναντίον τοῦ λαοῦ) οὔτε πάλι
σέ ὅσα λέει ὁ Φύλαρχος, πού ἔστησε στὴ διήγησή του μιά μηχανή
σάν ἐκεῖνες πού χρησιμοποιοῦν σέ παράσταση τραγωδίας καὶ
παρουσιάζει στὴ σκηνὴ κάποιον Νεοκλῆ καὶ κάποιον Δημόπο-
λη, σάν παιδιά τοῦ Θεμιστοκλή, θέλοντας νά προκαλέσει θόρυ-
βο καὶ συγκίνηση· αὐτὰ καὶ ὁ πιὸ τυχαῖος ἄνθρωπος τὸ κατα-
λαβαίνει ὅτι εἶναι πλαστά.

Ὁ Διόδωρος ὁ περιηγητὴς στὸ ἔργο του «Περὶ μνημάτων» ἔ- 5
χει γράψει, ἀπὸ εἰκασία καὶ ὄχι ἀπὸ ἄμεση ἀντίληψη, ὅτι κοντὰ
στὸ μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ προεκτείνεται ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο
πού σχηματίζεται κατὰ τὸν Ἀλκιμο μιά προεξοχή σάν ἀγκώνας
καὶ στὴ στροφή πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λιμανιοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ
θάλασσα ἔχει γαλήνη, ὑπάρχει μιά βάση ἀρκετὰ μεγάλη καὶ ὅτι
αὐτὸ πού φαίνεται ἐπάνω τῆς σάν σχῆμα βωμοῦ εἶναι ὁ τάφος
τοῦ Θεμιστοκλή. Καὶ ὁ Διόδωρος νομίζει πὼς ὁ Πλάτων ὁ κω- 6
μικός συμφωνεῖ μαζί του καὶ ἐπιβεβαιώνει τὰ λόγια του μέ τοὺς
ἀκόλουθους στίχους.

«Τό μνημα σου καλά εἶν' αὐτοῦ στημένο,
σημάδι ἀπό παντοῦ στοὺς ταξιδιώτες.
Θά βλέπει αὐτοὺς πού μπαίνουνε καὶ βγαίνουν
καὶ καραβιῶν ἀγῶνες θά κοιτάζει.»

Γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλῆ διατηρήθηκαν τιμητικές διακρίσεις στὴ Μαγνησία ὥς τίς μέρες μας. Αὐτὲς τίς χάριξε καὶ ὁ (νεώτερος) Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, αὐτὸς πού ἦταν συμ- μαθητὴς καὶ φίλος μου στὴ σχολή τοῦ Ἀμμωνίου τοῦ φιλοσό- φου.



«Ὁστρακο» μέ χαραγμένο τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἀπὸ ψηφοφορία γιὰ ἐξοστρακισμό του. [Βλ. σημ. γιὰ τὸ κεφ. 5, 7 (σελ. 101) καὶ τὸ κεφ. 22 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 81)].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 61

Ἡ καταγωγή· οἱ γονεῖς τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἄσημοι· τῇ δόξᾳ πού ἀπόκτησε τὴν ὀφείλει μόνο στή δική του δράση. Ἡ συγγένειά του ὅμως μέ τούς Λυκομίδες (1,4) τὸν κατατάσσει ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς.

στό δῆμο τῶν *Φρεαρρίων* ἀπό τῇ *Λεωντίδα φυλῇ*. Ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.) πού ἔθεσε τίς βάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στήν Ἀθήνα εἶχε διαιρέσει τὸ λαό τῆς Ἀττικῆς σέ ἑκατό δήμους καί κάθε δέκα δῆμοι ἀποτελοῦσαν μία φυλή (ἀργότερα ἔγιναν οἱ δῆμοι 174). Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνῆκε στή Λεωντίδα φυλή καί στό δῆμο Φρεάρριο ἢ Φρέαρρο (ὁ δημότης Φρεάρριος), ἀπό τὸ ὄνομα τοῦ ἀττικοῦ ἥρωα Φρεάρρου· ὁ δῆμος αὐτός ἴσως θρῃσκόταν ἀνάμεσα στό Θορικό καί τὴν Κερατέα τῆς Ἀττικῆς. Στίς ἐπίσημες πράξεις ἦταν ἀπαραίτητο μαζί μέ τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου νά ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του, καθὼς καί τοῦ δήμου στὸν ὁποῖον ἀνῆκε.

δέν ἦταν *γνήσιος Ἀθηναῖος*· κατὰ τὸν ἀττικό νόμο δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος ὁποῖος εἶχε πατέρα ἢ μητέρα ξένης καταγωγῆς (αὐτοὶ λέγονταν «νόθοι»). Ἐπομένως καί ὁ Θεμιστοκλῆς δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπὸ τὴ Θράκη.

κάποιοι στίχοι εἶναι ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ἄγνωστου ποιητῇ πού τὸ ἀναφέρουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

ἡ *Ἀθρότονον*· θηλυκὸ ὄνομα μέ τύπο οὐδετέρου, ὅπως συνήθιζαν πολλές φημιολογήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΚΕΦ. 1

καί σήμερα λέμε τό Ἑλενιώ, τό Κατινιώ κτλ. χαϊδευτικά).

Φανίας ἢ Φαινίας, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἑρεσό τῆς Λέσθου (μαθητ.,ς τοῦ Ἀριστοτέλη), πού ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά καί ἱστορικά ἔργα, ἀπό τά ὁποῖα μόνο λίγα ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Καρία, χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνάμεσα στή Λυδία καί τή Λυκία.

Νεάνθης, ἀπό τήν Κύζικο τῆς Προποντίδας, ἔζησε τόν 3ο π.Χ. αἰ. καί ἔγραψε πολλά ἱστορικά καί ρητορικά ἔργα πού ἀπ' αὐτά ἔμειναν μόνο ἀποσπάσματα· περίφημο εἶναι τό βιογραφικό ἔργο του «Περί ἐνδόξων ἀνδρῶν», ἀλλά καί ἀπ' αὐτό μόνο μερικά ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Ἀλικαρνασσός, ἡ πρωτεύουσα τῆς Καρίας, μεγάλη καί ἀρχαία παραλιακή πόλη μέ καλό λιμάνι καί δύο ἀκροπόλεις· ἡ βασιλίσσά τῆς Ἀρτεμισία πῆρε μέρος μαζί μέ τούς Πέρσες στήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων (βλ. κεφ. 14,4).

Κυνόσαργες, γυμναστήριο ἔξω ἀπό τήν πόλη, στό νοτιοανατολικό μέρος τῆς, ἴσως ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ συνοικία «Νέος κόσμος», στό δρόμο πρός τόν Ἅγιο Δημήτριο (Μπραχάμι)· σ' αὐτό γυμνάζονταν ὅσοι δέν ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι (βλ. σημ. παραπάνω). Ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, πού δέν τόν θεωροῦσαν γνήσιο, γιατί εἶχε θέβαια πατέρα τό Δία, ἀλλά ἡ μητέρα του, ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν θνητή.

ἔξω ἀπό τίς πύλες· ἐννοεῖ τίς Διόμειες πύλες κοντά στό σημερινό προεδρικό μέγαρο.

γένος τῶν *Λυκομιδῶν*· οἱ Λυκομίδες ἦταν ἀρχαία ἱερατική οἰκογένεια τῆς Ἀθήνας.

Σελ. 62

Φλυά (ἢ Φλυή ἢ Φλυές) εἶναι τό ὄνομα ἑνός δήμου τῆς Ἀττικῆς, περίπου ὅπου τό σημερινό Χαλάντρι. Ἐκεῖ ἦταν ἕνα τελεστήριο, δηλ. ἕνας ναός, ὅπου γινόταν μύηση τῶν πιστῶν, ἀνάλογη μέ τή μύηση στά ἑλευσίνια μυστήρια.

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος (δηλ. ἀπό τήν Κέα), μέγας λυρικός ποιητής καί μάλιστα ἐπιγραμματοποιός (556-548 π.Χ.). Περίφη-

μο είναι τό ἐπίγραμμα τοῦ σ' αὐτοῦς πού ἔπесαν στίς Θερμοπύλες:

*Ὡ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι*

(Στή Λακεδαίμονα, ξένε διαβάτη, τό μήνυμα φέρε
ὅτι κειτόμαστε δῶ στίς ἐντολές τοὺς πιστοί.

Μετ. Θρ. Σταύρου).

μαθήματα ἡθοπλαστικά ἢ γιά εὐχαρίστηση ἦταν ἡ μουσική, ἡ ποίηση καί ἡ γυμναστική· σ' αὐτά ἔδιναν μεγάλη σημασία γιά τήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, γιατί ἡ μουσική καί ἡ ποίηση ἐξευγενίζουν τήν ψυχή καί ἡ γυμναστική διαμορφώνει εὐρωστα σώματα, ὥστε τό παιδί νά γίνει γερό καί στήν ψυχή καί στό σῶμα. Γι' αὐτό εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση οἱ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς (κιθαριστές) καί τῆς γυμναστικῆς (παιδοτρίβες).

ΚΕΦ. 2

λύρα ἦταν ἔγχορδο μουσικό ὄργανο, συνήθως μέ ἑφτά χορδές, ὅμοιο περίπου μέ τήν κιθάρα.

Στησίμβροτος· ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ, πού ἔγραψε μέ ἐχθρότητα ἓνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλῆ, τόν Περικλῆ καί τό Θουκυδίδη (ὄχι τόν ἱστορικό, παρά τό γιό τοῦ Μελησία, πολιτικό ἀντίπαλο τοῦ Περικλῆ).

Ἀναξαγόρας, μέγας φιλόσοφος· γεννήθηκε στίς Κλαζομενές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τό 500 π.Χ., ἔζησε στήν Ἀθήνα καί πέθανε στή Λάμψακο τό 428· ἔγραψε σύγγραμμα «Περί φύσεως», ὅπου ἐκθέτει τό φιλοσοφικό του σύστημα καί ὑποστηρίζει ὅτι τό αἶτιο πού κινεῖ ὅλα τά στοιχεῖα στή φύση εἶναι ὁ ἀπείρος «νοῦς».

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπό τή Σάμο· αὐτός ἦταν στρατηγός τῶν Σαμίων κατά τήν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τό 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· ὁ Μέλισσος νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, γιατί ἔλειπε ὁ Περικλῆς.

νεώτερος· ὁ Θεμιστοκλῆς γεννήθηκε τό 525 π.Χ., ἐνῶ ὁ Περικλῆς τό 495 π.Χ.

Σελ. 63

Μνησίφιλος, πολιτικός σύγχρονος καί συνδημότης του Θεμιστοκλή (από τό δήμο Φρεάρριο, βλ. κεφ. 1,1): ὁ ἱστορικός Ἡρόδοτος λέει ὅτι ὁ Μνησίφιλος ἔδωσε συμβουλή στό Θεμιστοκλή νά πείσει τούς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν στή Σαλαμίνα. Ἰσως αὐτό τό εἶχαν διαδώσει ὅσοι ἤθελαν νά ὑποτιμήσουν τό ἔργο τοῦ Θεμιστοκλή.

φυσικοί φιλόσοφοι λέγονταν οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, τοῦ 6ου καί 5ου π.Χ. αἰ. πού ἐρευνοῦσαν τήν οὐσία καί τά αἷτια τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Σόλων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος νομοθέτης (639-559 π.Χ.) πού ἦταν συγχρόνως φιλόσοφος καί ποιητής.

σοφιστές· ἔτσι λέγονταν στήν ἀρχή ἄνθρωποι σοφοί πού εἶχαν ὡς ἔργο τήν ἐπιστημονική ἐρευνα καί παρουσίασαν μεγάλη πνευματική καί κοινωνική δράση (γί' αὐτό σοφιστής λεγόταν καί ὁ Σόλων)· ἀργότερα ὁμως τό ὄνομα δόθηκε στούς ρητορο-διδασκάλους πού εἶχαν ἔρθει στήν Ἀθήνα κατά τόν 5ο π.Χ. αἰ. ἀπό διάφορα μέρη, καί σ' ἐκείνους γενικά πού ἐπιδίδωκαν νά κάμουν τούς μαθητές τους ἱκανούς νά νικοῦν μέ κάθε τρόπο τούς ἀντιπάλους τους στίς συζητήσεις, ἀκόμη καί μέ στρεψοδικίες.

ὁ πατέρας του τόν ἀποκήρυξε· ἡ «ἀποκήρυξη» γινόταν γνωστή μέ δημόσιο κήρυκα· ὁ νόμος ἔδινε τό δικαίωμα στόν πατέρα νά κηρύξει τό παιδί του ἀπόκληρο καί νά διαλύσει τή νόμιμη σχέση πατέρα καί παιδιοῦ, ἂν αὐτό ἔδειχνε ἄκοσμη διαγωγή καί ζοῦσε βίο ἄσωτο καί ἄπρεπο.

ΚΕΦ. 3

Σελ. 64

τόν Ἀριστείδη· ὁ Ἀριστείδης, ὁ Ἀθηναῖος στρατηγός (540-468 π.Χ.), γνωστός μέ τήν ἐπωνυμία «δίκαιος» εἶναι ὁ κυριότερος ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλή, ὅπως φαίνεται καί σέ ὅσα γράφει παρακάτω ὁ Πλούταρχος· ἀλλά γιά τόν Ἀριστείδη ὁ Πλούταρχος ἔγραψε καί ἰδιαίτερη βιογραφία.

στό Μαραθώνα· ἡ περίφημη μάχη τοῦ Μαραθώνα ἔγινε τό 490 π.Χ. μέ ἀρχιστράτηγο τόν Ἀθηναῖο στρατηγό Μιλτιάδη.

πού οδήγησε τόν ἑλληνικό στρατό ἀπό 10.000 Ἀθηναίους καί Πλαταιεῖς στήν ὑπέρλαμπρη νίκη.

τά ἀργυρῶρυχεῖα τοῦ Λαυρείου· στό Λαύρειο ὑπῆρχαν πλουσιότατα μεταλλεῖα σιδήρου, ψευδαργύρου, μολύβδου, καί ἀργύρου σέ ἔκταση 300.000 στρεμμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν ἐκμετάλλευση μόνο τοῦ μολύβδου πού εἶχε ἀρκετή ποσότητα ἀργύρου καί σώζονται τά ἴχνη ἀπό 2.000 περίπου στοές· ἀπό τά μεταλλεῖα αὐτά τήν ἐποχή πού γινόταν ἐντατική ἐκμετάλλευσή τους τό δημόσιο ταμεῖο τῆς Ἀθήνας εἶχε πρόσοδο ἀπό 50-100 τάλαντα τό χρόνο, δηλ. 300.000-600.000 χρυσές δραχμές.

ΚΕΦ. 4

Σελ. 65

Δαρεῖος ὁ Α' (550-485 π.Χ.) ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος βασιλιάς τῶν Περσῶν μετά τό μεγάλο Κύρο τό Β'. Ὁ Δαρεῖος ὀργάνωσε τό ἀπέραντο κράτος του καί προσάρτησε σ' αὐτό πολλές χῶρες· αὐτός πρῶτος ἄρχισε τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τό 492 π.Χ.

Αἰγινήτες· ὁ πόλεμος τῶν Ἀθηναίων μέ τοὺς Αἰγινήτες ἄρχισε τό 488 π.Χ. καί τελείωσε τό 481 π.Χ., ὅταν οἱ Ἕλληνες συμφιλώθηκαν μπροστά στόν κίνδυνο πού τοὺς ἀπειλῆσε ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν.

μόνιμοι ὀπλίτες· οἱ Ἀθηναῖοι ὥς τότε εἶχαν στρατό ἀπό ὀπλίτες πού πήγαιναν νά πολεμήσουν σέ ὀρισμένο μέρος καί δύσκολα μπορούσαν νά μετακινηθοῦν (γι' αὐτό λέγονται «μόνιμοι ὀπλίτες»). Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως θέλησε νά τοὺς μεταβάλει σέ μάχιμο πλῆρωμα τῶν πλοίων («ναυτική ὀπλιτεία»), πού μπορούσαν νά ἀποβιβάζονται σέ διάφορα μέρη καί σέ περίπτωση κινδύνου νά ἀποχωροῦν μπαίνοντας στά πλοῖα.

Πλάτων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Αὐτός ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων. Σ' ἓνα ἀπό τά ἔργα του πού ἐπιγράφεται «Νόμοι» ἀναφέρει αὐτό πού λέει ἐδῶ ὁ Πλούταρχος γιά τή μετατροπή τῶν μόνιμων Ἀθηναίων ὀπλιτῶν σέ ναυτικούς καί θαλασσινοὺς.

Στησίμβροτος, βλ. σελ. 97

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· ἐδῶ ὁ Πλούτ. ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ μεταβολή τῆς Ἀθήνας ἀπό ἡπειρωτική σέ ναυτική δύναμη τήν ὁδήγησε σέ ἄκρατη δημοκρατία (βλ. καί κεφ. 19,6).

ὁ Ξέρξης μετά τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, ἐνῶ εἶχε ἀνέπαφο τόν πολυάριθμο πεζικό του στρατό, ἄφησε στήν Ἑλλάδα τό Μαρδόνιο κυρίως γιά νά παρεμποδίσει τοὺς Ἕλληνες νά τόν καταδιώξουν· αὐτό βέβαια δείχνει τήν ὑπεροχή πού ἔχει ἡ ναυτική δύναμη ἀπέναντι στήν πεζική. Παρακάτω ὁμοίως (κεφ. 16,6) ὁ Πλούτ. ἐκφράζει διαφορετική κρίση γιά τήν ἱκανότητα τῶν περσικῶν δυνάμεων πού εἶχαν ἀφεθεῖ στό Μαρδόνιο.

Σελ. 66

ΚΕΦ. 5

πλούσιες θυσίες· οἱ θυσίες τῶν ἀρχαίων ἦταν πολυέξοδες, γιατί τίς θυσίες συνήθως ἀκολουθοῦσε συμπόσιο μέ πολλοὺς καλεσμένους.

«δούρειον ἵππον». Ὁ δούρειος ἵππος (ξύλινο ἄλογο) κυριολεκτικά εἶναι τό ὕπουλο μέσο πού μεταχειρίστηκαν οἱ Ἕλληνες γιά τήν καταστροφή τῆς Τροίας, γιατί ἀπό μέσα του ξεπετάχτηκαν οἱ κρυμμένοι πολεμιστές. Ἐδῶ ὁ Θεμιστοκλῆς χρησιμοποιεῖ τή φράση μεταφορικά. (Πῶς θά ἔλεγε ἂν μιλοῦσε μέ κυριολεξία;)

Ὁ Ἐπικλῆς, ἦταν «κιθαριστής», δηλαδή ἰδιωτικός δασκαλὸς τῆς μουσικῆς. Βλ. σημ. κεφ. 2, σελ. 97 στή λέξη μαθήματα.

Ὁλυμπία, ὅπου γίνονταν οἱ πανελλήνιοι ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες κάθε τέσσερα χρόνια, πού λέγονταν «Ὀλύμπια». Κατά τήν τέλεση τῶν ἀγώνων συγκεντρώνονταν θεατές ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα. Οἱ ἀγῶνες διαρκοῦσαν στήν ἀρχή μία μέρα, ἔπειτα 3 καί ἀργότερα 5 μέρες. Γιά τήν παραμονή τῶν θεατῶν στήνονταν σκηνές σέ εἰδικό χῶρο καί οἱ ἐπισημότεροι ἔμεναν σέ σκηνές μέ ἐξαιρετική πολυτέλεια, πού ἐδειχνε τόν πλοῦτο καί τήν κοινωνική τους θέση.

ὁ Κίμων (510-449 π.Χ.), γιός τοῦ Μιλτιάδη (τοῦ νικητῆ στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα) ἦταν δεκαπέντε χρόνια μικρότερος ἀπὸ τὸν Περσικὸν βασιλὸν Ξέρξεον. Ἡ φράση «ὁ Κίμων» ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιον πλοῦτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

από τό Θεμιστοκλή καί ἀνήκε σέ ἀρχοντική ἀθηναϊκή οἰκογένεια.

χορηγός· ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιβάλει στούς πλούσιους πολίτες τήν ὑποχρέωση νά ἐκτελοῦν μέ δικά τους ἔξοδα ὀρισμένες ὑπηρεσίες πού λέγονταν «λειτουργίες»· σπουδαιότερες ἦταν: 1) ἡ *γυμνασιαρχία*, δηλ. ἡ προετοιμασία τῆς λαμπαδηφορίας κατά τά Παναθήναια ἢ καί σέ ἄλλες δημόσιες γιορτές· 2) ἡ *θεωρία*, δηλ. ἡ ἀποστολή ἀντιπροσώπων σέ πανελλήνιες γιορτές καί σέ ἱερούς τόπους· 3) ἡ *τριηραρχία*, δηλ. ὁ ἐξοπλισμός καί ἡ συντήρηση ἑνός πολεμικοῦ πλοίου τῆς πολιτείας καί 4) ἡ *χορηγία*, δηλ. ἡ ὀργάνωση τῶν λυρικῶν ἢ δραματικῶν ἀγώνων. Αὐτός πού θ' ἀναλάβαινε τή χορηγία, ὁ χορηγός, εἶχε ὑποχρέωση νά βρεῖ τά κατάλληλα πρόσωπα γιά τό χορό τῶν ἀγώνων, νά συντηρεῖ τά μέλη τοῦ χοροῦ, νά πληρώνει τόν κατάλληλο χοροδιδάσκαλο καί γενικά νά προσφέρει ὅλα τά ἔξοδα πού χρειάζονταν γιά τήν παράσταση τοῦ ἔργου. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔγινε χορηγός σέ διαγωνισμό τραγωδίας κατά τή γιορτή τῶν μεγάλων Διονυσίων, τό Μάρτιο τοῦ 476 π.Χ. καί νίκησε στό διαγωνισμό ἡ τραγωδία πού τό χορό της τόν εἶχε παρασκευάσει αὐτός μέ ἔξοδα του.

Φρύνιχος, Ἀθηναῖος δραματικός ποιητής (πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου) πού δέ σώζονται ἀπό τά ἔργα του παρά μόνο λίγα ἀποσπάσματα· ἡ τραγωδία πού νίκησε σ' αὐτό τόν ἀγώνα μέ τόν τίτλο «Φοίνισσες» εἶχε ὡς θέμα τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

Ἀδεΐμαντος, ἐπώνυμος ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας τό 477-476 π.Χ., τρία χρόνια μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ἐπώνυμος λεγόταν στήν Ἀθήνα ὁ πρῶτος ἀπό τοὺς 10 ἄρχοντες πού μέ τό ὄνομά του καθόριζαν τή χρονολογία, δηλ. τό πότε ἔγινε μιὰ πράξη.

Σελ. 67

Σιμωνίδης βλ. σημ. κεφ. 1, σελ. 96.

ὁ ἐξοστρακισμός ἦταν θεσμός πού καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.), γιά νά ἀπομακρύνονται οἱ πολιτικοί πού ἀποκοῦσαν μεγάλη δύναμη καί ἦταν γι' αὐτό ἐπικίνδυνοι στήν ὁ-

μαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Δέν ήταν ἐξορία, παρά προσωρινή ἀπομάκρυνση πού διαρκούσε πέντε ἢ δέκα χρόνια καί γινόταν ἔπειτα ἀπό ψηφοφορία τοῦ λαοῦ· δηλαδή οἱ πολίτες ψήφισαν γράφοντας ἐπάνω σέ κομμάτι κεραμιδιοῦ (σέ «ὄστρακο») τό ὄνομα τοῦ πολιτικοῦ πού θέλει νά ἀπομακρύνει. Ὁ Ἀριστείδης ἐξοστρακίστηκε τό 482 π.Χ.

ΚΕΦ. 6

οἱ Μῆδοι μετά τήν κατάλυση τοῦ μεγάλου μηδικοῦ κράτους ἀπό τόν Κύρο τό Β΄ τόν 60 π.Χ. αἰ., οἱ Μῆδοι συνενώθηκαν μέ τούς Πέρσες καί ἀκολούθησαν τίς τύχες τοῦ περσικοῦ κράτους· οἱ ἀρχαῖοι τά ὀνόματα Μῆδοι καί Πέρσαι τά θεωροῦσαν συνώνυμα (γι' αὐτό καί οἱ πόλεμοι Περσῶν καί Ἑλλήνων λέγονται «Μηδικοὶ πόλεμοι»).

κατά τήν ἐκλογή· ἡ ἐκλογή γινόταν μέ τήν ἀνάταση τῶν χειρῶν (χειροτονία)· οἱ στρατηγοί θά ψήφισαν γιά τήν ἀνάδειξη ἐνός ἀπό αὐτούς πού θά εἶχε ἀπεριόριστη ἐξουσία, ἐπομένως ἔπρεπε νά ἐκλέξουν τόν πιό ἱκανό.

«χῶμα καί νερό» («γῆν καί ὕδωρ»), ἦταν τά σημεῖα ὑποταγῆς.

ψήφισμα, δηλ. ἀπόφαση τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Ἄρθμιος ὁ Ζελεΐτης, δηλ. ἀπό τήν πόλη Ζέλεια τῆς Τρωάδας, στούς πρόποδες τῆς Ἰδης.

«ἀτίμασμένοι» πολίτες· σέ εἰδικό κατάλογο ἐγραφαν τά ὀνόματα τῶν «ἀτίμων», δηλ. τῶν πολιτῶν πού μέ δικαστική ἀπόφαση ἔχαναν τά πολιτικά τους δικαιώματα· μέ τήν ποινή αὐτή τιμωροῦσαν τούς προδότες καί τούς ἐχθρούς τοῦ δήμου καί τῶν συμμάχων τους, καθῶς καί ὅσους εἶχαν κάμει βαριές ἐγκληματικές πράξεις.

χρυσάφι ἀπό τούς Μήδους· ὁ Ξέρξης εἶχε στείλει τόν Ἀρθμιο μέ πολλά χρήματα στή Σπάρτη, γιά νά πείσει τούς Λακεδαιμονίους νά συμπράξουν μέ τούς Πέρσες ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 68

Χεῖλεος (στήν ἀρχαία Χεῖλεως), ἀπό τήν Τεγέα. Αὐτόν τόν ἐκτιμοῦσαν πολύ οἱ Λακεδαιμόνιοι.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Θερμοπύλες, τὰ στενά πού σχηματίζονται ανάμεσα στους πρόποδες τοῦ βουνοῦ Καλλιδρόμου καί στό Μαλιακό κόλπο· τήν ἀρχαία ἐποχή εἶχε μήκος 1 χιλιόμ. καί πλάτος περίπου 60 μ. Στά στενά αὐτά ἐγινε ἡ περίφημη μάχη τό 480 π.Χ. ὅπου ὁ Λεωνίδας μαζί μέ 300 Σπαρτιάτες ἔπese ἡρωικά. Ἡ εἰδηση τῆς μάχης καί τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μεταδόθηκε μέ ἀγγελιοφόρους στους Ἑλληνας πού ἦταν στό Ἀρτεμίσιο καί ἔφερε μεγάλη ἀναταραχή.

χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν οἱ ἐχθροί, γιά νά προμηθευτοῦν νερό, ἐπομένως μέρη μέ πηγές.

Σελ. 69

ἢ θά πῆγαιναν νά κρυφτοῦν, δηλ. μέρη ἀσφαλισμένα σέ περίπτωση τρικυμίας.

Ἰωνες· οἱ πρῶτες ἰωνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ἀποικίες τῆς Ἀθήνας καί γενικά οἱ Ἰωνες θεωροῦσαν τήν Ἀθήνα ὡς μητρόπολη· γι' αὐτό στίς ἐπιγραφές πού σκάλιζαν ἐπάνω στίς πέτρες ὑπενθῦμιζαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εἶναι πατέρες τους. Οἱ Ἰωνες, ὑποδουλωμένοι στους Πέρσες, εἶχαν στρατολογηθεῖ μαζί μέ ὅλους τούς λαούς τοῦ περσικοῦ κράτους, διατηροῦσαν ὅμως στήν ψυχὴ τους τήν ἐθνική τους συνείδηση καί γι' αὐτό οἱ Πέρσες δέν τούς εἶχαν πολλή ἐμπιστοσύνη.

περνώντας τῇ Δωρίδα· ὁ Ξέρξης μετά τῇ μάχῃ τῶν Θερμοπυλῶν κατέθηκε πρὸς τὰ κάτω, πέρασε τῇ Δωρίδα, καί ἀπό τό πάνω μέρος, δηλ. ἀπό τήν Οἶτη, μπῆκε στή Φωκίδα, ὅπου ἔκαψε τίς πόλεις, γιατί οἱ Φωκεῖς δέν ἤθελαν νά προσχωρήσουν στους Πέρσες· ἔπειτα συνέχισε τήν πορεία του, μπῆκε στήν Ἀττική καί ἔφτασε ὡς τήν Ἀκρόπολη.

ἀπό τῇ μιᾷ θάλασσα στήν ἄλλη, δηλ. ἀπό τό Λέχαιο (τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου) ὡς τίς Κεγχρεές (τοῦ Σαρωνικοῦ).

σέ παράσταση τραγωδίας· στό ἀρχαῖο θέατρο πολλές φορές κατά τήν παράσταση τραγωδίας ὁ ποιητής σκηνοθετοῦσε τήν ἐμφάνιση θεοῦ ἢ θεας, πού μέ τό χειρισμό κάποιου μηχανήματος φαινόταν ὅτι κατέβαινε ἀπό τόν οὐρανό («ὁ ἀπό μηχανῆς θεός»)· ἡ θεία αὐτή ἐμφάνιση ἔδινε τῇ λύση τοῦ δράματος.

Σελ. 70

δράκοντας λεγόταν τό φίδι πού, ὅπως πίστευαν, ζοῦσε στό ναό τῆς Ἀθηνᾶς στήν Ἀκρόπολη, κρυμμένο κάτω στή γῆ ἀπό τήν ὁποία ἔβγαινε καί ἔπαιρνε τίς προσφορές πού τοῦ παρᾶθεταν οἱ ἱερεῖς, δηλαδή κάθε μῆνα πίτα ζυμωμένη μέ μέλι (μελιτόεσσα) καί κάθε μέρα ἐκλεκτές τροφές· τό φίδι αὐτό πίστευαν πώς ἦταν φύλακας τοῦ ναοῦ («οἰκουρός ὄφις»).

«ξύλινο τεῖχος»· ὁ χρησμός πού ἔδωσε τότε τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἔλεγε πώς οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νά σωθοῦν μόνο μέ «τεῖχος ξύλινο» χωρίς νά διευκρινίζει τί ἐννοοῦσε μέ αὐτό· ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως ἔδινε τήν ἐξήγηση ὅτι τά ξύλινα τεῖχη πού ἔλεγε ὁ χρησμός ἦταν τά πλοῖα. Αὐτά διηγεῖται καί ὁ Ἡρόδοτος.

τῇ Σαλαμίνα· γιά τή Σαλαμίνα, ὅπου ἤθελε ὁ Θεμιστοκλῆς νά γίνει ἡ ναυμαχία, ὁ χρησμός ἔλεγε: «ὦ θεία Σαλαμίνα, ἐσύ θά στείλεις στόν ὀλεθρο παιδιὰ γυναικῶν». Καί πολλοί ἐξηγοῦσαν ὅτι ὁ χρησμός μέ τίς λέξεις «παιδιὰ γυναικῶν», ὑπονοοῦσε τοὺς Ἕλληνες, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς ὑποστήριζε ὅτι ὑπονοοῦσε τοὺς Πέρσες, γιατί ἀλλιῶς δέ θά ἔλεγε τῇ Σαλαμίνα «θεία» (δηλ. εὐλογημένη ἀπό τοὺς θεοὺς), παρά θά τήν ὀνόμαζε «δεινὴν» ἢ «σχετλίαν» (φοβερή, καταραμένη).

Τροιζήνα, πόλη τῆς Ἀργολίδας κοντά στό Σαρωνικό κόλπο (σήμερα λέγεται Δαμαλᾶς)· κατὰ τόν Ἡρόδοτο, ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔφεραν τίς οἰκογένειές τους στήν Αἶγινα καί στή Σαλαμίνα.

ὁβολός, τό 1/6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς (βλ. τάλαντο, σημ. σελ. 113).

νά πληρώνουν γι' αὐτά μισθοὺς σέ δασκάλους· οἱ κάτοικοι τῆς Τροιζήνας φρόντισαν, ἐκτός ἀπὸ τά ἄλλα, νά πληρώνουν ἀκόμη καί δασκάλους γιά τά προσφυγόπουλα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ φροντίδα αὐτὴ μέσα στὴ μεγάλη ἐκείνη ἀναταραχὴ δείχνει τὴ μεγάλη σημασία πού ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στήν ἐκπαίδευση.

βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου, σῶμα πού ἀρχικά εἶχε τὴν ἀνώψιφοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τερη δικαστική, νομοθετική καί αστυνομική εξουσία· μετά τήν ὀριστική διαμόρφωση τῆς δημοκρατίας τά δικαιώματά του περιορίστηκαν μόνο σέ δικαστικές ὑποθέσεις (δίκες γιά φόνο κτλ.).

Ἀριστοτέλης, ὁ μέγας ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στά Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τό 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στήν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή Χαλκίδα. Ἐγράψε πολλά φιλοσοφικά καί ἐπιστημονικά συγγράμματα. Αὐτό πού ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Πλούτ. γιά τή βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου περιέχεται στό ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη «Ἀθηναίων Πολιτεία».

Κλειδῆμος, ἱστοριογράφος Ἀθηναῖος πού ἔζησε κατά τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων καί ἔγγραψε ἱστορία τῆς Ἀττικῆς.

τό *κεφάλι τῆς Γοργόνας*, τό γοργόνειο, ἦταν ἡ χρυσή κεφαλή τῆς Γοργόνας Μέδουσας πού κοσμοῦσε τήν ἀσπίδα (ἡ αἰγίδα) ἀρχαίου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς πού ἦταν στό ναό τοῦ Ἐρεχθεῖου στήν Ἀκρόπολη. Φαίνεται πῶς τό κόσμημα αὐτό ἦταν πρόσθετό καί οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελαν νά τό πάρουν μαζί τους.

Σελ. 71

πρός τό νησί, δηλ. πρὸς τή Σαλαμίνα.

Ξάνθιππος, πατέρας τοῦ Περικλῆ· ἔδρασε κατά τοὺς μηδικούς πολέμους. Ἦταν καί αὐτός ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ἄφησαν τήν πόλη, ὅταν πλησίαζαν οἱ Πέρσες, καί ἀγωνίστηκε στή Σαλαμίνα. Τό ἐπόμενο ἔτος διαδέχτηκε τό Θεμιστοκλῆ στήν ἀρχηγία τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καί συνέχισε τόν ἀγώνα. Οἱ Ἀθηναῖοι τιμώντας τίς ὑπηρεσίες του τοῦ ἔστησαν ἀνδριάντα στήν Ἀκρόπολη.

«Κυνός σῆμα», τό ὄνομα αὐτό ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι σέ πολλά ἀκρωτήρια· ἐδῶ λέγεται γιά τό ἀκρωτήριο τῆς Σαλαμίνας ἀντίκρου στήν Ἀττική, ὅπου ἀποβιβάζονταν οἱ Ἀθηναῖοι. Τό ὄνομα αὐτό διατήρησε ὥς τά χρόνια τοῦ Πλουτάρχου (τόν 1 μ.Χ. αἰώνα).

ΚΕΦ. 11

είχε έξοστρακιστεί πριν από τον πόλεμο ό 'Αριστείδης, βλ. σημ. σελ. 101.

γιά όρισμένο χρόνο, συνήθως ό έξοστρακισμός διαρκούσε 5-10 έτη.

Εύρυτιάδης, ναύαρχος του σπαρτιατικού στόλου, άνθρωπος μέ αδύνατο χαρακτήρα και περιορισμένη αντίληψη.

Σελ. 72

τά περίφημα εκείνα λόγια: ό 'Ηρόδοτος στην ιστορία του γράφει πώς τά λόγια αυτά τά είπε ό 'Αδείμαντος, ό στρατηγός των Κορινθίων.

άνθρωπος χωρίς πατρίδα, γιατί οί 'Αθηναίοι είχαν αφήσει την πόλη τους: τά διακόσια πλοία, από τά όποια τά 180 ήταν μέ πλήρωμα άθηναϊκό και τά 20 τά είχαν δώσει στους Χαλκιδείς.

αν μās προδώσετε γιά δεύτερη φορά: γιά την πρώτη προδοσία βλ. κεφ. 9,3-4. σελ. 69.

τά καλαμάρια (τά γνωστά κεφαλόποδα μαλάκια) έχουν στό έσωτερικό τους ένα κόκαλο πού λέγεται ξίφος ή μαχαίρι.

Σελ. 73

ΚΕΦ. 13

μόλις ξημέρωσε: είναι ή ιστορική μέρα της 28 Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ.

Φανόδημος, 'Ελληνας ιστοριογράφος πού έζησε στις αρχές του 4. αϊ. π.Χ.

πίο πάνω από τό ναό του 'Ηρακλή: ό ναός αυτός του 'Ηρακλή (πού λεγόταν «'Ηράκλειον») ήταν στους πρόποδες του Αϊγάλεου, κοντά στό σημερινό Κερατσίνι, όπου και τό Πέραμα. 'Εκεί στους τελευταίους πρόποδες του βουνού, πάνω σέ λοφίσκο, είχε στηθεί ό θρόνος του Ξέρξη απ' όπου μπορούσε νά αντικρίξει τή Σαλαμίνα και νά παρακολουθει άνετα όλα όσα θά διαδραματίζονταν στή θάλασσα.

'Ακεστόδωρος, 'Ελληνας ιστορικός από τή Μεγαλόπολη πού έζησε τον 3. αϊ. π.Χ. και έγραψε ένα έργο «Περί πόλεων»: αυτός από σύγχυση στις τοπωνυμίες νομίζει ότι ό θρόνος του Ξέρξη είχε στηθεί στά Κέρατα της Μεγαρίδας, στό σημερινό Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μεγάλο Πεῦκο, γιατί καί ἡ τοποθεσία ἐκεῖνη τοῦ Αἰγάλεου λεγόταν Κέρατα.

χρυσός θρόνος, ἀπό ἄλλη πηγή ξέρουμε ὅτι ὁ θρόνος τοῦ Ξέρξη ἦταν «ἀργυρόπους», εἶχε δηλ. ἀσημένια πόδια. Αὐτός ἀργότερα κατατέθηκε μαζί μέ ἄλλα λάφυρα στό ναό τῆς Ἀθηνᾶς, στήν Ἀκρόπολη.

Αἰσχύλος, ὁ μέγας τραγικός ποιητής πού γεννήθηκε στήν Ἐλευσίνα τό 525 π.Χ. καί πέθανε στή Γέλα τῆς Σικελίας τό 456 π.Χ. Ἐγραψε 90 δράματα ἀπό τά ὁποῖα σώθηκαν μόνο 7. Ἐνα ἀπ' αὐτά μέ τόν τίτλο «Πέρσες» ἔχει ὡς θέμα τή νίκη τῶν Ἑλλήνων στή Σαλαμίνα. Ὁ ποιητής εἶχε πάρει μέρος καί ὁ ἴδιος στή ναυμαχία.

ΚΕΦ. 14

ἡ ἀναλογία (τοῦ περσικοῦ στόλου πρὸς τόν ἐλληνικό), γιατί ὁ Αἰσχύλος ἀναφέρει πρὶν καί τόν ἀριθμό τῶν ἐλληνικῶν πλοίων.

ἐκατόν ὀγδόντα· τά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦταν διακόσια, εἶχαν δώσει ὅμως τά εἴκοσι στούς Χαλκιδεῖς.

τοξότες, πού εἶχαν κύριο ἐπιθετικό ὄπλο τό τόξο μέ τό ὁποῖο ἔριχναν βέλη—ὀπλίτες, οἱ βαριά ὀπλισμένοι.

τὴν κατάλληλη ὥρα· συνήθως κατὰ τίς 9 τό πρωὶ ἀρχίζει νά πνέει στό σημεῖο αὐτό ὁ μπάτης.

Σελ. 74

Ἀριμένης, μεγαλύτερος ἀδερφός τοῦ Ξέρξη, διεκδικητής τοῦ θρόνου.

Ἀμεινίας, ἀδερφός τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου· ὁ ἄλλος ἀδερφός του ὁ Κυναίγειρος ἔπεσε ἥρωικά στό Μαραθῶνα.

Δεκέλεια, τό σημερινό Τατόι τῆς Ἀττικῆς.

Σωκλῆς, (ἀπό τὴν Παλλήνη, ἀρχαῖο δῆμο τῆς Ἀττικῆς κοντά στό σημερινό Χάρβάτι) ἦταν καί αὐτός στό ἴδιο πλοῖο μέ τόν Ἀμεινία, δηλ. τό πλοῖο αὐτό εἶχε δύο τριηράρχους.

Ἀρτεμισία, βασίλισσα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ τῆς Καρίας πού εἶχε προσφέρει στόν Ξέρξη 5 πλοῖα καί διακρίθηκε κατὰ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας· (ἄλλη, πολύ μεταγενέστερη, εἶναι ἡ

Ἄρτεμισία ἡ γυναίκα τοῦ Μανσώλου, βασίλισσα καί αὐτή τῆς Καρίας ἐπὶ Μ. Αλεξάνδρου, πού κατασκεύασε πρὸς τιμὴ τοῦ συζύγου της τὸ περίφημο Μανσωλεῖο).

ΚΕΦ. 15

τὸν *Θριάσιο κάμπο* τῆς Ἐλευσίνας, πού λεγόταν «Θριάσιον πεδῖον».

Ἰακχος, τὸ ξύλινο ἄγαλμα (ξόανο) τοῦ Ἰάκχου πού συνδέεται μέ τὸ θεό Διόνυσο καί πού τὸ ἔφερναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μέσο τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ στὴν Ἐλευσίνα μέ τραγούδια, χορούς καί λαμπάδες. Λέγεται μυστικός ὁ Ἰακχος ἀπὸ τοὺς μύστες (τοὺς πιστούς) πού τὸν συνόδευαν.

Αἰακίδες, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ, μυθικοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἰγίνας (δηλ. ὁ Πηλέας, οἱ ἀδερφοί του Τελαμών καί Φῶκος, ἐπίσης ὁ Ἀχιλλέας, γιὸς τοῦ Πηλέα κ.λ.π.)

Σελ. 75

ἐμβλήματα: τὸ ἔμβλημα (στὴν ἀρχαία: τὸ ἐπίσημον ἢ παράσημον) ἦταν εἰκόνα στὴν πλώρη ἢ στὴν πρύμη τοῦ πλοίου, πού χρησίμευε σάν κόσμημα καί σάν διακριτικό του σημάδι· οἱ εἰκόνες αὐτές παρίσταναν θεοὺς ἢ ἥρωες καί, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, ἔδωχναν τίς κακοκαιρίες καί κάθε κακό συναπάντημα (ἀντιστοιχοῦν μέ τίς σημερινές γοργόνες ἢ φιγοῦρες τῶν καραβιῶν).

Φλυά, βλ. σημ. σελ. 96.

Σιμωνίδης, βλ. σημ. σελ. 96.

ΚΕΦ. 16

τὸ ἐνδιάμεσο στενό, πού εἶναι ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καί τὴν ἀπέναντί της ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς.

νά διαλύσουν τὴ γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης· ὁ Ξέρξης εἶχε διατάξει καί ἔστησαν γεφυρώματα στό πιό στενό μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀνάμεσα στὴν Ἀβυδο καί στὴ Σηστό, γιὰ νά περάσει τὸ στρατό του ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη.

νά πιάσουμε τὴν Ἀσία (δηλ. ποιόν;)· χρησιμοποιοῖ ὄχι ἀπευθείας τὸ ὄνομα πού θέλει, ἀλλὰ κάποιο πού ἔχει παρόμοιο νόημα (ἀντονομασία).

Κάτω ἀπὸ χρυσοῦφαντη σκηνή· εἶναι ἡ σκηνή πού εἶχε
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σθηθεῖ σάν περίπτερο καί ἀπό τήν ὁποία ὁ Ξέρξης, καθισμένος στό θρόνο του, παρακολουθοῦσε τή ναυμαχία.

Σελ. 76

Μαρδόνιος, Πέρσης στρατηγός, γαμπρός τοῦ Δαρείου τοῦ Α', πού εἶχε ὑποτάξει τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Ἰωνίας. Μετά τή φυγή τοῦ Ξέρξη (τό 480 π.Χ.) τοῦ ἀνατέθηκε ἡ ἀρχιστρατηγία. Πολέμησε, νικήθηκε καί σκοτώθηκε στίς Πλαταιές. Ἀπό τή συντριβή τοῦ Μαρδονίου φάνηκε ὅτι ἡ δύναμη τῶν Περσῶν στήν ξηρά δέν ἦταν ὁλότελα ἀκαταμάχητη (πρβλ. κεφ. 7,5).

ἀπό τό θωμό τοῦ θεοῦ, ἔνν. τοῦ Ποσειδῶνα. Στίς ψηφοφορίες ἔθεταν πολλές φορές τίς ψήφους πάνω στό θωμό καί ἀπ' ἐκεῖ τίς ἔπαιρναν οἱ ψηφοφόροι. Ἐδῶ οἱ στρατηγοί θά ψήφιζαν, γιά νά ποῦν ποιός ἀναδείχτηκε κατά τή γνώμη τους πρῶτος καί ποιός δεύτερος στήν ἀντρεία καί στόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν.

ΚΕΦ. 17

Σελ. 77

στούς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, πού ἔγιναν ἔπειτα ἀπό τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, δηλ. τό 476 π.Χ. (βλ. λ. Ὀλυμπία, σημ. σελ. 100).

τῇ δόξᾳ· ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κυνηγοῦσε τή δόξα τό εἶπε ὁ Πλούτ. καί παραπάνω (βλ. κεφ. 3,4 καί 5,3).

ΚΕΦ. 18

ναύαρχος· στήν Ἀθήνα σ' ἓναν ἀπό τοὺς δέκα στρατηγούς ἀνάθεταν τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου μέ τόν τίτλο τοῦ ναύαρχου.

ὅπως σ' ἓνα πλατάνι κτλ. παρομοίωση (πρόσεξε καί ἀνάλυσε τά στοιχεῖα τῆς).

ἀπό τῇ Σέριφο· ἡ Σέριφος εἶναι νησί τῶν Κυκλάδων· οἱ κάτοικοί του ἦταν Ἴωνες, σύμμαχοι πάντοτε τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 78

ἓνα μῦθο· πρόσεξε τά στοιχεῖα τοῦ μύθου καί τίς παρομοιώσεις (ὁ Θεμιστοκλῆς καί ὁ νεώτερος στρατηγός – ἡ γιορτή καί ἡ ἀκόλουθη μέρα κτλ.) Ποιό εἶναι τό ἐπιμῦθο;

ἂν τότε δὲν εἶχα γίνει ἐγώ, δηλ. κατά τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν.

ΚΕΦ. 19

νά ανοικοδομεῖ· γιατί ἡ Ἀθήνα εἶχε καταστραφεῖ τό 480 π.Χ. ἀπό τόν Ξέρξη καί τό ἐπόμενο ἔτος ἀπό τό Μαρδόνιο.

Θεόπομπος, ἱστορικός ἀπό τή Χίο. Γεννήθηκε τό 376 π.Χ. καί ἔγραψε ἱστορικά βιβλία, ἀπό τά ὁποῖα μόνο ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Σελ. 79

τά λιμάνια τοῦ Πειραιᾶ, δηλ. ἡ Μουνυχία (σήμερα Τουρ-κολίμανο) ἡ Ζέα (σήμερα Πασαλιμάνι) καί τό κεντρικό πειραιϊκό λιμάνι μέ τό πολεμικό τμήμα (τόν Κάνθαρο) καί τό ἐμπορικό (τό «Ἐμπόριον»).

ὁ θρύλος γιά τήν Ἀθηνᾶ· κατά τήν παράδοση ἡ Ἀθηνᾶ καί ὁ Ποσειδῶν εἶχαν φιλονικήσει γιά τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας· καί ἡ Ἀθηνᾶ ἔκαμε νά φυτρώσει στήν Ἀκρόπολη ἡ ἐλιά πού ἦταν ἄγνωστη ὥς τότε στήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ Ποσειδῶν χτύπησε μέ τήν τρίαινά του τό βράχο καί ἀνάβλυσε πηγὴ θαλασσινοῦ νεροῦ· ἀλλὰ τό δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς θεωρήθηκε ἀνώτερο καί ἔτσι ἀναγνωρίστηκε ἡ κυριαρχία τῆς στήν Ἀθήνα, πού ἀπό τότε πῆρε τό ὄνομά της (πρὶν λεγόταν Κεκροπία ἀπό τό ὄνομα τοῦ Κέκροπα πού ἦταν ἰδρυτὴς καί πρῶτος βασιλιάς τῆς Ἀθήνας). Ἡ σκηνή τῆς φιλονικίας Ἀθηνᾶς καί Ποσειδῶνα εἶχε ἀπεικονιστεῖ μέ ἀνάγλυφη παράσταση στό δυτικό ἀέτωμα τοῦ Παρθενώνα.

στοὺς δικαστές· κριτές στή φιλονικία, ἦταν κατά τήν παράδοση οἱ ἄλλοι θεοί, ἢ, σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή, ὁ Κέκροπας.

«ἐξύμωσε τόν Πειραιᾶ» μέ τήν Ἀθήνα, μεταφορική ἔκφραση (πῶς θά τό λέγαμε μέ κυριολεξία;).

Ἀριστοφάνης, ὁ περίφημος Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής (452-385 π.Χ.)· αὐτό πού ἀναφέρεται ἐδῶ περιέχεται σέ μιά κωμῶδια του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἰππεῖς», στιχ. 815.

τήν Ἀθήνα τήν ἔδесе μέ τόν Πειραιᾶ καί ὄχι τόν Πειραιᾶ μέ τήν Ἀθήνα (ἀντίθεση· τοιοῦτο εἶναι τό νόημά της;)

μετάφραση ἀπό τὸ ἴνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Πνύκα, ὕψωμα στά δυτικά τῆς Ἀκρόπολης, κοντά στή σημερινή Ἀστεροσκοπεῖο, ὅπου κατά τήν ἀρχαιότητα συγκεντρωνόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου.

οἱ τριάντα τύραννοι: οἱ ἄρχοντες πού ἐγκαθιδρύθηκαν στήν Ἀθήνα ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους τό 404 π.Χ., ὕστερ' ἀπό τήν πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων στοὺς Αἰγὸς ποταμούς (στήν Εὐρωπαϊκή ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου) πού σημείωσε τό τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τοὺς τριάντα τυράννους ἐδίωξε τό ἐπόμενο ἔτος (403) ὁ Θρασύβουλος πού μπήκε στήν Ἀθήνα μέ δημοκρατικό στρατό καί ἔφερε πάλι τό δημοκρατικό πολίτευμα.

Σελ. 80

Ἀλλά καί στοὺς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί τοὺς ἐπέιξε νά δίνουν χρήματα γιά τό συμμαχικό ταμεῖο πού τό διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἡ συμμαχία ἄρχισε νά γίνεται βάρος γιά τοὺς συμμάχους τῆς Ἀθήνας.

ΚΕΦ. 21

Πειθῶ, Βία, Πενία, Ἀδυναμία· *προσωποποιήσεις* (ποιές ἐνέργειες ἢ καταστάσεις προσωποιοῦνται ἐδῶ; τί νόημα ἔχουν οἱ λόγοι τοῦ Θεμιστοκλῆ καί ἡ ἀπάντηση πού πήρε;)

Τιμοκρέων, κωμικός ποιητής, γνωστός καί ὡς ἀθλητής, ἀπό τήν Ἰάλυσο τῆς Ρόδου, ἔγραψε πειραχτικά τραγούδια καί ἐπιγράμματα. Ὄταν ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε, ζήτησε ἀπό τό Θεμιστοκλῆ τή βοήθειά του γιά νά γυρίσει στή Ρόδο, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε· ὁ Τιμοκρέων τότε μέ πειραχτικά ποιήματα κατηγοροῦσε τό Θεμιστοκλῆ ὅτι δωροδοκῆθηκε ἀπό τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Τιμοκρέοντα.

Πανσανίας, ὁ Σπαρτιάτης στρατηγός καί ναύαρχος, πού νίκησε τό Μαρδόνιο στίς Πλαταιές (479 π.Χ.). Ἀργότερα ἦρθε σέ συνεννόηση μέ τοὺς Πέρσες, καί, ὅταν ἀνακαλύφθηκε ἡ προδοσία του, κατάφυγε στό ναό τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου ἔμεινε ἀποκλεισμένος καί πέθανε ἀπό ἀσιτία. Γιά τόν Ξάνθιππο, βλ. σημ. σελ. 105.

Λεωτυχίδης, ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ποῖς ἐπικρατοῦσε τῶν

Ἑλλήνων νίκησε τοὺς Πέρσες στή Μυκάλη στήν ξηρά καί τή θάλασσα (479 π.Χ.).

Λητώ, ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνα καί τῆς Ἄρτεμης, πού τοὺς γέννησε ὕστερ' ἀπὸ πολλές περιπλανήσεις στή Δῆλο.

πού ἄτιμο πήρε χρήμα· γιατί νόμιζε ὁ Τιμοκρέων ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του δωροδόκησαν τὸ Θεμιστοκλῆ, γιὰ νὰ μὴ τὸν βοηθήσει.

Ἰάλυσος, ἀρχαία πόλη τῆς Ρόδου.

φίλευε κόσμος στὸν Ἰσθμό· ὁ Τιμοκρέων χλευάζει τὸ πενιχρό συμπόσιο πού παράθεσε κάποτε ὁ Θεμιστοκλῆς στὸν Ἰσθμό, ὅταν γίνονταν ἐκεῖ ἀγῶνες.

Σελ. 81

Μούσα (ἀρχ. Μοῦσα)· οἱ ἀρχαῖοι ποιητές συνήθιζαν νὰ ἀρχίζουν τὰ ποιήματά τους μέ τὴν ἐπὶ κληση στή Μοῦσα.

μέ τὴν κατηγορία τοῦ μηδισμού· ὁ Τιμοκρέων, ἐπειδὴ δὲν τὸν ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἐξορία, κατάφυγε στοὺς βασιλιάς τῶν Περσῶν· καταδικάστηκε τότε ἀπὸ τὸ συμμαχικὸ δικαστήριό σέ ἰσόβια ἐξορία· ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀθήνας ψήφισε καί αὐτὸς τὴν καταδίκη τοῦ Τιμοκρέοντα.

ΚΕΦ. 22

Ἀριστοβούλη· ἔδωσε τὸ ὄνομα αὐτὸ στή θεά Ἄρτεμη, γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι ὁ ἴδιος σκέφτεται ὀρθά καί δίνει ἀριστες συμβουλές.

Μελίτη· βλ. σημ. σελ. 45.

Τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θεμιστοκλῆ· ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ ἔγινε τὸ 472 π.Χ., ὅταν ὑπερίσχυσε τὸ ἀντίπαλό κόμμα πού εἶχε ἀρχηγό τὸ Κίμων (βλ. καί λ. ἐξοστρακισμός, σημ. σελ. 101).

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σελ. 82

Πανσανίας, βλ. σημ. σελ. 111.

ΚΕΦ. 23

ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλης ἦταν κατὰ τὸ νότιο μέρος τῆς Ἀθήνας, ἔφτανε ὡς τὸν Ὑμηττό καὶ περιλάβαινε τὸν Ἀρδηττό, τὸ ὕψωμα ὅπου ἔδιναν κάθε χρόνο τὸν ὄρκο τοὺς οἱ δικαστές τῆς Ἡλιαίας (οἱ ἡλιαστές)· ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλης ἀνῆκε στὴν Ἐρεχθίδα φυλὴ.

τὶς προηγούμενες κατηγορίες· ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε κατηγορηθεῖ καὶ πρωτύτερα ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες γιὰ προδοσία, ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποκρούσει τότε τὴν κατηγορία.

Σελ. 83

ΚΕΦ. 24

στὴν Κέρκυρα πού ἄλλοτε τὴν εἶχε εὐεργετήσῃ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀνακηρυχθεῖ εὐεργέτης τῆς Κέρκυρας, καὶ γι' αὐτὸ εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἀσυλίας.

εἴκοσι τάλαντα· τὸ τάλαντο (στὴν ἀρχαία: «τάλαντον ἀργυρίου»), μονάδα θάρους (26 κιλῶν καὶ 200 γραμμαρίων). Ἀργότερα χρησίμευε καὶ ὡς νομισματικὴ μονάδα. Τὸ ἀττικὸ τάλαντο εἶχε τὴν ἀκόλουθη ὑποδιαίρεση: 1 τάλαντο = 60 μνές (ἀρχ. μναί)· 1 μνά = 100 δραχμές· 1 δραχμή = 6 ὀβολοί.

ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὴν Ἠπειρο· οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἤθελαν νὰ τὸν προστατέψουν, ἀπὸ φόβο μήπως δυσανεστήσουν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτες.

Μολοσσοί, ἔθνος τῆς Ἠπείρου· εἶχαν θρησκευτικὸ κέντρο τῇ Δωδώνῃ, ἐπιβλήθηκαν στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ ἱδρυσαν δικό τους βασίλειο.

εἶχε ζητήσει κάτ' ὁ Ἀδμητος εἶχε ζητήσει νὰ γίνει σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ κατὰ συμβουλή τοῦ Θεμιστοκλῆ ἡ πρότασή του δὲν ἐγίνε δεχτή.

ἐγινε ἰκέτης του· ἰκέτες ἔλεγαν ἐκείνους πού πρόστρεχαν σέ κάποιον καὶ ζητοῦσαν τὴ βοήθεια ἢ προστασία του σέ ἐκτακτὴ στιγμὴ ἀνάγκης· αὐτοὶ κατάφευγαν στοῦ θωμό ἢ στὴν ἐστία τοῦ σπιτιοῦ καὶ εἶχαν τὸ ἱερό δικαίωμα τῆς φιλοξενίας.

Ἀρτάβανος ὁ χιλιάρχος δηλ. ὁ ἀρχηγός τῶν 1.000 σωματοφυλάκων τοῦ βασιλιά.

τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά ἦταν καὶ στοὺς βαρβάρους γνωστό ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀγαποῦσαν περισσότερο ἀπ' ὅλα τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά ἐναντί τῶν νόμων.

Σελ. 87

ὁ Θεὸς ποὺ ἐξυψώνει τοὺς Πέρσες ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ ποὺ θέλει τὸ μεγαλεῖο τῶν Περσῶν λεγόμενον Ὠρομάζης· ἀντίθετα, ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ ἦταν ὁ Ἀρειμάνιος.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Ἐρατοσθένης ἀπὸ τὴν Κυρήνη τῆς Ἀφρικῆς γεννήθηκε τὸ 275 π.Χ., ἀστρονόμος, γεωγράφος καὶ φιλόσοφος. Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας.

Σελ. 88

ΚΕΦ. 28

σὺν τοῖς καλύτεροις μάρτυρες οἱ ἐχθροί μου στὴν Ἀθήναι μέ κυνηγοῦν, ἀκριβῶς γιατί ἔχω προσφέρει ὑπηρεσίες σ' ἐσένα. Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ καλύτεροι μάρτυρες ποὺ μποροῦν νὰ σε πείσουν γιὰ τίς διαθέσεις μου. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς μέ πονήρῃα, ἐπικαλεῖται ὡς ὑπηρεσίες πρὸς τὸ βασιλιά τὰ τεχνάσματα ποὺ εἶχε μηχανευτεῖ στὴ Σαλαμίνα καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις γιὰ τὸ καλὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τότε ποὺ ἔστειλε τὸ Σίκιννο (κεφ. 12,3-5) κτλ.

ἱκέτης, βλ. σημ. σελ. 113.

τοῦ Δωδωναίου Διὸς στὴ Δωδώνη τῆς Ἠπείρου (στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Τομάρου) ὑπῆρχε τὸ περίφημο μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διὸς. Ἀπ' ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε πάρει τὸ χρησμὸ νὰ πορευτεῖ στὸν ὁμώνυμο τοῦ θεοῦ, δηλαδὴ σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα μέ τὸ Θεό. Τὸ συμπέρασμα ποὺ ἔβγαλε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τὸ ὄνειρο εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι ποὺ κολακεύει τὸ βασιλιά.

Σελ. 89

ΚΕΦ. 29

ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά κτλ., παρομοίωση

(παρακολούθησε τήν παραβολή αὐτή στίς λεπτομέρειές της. Ποιό εἶναι τό νόημά της;)

τοῦ χρειάζεται καιρός, ὥσπου νά μάθει νά μιλεῖ περσικά. Εὐλογο πρόσχημα, γιά νά ἀναβάλει τή δυσάρεστη στιγμή πού θά μιλοῦσε γιά τά ἑλληνικά πράγματα στό βασιλιά τῶν Περσῶν.

τή διδασκαλία τῶν μάγων· οἱ μάγοι ἦταν οἱ ἱερεῖς τῶν Περσῶν, ἄνθρωποι σοφοί, πού μελετοῦσαν καί δίδασκαν μυστικές καί μαγικές τέχνες καί ἐρμήνευαν τά δόγματα τῆς θρησκείας τους.

Δημάρατος, ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐκθρονίστηκε, κατάρφυγε στό Δαρεῖο τό 491 π.Χ. καί ἀργότερα παρακολούθησε τόν Ξέρξη στήν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

τιάρα, περσικό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς· μόνο ὁ βασιλιάς φοροῦσε τήν τιάρα ἀνυψωμένη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Πέρσες τή φοροῦσαν γερμένη πρὸς τά κάτω. (Τό αἶτημα τοῦ Δημαράτου δείχνει τό χαρακτήρα του).

αὕτη ἢ τιάρα δέν ἔχει μυαλό κτλ., δηλ. τό κεφάλι πού τή φοράει δέν ἔχει μυαλό, πα ρ α θ ο λ ῆ (ἔτσι καί ἐμεῖς λέμε σήμερα: «Τό ράσο δέν κάνει τόν παπά»).

Σελ. 90

στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις· μετά τόν πελοποννησιακό πόλεμο οἱ Πέρσες ἀναμείχτηκαν στά ἑλληνικά πράγματα, ὥσπου οἱ Ἕλληνες μέ τήν ἀνταλκίδειο εἰρήνη (387 π.Χ.) ἀναγνώρισαν τελικά τήν ἐξάρτησή τους ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν.

θά πηγαίναμε χαμένοι κτλ., δηλ. ἂν δέν εἴχαμε ἐξοριστεῖ, θά ζούσαμε φτωχοί καί δέ θά εἴχαμε τώρα τόσο καλά (ἡ ἐξορία μᾶς βγῆκε σέ καλό). Εἶναι λόγια πού κρύβουν μιὰ πικρή εἰρωνεία.

γιά νά προμηθευτεῖται τό ψωμί, τό κρασί καί τό προσφάγι του δηλ. κάθε πόλη γιά τό εἶδος πού παράγει.

ἡ Μαγνησία, πόλη τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, κοντά στό Μαϊάνδρο ποταμό.

ἡ Λάμψακος, πόλη στήν ἀσιατική ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου.

ή Μυούντα, μικρή ιωνική πόλη στά θόρεια τής Μιλήτου.
Νέανθης, βλ. σημ. σελ. 96.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Περκώτη, πόλη τής Μυσίας στή Μ. Ἀσία.

Παλαίσκηψη, πόλη τής Τρωϊκής χώρας.

ΚΕΦ. 30

Ἄνω Φρυγία ἢ Μεγάλη Φρυγία, στά ἐνδότερα τής Μ. Ἀσίας· ἀντίθετα ἡ Μικρή ἢ ἡ πρὸς τὸν Ἑλλησποντο Φρυγία κατὰ τὰ νότια παράλια τής Προποντίδας ὡς τὸν Ἑλλησποντο.

Πισίδες, κάτοικοι τής Πισιδίας στή νότια Μ. Ἀσία.

ὁ Λεοντοκέφαλος, κωμόπολη τής Ἄνω Φρυγίας· ἐκεῖ θά στάθμευε ὁ Θεμιστοκλῆς.

φάνηκε στὸν ὕπνο του· ἡ πίστη τῶν ἀρχαίων στά ὄνειρα ἦταν πολὺ ριζωμένη. Παράβαλε καὶ τὸ ὄνειρο πού ἀναφέρεται στὸ κεφ. 26,3.

ἡ Μητέρα τῶν θεῶν, ἀσιατική θεά πού λεγόταν Κυβέλη ἢ Κυβήλη ἢ Δινδυμήνη (ἀπὸ τὸ ὄρος Δίνδυμο τής Φρυγίας). Ἡ Ρέα τής ἐλληνικῆς μυθολογίας.

«μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι», πού τοῦ ἔδινε νά καταλάβει ὅτι ἔπρεπε νά φυλαχτεῖ ἐκεῖ πού θά πάει στὸ Λεοντοκέφαλο. Τὰ ὄνειρα καὶ οἱ χρησμοὶ μιλοῦσαν μέ ὑπαινιγμούς.

στὸ στόμα λιονταριοῦ, δηλ. στήν ἐπιβουλή τοῦ ἐχθροῦ του, τοῦ Ἐπιζύη.

τῇ σκηνῇ, πού θά ἔστηναν γιὰ νά περάσει τῇ νύχτα τοῦ ὁ Θεμιστοκλῆς· τὴν ἡμέρα τὴν ἔλυναν γιὰ νά τὴν κουβαλοῦν τὰ ὑποζύγια.

Σελ. 91

μέ τὴν ἐπωνυμία τής Δινδυμήνης, βλ. σημ. παραπάνω γιὰ τὴ Μητέρα τῶν θεῶν.

ΚΕΦ. 31

Σάρδεις, πρωτεύουσα τής μικρασιατικῆς Λυδίας.

τὴν Ὑδροφόρα Κόρη, ἄγαλμα πού τὸ εἶχαν πάρει οἱ Πέρσες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κατὰ τοὺς μηδικούς πολέμους.

πού εἶχε ὕψος δύο πήχες· ἡ πήχη ἰσοδυναμοῦσε μέ 0,45 τοῦ μέτρου.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἐπιστάτης τῶν νερῶν, ἄρχοντας πού φρόντιζε γιά τήν κατασκευή τῶν κρηνῶν καί τή διανομή τοῦ νεροῦ.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

Μαγνησία, πόλη τῆς Καρίας, κοντά στό Μαϊάνδρο ποταμό. Ἐκεῖ ἔμεινε πιά ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς τό θανατό του.

Σελ. 92

ἀπασχολημένος μέ τὰ ἐσωτερικά ζητήματα· κυρίως ἀπασχολοῦσε τό βασιλιά ἡ ἀποστασία τῆς Βακτριανῆς, μεγάλης χώρας τῆς Ἀσίας.

ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε, τό 459 π.Χ., κατά τή βασιλεία τοῦ Ἀρταξέρξη.

Κίμων, βλ. σημ. σελ. 100.

καί νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του· εἶχε ἔρθει ἡ κρίσιμη ὥρα γιά τό Θεμιστοκλῆ. Ὡς τότε δέν εἶχε κάμει τίποτε πού νά θλάψει τήν πατρίδα του. Τώρα ἔπρεπε ἡ νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του στό βασιλιά τῶν Περσῶν ἢ νά δώσει ἄλλη λύση στό ψυχικό του δράμα. Καί προτίμησε τό δεύτερο.

καί ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, δηλ. τό Μυρωνίδη, τόν Τολμίδη καί τόν Περικλῆ.

αἷμα ταύρου· οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν πώς τό πρόσφατο αἷμα τοῦ ταύρου εἶναι δηλητήριο.

δραστικό δηλητήριο, δηλ. τό κώνειο πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τή θανάτωση τῶν καταδίκων.

ἄφησε τήν τελευταία πνοή του τό 461 π.Χ.

Σελ. 93

ἡ Ἀλωπεκή, δῆμος τῆς Ἀττικῆς, στά Ν.Δ. τῆς Ἀκρόπολης, πρὸς τό Φάληρο.

Πλάτων, βλ. σημ. σελ. 99.

Ἀνδοκίδης, Ἀθηναῖος πολιτικός καί ρήτορας τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἕνας λόγος του εἶχε τόν τίτλο «Πρὸς ἐταίρους». Στό βιβλίο αὐτό ἔλεγε πώς οἱ Ἀθηναῖοι τάχα σκόρπισαν τά λείψανα τοῦ Θεμιστοκλῆ· μέ αὐτό ἤθελε νά παραστήσει τήν

ΚΕΦ. 32

ἀσέβεια τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄντρες του.

Φύλαρχος, Ἕλληνας ἱστοριογράφος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἢ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

ἔστησε στὴ διήγησή του μιὰ μηχανὴ (ὅπως σὲ παράσταση τραγωδίας, βλ. σημ. σελ.103).

Διόδωρος, ὁ περιηγητής, πού ἔζησε γύρω στὰ 300 π.Χ. Ἐγγραψε βιβλίο «Περὶ μνημάτων» στὸ ὁποῖο περιγράφει τοὺς τάφους ἐξαιρετικῶν προσώπων, ὅπως τοὺς εἶδε στίς περιηγήσεις του ἢ ἀπὸ πληροφορίες ἄλλων. Ἀπὸ τὸ ἔργο του αὐτὸ σώζονται ἀποσπάσματα.

στὸ μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ, δηλαδή στὸν κεντρικὸ λιμένα πού κυρίως λέγεται «Πειραιεύς».

κατὰ τὸν Ἀλκιμο, δεξιὰ ὅπως μπαίνει κανεῖς στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ (πού σήμερα λέγεται ἀκτὴ Ἀλκίμων ἢ Ξαθερίου ἢ προκυμαία Κανθάρου).

Πλάτων, ὁ κωμικός (ὄχι ὁ φιλόσοφος). Ἐζησε τὸν 4ο π.Χ. αἰ. (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). Ἐγγραψε πολλές κωμωδίες ἀπὸ τίς ὁποῖες σώζονται ἀποσπάσματα.

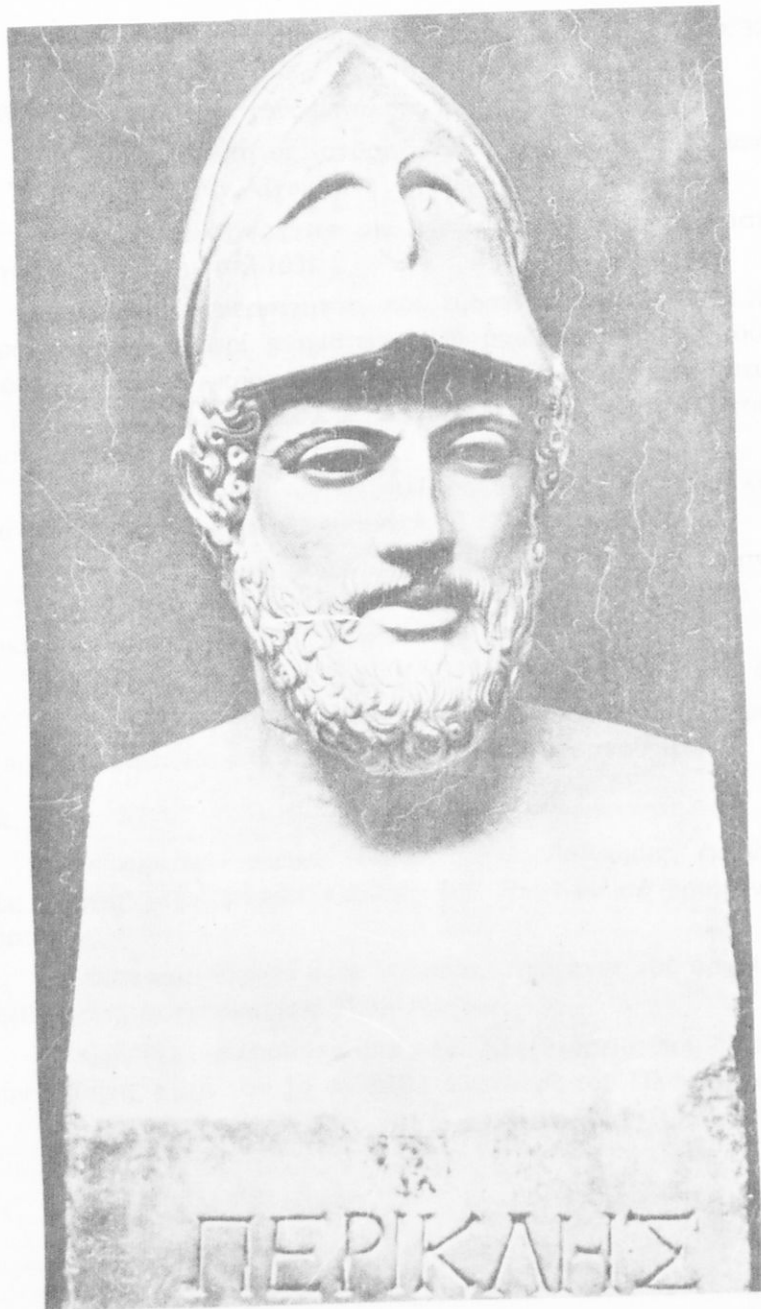
Σελ. 94

καὶ καραβιῶν ἀγῶνες ἐννοεῖ τίς λεμβοδρομίες, ὡς καὶ τοὺς ἀγῶνες μεγαλύτερων πλοίων, πού γίνονταν σὲ ὀρισμένες γιορτές.

ὁ νεώτερος Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου Θεμιστοκλή, σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀμμώνιος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, πού δίδαξε στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ., δάσκαλος τοῦ Πλουτάρχου.

3. ΠΕΡΙΚΛΗΣ



Περικλῆς (490 - 429 π.Χ.).

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΕΥΤΑΙΕΡΗ ΤΟΥΤΑΝΤΑ ΔΙΔΩΝΑΙ ΤΟΝ
ΚΑΙ ΚΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Γιά την προσωπικότητα του Περικλή ο ιστορικός Θουκυδίδης γράφει:

«Ὁ Περικλῆς εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη μέ τό προσωπικό του κύρος καί τή διανοητική του ἱκανότητα καί γιατί εἶχε ἀναδειχτεῖ ὀλοφάνερα ἀνώτερος ἀπό χρήματα. Γι' αὐτό συγκρατοῦσε τό λαό, χωρίς νά περιορίζει τίς ἐλευθερίες του. Δέν τόν ρυμουλκοῦσε ὁ λαός, παρά αὐτός τόν καθοδηγοῦσε, γιατί δέν ἐπιδίωκε νά κερδίσει δύναμη μέ ἀθέμιτα μέσα, ὥστε νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μιλεῖ γιά νά κο-
λακεύει τό πλῆθος, ἀλλά στηριγμένος στήν κοινή ἐκτίμηση εἶχε τό σθένος νά τοῦ ἀντιλέγει, ἀκόμη καί ἂν προκαλοῦσε τήν ὀργή του. Ἔτσι, ὅταν καταλάβαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό ἐπαρση ἐδειχναν πα-
ράκαιρο θάρρος, τοὺς μιλοῦσε μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά τοὺς τρο-
μάζει καί νά τοὺς φοβίζει, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν τοὺς ἐβλεπε νά φο-
βοῦνται χωρίς λόγο, τοὺς ἔδινε πάλι θάρρος. Ἐπομένως μόνο κατά τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία πού τήν εἶχε ἓνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης.»

(Θουκ. Β, 65, 8-10)

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 3-6)

Ὁ Περικλῆς ἀνῆκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλὴ καὶ στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ· ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ του γενιά εἶχαν τὰ πρωτεῖα στήν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁ Ξάνθιππος, αὐτὸς πού νίκησε στή Μυκάλη τούς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύτηκε τὴν Ἀγαρίστη, τὴν ἐγγονή τοῦ Κλεισθένη, ἐκείνου πού ἐδιώξε τούς Πεισιστρατίδες καὶ κατάλυσε μέ γενναιότητα τὴν τυραννίδα καὶ ἔθεσε νόμους καὶ θεμελίωσε πολίτευμα πού εἶχε συνταχτεῖ μέ τόν καλύτερο τρόπο γιὰ ὁμόνοια καὶ σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στὸν ὕπνο της πὼς γέννησε ἓνα λιοντάρι καὶ ὕστερ' ἀπὸ λίγες μέρες γέννησε τόν Περικλῆ πού τό σῶμα του ἦταν κανονικό κατὰ τὰ ἄλλα, μὰ τό κεφάλι μακρουλό καὶ στό μέγεθος δυσανάλογο. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ καλλιτέχνες τόν παριστάνουν σχεδόν πάντα μέ κράνος, γιατί δέν ἤθελαν, φαίνεται, νά τόν πικράνουν (γιὰ τό φυσικό του ἐλάττωμα).

1 ΚΕΦ. 3
Οἱ γονεῖς τοῦ
2 Περικλῆ. Ἡ
σωματικὴ του
διάπλαση.

Οἱ περισσότεροι λένε ὅτι ὁ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μουσικῆς τό Δάμωνα (πού τό ὄνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νά προφέρεται μέ βραχύχρονη τὴν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμως ἀναφέρει ὅτι ἀσκήθηκε στή μουσικὴ ἀπὸ τόν Πυθοκλείδη. Ὅσο γιὰ τό Δάμωνα, φαίνεται πὼς αὐτὸς ἦταν ἐξοχος σοφιστής, ἀλλὰ ἤθελε νά κρύβει ἀπὸ τό πλῆθος τὴν ἱκανότητά του καὶ γι' αὐτό τὴ σκέπαζε μέ τὴν ιδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καὶ εἶχε στενές σχέσεις μέ τόν Περικλῆ, ὅπως ἓνας προπονητής καὶ δάσκαλος τῶν ἀγῶνων μέ ἓναν ἀθλητὴ τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε

1 ΚΕΦ. 4
Ἡ μόρφωση
τοῦ Περικλῆ.

- ὅμως ὁ κόσμος ὅτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τὴ λύρα ὡς
 πρόσχημα καὶ κατηγορήθηκε πὺς κρύβει μεγάλα σχέδια καὶ πὺς
 εὐνοεῖ τὴν τυραννίαν. Γι' αὐτὸ ἐξοστρακίστηκε καὶ ἔδωσε ὑλικό
 4 στά πειράγματα τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Ἔτσι ὁ Πλάτων ὁ κωμι-
 κὸς παρουσιάζει σὲ μιὰ σκηνὴ κάποιον πού ρωτᾷ:

«Πρῶτα, γὰρ πὲς μου, σὲ παρακαλῶ· γιατί εἶσαι ἐσύ
 ὁ Χεῖρων, πού, ὅπως λέν, ἀνάθρεψες τὸν Περικλῆ.»

- 5 Ὁ Περικλῆς παρακολούθησε ἀκόμη καὶ τὰ μαθήματα τοῦ Ζή-
 νωνα τοῦ Ἑλεάτη, πού ἐρευνοῦσε τὴ φύση, ὅπως ὁ Παρμενίδης,
 καὶ εἶχε ἀποκτήσει κάποιαν ἱκανότητα νά συζητεῖ καὶ μέ ἀντι-
 λογίες νά σπρώχνει τελικά τὸ συζητητὴ του σὲ ἀμηχανία. Αὐ-
 τὸ καὶ ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος τὸ εἶχε πεῖ μέ τοῦτα τὰ λόγια:

«Δύναμη ἀδάμαστην ἔχει ὁ διπλόγλωσσος Ζήνωνας, κι ὅλα
 ξέρει μέ λόγια νά κρίνει, νά ἐλέγχει.»

- 6 Ἐκεῖνος ὅμως πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μέ τὸν
 Περικλῆ καὶ τοῦ πρόσθεσε πολὺ μεγάλο κύρος καὶ γέμισε τὴν
 ψυχὴ του μέ τὸ φρόνημα πού πρέπει νά ἔχει ἓνας πολιτικός ἀρ-
 χηγὸς καὶ ἔφερε σὲ μεγάλο ὕψος τὴν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν
 ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τίς Κλαζομένες. Εἶναι αὐτὸς πού οἱ σύγχρο-
 νοὶ του τὸν ὀνόμαζαν «Νοῦν», εἴτε γιατί θαύμασαν τὴ διάνοιά
 του, πού φάνηκε στὴν ἐρευνα τῆς φύσης μεγάλῃ καὶ ἐξαιρετικῇ,
 εἴτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σάν ἀρχὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ κό-
 σμου καθόρισε ὅχι τὴν τύχη οὔτε τὴν ἀνάγκη, παρά ἓνα νοῦ
 καθαρὸ καὶ ἀπλό, πού μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀνάμεικτων στοι-
 χείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπὸ
 ὅμοια μέρη.

ΚΕΦ. 5

Ὁ χαρακτή-
 ρας του.

Αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο τὸν θαύμασε ἀπεριόριστα ὁ Περικλῆς καὶ
 ἀπ' αὐτόν μυήθηκε στὴ λεγόμενη μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη καὶ
 στὴν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἔτσι, ὅπως φαίνεται, ὄχι μόνο ἡ σκέψη του ἦταν σοβαρὴ καὶ
 ὁ λόγος του ὑψηλὸς καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε χυδαία καὶ ἀ-
 διάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσώπου του ἡ ἔκφραση
 πού δέν τὴν ἀλλοίωνε τὸ γέλιο, καὶ τὸ ἥρεμο βάδισμα, καὶ ἡ
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σεμνή περιβολή του πού δέν τήν ἀνατάραζε ποτέ καμιά βίαιη κίνηση ὅταν μιλοῦσε, καί ὁ χαμηλός τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτά καί πολλά παρόμοια προκαλοῦσαν τό θαυμασμό ὄλων.

“Ὅταν κάποτε ἓνας ἀπαίσιος καί ἀχρεῖος ἄνθρωπος στήν ἀγορά 2 τόν ἔβριζε καί τόν κακολογοῦσε ὅλη τήν ἡμέρα, ὁ Περικλῆς σιωποῦσε μέ ὑπομονή, ἀπασχολημένος σέ μία ἐπείγουσα ὑπόθεση· τό βράδυ ἔφυγε ἡσυχα γιά τό σπίτι του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τόν παρακολουθοῦσε καί ξεστόμιζε κάθε εἶδους βρισιά ἐναντίον του. Καί ὁ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στήν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του καί σάν ἦταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγή σ’ ἓνα ἀπό 3 τοὺς ὑπῆρέτες του νά πάρει τό φῶς καί νά συνοδέψει καί νά ὀδηγήσει ἐκεῖνο τόν ἄνθρωπο στό σπίτι του. Ὁ ποιητής Ἰωνά λέει πῶς στίς κοινωνικές σχέσεις του ὁ Περικλῆς ἦταν ἀλαζονικός, καί κάπως ἀγέρωχος καί πῶς στοὺς καυχησιάρικους τρόπους του ὑπῆρχε καί μεγάλη δόση ἀπό ὑπεροψία καί περιφρόνηση πρὸς τοὺς ἄλλους· καί ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τήν κοσμιότητα, τήν ἡπιότητα καί τήν εὐγένεια στή συμπεριφορά του. Ἄλλ’ ὥς ἀφήσουμε τόν Ἰωνα, πού νομίζει ἀπαραίτητο νά ἔχει ἡ ἀρετή καί κάτι τό εὐχάριστο, ὅπως οἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν καί ἓνα σατυρικό μέρος. Ἀντίθετα, ὥς θυμηθοῦμε τό Ζήνωνα πού, ὅταν ἄκουε πολλοὺς νά χαρακτηρίζουν τή σοβαρότητα τοῦ Περικλῆ σάν μεγαλομανία καί ἀλαζονεῖα, τοὺς συμβούλευε νά ἔχουν καί αὐτοί μία τέτοια μεγαλομανία, γιατί καί ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾷ σιγά σιγά καί χωρίς νά τό καταλάβει κανεῖς, τό ζῆλο καί τή συνήθεια τοῦ καλοῦ.

Δέν ἀποκόμισε ὅμως μόνο αὐτά ἀπό τή συναναστροφή του μέ 1 τόν Ἀναξαγόρα ὁ Περικλῆς, ἀλλά φαίνεται πῶς ξεπέρασε τίς δεισιδαιμονίες, πού μπροστά στά μετεωρολογικά φαινόμενα προκαλοῦν τρόπον ὁμοίαν ἐκείνους πού δέν ξέρουν τίς αἰτίες τους, καί ἀπό τήν ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπό φόβο καί ταραχή γιά τά θεῖα. Αὐτή τήν ἀμάθεια τήν ἐξαφανίζει ἡ φυσική ἐπιστήμη πού διώχνοντας τή φοβερή καί νοσηρή δεισιδαιμονία ἐμπνέει τή σταθερή εὐσέβεια καί τήν αἰσιοδοξία. Σχετικά μέ τίς δεισιδαι- 2 μονίες διηγοῦνται καί τό ἀκόλουθο περιστατικό.

ΚΕΦ. 6
Οἱ δεισιδαι-
μονίες.

- Ἐφεραν κάποτε στὸν Περικλῆ ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς τὸ κεφάλι ἀπὸ ἓνα μονοκέρατο κριάρι. Τότε ὁ Λάμπων ὁ μάντης, μόλις εἶδε τὸ κέρατο ποὺ ἦταν φυτρωμένο δυνατό καὶ στερεό ἀπὸ τὴ μέσῃ τοῦ μετώπου, εἶπε μιά προφητεία, πὼς ἀπὸ τὶς δύο πολιτικές μερίδες ποὺ ἦταν τότε ἰσχυρές στὴν πόλιν, τοῦ *Θουκυδίδη* καὶ τοῦ Περικλῆ, θά ὑπερισχύσει ἡ μερίδα ἐκείνου, ποὺ μέσα στὸν ἀγρὸ του βρέθηκε τὸ σηματοδιακὸ αὐτὸ κεφάλι. Ἀντὶ γι' ἄλλη ἀπάντηση ὁ Ἀναξαγόρας ἔσπασε τὸ κρανίον καὶ ἔδειξε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἐπιανε ὅλη τὴ βάση, παρὰ μυτερός σάν αὐγὸ εἶχε γλιστρήσει ἀπὸ ὅλο τὸ χῶρον τοῦ κρανίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο
- 3 ἀπ' ὅπου ξεφύτρωνε τὸ κέρατο. Καὶ τότε ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν τὸν Ἀναξαγόρα, ἀλλὰ ὕστερ, ἀπὸ λίγο θαύμασαν τὸ Λάμπωνα, ὅταν ὁ Θουκυδίδης, ἔπεσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ ὀλοκληρῇ τὴ διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τὴν πῆρε μέ
- 4 ὁμαλὸ τρόπο στὰ χέρια του ὁ Περικλῆς. Ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει, νομίζω, νὰ ποῦμε ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς εἶχε δίκιο καὶ ὁ μάντης: ὁ πρῶτος καλὰ κατάλαβε τὴν αἰτία, ἐνῶ ὁ δεῦτερος τὸ ἀποτέλεσμα· γιατί ἔργον τοῦ φυσικοῦ ἦταν νὰ ἐξετάσει ἀπὸ ποῖα αἰτία καὶ πὼς ἐγίνε τὸ φαινόμενο, ἐνῶ τοῦ μάντη νὰ προφη-
- 5 τέψει γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἐγίνε καὶ τί σημαίνει. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ποὺ λένε ὅτι ἡ εὕρεση τῆς αἰτίας εἶναι ἀναίρεση τοῦ σημείου ποὺ μᾶς φανερώνεται, δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἔτσι ἄρνοῦνται μαζί καὶ τὰ σημεῖα ποὺ φανερώνονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ σημεῖα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι λόγου χάριν, ὁ ἦχος τῶν *μετάλλινων δίσκων*, οἱ φλόγες τῆς φωτιᾶς καὶ οἱ σκιές ποὺ βλέπουμε στὰ *ἡλιακὰ ρολόγια*· καθένα ἀπ' αὐτὰ ἐγίνε ἀπὸ κάποια αἰτία, ἀλλὰ μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ χρησιμεύει σάν σημάδι ποὺ φανερώνει κάτι.
- Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σὲ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 7-8)

ΚΕΦ. 7
Ὁ Περικλῆς
καὶ ὁ λαός.

- 1 Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν νέος, φοβόταν πολὺ τὸ λαό. Γιατί στὴ μορφὴ ἔμοιαζε μέ τὸν τύραννον *Πεισίστρατον* καὶ οἱ πολλοὶ ἠλί-
ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

κιομένοι ἔνιωθαν κάποια ἑκπληξη βλέποντας τὴν ὁμοιότητα ποὺ εἶχε μὲ αὐτόν καὶ στὴ γλυκύτητα τῆς φωνῆς του καὶ στὴν εὐχέρεια καὶ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ λόγου του, ὅταν συζητοῦσε. Ἐπειδὴ μάλιστα ἦταν πλούσιος, ἀπὸ λαμπρὸ γένος, καὶ εἶχε 2 φίλους πολὺ ἰσχυροὺς, φοβόταν μήπως ἐξοστρακιστεῖ· γι' αὐτὸ δὲν ἔπαιρνε καθόλου μέρος στὴν πολιτικὴ, ἐνῶ στίς ἐκστρατεῖες ἦταν γενναῖος καὶ ριψοκίνδυνος. Ὅταν ὁμῶς ὁ Ἀριστείδης 3 πέθανε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίστηκε καὶ τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν πολὺν καιρὸ οἱ ἐκστρατεῖες του ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τότε ὁ Περικλῆς ἀποφάσισε νὰ προσχωρήσει στὴ δημοκρατικὴ μερίδα, γιατί προτίμησε νὰ ταχτεῖ ὄχι μὲ τοὺς πλουσίους καὶ λίγους παρὰ μὲ τοὺς πολλοὺς καὶ φτωχοὺς, παρὰ τὴν 4 ψυχρὸσύνθεσή του ποὺ δὲν ἦταν καθόλου λαϊκὴ. Ὅπως φαίνεται, φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τὴν ὑποψία πὼς θέλει νὰ γίνεи τύραννος καί, ἐπειδὴ ἐβλεπε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅτι ὁ Κίμων ἦταν ἀριστοκρατικὸς καὶ ὅτι ἐξαιρετικὰ τὸν ἀγαποῦσαν οἱ ἀριστοκρατικοί, αὐτὸς ἄρχισε νὰ κολακεύει τοὺς πολλοὺς, γιὰ νὰ ἀποκτήσει ἀσφάλεια γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ δύναμη ἐναντίον ἐκείνου. Ἀμέσως μάλιστα ἄλλαξε καὶ τίς συνήθειες τῆς ζωῆς 5 του. Στὴν πόλιν δὲν τὸν ἐβλεπαν νὰ κυκλοφορεῖ παρὰ μόνο σ' ἓνα δρόμο, σ' αὐτόν ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἀγορὰ καὶ τὸ βουλευτήριον. Παράτησε τίς προσκλήσεις σὲ δεῖπνα καὶ ὅλες τίς φιλικές συναναστροφές καὶ σχέσεις, ὥστε σὲ ὅλο τὸ μακροχρόνιο διάστημα τῆς πολιτικῆς του ζωῆς σὲ κανενὸς φίλου τὸ σπίτι δὲν πῆγε γιὰ δεῖπνο, παρὰ μόνο μιὰ φορὰ, ποὺ παραβρέθηκε στοὺς γάμους τοῦ ἐξαδέρφου του τοῦ Εὐρυπτόλεμου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὴν 6 ὥρα ποὺ θὰ ἄρχιζαν νὰ πίνουν, σηκώθηκε ἀμέσως καὶ ἔφυγε. Γιατί αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ συναναστροφές εἶναι ἱκανές νὰ μειώσουν ὅλο τὸ κύρος καὶ μὲ τὴν οἰκειότητα ποὺ ἀναπτύσσεται σ' αὐτὲς δύσκολα μπορεῖ νὰ κρατηθεῖ κανεὶς μέσα στὰ ὅρια ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ φαίνεται σοβαρὸς. Καὶ ὁμῶς, ἡ ἀληθινὴ ἀρετὴ τόσο ὠραιότερῃ φαίνεται, ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο, καὶ στοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους τίποτε δὲν ὑπάρχει τόσο θαυμαστό γιὰ τοὺς ξένους ὅσο ἡ καθημερινὴ διαγωγή τους πρὸς τοὺς οἰκεῖους καὶ φίλους. Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἀπόφευγε τὴ συχνή καὶ 7 κατὰ κόρον ἐπικοινωνία του μὲ τὸ λαὸ καὶ μόνο κατὰ διαλείμμα-

- τα τὸν ἐπλησίαζε· δὲ μιλοῦσε γιὰ καθετὶ καὶ δέν παρουσιαζόταν διαρκῶς στὸ πλῆθος, παρὰ, καθὼς λέει ὁ Κριτόλαος, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του, ὅπως τὸ ἱερό πλοῖο, ἡ «Σαλαμινία», μόνο σ' ἐξαιρετικές περιπτώσεις, ἐνῶ γιὰ τίς κοινές ὑποθέσεις ἄφηνε νά τὸν
- 8 ἀντιπροσωπεύουν οἱ πολιτικοὶ φίλοι καὶ συνεργάτες του. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς λένε ὅτι ἦταν ὁ Ἐφιάλτης, πού κατάργησε τὴν ἀριστοκρατική ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου καί, κατὰ τὸν Πλάτωνα, πρόσφερε στοὺς πολῖτες ἄφθογο καὶ ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας, τόσο πολὺ, ὥστε ὁ λαός, σάν ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οἱ κωμικοὶ ποιητές, «χαλινάρι κανένα δέν ἤθελε, μὰ τὴν Εὐβοία τὴ δάγκωνε, τὰ νησιά τὰ πηδοῦσε».

ΚΕΦ. 8

Ἡ ρητορική του. Ἡ προσωποποιή-
ση «Ὁλύμπιος».

- 1 Προσπαθοῦσε νά ἐναρμονίζει τὸ λόγο του σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο πού εἶχε ὀργανώσει τὴ ζωὴ του καὶ σύμφωνα μὲ τὸ μεγαλειό τῶν σκέψεών του, σάν ἓνα μουσικό ὄργανο πού μὲ τὸ τέντωμα τῶν χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνά μὲ περισσότερη δύναμη τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἔδινε κατὰ κάποιον τρόπο στὴ ρητορική του ἓνα χρῶμα ἀπὸ τίς θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατί αὐτὸ τὸ «μεγάλον ὕψος τοῦ πνεύματος καὶ τὴν τελειότητα στὴν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεὸς Πλάτων, «προστέθηκαν στὴν ἔμφυτη εὐφυΐα του», τὰ ἀπόκτησε ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ «παίρνοντας ἀπ' αὐτὴν ὅ,τι ἦταν πρόσφορο γιὰ τὴν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδείχθηκε πολὺ ἀνώτερος
- 2 ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Σ' αὐτό, λένε, ὀφείλει καὶ τὴν ἐπωνυμία «Ὁλύμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἂν καὶ μερικοὶ φρονοῦν ὅτι ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὰ ἐξοχα μνημεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ἐκόσμησε τὴν πόλιν καὶ ἄλλοι πάλι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ του ὑπεροχή. Καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸ ὅτι πολλὰ προσόντα ἔχουν
- 4 συντείνει, ὥστε νά ἀποκτήσει αὐτὴ τὴ δόξα. Οἱ κωμωδίες ὁμῶς τῶν τότε ποιητῶν, πού ξεστόμισαν πολλὰ σοβαρά καὶ πολλὰ ἄστεϊα γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωποποιήσις αὐτὴ τοῦ δόθηκε κυρίως γιὰ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του, γιατί λένε πῶς, ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε στὸ λαό, «βροντοῦσε καὶ ἄστραφτε καὶ εἶχε στή γλῶσσαν του φοβερό κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καὶ κάτι πού εἶπε ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιὸς τοῦ Μελησίου, θέλοντας νά ἀστεϊευτεῖ
- 5 γιὰ τὴ ρητορικὴ δεινότητα τοῦ Περικλέη. Ὁ Θουκυδίδης, ὅπως

ξέρουμε, ἀνῆκε στοὺς ἀριστοκρατικούς καί γιά μεγάλο χρονικό διάστημα ἦταν ἀντίθετος στήν πολιτική τοῦ Περικλῆ· καί, ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τό Θουκυδίδη ἂν αὐτός ἦ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στήν πάλη, ἀποκρίθηκε: «Ὅταν στήν πάλη ἐγώ τόν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πῶς δέν ἔπesse καί κατορθώνει νά νικήσει καί νά μεταπείσει τοὺς θεατές.» Καί ὁμως ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος μιλοῦσε 6
στό λαό μέ τόσο μεγάλη περίσκεψη, ὥστε πάντα, ὅταν πῆγαινε πρὸς τό βῆμα, εὐχόταν στοὺς θεοὺς νά μὴν τοῦ ξεφύγει ἄθελα ἀπὸ τό στόμα του οὔτε μία λέξη πού νά ἦταν ἀνάρμοστη στήν προκείμενη περίπτωση. Πάντως, δέν ἔχει ἀφήσει κανένα γραφτό, ἐκτός ἀπὸ τὰ *ψηφίσματά του*· καί ἀξιομνημόνευτα λόγια του πολὺ λίγα ἔχουν διασωθεῖ, ὅπως λόγου χάρη, τὰ ἀκόλουθα: «Σᾶς συμβουλεύω νά βγάλετε ἀπὸ τή μέση τὴν Αἴγινα πού ἔχει γίνει μιὰ τσίμπλα στό μάτι τοῦ Πειραιᾶ» καί ἐπίσης: «*Βλέπω 7*
τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο». Ὁ Σησιμβροτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς κάποτε 9
ἐγκωμίαζε ἀπὸ τό βῆμα ἐκείνους πού ἔπessan στή Σάμο καί ἔλεγε ὅτι ἔχουν γίνει ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί· «γιατί καί τοὺς θεοὺς τοὺς ἴδιους δέν τοὺς βλέπουμε, ἀλλ' ἀπὸ τίς τιμές πού τοὺς προσφέρουμε καί ἀπὸ τὰ καλά πού μᾶς προσφέρουν, συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀθάνατοι· τό ἴδιο λοιπὸν συμβαίνει καί γιά ἐκείνους πού πέθαναν γιά τὴν πατρίδα».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

(Κεφ. 9-11)

Ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης μιλώντας γιά τὴν διακυβέρνηση τῆς πολιτείας ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴ χαρακτηρίζει σάν κάπως ἀριστοκρατική καί λέει πῶς «μόνο κατὰ τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὁμως ἐξουσία πού τὴν εἶχε ἓνας μόνος, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης». Πολλοὶ ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ὁδήγησε τό λαό σέ *κληρουχίες* καί *θεωρικά* καί *ἀποζημιώσεις* καί ὅτι ἔτσι τὸν κακοσυνήθισε καί, ἐνῶ πρὶν ἦταν φρόνιμος καί ἐργατικός, ἔγινε ἐξαιτίας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καί ἀκόλαστος. Σωστό ὁμως εἶναι νά ἐξετάσουμε τὴν αἰτία τῆς

1 ΚΕΦ. 9

*Παροχές στο
λαό.*

Ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα.

μεταβολῆς αὐτῆς στηριγμένοι στὰ ἴδια τὰ πράγματα.

- 2 Στὴν ἀρχή, καθὼς εἶπαμε, θέλοντας νὰ ἀντιταχτεῖ στὴ δημοτικότητα τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τὸ λαό· ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πλοῦτο καὶ τὰ χρήματα πού εἶχε ὁ Κίμων, μέ τὰ ὁποῖα κέρδιζε τὴν εὐνοία τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δειπνο σέ ὅσους Ἀθηναίους εἶχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τοὺς γέρους καὶ βγάζοντας τοὺς φράχτες τῶν κήπων του, γιὰ νὰ παίρνουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτοὺς ὀπωρικά ὅσοι ἤθελαν. Ἐπειδὴ μέ αὐτὰ τὰ δημαγωγικά μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τὴ δημοτικότητα του, γιὰ νὰ τὰ ἐξουδετερώσει τρέπεται στὴ διανομὴ χρημάτων τοῦ δημοσίου κατὰ συμβουλή τοῦ *Δαμωνίδη* ἀπὸ τὴν Οἴη, ὅπως ἀναφέρει ὁ
- 3 *Ἀριστοτέλης*. Καὶ ἀμέσως μέ τὰ θεωρικά καὶ δικαστικά ἐπιδόματα καὶ μέ ἄλλες μισθοδοσίες καὶ παροχές κέρδισε ὅλο τὸ λαό καὶ τὸν χρησιμοποίησε γιὰ νὰ περιορίσει τὴν ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού αὐτός δὲν ἦταν μέλος της, ἐπειδὴ δὲν εἶχε κληρωθεῖ ποτέ οὔτε ἄρχοντας οὔτε θεσμοθέτης
- 4 οὔτε βασιλιάς οὔτε πολέμαρχος. Γιατί τὰ ἀξιώματα αὐτὰ ἀπὸ τὰ παλιά χρόνια τὰ ἀναλάβαιναν οἱ πολῖτες μέ κληρο καὶ ἂν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τὴ διοίκησή τους, γίνονταν μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γιὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν
- 5 ἀπόκτησε μεγαλύτερη δύναμη στό λαό, μέ τὴν ὑποστήριξή του ἀντιπολιτεύτηκε τὴ βουλὴ καὶ κατάφερε μέ τὴ μεσολάβηση τοῦ *Ἐφιάλτη* νὰ τῆς ἀφαιρεθεῖ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴ δικαστική της ἐξουσία. Ἐπειτα κατηγορήσε τὸν Κίμωνα σάν φίλο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐχθρό τῆς δημοκρατίας καὶ πέτυχε τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ μόλο κού κατὰ τὸν πλοῦτο καὶ κατὰ τὸ γένος δὲν ἦταν κατώτερος ἀπὸ κανέναν, καὶ εἶχε νικήσει τοὺς θαρβάρους κερδίζοντας τίς ὠραιότερες νίκες, καὶ εἶχε γεμίσει τὴν πόλη μέ πολλὰ χρήματα καὶ λάφυρα, ὅπως ἔγραψα στὴ βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλῆ στό λαό.

ΚΕΦ. 10

*Ἀνάκληση
καὶ θάνατος
τοῦ Κίμωνα.*

- 1 Ἡ διάρκεια τοῦ ἐξοστρακισμοῦ ἐκείνων πού ἐδιώχνε ἡ πόλη εἶχε ὀριστεῖ μέ νόμο γιὰ δέκα χρόνια. Μόλις εἶχε περάσει τὸ μισό διάστημα τῆς δεκαετίας πού ὁ Κίμων ἦταν ἐξοστρακισμένος, οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ μεγάλο στρατό μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὄρμησαν ἐναντίον τους.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τότε ὁ Κίμων γύρισε ἀπὸ τὴν ἐξορία καὶ κατατάχτηκε καὶ αὐ-
 τὸς στό λόχο πού ὑπηρετοῦσαν οἱ ἄντρες τῆς φυλῆς του. Ἦθελε
 μέ τὴν πράξη του νὰ ξεπλύνει τὴν κατηγορία τοῦ λακωνισμοῦ,
 κινδυνεύοντας στὸν ἀγώνα μαζί μέ τοὺς συμπολίτες του. Ἀλλὰ
 οἱ φίλοι τοῦ Περικλῆ συνεννοήθηκαν καὶ τὸν ἐδιώξαν μέ τὴ
 δικαιολογία ὅτι ἦταν ἐξοστρακισμένος. Γιά τοῦτο, φαίνεται, ὁ 2
 Περικλῆς σ' ἐκείνη τῇ μάχῃ πολέμησε μέ πολλή ἀντρεία καὶ
 ξεχώρισε ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους, ἀψηφώντας τὴ ζωὴ του. Ἀλλὰ 3
 ἔπεσαν σ' αὐτὴ τῇ μάχῃ καὶ ὅλοι μαζί οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνα,
 αὐτοὶ πού ὁ Περικλῆς τοὺς κατηγοροῦσε ἐπίσης ὡς φίλους τῶν
 Λακεδαιμονίων. Καὶ τότε μετάνοιωσαν πικρά οἱ Ἀθηναῖοι καὶ
 ἀποζητοῦσαν τὸν Κίμωνα, πολὺ περισσότερο μάλιστα γιατί νι-
 κήθηκαν *στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς* καὶ περίμεναν πὼς τὴν ἐρχό-
 μενη ἄνοιξη θὰ ξανάρχιζε ἄγριος ὁ πόλεμος. Κατάλαβε ὁ Περικ- 4
 κλῆς τίς διαθέσεις αὐτές τοῦ λαοῦ καὶ δέ δίστασε νὰ τὸν ἱκανο-
 ποιήσει. Ὑπόβαλε ὁ ἴδιος στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ψήφισμα
 γιά τὴν ἀνάκληση τοῦ Κίμωνα καὶ ὅταν ἐκεῖνος γύρισε στὴν
 πατρίδα του, κατόρθωσε νὰ συμφωνηθεῖ εἰρήνῃ ἀνάμεσα *στὶς δύο*
πόλεις· γιατί οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν τόση συμπάθεια στὸν Κί-
 μωνα, ὅση ἀντιπάθεια στὸν Περικλῆ καὶ στοὺς ἄλλους δημο-
 κρατικούς ἀρχηγούς. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρὶν ὁ Περικλῆς 5
 ὑποβάλλει τὴν πρόταση γιά τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κίμωνα, εἶχε συνεν-
 νοηθεῖ μυστικά μαζί του μέ τὴ μεσολάβηση τῆς ἀδερφῆς τοῦ
 Κίμωνα Ἑλπινίκης καὶ εἶχαν συμφωνήσει: ὁ Κίμων νὰ φύγει μέ
 διακόσια πλοῖα καὶ νὰ εἶναι στρατηγός μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ
 καταστρέφοντας τὴ χώρα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, καὶ ὁ Περικ- 6
 κλῆς νὰ ἔχει τὴν ἐξουσία μέσα στὴν πόλιν. Φαίνεται πὼς καὶ
 πρωτύτερα ἢ Ἑλπινίκη εἶχε μεσολαβήσει, γιά νὰ καταπραῖνει
 τὸν Περικλῆ ἀπέναντι τοῦ Κίμωνα, *ὅταν αὐτὸς δικαζόταν* καὶ
 κινδύνευε νὰ καταδικαστεῖ σέ θάνατο. Τότε ὁ Περικλῆς ἦταν
 ἓνας ἀπὸ τοὺς κατηγοροὺς πού εἶχε ὀρίσει ὁ δῆμος καί, ὅταν
 ἦρθε σ' αὐτόν ἡ Ἑλπινίκη καὶ τὸν παρακαλοῦσε, αὐτὸς χαμογέ-
 λασε καὶ εἶπε: «Ἑλπινίκη, εἶσαι γριά, εἶσαι πολὺ γριά, γιά ν'
 ἀνακατεῦσαι σέ τόσο μεγάλα ζητήματα.» Καὶ ὁμως στὴ δίκη δέ
 σηκώθηκε νὰ μιλήσει παρά μόνο μιά φορά, ἀναγκασμένος ἀπὸ
 τὴν ἐντολὴ πού εἶχε ἀναλάβει, καί, ἀφοῦ ἐπιβάρυνε τὸν Κίμωνα

- 7 ὅσομποροῦσε λιγότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους κατηγοροῦς, ἀποχώρησε ἀπὸ τῆ συνεδρίαση. Πῶς λοιπόν, ὕστερ, ἀπ' αὐτά,μπορεῖ κανεῖς νά δώσει πίστη στά λόγια τοῦ Ἰδομενέα, πού κατηγορεῖ τόν Περικλῆ, πῶς τάχα τόν Ἐφιάλτη, τό δημοκρατικό ἀρχηγό, πού ἦταν φίλος καί πολιτικός συνεργάτης του, τόν δολοφόνησε ἀπό ζηλοτυπία καί ἀπό φθόνο γιά τή δόξα του; Δέν ξέρω ἀπό πού τά μάζεψε αὐτά καί τά ἔριξε σάν χολή στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, πού ἴσως νά μήν εἶναι ὁλότελα ἄμεμπτος, πάντως ὁμως εἶχε φρόνημα εὐγενικό καί γενναιοψυχία, ἀρετές ἀπό τίς ὁποῖες δένμποροῦσε ποτέ νά βλαστήσει πάθος τόσο σκληρό καί τόσο
- 8 ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τόν Ἐφιάλτη πού ἦταν φοβερός ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν καί ἀλύγιστος στήν ἀναζήτηση εὐθύνης καί στήν καταδίωξη κάθε ἀδικητῆ τοῦ λαοῦ, τόν ἐπιβουλεύτηκαν οἱ ἐχθροί του· αὐτοί ἔβαλαν τόν Ἀριστόδικο ἀπό τήν Τανάγρα καί τόν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

Ὅσο γιά τόν Κίμωνα, αὐτός πέθανε στήν Κύπρο, ὅπου ἦταν στρατηγός.

ΚΕΦ. 11

Ἀνταγωνισμός Περικλῆ καί Θεουκιδίδη. Θεάματα καί κληρονομίες.

- 1 Οἱ ἀριστοκρατικοί, πού ἔβλεπαν ἤδη καί πρωύτερα τόν Περικλῆ νά ἀποκτᾷ πολύ μεγάλη πολιτική δύναμη, ἤθελαν νά ὑπάρχει κάποιος στήν πόλη πού νά ἀντιταχτεῖ σ' αὐτόν καί νά μετριάξει τή δύναμή του, ὥστε ἡ κυβέρνησή του νά μήν καταστήσει ἐντελῶς μοναρχία. Γιά τοῦτο ἀντιτάζανε σ' αὐτόν σάν πολιτικό του ἀντίπαλο τό Θεουκιδίδη ἀπὸ τό δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς, ἄνθρωπο φρόνιμο καί συγγενή τοῦ Κίμωνα. Ὁ Θεουκιδίδης ἦταν στά πολεμικά κατώτερος ἀπὸ τόν Κίμωνα, μά πιό ἔμπειρος ἀγορητής καί πολιτικός. Ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη καί συχνά τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νά ἀναμετρηθεῖ μέ τόν Περικλῆ στό βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἔτσι ἀποκατάστησε τήν ἰσορροπία στό πολίτευμα· γιατί δέν ἄφησε τοὺς ἀριστοκρατικούς νά εἶναι σκορπισμένοι μέσα στό λαό καί νά συγχωνευτοῦν μαζί του, ὅπως γινόταν πρίν, πού ἡ κοινωνική τους ἀξία χανόταν μέσα στό πολύ πλῆθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σέ ἰδιαίτερη μερίδα τοὺς ἀριστοκρατικούς καί συνένωσε ὅλη τή δύναμή τους, ὥστε νά
- 2 ἀποκτήσει βαρύτητα, καί ἔτσι κατόρθωσε νά κλίνει ἡ ζυγαριά πρὸς τό μέρος τους. Γιατί καί προηγουμένως ὑπῆρχε στό κοι-
- 3

νωνικό σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφό, *ὅπως συμβαίνει συχνά σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο*, πού ἄφηνε νά διαφαίνεται ἡ διαφορά τῆς δημοκρατικῆς καί ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, ἀλλά τώρα ὁ ἀνταγωνισμός καί ἡ ἀντιζηλία ἐκείνων τῶν δύο πολιτικῶν, τοῦ Θουκυδίδη καί τοῦ Περικλῆ, χάραξε μιὰ πολύ βαθιά τομή καί χώρισε τοὺς πολίτες σέ δύο ὁλότελα ξεχωριστές μερίδες, πού ἡ μιὰ ὀνομάστηκε δημοκρατική καί ἡ ἄλλη ὀλιγαρχική. Γι' αὐτό, τότε περισσότερο ἀπό ἄλλοτε, ὁ Περικλῆς *χαλάρωνε τό χαλινό ἀπ' αὐτό λαό* καί πολιτευόταν μέ τρόπο πού νά τόν εὐχαριστεῖ. Ἐπινοοῦσε διαρκῶς διάφορα θεάματα πανηγυρικά ἢ συμπόσια ἢ πομπές στήν πόλη, διασκέδαζε τοὺς πολίτες *μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις*, καί κάθε χρόνο ἔστελνε ἐξήντα πλοῖα μέ τά ὅποια πολλοί πολίτες ταξίδευαν ὀχτῶ μήνες μέ ἀμοιβή καί ἔτσι μπορούσαν νά ἀσκοῦνται καί νά ἀποκτοῦν πείρα στά ναυτικά.

Ἐπίσης ἔστειλε χίλιους *κληρούχους* στή *Χερρόνησο*, πεντακόσιους στή Νάξο, μισοὺς ἀπ' αὐτοὺς στήν Ἄνδρο· ἀκόμη ἔστειλε στή Θράκη χίλιους γιά νά κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί μέ τοὺς *Βισάλτες* καί ἄλλους στήν Ἰταλία, ὅταν ἀνοικοδομήθηκε ἡ *Σύβαρη*, πού ἀπό τότε ὀνομάστηκε Θούριοι. Καί μέ αὐτά πού ἔκανε, ἀνακούφιζε τήν πόλη ἀπό ἓναν ὄχλο ἀργό καί φιλοτάραχο, βελτίωνε τήν οἰκονομική κατάσταση τοῦ λαοῦ καί συγχρόνως ἱδρυε σ' ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν συμμαχικῶν πόλεων οἰκισμούς Ἀθηναίων, πού θά χρησίμευαν σάν ἐπίφοβη φρουρά, γιά νά συγκρατοῦν τοὺς συμμάχους ἀπό κάθε ἀπόπειρα ἀποστασίας.

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

(Κεφ. 12-14)

Ἀλλά ἐκεῖνο προπάντων πού εὐχαρίστησε πάρα πολύ τοὺς Ἀθηναίους καί ὁμόρφυνε τήν πόλη, πού προκάλεσε τήν πιό μεγάλη ἐκπλήξη στοὺς ξένους, πού μόνο αὐτό μαρτυρεῖ πὼς ἡ περιλάλητη ἐκείνη δύναμη καί ἡ παλαιὰ εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων δέν εἶναι γέννημα φαντασίας παρά πραγματική ἀλήθεια, ὑπῆρξε ἡ κατασκευή τῶν ἀθάνατων μνημείων στήν Ἀθήνα. Μά αὐτό ἀκριβῶς περισσότερο ἀπ' ὅλα τά πολιτικά ἔργα τοῦ Περικλῆ φθοноοῦσαν καί κατηγοροῦσαν οἱ ἐχθροί του. Φώναζαν στίς

1 ΚΕΦ. 12

Ὁ ἐξωραϊσμός τῆς Ἀθήνας μέ τά συμμαχικά χρήματα. Εὐημερία τῶν Ἀθηναίων.

- συνεδριάσεις τοῦ δήμου ὅτι ὁ λαός δυσφημεῖται καί κακολογεῖται, γιατί πῆρε ἀπό τῆ Δήλο τά κοινά χρήματα τῶν Ἑλλήνων καί τὰ ἔφερε στήν Ἀθήνα. Ἡ μόνη εὐλογία πρόφαση πού μπορούσε νά ἀντιτείνει στούς κατηγορούς του, ἦταν ὅτι πῆρε τά κοινά χρήματα ἀπό τούς συμμάχους, γιά νά τά φυλάξει σέ ἀσφαλισμένο μέρος, γιατί φοβήθηκε τούς βαρβάρους· τώρα, λένε οἱ κατηγοροί, καί αὐτή τήν πρόφαση τήν ἔχει ἀνατρέψει ὁ Περικλῆς. Καί προσθέτουν: «Ἐτσι οἱ Ἕλληνες σχηματίζουν τήν ἐντύπωση ὅτι ἐξευτελίζονται φοβερά καί τυραννοῦνται ὀλοφάνερα, γιατί βλέπουν ὅτι ὅσα αὐτοί εἶναι ἀναγκασμένοι νά συνεισφέρουν γιά τόν πόλεμο ἡμεῖς τά χρησιμοποιοῦμε γιά νά κάμουμε ὀλόχρυση τήν πόλη μας, νά τή στολίσουμε σάν γυναίκα φιλάρεσκη καί νά τήν πλουτίσουμε μέ πολυτίμους λίθους, μέ ἀγάλματα καί μέ χιλιό-
- 3 τάλαντους ναοῦς.» Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἀπαντοῦσε σ' αὐτά καί ἔλεγε στό λαό ὅτι δέν ἔχουν νά δώσουν κανένα λόγο στούς συμμάχους γιά τά χρήματα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦν γιά ὅλους τούς συμμάχους καί κρατοῦν μακριά ἀπό τήν Ἑλλάδα τούς βαρβάρους. «Οἱ σύμμαχοι», ἔλεγε ὁ Περικλῆς, «δέν παρέχουν οὔτε ἕνα ἄλογο οὔτε ἕνα πλοῖο οὔτε ἕναν ὀπλίτη· τό μόνο πού προσφέρουν εἶναι τά χρήματα. Ἀλλ' αὐτά δέν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους πού τά δίνουν, παρά σ' ἐκείνους πού τά παίρνουν, ἄν τοὺς
- 4 παρέχουν ἐκεῖνο γιά τό ὁποῖο τά παίρνουν. Ἀφοῦ λοιπόν ἡ πόλη μας εἶναι ἄρκετά ἐφοδιασμένη μέ ὅ,τι χρειάζεται γιά τόν πόλεμο, πρέπει ὅσα περισσεύουν νά τά διαθέτει γιά ἔργα τέτοια πού, ὅταν γίνουν, θά τῆς φέρουν ἀθάνατη δόξα καί, κατά τή διάρκεια πού γίνονται, θά τῆς ἐξασφαλίζουν τήν εὐημερία της· γιατί μέ τά ἔργα αὐτά δημιουργοῦνται ἐργασίες κάθε εἶδους καί ποικίλες ἀνάγκες, πού θέτουν σέ κίνηση ὅλες τίς τέχνες καί ἀπασχολοῦν ὅλα τά ἐργατικά χέρια, ὥστε ὅλοι σχεδόν οἱ πολῖτες νά ἔχουν μιά πρόσοδο γιά τή ζωή τους καί μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ πόλη ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της νά στολίζεται καί νά
- 5 τρέφεται.» Σ' ἐκείνους πού εἶχαν τήν κατάλληλη ἡλικία καί σωματική ἱκανότητα γιά πόλεμο, οἱ ἐκστρατεῖες ἔδιναν τά μέσα νά συντηρηθοῦν ἀπό τό κοινό ταμεῖο. Ὁ Περικλῆς ὁμως ἤθελε καί ὁ ἐργατικός λαός πού δέν ἔπαιρνε μέρος στίς ἐκστρατεῖες νά μὴ στερεῖται καί αὐτός ἀπό κάθε χρηματική πρόσοδο, οὔτε ὁμως νά

τὴν παίρνει μένοντας ἀνεργος καὶ ὀκνηρός. Γιὰ τοῦτο ἐστρεψε ἀποφασιστικά τὸ λαὸ πρὸς τὰ μεγαλεπήβολα κατασκευάσματα καὶ σέ σχέδια ἔργων πού ἀπαιτοῦν πολλοὺς εἰδικούς τεχνίτες καὶ παρέχουν μακρόχρονη ἐργασία. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ λαοῦ πού ἔμενε μέσα στὴν πόλη θά μπορούσε δικαιολογημένα νά ὠφελεῖται καὶ νά παίρνει μέρος στὰ δημόσια ἔσοδα, ὅπως οἱ ναῦτες, οἱ φρουροὶ καὶ οἱ στρατιῶτες. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἓνας μεγάλος κύκλος ἐργασιῶν: ὡς πρῶτα ὑλικά ἔπρεπε νά χρησιμοποιήσουν λιθάρι, χαλκό, ἐλεφαντόδοντο, χρυσάφι, ἔβενο, ξύλο κυπαρισσιοῦ καὶ ἄλλα· οἱ τεχνίτες πού θά τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ θά τὰ κατεργάζονταν ἦταν ξυλουργοί, γλύπτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, ἐπιχρυσωτές, ἐλεφαντουργοί, ζωγράφοι, κοσμηματογράφοι, τορνευτές· αὐτοὶ πού θά ἀναλάβαιναν τὴν ἀποστολὴ καὶ μεταφορὰ τους ἦταν γιὰ τὴ θάλασσα ἔμποροι καὶ ναῦτες καὶ κυβερνήτες πλοίων, καὶ γιὰ τὴν ξηρὰ ἄμαξουργοί, καραγωγεῖς, ἄμαξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, ἐργάτες δερμάτων, ὁδοποιοί, μεταλλωρύχοι· καὶ κάθε τέχνη, ὅπως ἓνας στρατηγὸς ἔχει τὸ δικό του στράτευμα, εἶχε ἓνα πλῆθος ἐργατῶν καὶ βοηθῶν συνταγμένο πού χρησίμευε ὡς ὄργανο καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας της. Ἔτσι οἱ πολλαπλές ἀνάγκες πού παρουσιάζονταν γιὰ ὅλες αὐτές τίς ἐργασίες μοίραζαν καὶ σκορποῦσαν, μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς, τὴν εὐημερία σέ ὅλους τοὺς πολίτες, ὅποιαδῆποτε ἡλικία καὶ ἂν εἶχαν καὶ ὅποιαδῆποτε φυσικὴ δεξιότητα.

Τὰ ἔργα ὑψώνονταν περήφανα σέ μέγεθος καὶ ἀνυπέρβλητα σέ ὁμορφιά καὶ σέ χάρη καὶ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν νά ξεπεράσουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον στὴν καλλιτεχνικὴ ἐργασία. Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀξιοθαύμαστο ἦταν ἡ ταχύτητα τῆς δημιουργίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα, πού τὸ καθένα νόμιζε κανεῖς πῶς μετὰ πολλές διαδοχικές γενιές ἀνθρώπων μπορούσε μὲ δυσκολία νά φτάσει στό τέλος, συντελέστηκαν ὅλα μαζί στὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου. Λένε ὥστόσο ὅτι κάποτε ὁ Ζεύξης, ὅταν ἄκουσε τὸν Ἀγάθαρχο τὸ ζωγράφο νά παινεύεται γιὰ τὸ ζωγράφισε γρήγορα καὶ εὐκολα, εἶπε: «Ἐγὼ ὅμως ζωγραφίζω πολὺ ἄργα.» Πράγματι ἡ εὐκολία καὶ ἡ ταχύτητα τῆς κατα-

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

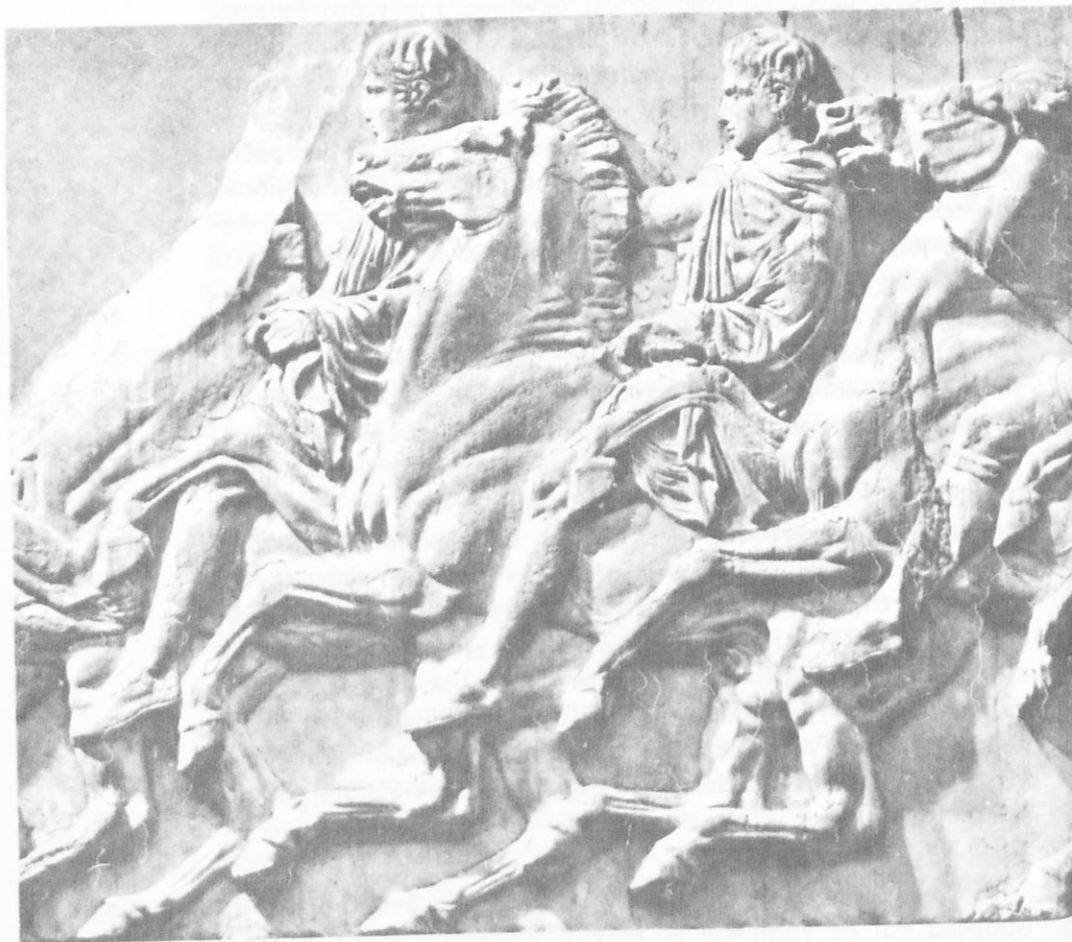
1 ΚΕΦ. 13

*Τὰ ἔργα καὶ οἱ
καλλιτέχνες.*

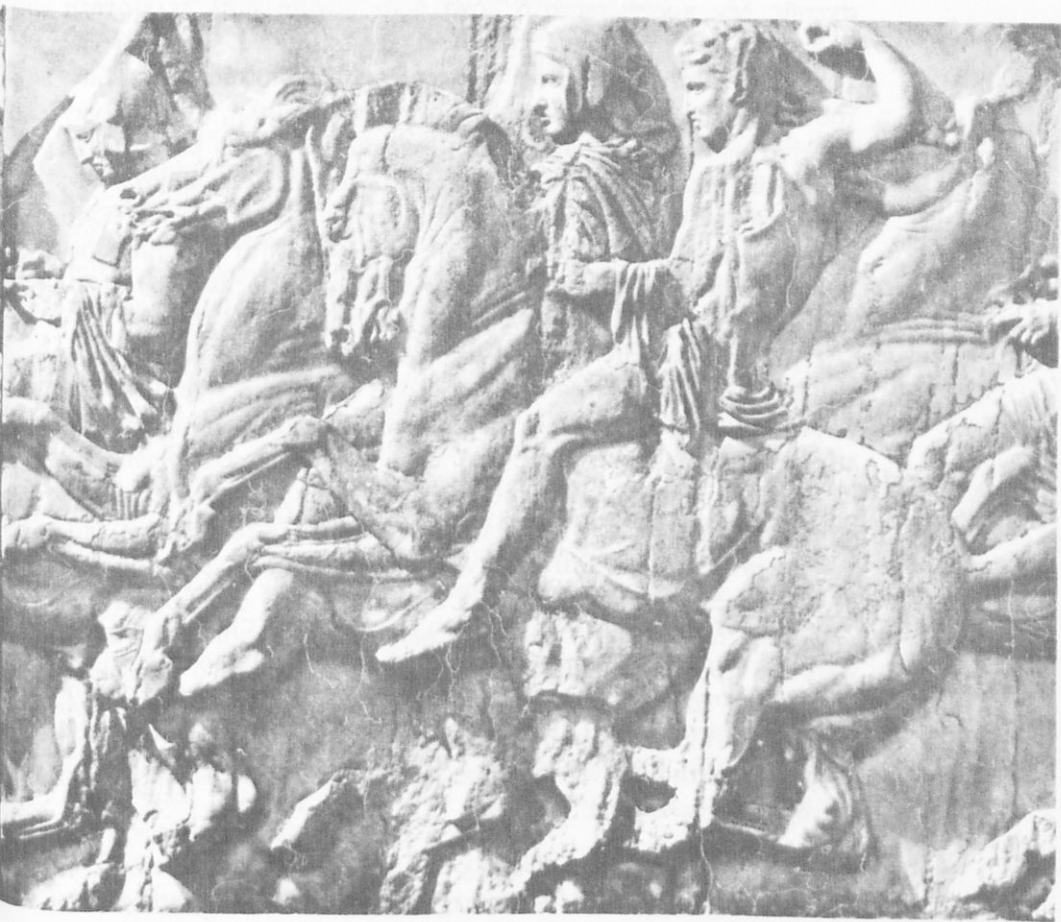
2

3

4



Στή ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα εἰκονίζεται ἡ πομπή τῶν Παναθηναίων. Ἡ σύνταξη τῆς πομπῆς παριστάνεται στή δυτική πλευρά· στή θόρεια καί στή νότια εἰκονίζεται ἡ πορεία καί στήν ἀνατολική πλευρά τό τέρμα τῆς πομπῆς καί ἡ παράδοση τοῦ πέπλου σέ ἱερέα τοῦ ναοῦ.



Στις δύο αυτές πλάκες της βόρειας πλευρᾶς παριστάνονται ἵππεις πού μετέχουν στήν πομπή τῶν Παναθηναίων. Οἱ πλάκες τῆς ζωφόρου, πού εἶχε μήκος 160 μ., εἶναι ἀπό πεντελικό μάρμαρο καί ἔχουν ὕψος 1 μ.

- σκευῆς δὲν προσθῆτει στό ἔργο ἀξία μόνιμη οὔτε τελειότητα ὁμορφιάς, ἐνῶ ὁ χρόνος ποῦ δαπανήθηκε γιά νά γίνει κάτι μέ κόπο, δίνει σάν κέρδος τή διάρκεια τοῦ ἔργου ποῦ ἔγινε. Γιά τοῦτο ἀκριβῶς θαυμάζονται τά ἔργα τοῦ Περικλῆ, γιατί ἔγιναν
- 5 σέ λίγο χρόνο, ἀλλά γιά μεγάλη διάρκεια. Γιατί τό καθένα εἶχε ἀπό τότε ποῦ ἔγινε *τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου*, ἀλλά κρατάει ὡς τώρα τή δροσερότητα ἐνός πρόσφατου καί νέου ἔργου. Τόσο πολύ πάνω σ' αὐτά τά ἔργα ἀνθίζει μιά νεότητα ποῦ διατηρεῖ παντοτινά ἀνέγγιχτη ἀπό τό χρόνο τή μορφή τους, σάν νά εἶχαν μέσα τους μιά πνοή ἀμάραντη καί μιάν ἀγέραστη ψυχή!
- 6 Τή διεύθυνση καί τήν ἐπίβλεψη ὅλων τῶν ἔργων ὁ Περικλῆς τήν εἶχε ἀναθέσει στό *Φειδία*, ἀλλά καί κάθε ἔργο εἶχε μεγάλους
- 7 ἀρχιτέκτονες καί τεχνίτες. Τόν *ἐκατόμπεδο Παρθενώνα* τόν κατασκεύασαν ὁ *Καλλικράτης* καί ὁ *Ἰκτίνος*. Τό *τελεστήριο στήν Ἐλεούσινα* ἄρχισε νά τό οἰκοδομεῖ ὁ *Κόροιβος* καί αὐτός ἔστησε τοὺς *στύλους ποῦ ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος* καί τοὺς ἔνωσε ἐπάνω μέ τά *ἐπιστύλια*· ὅταν ἐκεῖνος πέθανε, ὁ *Μεταγένης* ἀπό τό δῆμο τῆς *Ξυπέτης* ἔστησε πάνω στοὺς πρώτους στύλους τό *διάζωμα* καί τοὺς ἐπάνω στύλους· τό *φεγγίτη* στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου τόν πρόσθεσε ὁ *Ξενοκλῆς* ἀπό τό *Χολαργό*. Τό *μακρό τεῖχος*, ποῦ ὁ *Σωκράτης* λέει πῶς ὁ ἴδιος ἄκουσε τόν Περικλῆ νά προτείνει τήν κατασκευή του, τό εἶχε ἀναλάβει νά τό ἐκτελέσει
- 8 ὁ *Καλλικράτης*. Τό ἔργο τοῦτο τό σατυρίζει ὁ *Κρατίνος*, γιατί ἀργοῦσε νά τελειώσῃ καί λέει:

«Χρόνια τώρα ὁ Περικλῆς
μέ τά λόγια ὅλο τό χτίζει, μά οὔτε βῆμα προχωρεῖ.»

- 9 Τό *ᾠδεῖο* κατά τήν ἐσωτερική του διάταξη ἦταν μέ πολλές σειρές ἀπό καθίσματα καί στυλοῦς, καί εἶχε τήν ὀροφή γερμένη καί κατηφορική, μά σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιά κορυφή. Λένε πῶς ἔγινε ἔτσι κατά τό πρότυπο καί κατ' *ἀπομίμηση* τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καί κατασκευάστηκε καί αὐτό μέ τήν ἐπιστασία τοῦ Περικλῆ.
- 10 Καί ἀπό τοῦτο πάλι ὁ *Κρατίνος* παίρνει ἀφορμή νά σατυρίσει τόν Περικλῆ καί σέ μιά κωμωδία του ποῦ ἐπιγράφεται «*Θράτται*», δηλ. «*Γυναῖκες τῆς Θράκης*», λέει:

«Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινοκέφαλος ὁ Δίας·
στό κεφάλι του φορεῖ καμάρωτά τό 'Ωδεῖο,
τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό».

Ὁ Περικλῆς φιλοδοξώντας νά συνδέσει τό ὄνομά του μέ 11
σπουδαῖα ἔργα, τότε γιά πρώτη φορά ψήφισε νά τελεῖται μουσι-
κός ἀγώνας στή γιορτή τῶν Παναθηναίων. Καί, ὅταν ἐκλέχθηκε
ἀθλοθέτης, κανόνισε ὁ ἴδιος πῶς πρέπει νά παίζουν τόν αὐλό
αὐτοί πού ἀγωνίζονται ἢ πῶς νά τραγουδοῦν ἢ πῶς νά χειρίζον-
ται τήν κιθάρα. Αὐτός ὁ ἀγώνας ἐγινε τότε στό 'Ωδεῖο, ὅπως
καί ἔπειτα ἐκεῖ πιά γίνονταν οἱ μουσικοὶ ἀγῶνες.

Τά Προπύλαια στήν Ἀκρόπολη οἰκοδομήθηκαν μέσα σέ μιά 12
πενταετία ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ. Ἐνα τυχαῖο, μά
ἀξιοθαύμαστο περιστατικό κατά τή διάρκεια τῆς οἰκοδομῆς
ἦρθε νά δείξει ὅτι ἡ θεά δέν ἀπουσίαζε ἀπό τό ἔργο, παρά
συνεργαζόταν καί βοηθοῦσε τήν ἐκτέλεσή του. Ἐνας ἀπό τούς 13
τεχνίτες πού ἐργάζονταν ἐκεῖ, ὁ πιό ἐργατικός καί ὁ πιό πρόθυ-
μος ἀπ' ὅλους, γλίστρησε καί ἔπεσε ἀπό ἀρκετό ὕψος. Ἦταν σέ
κακή κατάσταση καί οἱ γιατροί εἶχαν ἀπελπιστεῖ. Αὐτό στενο-
χώρησε πολύ τόν Περικλῆ, ἀλλά ἡ θεά φάνηκε στό ὄνειρό του
καί παράγγειλε μιά θεραπεία, πού τή χρησιμοποίησε ὁ Πери-
κλῆς καί γιάτρεψε γρήγορα καί εὐκολα τόν ἄνθρωπο. Ἐπειτ'
ἀπ' αὐτό ὁ Περικλῆς ἔστησε στήν Ἀκρόπολη τό *χάλκινο ἄγαλμα*
τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς κοντά στό θωμό, πού, ὅπως λένε, ὑπῆρχε
καί πρωτύτερα ἐκεῖ.

Ὁ Φειδίας κατασκεύασε τό χρυσό ἄγαλμα τῆς θεᾶς καί στή 14
στήλῃ εἶναι γραμμένο ὅτι αὐτός εἶναι ὁ τεχνίτης τούτου τοῦ ἔρ-
γου. Ὅλα σχεδόν εἶχαν ἀνατεθεῖ σ' αὐτόν καί, ὅπως εἶπαμε, αὐ-
τός παρακολουθοῦσε ὅλους τούς τεχνίτες ἐξαιτίας τῆς φιλίας
πού εἶχε μέ τόν Περικλῆ.

Ἐπειδὴ οἱ πολιτικοὶ ὁπαδοί τοῦ Θουκυδίδη κατηγοροῦσαν 1
τόν Περικλῆ καί φώναζαν πῶς σπαταλᾷ τά χρήματα καί ἐξανε-
μίζει τά εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, ὁ Περικλῆς στήν ἐκκλησία
τοῦ δήμου ρώτησε τό λαό ἂν νομίζει πῶς ἔχουν δαπανηθεῖ
πολλά· καί ὅταν φώναζαν «ναί, πάρα πολλά», αὐτός εἶπε: «Λοι-

ΚΕΦ. 14
Κατηγορίες
τῶν ἀριστο-
κρατικῶν.
Ἐξοστρακι-

σμός του
Θουκυδίδη.

- 2 πόν τότε ἡ δαπάνη ἄς βαρύνει ἑμένα καί ὄχι ἐσᾶς. Ἄλλά πάνω
στά μνημεῖα θά ἀναγράψω μόνο τό δικό μου ὄνομα.» Ὅταν εἶπε
αὐτά ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι, εἴτε γιατί θαύμασαν τή μεγαλο-
φροσύνη του εἴτε γιατί εἶχαν τή φιλοτιμία νά πάρουν μέρος στή
δόξα τῶν ἔργων, μέ κραυγές τόν παρακαλοῦσαν νά ξοδεύει ἀπό
3 τά δημόσια χρήματα καί νά τά διαθέτει χωρίς κανένα περιορι-
σμό. Τέλος ἄρχισε μέγάλος ἀγώνας ἀνάμεσα στόν Περικλῆ καί
τό Θουκυδίδη γιά τόν ἐξοστρακισμό ἑνός ἀπό τοὺς δύο. Ὁ Πε-
ρικλῆς τότε κινδύνεψε νά χάσει τόν ἀγώνα, ἀλλά στό τέλος κατόρ-
θωσε νά ἐξοστρακίσαι τὸ Θουκυδίδη καί νά διαλύσει τὸ ἀντίπαλό
του πολιτικό κόμμα.

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 15-16)

ΚΕΦ. 15

Ἡ συγκέν-
τρωση τῆς
ἐξουσίας. Ἡ
ἀφιλοκέρδεια
τοῦ Περικλῆ.

- 1 Ἄφοῦ λοιπόν σταμάτησε ὁλοτέλεια πιά ἡ πολιτικὴ διαμάχη καί
ἡ πόλη ἡσύχασε καί ἐνώθηκε ὅλη σχεδόν σ' ἓνα σύνολο, ὁ Πε-
ρικλῆς κρατοῦσε στά χέρια του ὅλη τήν Ἀθήνα καί μόνος του
κανόνιζε ὅλα τὰ ζητήματα πού διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι:
τοὺς φόρους, τὰ στρατεύματα, τὰ πλοῖα, τὰ νησιά, τή θάλασσα,
τή μεγάλη δύναμη πού ἡ πόλη εἶχε ἀποκτήσει ἀνάμεσα στοὺς
Ἕλληνες καί ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους, τήν ἡγεμονία πού εἶχε
ἐξασφαλιστεῖ μέ τήν ὑπακοή τῶν ὑποταγμένων λαῶν, καθὼς καί
μέ τή φιλία τῶν βασιλέων καί τή συμμαχία τῶν δυναστῶν. Ἀπό
τότε ὅμως δέν ἦταν πιά ὁ ἴδιος οὔτε τόσο συγκαταβατικός στό
λαό, ὅπως πρὶν. Δέν ὑποχωροῦσε εὐκολα καί δέν ἄφηνε νά τόν
παρασέρνουν οἱ ἄνεμοι τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τῇ δημο-
κρατία πού ἦταν πρὶν χαλαρή καί συχνά ὑποχωρητικὴ σάν μιά
μουσικὴ ἀπαλή καί ἄτονη, τήν ἐνίσχυσε καί τήν ἔκαμε πολίτευμα
ἀριστοκρατικό καί βασιλικό, γιά νά ἐφαρμόσει μιά πολιτικὴ
ἴση καί δίκαιη πρὸς ὅλους, πού ἀπόβλεπε στό ἀληθινὸ συμφέ-
ρον τοῦ λαοῦ. Πολλές φορές ὁ λαὸς τόν ἀκολουθοῦσε μέ τὴ θέ-
λησή του, γιατί τόν ἐπειθε μέ τίς συμβουλές του. Κάποτε ὅμως,
πού ὁ λαὸς δέν ἔδειχνε προθυμία νά τόν ἀκολουθήσει, αὐτὸς
τέντωνε τὰ λουριά καί τόν ὀδηγοῦσε ἀναγκαστικά ἐκεῖ ὅπου ἦταν
τό συμφέρον του. Ἐκανε δηλαδή, ὅ,τι ἀκριβῶς κάνει ὁ γιατρός,

πού σέ μία μακρόχρονη ἀρρώστια μέ πολλά συμπτώματα, ἄλλοτε ἐπιτρέπει μερικές εὐχαριστήσεις πού δέ βλάπτουν καί ἄλλοτε ἐπιβάλλει θεραπεία ὀδυνηρή, ἀλλά σωτήρια.

Τά κάθε εἶδους πάθη πού ἦταν φυσικό νά ἀναφαίνονται σ' ἓνα
 λαό πού ἐξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνο αὐτός εἶχε τή φυ- 2
 σική ἱκανότητα νά τά κατευθύνει μέ τόν κατάλληλο τρόπο.
 Χρησιμοποιοῦσε γι' αὐτό σάν πηδάλια κυρίως τήν ἐλπίδα καί
 τό φόβο, εἴτε γιά νά περιορίσει τή θρασύτητα τῶν πολιτῶν εἴτε
 γιά νά μετριάσει τήν ἀποθάρρυνσή τους καί νά τοὺς παρηγορή-
 σει. Ἐδειξε ἔτσι ὅτι ἡ ρητορική εἶναι, κατά τόν Πλάτωνα, ἓνα
 μέσο γιά τή διαπαιδαγώγηση τῶν ψυχῶν καί ἔχει κυριότατο ἔρ-
 γο τῆς νά κατευθύνει τά ἤθη καί τά πάθη, σάν νά εἶναι κάποιοι
 τόνοι καί φθόγγοι τῆς ψυχῆς πού πρέπει νά τοὺς ἐγγίζει κανεῖς
 καί νά τοὺς χειρίζεται μέ τόν πιό κατάλληλο τρόπο. Αἰτία τῆς 3
 ἐπιτυχίας του δέν ἦταν ἀπλῶς ἡ δύναμη τοῦ λόγου του, παρά,
 ὅπως λέει ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης, ἡ ὑπόληψη πού ἀπόκτησε
 ἀπό τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί ἡ ἐμπιστοσύνη πού κέρδισε
 σάν ἄνθρωπος ὀλοφάνερα καί ὀλότελα ἀφιλόκερδος καί ἀνώτε-
 ρος ἀπό χρήματα. Ἐνῶ τήν πόλη πού ἦταν μεγάλη τήν ἔκαμε
 τρισεγγάλη καί ἀπεριόριστα πλούσια καί ἐνῶ ξεπέρασε στή δύ-
 ναμη πολλούς βασιλεῖς καί τυράννους, πού μερικοί μάλιστα
 ἄφησαν μεγάλη κληρονομιά στά παιδιά τους, ἐκεῖνος δέν αὖ-
 ξησε οὔτε κατά μία δραχμή τήν περιουσία πού τοῦ εἶχε ἀφήσει
 ὁ πατέρας του.

Ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μέ ἀκρίβεια τή δύναμη τοῦ Περικλῆ, 1
 ἐνῶ ἀντίθετα, οἱ κωμικοὶ ποιητές τή διαστρέφουν μέ κακοήθεια.
 Ἐκεῖνους πού τόν περιστοιχίζαν τοὺς ὀνόμαζαν *νέους Πεισιστρα-
 τίδες* καί ζητοῦσαν ἀπ' αὐτόν νά ὀρκιστεῖ ὅτι δέ θά γίνει τύραν-
 νος, γιατί εἶχαν τή γνώμη πῶς ἡ ὑπεροχή του ἦταν ἀσυμβίβα-
 στη πρὸς τή δημοκρατία καί περισσότερο πειστική ἀπὸ ὅσο
 πρέπει. Ὁ *Τηλεκλείδης* λέει πῶς οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ εἶχαν παραδό- 2
 σει

«ἀπ' τίς πόλεις τοὺς φόρους, τίς ἴδιες τίς πόλεις
 νά τίς δένει ἢ νά λύνει·
 καί πετρόχιστα τείχη νά χτίζει ἢ νά ρίχνει,

1 ΚΕΦ. 16

*Κατηγορίες
 τῶν κωμικῶν.
 Παράπονα
 τῶν οἰκείων.*

σπονδές, δύναμη, κράτος, εἰρήνη καὶ πλοῦτο
καὶ τὴν κάθε εὐτυχία».

- 3 Καὶ ἡ ἀπεριόριστη ἐξουσία του σέ ὅλα αὐτά δέν ἦταν ἓνα πρόσκαιρο ἐπεισόδιο, οὔτε τὸ ὠρίμασμα καὶ ἡ ἄνθηση μιᾶς περαστικῆς ἐποχῆς στὴν πολιτικὴ του σταδιοδρομία. *Σαράντα ὁλόκληρα χρόνια* κράτησε τὰ πρωτεῖα ἀνάμεσα ἀπὸ ἄντρες, ὅπως ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Λεωκράτης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ Κίμων, ὁ Τολμίδης, ὁ Θουκυδίδης. Καὶ μετὰ τὴν πτώση καὶ τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ *Θουκυδίδη*, ἐξακολούθησε ἐπὶ δεκαπέντε σχεδὸν χρόνια συνέχεια, μὲ τὴν κάθε χρόνο ἐκλογὴ του, νὰ κατέχει τὸ μοναδικὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῆς δυνάμεϊ του. Διαφύλαξε ὁμως τὸν ἑαυτό του ἄτρωτο ἀπὸ τὰ χρήματα. Δέν ἀδιαφοροῦσε βέβαια γιὰ τὰ οἰκονομικά του συμφέροντα, ἀλλὰ τὴν πατρικὴ καὶ νόμιμη περιουσία του τὴ διαχειρίστηκε μὲ τὴν πιὸ εὐκολὴ καὶ πιὸ σωστὴ μέθοδο, ὥστε οὔτε ἀπὸ ἀμέλειά του νὰ χαθεῖ οὔτε ὁμως νὰ τοῦ δημιουργεῖ πολλές φροντίδες καὶ νὰ τὸν καθυστερεῖ ἀπὸ τίς
- 4 δημόσιες ἀσχολίες του. Τούς καρπούς πού μάζευε κάθε χρόνο ἀπὸ τὴν ιδιοκτησία του τοὺς πουλοῦσε ὅλους μαζί, καὶ ἐπειτα προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καθετὶ πού εἶχε ἀνάγκη· ἔτσι εἶχε
- 5 κανονίσει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του. Ἀλλὰ ὁ τρόπος αὐτός δέν εὐχαριστοῦσε τὰ παιδιά του, πού ἦταν πιά μεγάλα, οὔτε τίς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ του. Ἔβλεπαν ὅτι ὁ Περικλῆς δέν ἦταν ἀνοιχτοχέρης καὶ εἶχαν παράπονο γιὰ τὸν καθημερινὸ περιορισμὸ τῆς δαπάνης στὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα καὶ γιατί τίποτε δέν μποροῦσε νὰ χαθεῖ σέ κάτι περιττό, ὅπως γίνεται στὰ μεγάλα πτίτια, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονία σέ ὅλα. Στὸ δικό τους σπίτι κάθε
- 6 ἐξοδο καὶ κάθε ἔσοδο βάδιζαν μὲ ἀριθμὸ καὶ μὲ μέτρο. Ἐκεῖνος πού τὰ κανόνιζε ὅλα μὲ τέτοια ἀκρίβεια ἦταν ἓνας ὑπὲρ τῆς του, ὁ Εὐάγγελος, ἀπὸ τὴ φύση ἔτσι πλασμένος ὅσο κανένας ἄλλος ἢ ἀπὸ τὸν Περικλῆ καμωμένος γιὰ οἰκονομία.
- 7 Αὐτά βέβαια δέν ταίριαζαν μὲ τὴ σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, ἀφοῦ αὐτός καὶ τὸ σπίτι του τὸ παράτησε καὶ τὰ χωράφια του τὰ ἄφησε ἀκαλλιέργητα γιὰ νὰ βόσκουν τὰ ζῶα, παρακινημένος ἀπὸ ἐνθουσιασμό καὶ μεγαλοφροσύνη. Δέν εἶναι ὁμως τὸ ἴδιο νομίζω, ὁ βίος ἐνός θεωρητικοῦ φιλοσόφου καὶ ἐνός πολιτικοῦ.

Ὁ φιλόσοφος στρέφει στά ὥραϊα τό νοῦ του, χωρίς νά χρησιμοποιοῖ ὑλικά μέσα καί χωρίς νά ἔχει ἀνάγκη ἀπό τήν ὕλη πού τόν περιβάλλει, ἐνῶ γιά τόν πολιτικό, πού ἐφαρμόζει τήν ἀρετή του γιά νά ἐξυπηρετήσῃ τίς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ὁ πλοῦτος κάποτε δέν εἶναι μόνο ἓνα ἀπό τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή του, ἀλλά καί ἓνα ἀπό τά μέσα ἐφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, ὅπως ἦταν γιά τόν Περικλῆ, πού βοηθοῦσε πολλούς φτωχοῦς. Αὐτό ἔκαμε καί γιά τόν ἴδιο τόν Ἀναξαγόρα. Λένε δτι ὁ φιλόσοφος πού τόν εἶχε παραμελήσῃ ὁ Περικλῆς ἀπό τίς πολλές ἀσχολίες του, ἔπασσε κατάκοιτος, γέρος πιά, εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του καί ἀφέθηκε καρτερικά νά πεθάνει. Ὅταν τό ἔμαθε ὁ Περικλῆς, ταραχτήκε καί ἔτρεξε ἀμέσως στό φιλόσοφο, τόν παρακαλοῦσε καί τόν ἰκέτευε, θρηνώντας ὅχι ἐκεῖνον παρά τόν ἑαυτό του, ἄν χάσει τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Ἀναξαγόρας ξεσκέπασε τό κεφάλι του καί τοῦ εἶπε: «Περικλῆ, ὅσοι θέλουν τό λυχνάρι, δέν τό ἀφήνουν χωρίς λάδι».

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17-28)

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νά μεγαλώνει ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἄρχισαν νά ἀνησυχοῦν. Καί ὁ Περικλῆς γιά νά ἀνυψώσει ἀκόμη περισσότερο τήν περηφάνια τοῦ λαοῦ καί γιά νά τόν πείσει ὅτι εἶναι ἄξιος γιά μεγάλα ἔργα, προτείνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μέ τό ὅποιο προσκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἑλλήνες, σέ ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καί ἄν κατοικοῦν, ὅλες τίς πόλεις, μικρές ἢ μεγάλες, νά στείλουν ἀντιπροσώπους στήν Ἀθήνα, γιά νά σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλοι μαζί γιά τοὺς ἐλληνικούς ναοὺς πού εἶχαν κατακάψει οἱ βάρβαροι καί γιά τίς θυσίες πού χρωστοῦν οἱ Ἑλλήνες στοὺς θεοὺς, ἀφοῦ τίς εἶχαν ὑποσχεθεῖ σ' αὐτοὺς, δταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιά τήν Ἑλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καί τέλος γιά τή θάλασσα, δηλαδή πῶς νά πλέουν ὅλοι χωρίς φόβο καί πῶς νά διατηροῦν τήν εἰρήνη.

Γι' αὐτό τό σκοπό οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι ἄντρες πού ἦταν ὁ καθένας πενήντα χρονῶν καί πάνω· πέντε πῆγαν νά

1 ΚΕΦ. 17

Σχέδιο γιά
ἓνα πανελλή-
νιο συνέδριο.

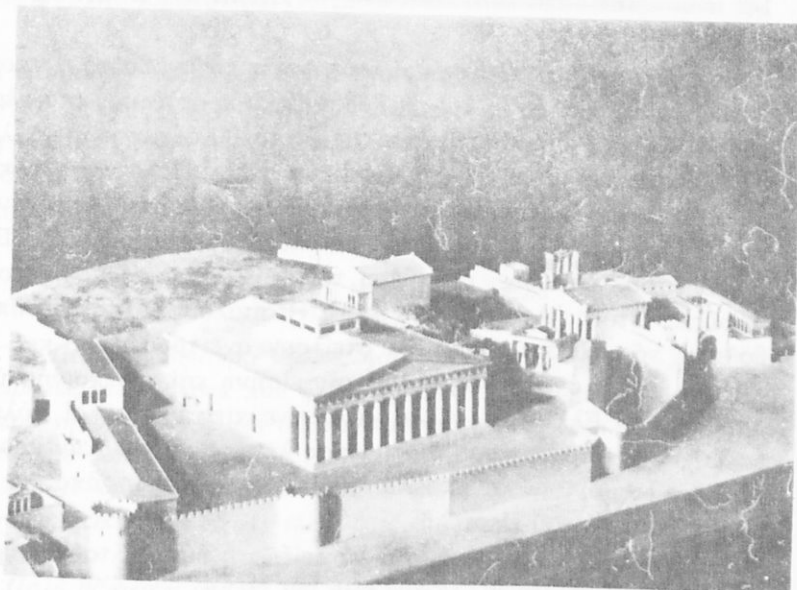
2



1
2



Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής



3

1. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(ἀνατολική πλευρά)
2. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(δυτική πλευρά)
3. Τό Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας στό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ. Χτίστηκε μέ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἰκτίνου.
(Ἀναπαράσταση τοῦ Ἱεροῦ, ὅπως ἦταν τόν 2. μ.Χ. αἰ., ἀπό τόν Ἰ. Τραυλό).

- προσκαλέσουν τούς Ἴωνες καί τούς Δωριεῖς τῆς Ἀσίας καί τούς νησιῶτες ὥς τή Λέσβο καί τή Ρόδο· πέντε πορεύτηκαν στά μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου καί τῆς Θράκης ὥς τό Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στή Βοιωτία, τή Φωκίδα καί τήν Πελοπόννησο καί ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς Λοκρίδας στά κοντινά μέρη ὥς τήν Ἀκαρνανία
- 3 καί Ἀμβρακία· τέλος οἱ ὑπόλοιποι πέντε πῆγαν μέσο τῆς Εὐβοίας στούς *Οἰταίους*, στά μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στούς Φθιώτες, στούς Ἀχαιοὺς καί στούς Θεσσαλοὺς. Αὐτοὶ προσπαθοῦσαν νά πείσουν ὅλους νά στείλουν ἀντιπροσώπους καί νά
- 4 πάρουν μέρος στό συνέδριο γιά τήν εἰρήνη καί τήν κοινή σύμπραξη τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά δέν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, ὅπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυφά οἱ Λακεδαιμόνιοι, καί πρῶτα στήν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπόπειρα αὐτή τοῦ Περικλῆ.

Τό διηγῆθηκα καί αὐτό, γιά νά δείξω τή δύναμη τοῦ πνεύματος καί τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

ΚΕΦ. 18
Πρόνοια γιά
τὴν ἀσφάλεια
τοῦ στρατοῦ.

- 1 Κατά τίς στρατηγίες του ἔχει ἐκτιμηθεῖ ἰδιαίτερα ἡ προσοχή πού ἔδινε στήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δέν ἐπιχειροῦσε ποτέ μέ τῇ θέλησὶ τοῦ μάχη μέ ἀθέβαio ἀποτέλεσμα καί ἐπικίνδυνη καί δέ ζήλευε οὔτε ἤθελε νά μιμηθεῖ τούς στρατηγοὺς πού ριψοκινδυνεύοντας κέρδισαν λαμπρὴ ἐπιτυχία καί θαυμάστηκαν. Ἔλεγε πάντα στούς πολίτες ὅτι, ἂν περνοῦσε ἀπὸ τό χέρι του, θά ἔμεναν γιά πάντα ἀθάνατοι. Καί ὅταν εἶδε πὼς ὁ *Τολμίδης*, ὁ γιὸς τοῦ *Τολμαίου*, παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τίς πρῶτες ἐπιτυχίες του καί ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ ἐκτίμηση πού κέρδισε γιά τίς πολεμικὲς του ἐπιχειρήσεις, ἦταν ἔτοιμος σέ ἄκαιρη στιγμή νά εἰσβάλει στή Βοιωτία καί εἶχε πείσει τούς πιό γενναίους καί φιλόδοξους ἀπὸ τούς στρατεύσιμους πολίτες νά ἐκστρατεύσουν μαζί του ἐθελοντικά —καί αὐτοὶ ἦταν χίλιοι, ξεχωριστά ἀπὸ τὴν ἄλλη δύναμη— ὁ Περικλῆς προσπάθησε νά τὸν συγκρατήσῃ. Τὸν πα-
ρακαλοῦσε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου λέγοντας τὰ περίφημα ἐ-
κεῖνα λόγια: «Ἄν ὁ *Τολμίδης* δέ θέλει νά πειστεῖ στὸν Περικ-
κλῆ, δέ θά κάμει λάθος ἂν περιμένει νά ἀκούσῃ τὸν πιό σοφὸ
- 3 ἀπ' ὅλους τούς συμβούλους· τὸ χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαίνεσαν τὸ λόγο του· ὕστερα ὅμως ἀπὸ λίγες μέρες, ὅταν ἦρθε ἡ εἰδηση ὅτι

ὁ Τολμίδης νικήθηκε στή μάχη κοντά στήν Κορώνεια καί ὅτι ἔπεσε νεκρός καί ὁ ἴδιος καί μαζί του πολλοί γενναῖοι πολῖτες, ἡ πρόβλεψη του ἐκείνη μεγάλωσε τήν ἀγάπη καί τήν ἐκτίμηση τοῦ λαοῦ στόν Περικλῆ, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καί πόσο φροντίζει γιά τό καλό του.

Περίληψη κεφαλαίων 19-28

Ὁ Περικλῆς βρέθηκε πολλές φορές ἐπικεφαλῆς σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις στά χρόνια πού ἦταν στρατηγός. Ἡ ἐκστρατεία του στή Χερρόνησο (δηλαδή στή βόρεια εὐρωπαϊκή ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου) στάθηκε σωτήρια γιά τοὺς Ἕλληνες τῆς περιοχῆς. Μὲ τό νά ἐγκαταστήσει δηλαδή ἐκεῖ καινούριους ἐποίκους καί νά κατασκευάσει ὀχυρωματικά ἔργα ἔδωσε τέλος στίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν καί στή δράση τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν.

447 π.Χ.

Πολύ ἀξιόλογη ὑπῆρξε καί ἡ ναυτική του ἐκστρατεία στά παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ὅχι μόνο λεηλάτησε διάφορες παραλιακές περιοχές, ἀλλὰ προχώρησε καί στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Σέ μάχη πού ἐγίνε στή Νεμέα ὁ Περικλῆς νίκησε καί ἔτρεψε σέ φυγὴ τοὺς Σικυωνίους. Ἐπειτα μὲ τὴ βοήθεια καί τῶν συμμάχων του ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα ἔκαμε ἐπιδρομὴ στήν Ἀκαρνανία, λεηλάτησε τὴ χώρα προκαλώντας μεγάλες ζημιές καί γύρισε κατόπιν στήν Ἀθήνα. Ἀλλὴ ἐκστρατεία ἔκαμε στόν Εὐξείνιο Πόντο, ὅπου γενικά προστάτεψε τίς Ἑλληνικές πόλεις καί ἔδειξε τὴ δύναμή του στοὺς βαρβάρους. Ἰδιαίτερα βοήθησε τοὺς κατοίκους τῆς Σινώπης.

Σέ ἄλλες ὥστόσο περιπτώσεις ὁ Περικλῆς συγκράτησε τοὺς Ἀθηναίους καί δέν τοὺς ἄφησε νά ἐπιχειρήσουν διάφορες μακρινές ἐκστρατείες πού σχεδιάζαν· γιατί ἡ σπουδαιότερη φροντίδα του ἦταν νά ἐξασφαλίσαι αὐτά πού κατεῖχε καί νά κρατᾷ μακριὰ τὸν κύριο ἀντίπαλο, δηλαδή τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἐτσι κατὰ τὸν λεγόμενο Ἱερό πόλεμο φρόντισε μὲ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση νά ξαναπάρουν οἱ Φωκεῖς τὸ Δελφικὸ Ἱερό, πού οἱ Λακεδαιμόνιοι τό εἶχαν δώσει στοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν δικαίωσαν τὴ συγκρατημένη πολιτικὴ του. Ἐνῶ δηλαδή εἶχαν ἀποστατήσει οἱ Εὐβοεῖς καί ὁ Περικλῆς ἀγωνιζόταν νά καταστεῖλει τὴν ἀνταρσία τους, ἦρθε ἡ εἰδῶση ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν κηρύξει πόλεμο καὶ ὅτι ὁ στρατός τῶν Λακεδαιμονίων ἔφτασε στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς.

448 π.Χ.

446 π.Χ.

Ὁ Περικλῆς γύρισε ἀμέσως ἀπὸ τὴν Εὐβοία, θεώρησε ὅμως ἐπικίνδυνον νὰ συγκρουσθεῖ μέ τοὺς Σπαρτιάτες. Γι' αὐτὸ κατόρθωσε νὰ δωροδοκήσῃ τὸ σύμβουλο τοῦ νεαροῦ βασιλιᾶ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἔτσι τὸν ἔπεισε ν' ἀποσύρῃ τὸ στρατό τῶν Πελοποννησίων ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν. Ἀργότερα, ὅταν κατὰ τὴ λογοδοσίαν τοῦ ὁ Περικλῆς ἀνάφερε κάποια δαπάνη πού ἔπρεπε νὰ μείνῃ μυστική, ὁ ἄνθρωπος τὸ δέχτηκε χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ κάνει ἔλεγχον. Τόση ἐμπιστοσύνη τοῦ εἶχε ὁ λαός. Ἀναφέρουν μάλιστα ὅτι καὶ ἄλλα ποσὰ δαπανοῦσε μέ τὸν τρόπο αὐτό, γιὰ νὰ ἐξαγοράζῃ τὴν εἰρήνην καὶ νὰ προετοιμάσῃ καλύτερα τὴν Ἀθῆνα γιὰ τὸν πόλεμον.

445 π.Χ. Ἀφοῦ πέρασε ὁ κίνδυνος μέ τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ Περικλῆς γύρισε πάλι στὴν Εὐβοία καὶ τὴν ὑπόταξε. Ἰδιαίτερα σκληρὰ φέρθηκε μόνο στοὺς κατοίκους τῆς Ἰστιαίας, ἐπειδὴ εἶχαν σκοτώσῃ τὸ πλῆρωμα ἑνὸς ἀθηναϊκοῦ πλοίου πού αἰχμαλωτίσταν.

445 π.Χ. Μετὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκλεισαν εἰρήνην γιὰ τριάντα χρόνια. Λίγο ἀργότερα οἱ Ἀθηναῖοι μέ πρόταση τοῦ Περικλῆ ἀποφάσισαν νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῆς Σάμου. Ἡ Σάμος θρῖσκοταν τότε σὲ πόλεμον μέ τὴ Μίλητον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν, γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Μιλησίους, νὰ σταματήσουν τὸν πόλεμον καὶ νὰ γίνουν οἱ ἴδιοι διαιτητές τῆς διαφορᾶς. Οἱ Σάμιοι ἀρνήθηκαν, καὶ αὐτὸ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔφτασε στὴ Σάμον, κατάργησε τὴν ὀλιγαρχικὴν τοῦ κυβένησιν καὶ ἐγκατέστησε δημοκρατικὴν, κράτησε ὁμήρους ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῶν Σαμίων καὶ γύρισε στὴν Ἀθῆνα. Σὲ λίγο ὅμως οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν, ἐλευθέρωσαν μέ τὴ βοήθεια τῶν Περσῶν τοὺς ὁμήρους, πού οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς κρατοῦσαν στὴν Αἴμνον, καὶ ἐτοιμάσθησαν νὰ πολεμήσουν μέ ὅλες τοὺς τίς δυνάμεις. Στὴν πρώτη σύγκρουση πού ἔγινε κοντὰ στό μικρὸ νησί Τραγία, ὁ Περικλῆς νίκησε τὸν σαμιακὸ στόλον. Ἀκολούθησε πολιορκία τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, πού ἐνισχύθηκαν καὶ μέ ἄλλα πλοῖα. Στὶς δύσκολες αὐτὲς ὥρες γιὰ τοὺς Σαμίους ἔφτασε κάποια πληροφορία ψευτικὴ, ὅτι ὁ φοινικικὸς στόλος ἔρχεται νὰ βοηθήσῃ τὴ Σάμον. Ὁ Περικλῆς τότε πῆρε ἕνα μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὸν στόλον πού διέθετε καὶ βγήκε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρόν. Στὸ διάστημα πού ἔλειπε, οἱ Σάμιοι μέ ἀρχηγὸ τὸ φιλόσοφο Μέλισσον βρῆκαν εὐκαιρίαν νὰ καταστρέψουν πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα πού εἶχαν μείνῃ, νὰ συλλάβουν πολλοὺς Ἀθηναίους καὶ νὰ ἀνεφοδιαστούν. Ἐπιστρέφοντας, ὁ Περι-

κλῆς νίκησε πάλι τοὺς Σαμίους, τοὺς ἀπόκλεισε στήν πόλιν τοὺς καὶ ἄρχισε πάλι νά τοὺς πολιορκεῖ. Γιά νά ἀποφύγει ἀπώλειες τῶν Ἀθηναίων, δέ θέλησε νά κυριεύσει τήν πόλιν μέ ἔφοδο. Ὑστερα ἀπό πολιορκία ἐννέα μηνῶν ἡ Σάμος συνθηκολόγησε. Ὑποχρεώθηκε νά γκρεμίσει τά τείχη της, νά παραδώσει τά πλοῖα της καί νά πληρώσει μεγάλο χρηματικό πρόστιμο. Ὁ Περικλῆς γύρισε στήν Ἀθήνα θριαμβευτής. Καί στήν ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου μίλησε μέ τρόπο πού προκάλεσε θαυμασμό.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

(Κεφ. 29-37)

Μετά τά γεγονότα αὐτά φαινόταν νά πλησιάζει ἡ τρικυμία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἐπεισε τότε τό λαό νά στείλουν βοήθεια στοὺς Κερκυραίους πού βρίσκονταν σέ πόλεμο μέ τοὺς Κορινθίους καί νά ἄρουν μέ τό μέρος τοὺς τήν Κέρκυρα πού εἶχε μεγάλη ναυτική δύναμη, γιατί οἱ Πελοποννήσιοι ἦταν ἐτοιμοί ἀπό μέρα σέ μέρα νά τή χτυπήσουν.

Ἀλλά, ὅταν ὁ λαός ψήφισε τή βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μέ ἀρχηγό τό γιό τοῦ Κίμωνα, πού ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τό ἔκαμε αὐτό σάν νά ἤθελε νά τόν ἐξευτελίσει, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωνα ἐδειχνε μεγάλη συμπάθεια καί φιλία πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Γιά νά ἐκτεθεῖ λοιπόν ἀκόμη περισσότερο γιά τά φιλικά του αἰσθήματα πρὸς τοὺς Λάκωνες ὁ Λακεδαιμόνιος, ἄν κατὰ τή στρατηγία του δέ γινόταν τίποτε μεγάλο καί ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα καί τόν ἔστειλε παρά τή θέλησή του. Γενικά προσπαθοῦσε μέ κάθε τρόπο νά ταπεινώσει τοὺς γιούς τοῦ Κίμωνα, γιατί, ὅπως ἔλεγε, καί τά ὀνόματά τους ἀκόμη δείχνουν πὼς δέν εἶναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι, παρά γόθοι καί ξένοι, ἀφοῦ ὁ ἓνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, ὁ δεῦτερος Θεσσαλός καί ὁ τρίτος Ἡλείος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὅλοι γεννήθηκαν ἀπό Ἀρκαδική μητέρα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ κακολογοῦσαν τόν Περικλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καί ἔτσι ἔδινε μικρὴ βοήθεια γιά τίς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλὰ μεγάλῃ ἀφορμῇ σ' ἐκείνους πού κατηγοροῦσαν τοὺς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καί ἄλλα περισσότερα στήν Κέρκυρα· ἀλλ' αὐτά ἔφτασαν

1 ΚΕΦ. 29

Βοήθεια στοὺς Κερκυραίους. Παράπονα ἐλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ποτίδαα ἀποστατεῖ.

2

3

- 4 μετά τή μάχη. Οἱ Κορίνθιοι τότε ἐξοργίστηκαν, γιατί οἱ Ἀθη-
ναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στοὺς Κερκυραίους καί τοὺς κατηγοροῦ-
σαν στή Λακεδαίμονα. Συγχρόνως καί οἱ Μεγαρεῖς διατύπωναν
παράπονα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐμποδίζουν καί τοὺς διώ-
χνουν ἀπ' ὅλες τίς ἀγορές καί ἀπ' ὅλα τὰ λιμάνια πού εἶχαν
στήν ἐξουσία τους, παραβαίνοντας τὰ κοινά δίκαια καί τοὺς ὀρ-
5 *κους* τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά καί οἱ Αἰγινῆτες ἀπό τό ἄλλο μέρος
εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καί καταπιέζον-
ται. Αὐτοί ζητοῦσαν κρυφά τή βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, για-
τί δέν τολμοῦσαν νά κατηγορήσουν φανερά τοὺς Ἀθηναίους.
- 6 Στό μεταξύ καί ἡ *Ποτίδαια*, πόλη πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀ-
θηναίων, ἀλλ' ἀποικία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καί οἱ Ἀθη-
7 ναῖοι τήν πολιορκήσαν. Αὐτό ἐπιτάχυνε τόν πόλεμο. Καί ὅμως,
ἐπειδὴ πολλές πρεσβεῖες εἶχαν ἔρθει στήν Ἀθήνα ἀπό διάφορες
πόλεις καί ἀπό τό ἄλλο μέρος ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων
Ἀρχίδαμος προσπαθοῦσε νά συμβιβάσει τίς διαφορές καί νά κα-
τευνάσει τοὺς συμμάχους, φαίνεται πῶς δέ θά γινόταν ὁ πόλεμος
ἀπό τίς ἄλλες ἀφορμές πού εἶχαν ὡς τότε παρουσιαστεῖ, ἂν οἱ
Ἀθηναῖοι εἶχαν πειστεῖ νά ἀκυρώσουν τό «μεγαρικό ψήφισμα»
8 καί νά συμφιλιωθοῦν μέ τοὺς Μεγαρεῖς. Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἐ-
ναντιώθηκε ἐντονότατα σ' αὐτό καί παρακίνησε τό λαό νά ἐπι-
μείνει στή διαφορά του μέ τοὺς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτό κατηγορή-
θηκε ὡς ὁ μόνος αἷτιος τοῦ πολέμου.

ΚΕΦ. 30

*Ἀθηναῖοι καί
Μεγαρεῖς.*

- 1 "Ὅταν ἦρθε στήν Ἀθήνα πρεσβεῖα ἀπό τή Σπάρτη νά συζητή-
σει γι' αὐτά, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς προφασιζόταν ὅτι ὑπάρχει νό-
μος πού ἀπαγορεύει νά κατεβάσουν ἀπό τή θέση της τήν πλάκα
μέ τό «μεγαρικό ψήφισμα», λένε πῶς ὁ Πολυάλκης, ἓνας ἀπό
τοὺς ἀποσταλμένους τῆς Σπάρτης, τοῦ εἶπε: «Ἐσύ μὴν τήν κα-
τεβάσεις λοιπόν, ἀλλά γύρισε ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν πλάκα·
αὐτό δέν ὑπάρχει νόμος πού νά τό ἐμποδίζει.» Ὁ λόγος φάνηκε
2 ἔξυπνος, ἀλλά ὁ Περικλῆς δέν ὑποχώρησε. Φαίνεται πῶς εἶχε
καί κάποιαν ἰδιαίτερη ἐχθρότητα πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς. Πάντως
ἐπίσημα καί φανερά τοὺς κατηγοροῦσε γιατί καταπάτησαν ἓνα
μέρος ἀπὸ τὰ «*ἱερά λιβάδια*» καί πρότεινε ψήφισμα νά στείλουν
οἱ Ἀθηναῖοι ἓναν κήρυκα σ' αὐτοὺς καί τόν ἴδιον κήρυκα στή
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σπάρτη, γιά νά κατηγορήσει ἀπό μέρος τούς τούς Μεγαρείς. 3
 Αὐτό θέβαια τό ψήφισμα τοῦ Περικλῆ εἶχε μιά λογική καί φι-
 λάνθρωπη βάση. Ἀλλά, ὅταν ὁ κήρυκας Ἀνθεμόκριτος πού ἐ-
 στείλαν οἱ Ἀθηναῖοι θανατώθηκε καί θεωρήθηκαν ὡς αἰτίοι γι'
 αὐτό τό ἐγκλημα οἱ Μεγαρείς, ὁ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος
 προτείνει τό ἀκόλουθο ψήφισμα πού ἐγκρίνεται ἀπό τήν ἐκκλη-
 σία τοῦ δήμου: «Ἀσπονδή καί ἀσυμφιλίωτη νά εἶναι ἡ ἔχθρα
 μας πρὸς τούς Μεγαρείς· ὅποιος ἀπ' αὐτούς πατήσῃ τό πόδι του
 στήν Ἀττική νά τιμωρεῖται μέ θάνατο· οἱ στρατηγοί μας, ὅταν
 ὀρκίζονται τόν πατροπαράδοτο ὄρκο νά προσθέτουν στόν ὄρκο
 τούς ὅτι δύο φορές κάθε χρόνο θά εἰσβάλλουν στή Μεγαρική· ὁ
 Ἀνθεμόκριτος νά ταφεῖ κοντά στίς *Θριάσιες πύλες*». Αὐτές οἱ πύ-
 λες σήμερα ὀνομάζονται Δίπυλο.

Οἱ Μεγαρείς ὁμῶς ἀρνοῦνται πῶς αὐτοὶ θανάτωσαν τόν Ἀνθε- 4
 μόκριτο.

Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου δέν εἶναι εὐκόλο νά ξέρει 1 ΚΕΦ. 31
 κανεῖς. Ἀλλά γιά τή μή ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὅλοι ὁμόφω-
 να ρίχνουν τήν εὐθύνη στόν Περικλῆ. Μερικοὶ ὁμῶς παραδέ-
 χονται ὅτι ἔδειξε αὐτή τήν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπό εὐγενικό φρό-
 νημα καί ἀπό τή σκέψη ὅτι ἔτσι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τό συμ-
 φέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμιζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ τήν
 ἀπαίτησή τους ἤθελαν νά δοκιμάσουν ὡς πού θά ὑποχωροῦσαν
 οἱ Ἀθηναῖοι καί ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ἦταν ὁμολογία ἀδυναμί-
 ας. Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πῶς περιφρόνησε τούς Λακεδαιμο-
 νίους *μᾶλλον ἀπό ὑπεροψία* καί φιλοπόλεμη διάθεση, γιά νά δεί-
 ξει δύναμη.

Ἀλλά ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες τίς κατηγορίες, πού ἔχει πάρα 2
 πολλοὺς μάρτυρες, λένε πῶς εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ
 γλύπτης, ὅπως εἴπαμε, εἶχε ἀναλάβει τήν κατασκευή τοῦ ἀγάλ-
 ματος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Ἐπειδὴ ἐγίνε φίλος τοῦ Περικλῆ καί
 εἶχε πάρα πολύ μεγάλη δύναμη σ' αὐτόν, μερικοὶ τόν φθόνησαν
 γιατί ἦταν προσωπικοὶ ἐχθροὶ του. Ἄλλοι ὁμῶς ἤθελαν νά δο-
 κιμάσουν στό πρόσωπο ἐκείνου πῶς θά ἔκρινε ὁ λαός τόν Πε-
 ρικλῆ. Αὐτοὶ λοιπόν ἐπείσαν κάποιον Μένωνα, ἕναν ἀπό τούς
 ἐργάτες τοῦ Φειδία, καί τόν ἔβαλαν νά καθίσει στήν ἀγορά ὡς

*Ἡ εὐθύνη
 τοῦ πολέμου.
 Ὁ Φειδίας
 στόχος ἐπι-
 θέσεων.*



ἂν τυχόν ὁ Ἀρχίδαμος λεηλατήσῃ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ἀφήσῃ ἀ-
 πείραχτα τὰ δικά του κτήματα ἐξαιτίας τῆς φιλίας πού ὑπῆρχε
 μεταξύ τους ἢ γιὰ νά δώσῃ στοὺς ἐχθροὺς του ἀφορμὲς διαβο-
 λῆς, αὐτὸς χαρίζει στὴν πόλιν τὰ κτήματά του καὶ τὰ σπίτια
 του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν καὶ οἱ σύμμαχοί τους εἰσβάλλουν 4
 στὴν Ἀττικὴ μέ μεγάλο στρατό καὶ μέ ἀρχηγό τὸ βασιλιά Ἀρ-
 χίδαμο. Λεηλάτησαν τὴ χώρα καὶ προχώρησαν ὥς τίς Ἀχαρνές,
 ὅπου ἔστησαν τὸ στρατόπεδό τους, μέ τὴ σκέψη πὼς οἱ Ἀθη-
 ναῖοι δέ θά συγκρατηθοῦν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ὀργή καὶ τὴν περηφά-
 νια τους θά βγοῦν νά τοὺς ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλά ὁ Περικλῆς 5
 ἔκρινε πὼς θά ἦταν ἐπικίνδυνο νά ἀναμετρηθεῖ μέ ἐξήντα χιλιά-
 δες Πελοποννησίους καὶ Βοιωτοὺς ὀπλίτες —γιατί τόσοι ἦταν
 αὐτοὶ πού ἔκαμαν τὴν πρώτη εἰσβολή— καὶ νά πολεμήσῃ θέ-
 τοντας σέ ἄμεσο κίνδυνο καὶ τὴν ἴδια τὴν πόλιν. Γιὰ νά κατα-
 πραῦνῃ ἐκείνους πού ἤθελαν νά δώσουν μάχη καὶ ἀγαναχτοῦ-
 σαν γιὰ τὴν ἀδράνειά του, ἔλεγε πὼς τὰ δέντρα καὶ ἂν κουτσου-
 ρευτοῦν καὶ ἂν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἂν χάσουμε
 τοὺς ἀνθρώπους μας, δέν τοὺς ξαναβρίσκουμε εὐκολα. Καὶ τὴν 6
 ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου δέν τὴν συγκαλοῦσε, γιατί φοβόταν μήπως
 τὸν ἀναγκάσουν νά κάμῃ ὅσα δέν ἦταν σύμφωνα μέ τὴ γνώμη
 του. Ὅπως ἓνας καραβοκύρης, ὅταν ξεσπάει ἀνεμοθύελλα στό πέ-
 λαγος, τὰ βάζει ὅλα σέ τάξη, σφίγγει τὰ σκοινιά καὶ κάνει τὴ
 δουλειά του, χωρὶς νά λογαριάζει τὰ δάκρυα καὶ τίς παρακλή-
 σεις τῶν ἐπιβατῶν πού κυριεύονται ἀπὸ ναυτία καὶ φόβο, ἔτσι
 καὶ ἐκεῖνος ἐκλείσῃ τὴν πόλιν, ἔβαλε παντοῦ φρουρές γιὰ τὴν ἀ-
 σφάλειά της, ἔκανε ὅ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψη, χωρὶς
 νά γνοιάζεται πολὺ γιὰ τίς κατακραυγές καὶ τίς διαμαρτυρίες.
 Καὶ ὁμως πολλοὶ φίλοι του τὸν ἐπίεξαν μέ τίς παρακλήσεις 7
 τους, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του τὸν φοθέριζαν καὶ τὸν κατη-
 γοροῦσαν, οἱ χοροὶ στίς κωμωδίες τραγουδοῦσαν πειραχτικά καὶ
 χλευαστικά τραγούδια γιὰ νά τὸν ταπεινώσουν καὶ τὸν ἐβρίζαν,
 λέγοντας πὼς εἶναι δειλὸς στρατηγός καὶ παραδίνει τὰ πάντα
 στοὺς ἐχθροὺς.

Τότε ἀρχισε τὴν ἐπίθεσή του καὶ ὁ Κλέων, πού βρῆκε τὴν εὐ- 8
 καιρία ἀπὸ τὴν ὀργή τῶν πολιτῶν ἐναντίον ἐκείνου νά ἀνοίξῃ

γιά τόν ἑαυτό του δρόμο πρὸς τὴν ἀρχηγία, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω ἀναπαιστικοὶ στίχοι τοῦ ποιητῆ *Ἑρμῖπου*:

«Βασιλιά τῶν σατύρων, γιά πές μου: γιατί
νά βαστάξεις τό δόρυ δέ θέλεις, παρά
λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
μά ψυχὴ σάν τοῦ *Τέλητα* κρύβεις;

Σά σπαθί πού τροχίζει κανεῖς
σέ μιὰ πέτρα, τά δόντια σου τρίξεις,
τί ὁ λαμπρὸς Κλέωνας σ' ἔχει δαγκώσει.»

ΚΕΦ. 34

*Ὁ ἀθηναϊκὸς
στόλος στὴν
Πελοπόννησο.
Ἡ ἐπιδημία
στὴν Ἀθήνα.*

- 1 Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σέ ὅλες αὐτές τίς ἐπιθέσεις καὶ ὑπόμενε μέ πραότητα καὶ σιωπὴ τὴν ἀνυποληψία καὶ τὴν ἐχθρότητα. Ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο στόλο ἀπὸ ἑκατὸ πλοῖα. Ὁ ἴδιος ὁμως δὲν πῆγε μαζί τους, παρά ἔμεινε στὴν πόλη, γιά νά τὴν κρατᾷ ὁλόκληρη στὰ χέρια του, ὥσπου τέλος οἱ
- 3 *Πελοποννήσιοι* ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Γιά νά περιποιηθεῖ ὁμως τὸ λαὸ πού δὲν ἔπαψε νά ἀγαναχτεῖ γιά τὰ δεινά τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νά τὸν προσελκύσει μέ χρηματικὰ βοηθήματα καὶ πρότεινε νά τοῦ δοθοῦν *κληρουχίαι*. Ἐδίωξε ὅλους τοὺς Αἰγινῆτες καὶ μοίρασε μέ κληρο τὸ νησί σέ Ἀθηναίους. Εἶχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριά καὶ ἀπὸ τίς συμφορές πού προξενοῦσαν στοὺς ἐχθρούς. Γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο λεηλάτησαν μεγάλες περιοχές καὶ κομποπόλεις καὶ πόλεις ὄχι μικρές· καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰ μῆκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς στὴ Μεγαρικὴ καὶ τὴν κατάστρεψε ὁλόκληρη.
- 4 Καί, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ προξενοῦσαν βέβαια πολλὰ κακὰ στοὺς Ἀθηναίους στὴν ξηρὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πάθαιναν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πολλὰ στὴ θάλασσα, ἦταν φανερό πὼς δὲν θά ἄντεχαν νά κρατήσουν τὸν πόλεμο τόσο πολὺ καὶ γρήγορα θά κουράζονταν, ὅπως ἐξαρχῆς τό εἶχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἂν κάποια θεία δύναμη δὲν εἶχε ἔρθει ἀντίθετη στοὺς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιά πρώτη φορά ἔπεσε στὴν Ἀθήνα ἡ *θανατηφόρα ἐπιδημία* καὶ ἄρχισε νά θερίζει τὴ νεότητα καὶ τὸ στρατό. Χτυπημένοι ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ στό σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ τοὺς ἐξαγριώθηκαν ἐντελῶς καὶ θεωροῦσαν ὑπεύθυνο τὸν Περικλῆ.
- 5

κλῆ. "Ὅπως ἐκεῖνοι πού παραφρονοῦν ἀπό τήν ἀρρώστια καί τὰ βάζουν μέ τό γιατρό ἤ μέ τόν πατέρα τους, ἔτσι καί αὐτοί φέρθηκαν ἄδικα στόν Περικλῆ. Τούς ἔπεισαν οἱ ἐχθροί του πῶς τήν ἀρρώστια τήν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στήν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχή καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νά μένουν πολλοί μαζί σωρηδόν σέ μικρά οἰκήματα καί σέ πνιγηρές σκηνές καί νά μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρίς νά κινοῦνται, αὐτοί πού πρίν ἦταν συνηθισμένοι στόν καθαρό ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου. Καί ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τή μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στά τεῖχη, πού δέ χρησιμοποιοῦσε σέ τίποτε τόσους ἀνθρώπους, παρά τούς ἄφηνε μαντρωμένους σάν κτήνη νά μολύνουν ὁ ἓνας τόν ἄλλον, χωρίς νά ἀλλάζει τήν κατάστασή τους οὔτε νά τούς δίνει τά μέσα νά ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδή λοιπόν ἤθελε νά δώσει μιά λύση σ' αὐτή τή δραματική κατάσταση καί συγχρόνως νά θλάψει τούς ἐχθρούς, ἐξόπλισε ἑκατόν πενήντα πλοῖα καί, ἀφοῦ ἐπιβίβασε σ' αὐτά πολλούς γενναίους ὀπλίτες καί ἱππεῖς, ἦταν ἑτοιμος νά ξεκινήσει. Μέ τήν τόση δύναμη πού εἶχε ἐτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στούς Ἀθηναίους καί ὄχι μικρό φόβο στούς ἐχθρούς. Ἀλλά, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἐπιβιθαστεῖ τά πληρώματα καί ὁ Περικλῆς εἶχε ἀνθεῖ στό πλοῖο του, ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου καί ἔπεσε σκοτάδι. Ὅλοι τρόμαξαν καί τό θεώρησαν σάν ἓνα μεγάλο θεϊκό σημάδι. Βλέποντας τότε ὁ Περικλῆς τόν κυβερνήτη τοῦ πλοίου τοῦ περίτρομο καί ἐμβρόντητο, σήκωσε τή χλαμύδα μπροστά στά μάτια του, τοῦ τά σκέπασε καί τόν ρώτησε ἂν αὐτό τό νομίζει κάτι φοβερό ἢ σημάδι πού προμηνᾷ κάτι φοβερό. «Ὅχι βέβαια», ἀποκρίθηκε ὁ κυβερνήτης. «Λοιπόν», εἶπε ὁ Περικλῆς, «τί διαφορά ἔχει ἀπ' αὐτό, ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἐκεῖνο πού ἔφερε τό σκοτάδι εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τή χλαμύδα μου;» Αὐτά βέβαια τά διηγοῦνται στίς σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Περικλῆς λοιπόν ξεκίνησε τότε, ἀλλά, φαίνεται πῶς δέν κατόρθωσε κάτι ἀντάξιο στήν τόση προετοιμασία. Πολιόρκησε τήν ἱερή *Ἐπίδauρο* καί εἶχε τήν ἐλπίδα πῶς θά τήν κυριέψει. Δέν μπόρεσε ὁμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, πού ξέσπασε

1 ΚΕΦ. 35

Ἐκλειψη τοῦ ἡλίου. Ἐξάπλωση τῆς ἐπιδημίας.

2

3

- στό στρατό καί ἀφάνισε ὄχι μόνο τούς στρατιῶτες, ἀλλά καί ὅλους ὅσοι εἶχαν ἔρθει μέ ὅποιοδήποτε τρόπο σ' ἐπαφή μέ αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε εἶχαν ἐξοργιστεῖ ἐναντίον του γι' αὐτή τήν ἀποτυχία καί ὁ Περικλῆς προσπαθοῦσε νά τούς παρηγορήσει καί νά τούς δώσει θάρρος. Ἀλλά δέν μπόρεσε νά κατευνάσει τήν ὀργή τους οὔτε νά τούς μεταπείσει, ὥς τή στιγμή πού πῆραν στά χέρια τους τήν ψῆφο καί τή χρησιμοποίησαν ἐναντίον του. Μέ τήν ψῆφο τους αὐτήν ἐγιναν κύριοι τῆς τύχης του, τοῦ ἀφαίρεσαν τή στρατηγία καί τόν καταδίκασαν σέ χρηματικό πρόστιμο, πού μερικοί τό κατεβάζουν σέ δεκαπέντε τάλαντα, ἐνῶ ἄλλοι τό ἀνεβάζουν σέ πενήντα. Στή δίκη κατήγορός του ἦταν ὁ Κλέων, ὅπως γράφει ὁ Ἰδομενέας· ὁ Θεόφραστος ὁμως λέει πώς ἦταν ὁ Σιμμίας, ἐνῶ ὁ Ἡρακλείδης ἀπό τόν Πόντο ἀναφέρει σάν κατήγορο τόν Λακρατίδα.

ΚΕΦ. 36

Οἰκογενειακά
ἀτυχήματα
τοῦ Περικλῆ.
Ἡ εὐψυχία
του.

- 1 Τά δημόσια ἀτυχήματά του ἐμελλαν γρήγορα νά τελειώσουν, γιατί ὁ λαός μέ τό χτύπημα πού τοῦ ἔδωσε ἐβγαλε τό ἄχτι του, ὅπως ἡ μέλισσα ὅταν πληγώνει βγάζει τό κεντρί της.
- 2 Ἀλλά ἡ κατάσταση τοῦ σπιτιοῦ του δέν ἦταν καθόλου καλή. Πολλοί ἀπό τούς συγγενεῖς του εἶχαν θεριστεῖ ἀπό τήν ἐπιδημία, ἐνῶ ἀπό καιρό τώρα φιλονικίες εἶχαν ξεσπάσει στήν οἰκογένειά του. Ὁ μεγαλύτερος ἀπό τά γνήσια παιδιά του, ὁ Ξάνθιππος, πού ἦταν ἀπό φύση σπάταλος καί εἶχε παντρευτεῖ μιά νέα καί ἄσωτη γυναίκα, τήν κόρη τοῦ Τεισιάνδρου καί ἐγγονή τοῦ Ἐπιλύκη, ἦταν δυσареστημένος ἀπό τίς αὐστηρές οἰκονομίες τοῦ
- 3 πατέρα του, πού τοῦ ἔδινε πάντοτε λίγα καί μετρημένα. Αὐτός λοιπόν ἔστειλε κάποτε καί πῆρε ἀπό ἕνα φίλο του χρήματα, ἀπό
- 4 μέρος τάχα τοῦ Περικλῆ. Ὅταν ὁμως ὕστερα ζητοῦσε τά χρήματά του, ὁ Περικλῆς ὄχι μόνον ἀρνήθηκε, ἀλλά καί τόν κατ'άγγειλε. Τότε ὁ νεαρός ὁ Ξάνθιππος δυσареστήθηκε γι' αὐτό καί κακολογοῦσε τόν πατέρα του. Καί πρῶτα, γιά νά τόν γελοιοποιήσει, ἔλεγε δεξιά καί ἀριστερά τίς συναναστροφές πού
- 5 εἶχε ὁ πατέρας του στό σπίτι καί τίς συζητήσεις του μέ τούς σοφιστές. Ἐτσι, λόγου χάρη, διηγήθηκε πώς, ὅταν ἕνας ἀθλητής τοῦ πεντάθλου χτύπησε μέ τόν ἀκόντιό του, χωρίς νά τό θέλει, τόν Ἐπίτιμο ἀπό τά Φάρσαλα καί τόν σκότωσε, ὁ πατέρας του

πέρασε μία μέρα ολόκληρη συζητώντας μέ τόν *Πρωταγόρα*, ἄν, κατά τήν πιό σωστή λογική, πρέπει νά θεωρηθεῖ υπαίτιος τοῦ δυστυχήματος τό ἀκόντιο ἢ ὁ ἀκοντιστής ἢ οἱ ἀθλοθέτες.

“Υστερ’ ἀπό λίγο καιρό ὁ Ξάνθιππος πέθανε ἀπό τήν ἐπιδημία. Ἀλλά καί τήν ἀδερφή του ἔχασε τότε ὁ Περικλῆς καί πάρα πολλούς συγγενεῖς καί φίλους, πού ἦταν πολύ χρήσιμοι στήν πολιτική του. Καί ὁμως δέν ἀπελπίστηκε καί δέν ἄφησε νά λυγίσει ἀπό τίς συμφορές τό φρόνημά του καί τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του. Καί ποτέ δέν τόν εἶδε κανεῖς νά κλαίει οὔτε ὅταν συνόδευε τούς νεκρούς οὔτε ὅταν πήγαινε στόν τάφο κανενός ἀπό τούς δικούς του, ὥσπου τέλος ἔχασε καί τό παιδί του τόν Πάραλο, τό μόνο πού τοῦ εἶχε ἀπομείνει ἀπό τά γνήσια παιδιά του. Τότε λύγισε πιά. Προσπαθοῦσε νά συγκρατήσῃ τό συνηθισμένο γαλήνιο ὕφος του καί νά διατηρήσῃ τήν ἀξιοπρέπειά του, μά, ὅταν πλησίασε γιά νά ἀποθέσῃ πάνω στό νεκρό παιδί του ἓνα στεφάνι καί τό ἀντίκρισε, νικήθηκε ἀπό τή συμφορά· ξέσπασε σέ λυγμούς καί ἔχυσε ἄφθονα δάκρυα, πράμα πού δέν εἶχε κάμει ποτέ σέ ὅλη του τή ζωὴ ὡς τότε.

Ἡ πόλη ὁμως, ἀφοῦ δοκίμασε τούς ἄλλους στρατηγούς καί πολιτικούς γιά νά συνεχίσουν τόν πόλεμο, εἶδε πῶς κανεῖς δέν εἶχε ἀνάλογη βαρύτητα οὔτε κύρος ἱκανό νά δώσει τήν ἐγγύηση πού ἀπαιτοῦσε μία τόσο μεγάλη ἐξουσία σ’ ἐκεῖνες τίς περιστάσεις. Γιά τοῦτο ὁ λαός ἀποζητοῦσε τόν Περικλῆ. Τόν καλοῦσε πάλι στό βῆμα καί στή στρατηγία. Ἀλλ’ αὐτός ἔμενε στό σπίτι του, καταθλιμμένος ἀπό τό πένθος του. Μόνον ὅταν ὁ Ἀλκιβιάδης καί οἱ ἄλλοι του φίλοι πήγαν καί τόν παρακάλεσαν, πείστηκε νά ἐμφανιστεῖ. Καί, ἀφοῦ ὁ λαός ζήτησε συγγνώμη γιά τήν ἀγνωμοσύνη πού τοῦ ἔδειξε, δέχτηκε πάλι τήν ἐξουσία καί ἐκλέχτηκε στρατηγός. Ἐπρότεινε τότε νά καταργηθεῖ ὁ νόμος γιά τούς μὴ γνήσιους πολῖτες (πού ἄλλοτε αὐτός εἶχε προτείνει), γιά νά μὴ χαθεῖ ὁλότελα τό ὄνομα καί τό γένος του ἀπό ἐλλειψη διαδοχῆς. Σχετικά μέ τήν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ νόμου εἶναι καί τά ἀκόλουθα. Ὅταν ὁ Περικλῆς ἦταν στήν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, καί εἶχε, καθὼς εἴπαμε, παιδιά γνήσια, εἶχε προτείνει νόμο, νά θεωροῦνται γνήσιοι Ἀθη-

ΚΕΦ. 37

Ἀνάκληση τοῦ Περικλῆ στή στρατηγία. Ὁ νόμος γιά τούς γνήσιους Ἀθηναίους.

- ναίοι ὅσοι ἔχουν γεννηθεῖ καί ἀπό τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναίους.
- 4 "Ὅταν ὁμοῦς ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων ἔστειλε στὴν Ἀθῆνα ὡς δωρεά σαράντα χιλιάδες μεδίμνους σιτάρι καὶ ἔπρεπε νὰ μοιραστεῖ στοὺς πολίτες, πολλές δίκες εἶχαν κινηθεῖ ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ νόμου, γιατί πολλοὶ ἀμφισβητοῦσαν τὸ δικαίωμα τῆς διανομῆς στοὺς μὴ γνήσιους πολίτες, πού ὡς τότε ξέφευγαν καὶ ἔμεναν ἀπαράτηρητοι· ἀρκετοὺς μάλιστα τοὺς συκοφαντοῦσαν πῶς δὲν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μέ τὸ νόμο, καταδικάστηκαν καὶ πωλήθηκαν ὡς δοῦλοι σχεδόν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκεῖνοι πού ἔμειναν ὡς πολίτες καὶ θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἦταν λοιπόν φοβερό, ὁ νόμος αὐτός πού ἐφαρμόστηκε γιὰ τόσα ἄτομα, νὰ καταργηθεῖ
- 5 τώρα ἀπ' αὐτόν τόν ἴδιο πού τόν πρότεινε. Ἀλλά ἡ σημερινή οἰκογενειακή δυστυχία τοῦ Περικλῆ, πού ἦταν σάν τιμωρία γιὰ τὴν ὑπεροψία καὶ τὴν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπειδὴ νόμισαν ὅτι ἀρκετὰ τιμωρήθηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τώρα εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ βρεῖ τὴν ἐπιείκεια πού ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ γράψει τὸ μὴ γνήσιο παιδί του στό μητρώο τῶν πολιτῶν καὶ νὰ τοῦ δώσει τὸ ὄνομά του.
- 6 Καί αὐτόν ὁμοῦς ἀργότερα, ἂν καὶ νίκησε στὶς Ἀργινοῦσες τοὺς Πελοποννησίους στὴ ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν καταδίκασαν σέ θάνατο μαζί μέ τοὺς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 38-39)

ΚΕΦ. 38

Ὁ Περικλῆς προσβάλλεται ἀπὸ τὴν ἐπιδημία. Ἐγκώμιο τῶν ἀρετῶν του.

- Τότε φαίνεται πῶς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τὸν Περικλῆ. Ἡ ἀρρώστια δὲν παρουσίασε ὀξύτητα καὶ ὄρμη, ὅπως σέ ἄλλους. Ἦταν ἥπια, ἀλλὰ μακροχρόνια, εἶχε διάφορες φάσεις καὶ τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγά σιγά τὸ σῶμα καὶ τοῦ ἐρείπωνε τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς.
- 2 Ὁ Θεόφραστος στὰ «Ἠθικά» του, διερευνώντας ἂν οἱ χαρακτηριστὲς τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ ὅσα τοὺς παρουσιάζει κάθε φορά ἡ τύχη καὶ ἂν ἀλλοιώνονται ἀπὸ τὰ πάθη τοῦ σώματος καὶ χάνουν τὴν ἀρετὴ τους, διηγεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἄρρωστος, ἔδειξε σέ κάποιο φίλο του πού ἦρθε νὰ

τόν δεῖ ἓνα φυλαχτό πού τοῦ εἶχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στό λαιμό, σάν νά τοῦ ἔδινε νά καταλάβει σέ ποιά σοβαρή κατάσταση βρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καί αὐτήν ἀκόμη τήν ἀνοησία.

Ἐνῶ αὐτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καί ὅσοι ἀπό τούς φίλους του εἶχαν ἐπιζητήσει μιλοῦσαν γιά τήν ἀρετή καί τή δύναμη πού εἶχε καί ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καί τά πολλά του τρόπαια· καί ἦταν ἐννιά τά τρόπαια πού εἶχε στήσει ἀπό μέρος τῆς Ἀθήνας σάν στρατηγός καί νικητής. Τά ἔλεγαν αὐτά μεταξύ τους, μέ τήν ἰδέα πώς αὐτός εἶχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καί δέν καταλάβαινε πιά. Καί ὁμως ἐκεῖνος πρόσεχε σέ ὅλα ὅσα ἔλεγαν, τούς ἔκοψε τήν ὁμιλία τους καί τούς εἶπε πώς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καί μνημονεύουν τά ἔργα του ἐκεῖνα πού καί ἡ τύχη βοήθησε νά γίνουν καί πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοί στρατηγοί, δέν ἀναφέρουν ὁμως τό καλύτερο καί τό σπουδαιότερο, ὅτι «Κανείς Ἀθηναῖος δέ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας μου.»

Ἦταν, ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὄχι μόνο γιά τή μετριότητα καί τήν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σέ τόσο πολλές περιστάσεις καί σέ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλά καί γιά τό μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πώς τό καλύτερο ἀπ' ὅλα τά προτερήματά του εἶναι τό ὅτι, ἂν καί εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτέ δέν παρασύρθηκε οὔτε ἀπό φθόνο οὔτε ἀπό θυμό καί ποτέ δέν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του σάν ἐχθρὸ ἀσυμφιλίωτο. Καί νομίζω πώς ἡ ἀλαζονική καί βαριά ἐκείνη πρόσω- νυμία πού τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τόν εἶπαν «Ὀλύμπιο», μόνο γιά τοῦτο εἶναι ἀποδεχτή καί σωστή, γιατί δόθηκε σέ ἄνθρωπο πού εἶχε τόσο ἥρεμο χαρακτήρα καί ἔζησε ζωὴ τόσο καθαρὴ καί ἀμίαντη παρ' ὅλη τὴ μεγάλη ἐξουσία πού εἶχε στά χέρια του. Τό ἴδιο πιστεύουμε πώς συμβαίνει καί στό γένος τῶν θεῶν. Πιστεύουμε πώς οἱ θεοὶ εἶναι αἵτιοι τοῦ καλοῦ καί ὄχι τοῦ κακοῦ καί γι' αὐτό εἶναι κύριοι καί βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δέν πιστεύουμε τά λόγια τῶν ποιητῶν πού μᾶς ταραίζουν μέ τίς τόσο ἀνόητες δοξασίες τους, ὅπως φαίνεται καθαρά στά ἴδια τους τά ποιήματα. Μᾶς λένε πολύ σωστά ὅτι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν εἶναι ἓνα μέρος σταθερό καί ἀσάλευτο, πού δέν ἔχει ἀνέμους οὐ-

1 ΚΕΦ. 39

Χαρακτηρισμός τοῦ Περικλή. Ὁ θάνατός του. Τά ἐπακόλουθα.

2

τε νέφη, παρά καταυγάζεται αιώνια καὶ ἀδιατάραχτα ἀπὸ καθαρῇ ξαστεριά καὶ λαμπρότατο φῶς, γιατί ἓνα τέτοιο εἶδος ζωῆς ἀρμόζει προπάντων σέ μακάρια καὶ ἀθάνατα ὄντα· καὶ ὁμῶς αὐτούς τοὺς θεοὺς μᾶς τοὺς παρουσιάζουν γεμάτους ἀπὸ ταραχῇ καὶ μίσος καὶ ὀργή καὶ ἀπὸ ἄλλα ταπεινά πάθη, πού δέν ἀρμόζουν οὔτε σέ ἀνθρώπους μυαλωμένους. Ἀλλ' αὐτά ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σέ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

Ὅταν ὁ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα αἰσθητὴ στοὺς Ἀθηναίους τὴν ἔλλειψή του καὶ ὅλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη καὶ ὅσοι αἰσθάνονταν βαριά τὴ δύναμή του, ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε, γιατί τοὺς ἐπισκίαζε, ἀμέσως μόλις αὐτός ἔλειψε καὶ δοκίμασαν ἄλλους πολιτικούς καὶ ἄλλους ἀρχηγούς, συμφωνοῦσαν ὅτι ποτέ δέν εἶχε φανεῖ ἄλλος ἄνθρωπος μέ χαρακτήρα πιο μετρημένο στήν περηφάνια του καὶ πιο σεβαστό στήν πραότητα του. Ἀλλά ἡ δύναμή του ἐκείνη πού προκαλοῦσε τό φθόνο καὶ τὴν ἔλεγαν πρωτύτερα μοναρχία καὶ τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ἦταν γιὰ τὴν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο εἶχε εἰσχωρήσει στήν πολιτική ζωὴ ἡ διαφθορά καὶ πόσο μεγάλη φαυλότητα ὑπῆρχε, πού ἐκεῖνος τὴν περιορίζε καὶ τὴν ἐλάττωνε σέ σημεῖο πού νά εἶναι κρυμμένη, καὶ τὴν ἐμπόδιζε νά ἐπικρατήσῃ καὶ νά μεταβληθεῖ σέ ἐξουσία, πού τότε θά ἦταν ἀθεράπευτη.



«Ὀστρακο» μέ τό ὄνομα τοῦ Περικλῆ (Περικλῆς Ξανθίππου), ἀπὸ ψηφοφορία γιὰ ἐξοστρακισμό του. Βλ. Περικλῆς κεφ. 13, 10 (σελ. 140) καὶ κεφ. 14,3 (σελ. 142). Ἐπίσης τὴ σημείωση γιὰ τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 125

Ἀκαμαντίδα φυλή, μία από τις δέκα φυλές της Ἀττικῆς μετά τὴ μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τὸ 507 π.Χ.

ΚΕΦ. 3

στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ, πού ἀνῆκε στὴν Ἀκαμαντίδα φυλή. Ἀγνωστη ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἴσως στὰ ΒΔ. τῆς Ἀττικῆς.

Ξάνθιππος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ. Νίκησε τοὺς Πέρσες στὴ Μυκάλη (πού εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σάμο) τὴν ἴδια μέρα πού κέρδισε ὁ Πausanίας τὴ νίκη στίς Πλαταιές (479 π.Χ.).

ἡ Ἀγαρίστη, ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ, δὲν ἦταν ἐγγονή παρὰ ἀνεψιά τοῦ Κλεισθένη (κόρη τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ Ἰπποκράτη), ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος.

ὁ Κλεισθένης, πού ἀνῆκε στὴν παλαιὰ καὶ ἀρχοντική οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτὸς μέ τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νὰ ἀνατρέψει τὴν ἐξουσία τῶν Πεισιστρατιδῶν στὴν Ἀθήνα (τὸ 510 π.Χ.). Ἐδιώξε τὸν Ἰππία, τὸ γιό τοῦ Πεισιστράτου, καὶ ἐγκαθίδρυσε τὸ δημοκρατικό πολίτευμα (τὸ 508 π.Χ.).

Δάμων. Ἀθηναῖος μουσικός τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., πού εἶχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καὶ ἐμπειροῦ στὴν πολιτική. — Ὁ Πλούτ. προσθέτει τὴ γραμματικὴ λεπτομέρεια ὅτι τὸ ὄνομα *Δάμων* προφέρεται μέ βραχύχρονη τὴν πρώτη συλλαβή, δηλ. ὅπως προφέρουμε καὶ ἐμεῖς σήμερα (*Δά-μων*), ἐνῶ ἂν ἦταν μακρόχρονη, θά

ΚΕΦ. 4

προφερόταν Δάα-μων, γιατί οί ἀρχαῖοι τό μακρόχρονο φωνήεν τό πρόφεραν σέ διπλάσιο χρόνο περίπου ἀπό ὅσο τό βραχύχρο-νο (ἀπό τό δαμάω, δαμάζω, καί ὄχι ἀπό τό δῆμος).

Ἀριστοτέλης, βλ. σημ. σελ. 46.

Πυθοκλείδης, ἀπό τή νῆσο Κέα, φιλόσοφος καί μουσικός.

Σελ. 126

Πλάτων ὁ κωμικός, βλ. σημ. σελ. 120.

Χείρων· ὁ κωμικός Πλάτων φαντάζεται ὅτι ὁ σοφός Κέν-ταυρος Χείρων πού δίδαξε τόν Ἀχιλλέα, ἦταν δάσκαλος καί τοῦ Περικλῆ.

Ζήνων, ἀπό τήν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, σπουδαῖος Ἑλλη-νας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., μαθητής τοῦ Παρμενίδη.

Παρμενίδης, ἔξοχος Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἀπό τήν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, ὅπου ὑπῆρχε ὀνομαστή σχολή φιλοσόφων (Ἑλεατική σχολή).

Τίμων ὁ Φλειάσιος (δηλ. ἀπό τή Φλειούντα, πόλη ΒΔ. τῆς Νεμέας). Ἔζησε κατά τίς ἀρχές τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. καί ἔγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα καί ἓνα ἔμμετρο ἔργο πού ἐπιγρά-φεται «Σίλλοι» (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στό ὁποῖο σατυρίζει πολλούς φιλοσόφους· σ' αὐτό σατυρίζει καί τό φιλόσοφο Ζήνω-να μέ τούς στίχους πού παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ἱκανός καί νά ὑποστηρίζει καί νά κατα-κρίνει μέ ἐπιχειρήματα τό ἴδιο πράγμα.

Ἀναξαγόρας, βλ. σημ. σελ. 97.

ΚΕΦ. 5

μετεωρολογική ἐπιστήμη· ἐννοεῖ τήν ἐξέταση τῶν οὐρανίων σωμάτων καί τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Σελ. 127

Ἰων, λυρικός καί τραγικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀπό τῆ Χίο.

ἓνα σατυρικό μέρος· στούς ἀρχαίους δραματικούς διαγωνισμούς ἔπαιζαν τρεῖς τραγωδίες μαζί (τριλογία) καί στό τέλος ἓνα σατυρικό δῶμα πού ξεκούραζε κάπως τούς θεατές μέ τήν παρουσίαση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού εἶχαν εὐθυμὴ ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἰωνα πρέπει καί ἡ ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων νά ἔχει βέβαια τὴ σοβαρότητα της, ἀλλὰ νά ἐκδηλώνεται μέ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, βλ. σημ. παραπάνω.

μετεωρολογικά φαινόμενα· Βλ. παραπάνω μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη.

ΚΕΦ. 6

Σελ. 128

Θουκυδίδης, γιὸς τοῦ Μελησία, ἀπὸ τὸ δῆμο Ἀλωπεκῆς, γαμπρὸς τοῦ Κίμων· αὐτὸς ἦταν πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ. Δέν πρέπει νά κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μέ τὸν ἱστορικό Θουκυδίδη. Ἔζησαν καί οἱ δύο τὴν ἴδια ἐποχὴ.

ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων· οἱ ἀρχαῖοι μέ τὸ χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν ὀρισμένα συνθήματα στό στρατό, σέ ἀθλητικές ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντις πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιὰ νά προλέγουν τὰ μέλλοντα, ἔλεγαν πὼς καί ἀπὸ τὸν ἦχο τῶν μετάλλινων δίσκων μποροῦσαν νά προφητεῦουν.

ἡλιακά ρολόγια (ἀρχ. γνώμονες), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴ μέτρηση τῆς ὥρας. Σέ μιὰ ἐπιφάνεια στηριζόταν ἓνας στυλίσκος (δείκτης) πού ἡ σκιά του, ὅπως μετατοπίζεται ἀνάλογα μέ τὴ θέση τοῦ ἡλίου, ἔδειχνε τὴν ὥρα. Καί ἡ σκιά αὐτὴ (κατὰ τὴ θέση, τὸ μέγεθος ἢ τὴν ἔνταση πού εἶχε) ἦταν γιὰ τούς μάντις σημάδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλεγαν πὼς μποροῦσαν νά προβλέψουν τὰ μέλλοντα.

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἄρχοντας μέ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τὴν Ἀθῆνα ἀπὸ τὸ 538

ΚΕΦ. 7

π.Χ. ὥς τὸ θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολὺ ἡλικιωμένοι τὴν ἐποχὴ πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἐτῶν, δηλ. κατὰ τὸ 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι ποὺ εἶχαν γνωρίσει τὸν Πεισίστρατο θά ἦταν περίπου ἐξηντάρηδες· αὐτοὶ πού πρόφτασαν νὰ παρακολουθήσουν τὴ δράση του θά ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

Σελ. 129

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τὸ 467 π.Χ.

καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστράκιστηκε, δηλ. τὸ 471 π.Χ.

τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατεῖες ἀπὸ τὸ 476 π.Χ. εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν Κίμωνα ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν Περσῶν· νίκησε στὸν Εὐρυμέδοντα τὸ 468 π.Χ. καὶ ἡ ἐκστρατεία του στὴ Θάσο ἐγίνε τὸ 465.

φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τὴν ὑποψία ὅτι θέλει νὰ γίνει τύραννος, γιατί τότε θά τὸν ἐξοστράκιζαν· ἔτσι εἶχε ἐξοστρακιστεῖ καὶ ὁ πατέρας του Ξάνθιππος τὸ 484 π.Χ.

πρὸς τὴν ἀγορά· ἀγορά λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συγκεντρώνονταν οἱ πολῖτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ῥήτορες κτλ. Περίφημη ἦταν στὴν Ἀθῆνα ἡ ἀγορά τοῦ Κεραμικοῦ, πού εἶχε πολλὰ γλυπτὰ ἔργα.

τὴν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νὰ πίνουν· τὸ δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μέ «σπονδές», δηλ. ἔχυναν λίγο ἀνέρωτο κρασί («ἄκρατον οἶνον») πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἰνοποσία (ὁ πότος ἢ συμπόσιο) μέ νερωμένο κρασί καὶ ἄρχιζαν φαιδρές συζητήσεις, τραγούδια, χοροὶ κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο· δηλ. κατὰ τὸν Πλούτ., ὁ ἀληθινὰ ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νὰ δείχνει τὴν ἀρετὴ του στίς κοινωνικές του σχέσεις καὶ νὰ μὴ μένει κλεισμένος στὸν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Σελ. 130

Κριτόλαος, ἀπὸ τὴ Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ

2ου π.Χ. αί., πού είχε πάρει μέρος σέ μία αποστολή στή Ρώμη καί ἔκαμε γνωστή στούς Ρωμαίους τήν ἑλληνική φιλοσοφία.

«Σαλαμινία», καί ἡ «Πάραλος» ἦταν τά δύο ἱερά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πού ἀναλάβαιναν σπουδαῖες ἀποστολές. Πρόσεξε τήν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ μέ τή «Σαλαμινία».

ὁ Ἐφιάλης, πού εἶχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τῶν δημοκρατικῶν μετά τό Θεμιστοκλῆ καί περιορίσε τά δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἄφθογο καί ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας: μεταφορική ἔκφραση (πῶς θά λέγαμε τό νόημα αὐτό μέ κυριολεξία;)

τὴν Εὐβοία τῇ δάγκωνε κτλ., μεταφορικές ποιητικές ἐκφράσεις, δηλ. πολέμοῦσε στήν Εὐβοία (βλ. κεφ. 23,3) καί καταπίεξε τά νησιά πού ἀνήκαν στήν ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἄγνωστος ὁ ποιητής τῶν στίχων αὐτῶν.

σάν ἓνα μουσικό ὄργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως ἓνα ἔγχορδο μουσικό ὄργανο μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του δυναμώνει τόν ἦχο του, ἔτσι καί ὁ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε χρησιμοποιοῦσε τίς διδασκαλίες τοῦ Ἀναξαγόρα καί ἔδινε στό λόγο του περισσότερη δύναμη.

«βροντοῦσε καί ἄστραφτε»: ἔτσι λέει γιά τόν Περικλῆ ὁ μέγας κωμικός ποιητής Ἀριστοφάνης στήν κωμῳδία του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἀχαρνεῖς».

ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 165. Ὁ ἀριστοκρατικός αὐτός πολιτικός διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τόν Ἀρχίδαμο, τό βασιλιά τῆς Σπάρτης (469-427 π.Χ.). Τό ἀριστοκρατικό κόμμα τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντοτε φιλικό πρὸς τή Σπάρτη.

Σελ. 131

τά ψηφίσματά του: μερικά ἀπό τά ψηφίσματα πού πρότεινε ὁ Περικλῆς καί δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται παρακάτω στά κεφ. 10,4· 17,1· 20,2· 30,2· κτλ.

τὴν Αἶγινα: ἡ Αἶγινα ἦταν ἰσχυρός ἀντίπαλος γιά τοὺς Ἀθηναίους, γιατί παλαιότερα εἶχε τά πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στήν ἑλληνική χερσόνησο καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί διεκ-

ΚΕΦ. 8

δικοῦσε νά ξαναπάρει τήν παλαιά της δύναμη. Γι' αὐτό, ὅπως θρῖσκοταν στήν εἴσοδο τοῦ Σαρωνικοῦ, ἦταν μιὰ «τσίμπλα» στά μάτια τοῦ Πειραιᾶ (μεταφορική ἔκφραση· πῶς θά λέγαμε στήν κυριολεξία;)

βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας κτλ. προσωποποίηση τοῦ πολέμου.

Στησίμβροτος ἱστοριογράφος ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ. Ἐγγραψε ἓνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλῆ, τόν Περικλῆ καί τόν πολιτικό Θουκυδίδη.

ΚΕΦ. 9

κληρουχίες κτλ. Κληρουχία λεγόταν ἡ διανομή μέ κλῆρο μιᾶς νικημένης χώρας σέ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οἱ κληρουχίες ὑπῆρχαν καί πρὶν ἀπό τόν Περικλῆ, αὐτός ὁμως τίς ὀργάνωσε πιο συστηματικά καί τίς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τά χρήματα πού ἔπαιρναν ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο οἱ ἄποροι πολίτες, γιά νά ἀγοράζουν εἰσιτήρια τοῦ θεάτρου σέ μεγάλες γιορτές, ὥστε νά μή στεροῦνται καί αὐτοί τίς πνευματικές ψυχαγωγίες, ἀφοῦ ὅλα τά ἀγαθὰ πρέπει νά εἶναι κοινά γιά ὅλους τούς πολίτες σέ μιάν ἀληθινή δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις· τέτοιες ἀποζημιώσεις ἔπαιρναν οἱ πολίτες γιά τίς μέρες πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἀφήνουν τήν ἐργασία τους, γιά νά λάβουν μέρος σέ δημόσιες ὑπηρεσίες (στά δικαστήρια σάν δικαστές, στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ στό στρατό).

Σελ. 132

Δαμωνίδης, ἴσως εἶναι ὁ Δάμων (κεφ. 4,1) ἀπό τήν Οἴη, πού εἶναι ἓνας ἀπό τούς δήμους τῆς Ἀττικῆς (λέγεται καί Ὁα ἢ Ὁή). Ἄγνωστο πού ἀκριβῶς ἦταν. Ἴσως πιο πέρα ἀπό τό σημερινό Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (βλ. σημ. σελ. 46) τά ἀναφέρει αὐτά στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

δέν εἶχε κληρωθεῖ πρὶν ἀκόμη ἀπό τόν Περικλῆ τήν κυβερνητική ἐξουσία τήν εἶχαν οἱ 9 ἄρχοντες, δηλ. ἓνας «ἄρχων» (πού λεγόταν καί ἐπώνυμος), ἓνας «πολέμαρχος», ἓνας «βασιλεύς» (πού εἶχε κυρίως ἱερατικά καθήκοντα) καί 6 «θεσμοθέ-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τες». Τούς ἄρχοντες αὐτοὺς τοὺς ὀρίζαν μέ κληρο ἀπὸ ἓναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπὸ τίς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἀρχόντων διαρκοῦσε ἓνα χρόνο. Μετά τή λήξη τῆς θητείας τους, ἂν ὁ λαός ἐπιδοκίμαζε τή δράση τους, γίνονταν ἰσόβια μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

μέ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη, βλ. σημ. σελ. 167.

ὁ ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα ἐγίνε τό 461 π.Χ.

μέ μεγάλο στρατό τό 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ στρατό ἀπὸ 11500 ἄντρες μπῆκαν στήν περιοχή τῆς Τανάγρας (πού ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Α. Βοιωτίας, κοντά στήν ἀριστερή ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρατάχτηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλά τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

ΚΕΦ. 10

Σελ. 133

στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, στήν περιοχή τῆς Τανάγρας.

στίς δύο πόλεις, δηλ. τήν Ἀθήνα καί τή Σπάρτη.

Ἐλπινίκη, ἀδερφή τοῦ Κίμωνα ἀπὸ ἄλλη μητέρα, πού εἶχε ἀνακατευτεῖ στά πολιτικά.

ὅταν αὐτός δικαζόταν ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἐγίνε τό 463 π.Χ., ὅταν εἶχε ὑποτάξει τή Θάσο καί γύρισε στήν Ἀθήνα· κατηγορήθηκε πῶς εἶχε δωροδοκηθεῖ ἀπὸ τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιά νά μὴν πειράξει τή χώρα του.

Σελ. 134

Ἰδομενέας, ἀπὸ τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου). Ἐζῆσε τόν 3ο π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητής τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καί ἔγραψε βιβλίο «Περὶ δημαγωγῶν», πού περιέχει πολλές ἀνεύθυνες διηγῆσεις καί συκοφαντικὲς κακολογίες γιά διάφορα πολιτικά πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

σὴν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τό Κίτιο τῆς Κύπρου τό 449 π.Χ., πολεμώντας τοὺς Πέρσες.

ΚΕΦ. 11

Θουκυδίδης, ὁ πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ (βλ. σημ. σελ. 165).

ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη, ἐνῶ ὁ προκάτοχός του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατεῖες τόν περισσότερο καιρό (βλ. κεφ. 7,3 καί σημ. σελ. 166).

Σελ. 135

ὅπως συμβαίνει σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἔχει στό ἐσωτερικό του κάποιο ράγισμα κρυφὸ κτλ. παρομοίωση (ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα της).

χαλάρωνε τὸ χαλινὸ ἀπὸ τὸ λαό, μεταφορική ἔκφραση (σέ ποιά περίπτωσι χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικά ἢ ἔκφραση αὐτή;)

μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, δηλ. μέ ἐκδηλώσεις πού εἶχαν καλλιτεχνικὸ περιεχόμενο, ἱκανές νά ψυχαγωγήσουν τὸ λαό, ἀλλὰ καί νά τόν μορφώσουν.

χίλιους κληρῶνους, βλ. σημ. σελ. 168 γιά τίς κληρουχίες.

Χερρόνησος, ἡ θόρεια ἢ εὐρωπαϊκὴ χερσόνησος τοῦ Ἑλληνισπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τὸ 447 π.Χ. 1.000 ἐποίκους Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικὸς λαὸς κοντὰ στό Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἑλληνικὴ πόλη στὸν Ταραντικὸ κόλπο, τὸ 510 π.Χ. καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς Κροτωνιάτες καί τὸ 444 π.Χ. μέ φροντίδα τοῦ Περικλῆ ἀνοικοδομήθηκε καί μετονομάστηκε «Θούριοι».

ΚΕΦ. 12

Σελ. 136

πῆρε ἀπὸ τὴ Δῆλο τὰ κοινὰ χρήματα κτλ. Οἱ συμμαχικές πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιά τὴν κοινὴ σωτηρία καί γιά τὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικές εἰσφορές. Τὰ ποσὰ αὐτὰ πού οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νά τὰ διαθέτουν γιά τὴν παρασκευὴ ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τὰ φύλαγαν στὴ Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἑλληνοταμίες. Ἀλλὰ τὸ 454 π.Χ. κατὰ πρόταση τοῦ Περικλῆ τὸ κοινὸ συμμαχικὸ ταμεῖο μεταφέρθηκε στὴν Ἀθήνα καί τὰ χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στὸν ὀπισθόδομο τοῦ Παρθενώνα

μέ τη δικαιολογία ότι εκεί ήταν πιο ασφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναούς, δηλ. για τόν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Για μερικά κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσά· για τὰ Προπύλαια, λένε πώς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα καί για τόν Παρθενώνα ακόμη περισσότερα.

ὁ *ἐργατικός λαός* κτλ. δηλ. οἱ θῆτες· αὐτοί, ἐπειδή δέν μπορούσαν νά ἔχουν ὅπλισμό οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ὡς «φιλοί», δηλ. στρατιῶτες μέ ἐλαφρό ὅπλισμό (ἀκόντια, τόξα καί σφενδόνες, χωρίς ἀσπίδα).

Σελ. 137

ἔθνος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπό τήν Ἀφρική καί τίς Ἰνδίες.

ὅλα αὐτά τὰ ἔργα εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τό ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα πού ἐλάμπρυναν τήν Ἀθήνα, συντελέστηκαν σέ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατά τήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνός μόνου ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτός μέ τήν συνεργασία τοῦ Φειδία καί τόσων ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τήν Ἀκρόπολη τό λαμπρότερο καλλιτεχνικό κέντρο τῶν αἰώνων. Ἄν λάβει κανεῖς ὑπόψη του ὅτι μαζί μέ τοὺς ἐξαιρετικούς αὐτοὺς καλλιτέχνες, τήν ἴδιαν ἐποχή εἶχαν ἀναφανεῖ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καί ποιητές πού γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νά καταλάβει γιατί ἡ ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὀνομάστηκε «χρυσός αἰώνας» καί γιατί ὡς σήμερα οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν γιά τό «ἀρχαῖο ἐλληνικό θαῦμα».

ὁ *Ζεύξης* (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεῦξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων· γεννήθηκε στήν Ἡράκλεια τῆς Ἰταλίας, ἦρθε μετά τό 438 π.Χ. στήν Ἀθήνα καί φιλοτέχνησε πολλά ἔργα, πού δέ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στίς εἰκόνες του τή φωτοσκίαση (δηλ. τήν ἐναλλαγή φωτός καί σκιάς).

Ἀγάθαρχος, ἀπό τή Σάμο, πού ἔζησε στήν Ἀθήνα κατά τό διάστημα 460-430 π.Χ. καί φημίζεται ὡς σκηνογράφος.

Σελ. 140

τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπό τὰ ἔργα

ΚΕΦ. 13

αὐτά εἶχε τὴν ὁμορφιά τοῦ κλασικοῦ ἔργου, σάν νά εἶχε δοκιμαστεῖ ἀπὸ τὸ χρόνο καί εἶχε ἐπιβληθεῖ, ἐνῶ μόλις τότε κατασκευάστηκε (Πρόσεξε τὴν *ἀντίθεση*: τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου – τὴ δροσερότητα ἑνὸς πρόσφατου καί νέου ἔργου).

Φειδίας, ὁ μεγαλύτερος Ἀθηναῖος γλύπτης, καί ἀνδριαντοποιός (5ος π.Χ. αἰ.), ἀπὸ τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ Περικλῆ. Εἶχε τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῶν ἔργων ποὺ ἐγίναν στὴν Ἀκρόπολη καί σέ ὅλη τὴν Ἀττικὴ. Περίφημα ἔργα του εἶναι τὸ κολοσσιαῖο ὀρειχάλκινο ἄγαλμα τῆς «Προμάχου Ἀθηνᾶς», ποὺ εἶχε στηθεῖ στὴν Ἀκρόπολη καί τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς μέσα στὸν Παρθενῶνα, στὸ σηκό τοῦ ναοῦ· ἐπίσης τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία.

τὸν ἐκατόμπεδο Παρθενῶνα. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ Ἐρεχθεῖο καί τὸν Παρθενῶνα ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τοὺς μηδικούς πολέμους ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ λεγόταν «ἐκατόμπεδος», γιατί εἶχε μῆκος 100 ποδῶν ἀττικῶν (=32,84 μ.). Μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 480 π.Χ. ὁ Κίμων ἄρχισε νά οἰκοδομεῖ στὴ θέση ὅπου σώζεται σήμερα ὁ Παρθενῶνας τὸν νέο ναὸ ἀλλὰ οἱ ἐργασίες δέν προχώρησαν. Στά θεμέλιά του ἰδρύθηκε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τοῦ Περικλῆ ὁ νέος ὑπέρλαμπρος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Παρθενῶνας, ποὺ ἐξακολούθησε νά λέγεται «ἐκατόμπεδος», ἂν καί τὸ μῆκος του εἶναι πολὺ μεγαλύτερο (225 ποδῶν), γιατί τὸ κυριότερο μέρος του, ὁ σηκός, ὅπου θρῃσκόνταν καί τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα, εἶχε μῆκος 108 ποδῶν. Παρθενῶνας λεγόταν στὴν ἀρχὴ μόνο τὸ δυτικὸ τμήμα, ὁ ὀπισθόδομος. Ἀργότερα ὅμως ἔτσι ὀνομάστηκε ὅλος ὁ ναὸς καί μέ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι γνωστός ὡς σήμερα.

Καλλικράτης, Ἀθηναῖος ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Συνεργάστηκε μέ τὸν Ἴκτινο στὴν οἰκοδόμηση τοῦ Παρθενῶνα. Λέγεται ὅτι αὐτὸς ἔδωσε τὰ σχέδια καί τοῦ μικροῦ, ἀλλὰ κομμοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς Ἀκρόπολης. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ὁ Πλούτ., ὁ Καλλικράτης ἐργάστηκε καί στὴν οἰκοδόμηση τῶν μακρῶν τειχῶν τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἴκτινος, Ἑλληνας ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Πιστεύ-

εται ὅτι αὐτός ἔδωσε τό σχέδιο τοῦ Παρθενώνα, πού τό ἐφάρμοσε ὁ Καλλικράτης. Περίφημα ἔργα τοῦ Ἰκτίνου ἦταν καί ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα στή Φιγάλεια τῆς Ἀρκαδίας, καθώς καί τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα.

τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα, ἦταν ναός τῆς Δήμητρας πού ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί σ' αὐτόν γινόταν ἡ τέλεση, δηλ. ἡ μύηση τῶν πιστῶν· ὀνομάζεται καί ἀνάκτορο, γιατί ἦταν κατοικία τῆς Δήμητρας. Τό σχέδιο τοῦ ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ Ἰκτίνου, τό ἐφάρμοσαν ὁμως οἱ ἀρχιτέκτονες Κόροιβος καί Μεταγένης.

πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος, δηλ. ἀπό τό στυλοβάτη. μέ τά ἐπιστύλια, δηλ. μέ μαρμάρινα δοκάρια πού τί τοποθέτησε ἐπάνω ἀπό τούς στύλους.

Ἐπέτη, δημος τῆς Κεκροπίδας φυλῆς στά ΝΔ. τοῦ Πειραιᾶ.

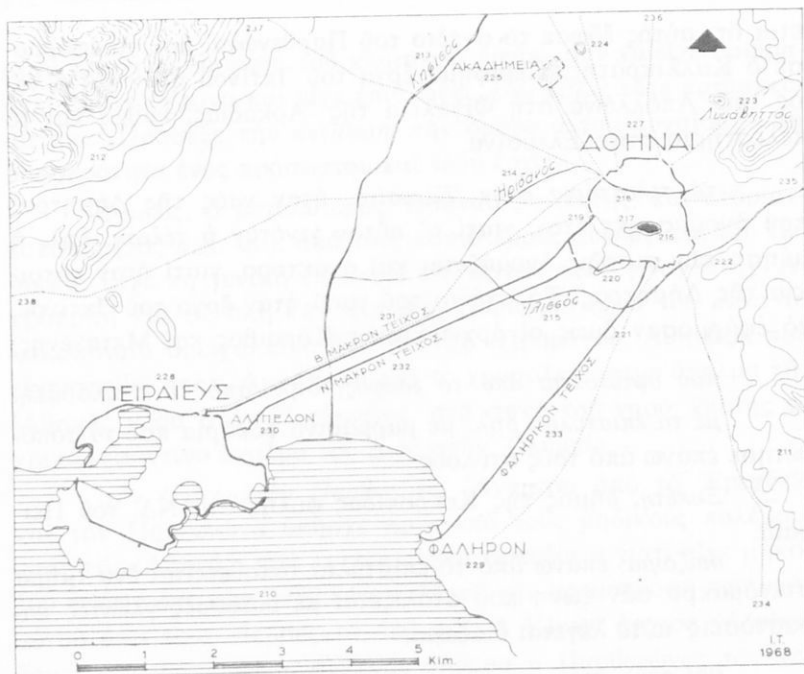
διάζωμα· ἐπάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο τοποθετεῖται ἓνα τμήμα στενόμακρο σάν ζώνη πού στολίζεται μέ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αὐτό λέγεται διάζωμα.

καί τούς ἐπάνω στύλους· ἐπειδὴ τό οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ εἶχε μεγάλο ὕψος, στήθηκαν δύο σειρές ἀπό στύλους, ἡ μία ἐπάνω στήν ἄλλη· ἔτσι ἐπάνω ἀπό τούς στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό στυλοβάτη στήθηκαν οἱ ἐπάνω στύλοι, πού ἐστήριζαν τήν ὀροφή. Δηλαδή ἡ σειρά τοῦ συγκροτήματος τῶν στύλων ἦταν· οἱ στυλοβάτες, οἱ κάτω στύλοι, τό ἐπιστύλιο, τό διάζωμα καί ἐπάνω σ' αὐτό οἱ ἐπάνω στύλοι.

τό φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου (δηλ. τοῦ ναοῦ)· ἡ στέγη εἶχε ἓνα μεγάλο ἄνοιγμα («ὀπαῖον»), γιά νά φωτίζεται ὁ ναός.

τό μακρό τεῖχος· δύο μακρά τεῖχη εἶχαν οἰκοδομηθεῖ τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνος· τό ἓνα ἀπ' αὐτά ἔνωνε τόν περίβολο τῆς πόλης μέ τό Φάληρο καί τό ἄλλο μέ τόν Πειραιᾶ. Τώρα, μέ πρόταση τοῦ Περικλῆ, οἰκοδομήθηκε ἓνα ἐνδιάμεσο, κοντά στό πειραικό τεῖχος, ὥστε τά δύο αὐτά νά κλείνουν ὁλόγυρα τόν Πειραιᾶ. Τό ἄλλο τεῖχος, τό φαληρικό, ἀχρηστεύτηκε.

Κρατίνος· βλ. Σόλων σημ. σελ. 52.



Τό μακρό τείχος

τό Ὀδεῖο, θέατρο κατάλληλο γιά μουσική στούς ΝΑ. πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης· τό χρησιμοποιοῦσαν στήν ἀρχή γιά τούς μουσικούς ἀγώνες τῶν Παναθηναίων. Ἦταν ξύλινο κατά τό μεγαλύτερο μέρος του καί πυρπολήθηκε τό 86 π.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας μέ τό στρατό του εἶχε κυριέψει τήν Ἀθήνα.

κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς πού εἶχε στήσει ὁ Ξέρξης τό 480 π.Χ., γιά νά παρακολουθεῖ τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα. Πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι τό Ὀδεῖο εἶχε ὀροφή κωνική γιά ἀκουστικούς λόγους.

Σελ. 141

ὁ σκινोकέφαλος Δίας, δηλ. ὁ Περικλῆς· οἱ κωμικοὶ ποιητές τόν ὀνόμασαν σκινोकέφαλο, γιατί εἶχε κεφάλι μακρουλό σάν τή ρίζα τοῦ σκίνου πού εἶναι φυτό βολβόριζο σάν τό κρεμμύδι.

τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό· ὁ Περικλῆς ξέφυγε ἀπό τόν κίνδυνον νά ἐξοστρακιστεῖ καί, ἀντίθετα, κατόρθωσε νά ἐξοστρακιστεῖ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τό 443 π.Χ., τήν ἐποχή πού κατασκευάστηκε τό Ὡδεῖο.

ἀθλοθέτης· κάθε τέσσερα χρόνια ἐκλέγονταν δέκα «ἀθλοθέτες», δηλ. ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, πού εἶχαν ὡς ἔργο τους νά ἐποπτεύουν τούς διάφορους ἀγῶνες καί νά ἀνακηρύττουν τούς νικητές. Λέγονται καί ἀγωνοθέτες.

τά Προπύλαια στήν Ἀκρόπολη πού ἦταν ἡ ἐπιβλητική πύλη καί τά παράπλευρα οἰκοδομήματα χτίστηκαν κατά τά ἔτη 437-432 π.Χ. πάνω στή βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσοδος στήν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς· τό βάθρο τοῦ ἀγάλματος σώζεται μέ τήν ἐπιγραφή: «Οἱ Ἀθηναῖοι στήν Ἀθηναία τήν Ὑγεία. Τό κατασκεύασε ὁ Πύρρος ὁ Ἀθηναῖος». Φαίνεται ὅμως πώς τό ἄγαλμα αὐτό ἐγινε ἀργότερα, ὅταν ἔπαψε ἡ ἐπιδημία καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νά δείξουν τήν εὐγνωμοσύνη τους στή θεά, πού βοήθησε νά σταματήσει τό κακό.

τό χρυσό ἄγαλμα, δηλ. τό χρυσελεφάντινο.

στή στήλη, ὄχι στό βάθρο τοῦ ἀγάλματος, παρά σέ ἰδιαίτερη στήλη.

Σελ. 142

κατόρθωσε νά ἐξοστρακίσει τό Θουκυδίδη, βλ. σημ. παραπάνω στή φρ. τώρα πού γλίτωσε ἀπό τόν ἐξοστρακισμό.

ΚΕΦ. 14

τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἐνν. στή Θράκη καί στήν Καρία. τῶν βασιλέων, ὅπως τοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἰγύπτου Ψαμμήτιχου, πού εἶχε ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τούς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 15

τῶν δυναστῶν, ὅπως οἱ δυνάστες τῆς Καρίας πού ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνος εἶχαν ἐξαναγκαστεῖ νά γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

σάν μιά μουσικά ἀπαλή καί ἄτονη, ὅταν οἱ χορδές τῶν ὀργάνων εἶναι χαλαρωμένες.

τέντωνε τά λουριά, μεταφορική έκφραση (πρβλ. καί τή φρ. χαλάρωνε τό χαλινό, σημ. σελ. 170).

Σελ. 143

ΚΕΦ. 16

νέους Πεισιστρατίδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, ὅπως ἦταν οἱ γιοί τοῦ Πεισιστράτου Ἰππίας καί Ἰππαρχος.

Τηλεκλείδης, κωμικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., λίγο νεώτερος ἀπό τόν Κρατίνο. Στίς κωμωδίες του σατύριζε τόν Περικλή καί ἄλλους συγχρόνους του. Ἀπ' αὐτές σώθηκαν ἄρκετά ἀποσπάσματα.

ἀπ' τίς πόλεις τούς φόρους, δηλ. τούς φόρους πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν οἱ συμμαχικές πόλεις γιά τήν κοινὴ ἄμυνα.

καί πετρόχτιστα τεῖχη, τό μακρό τεῖχος (βλ. σημ. σελ. 173).

Σελ. 144

Σαραντα ὀλόκληρα χρόνια, δηλ. ἀπό τό 469-429.

ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες, ὅπως: ὁ Ἐφιάλτης, (βλ. σημ. σελ. 167) ὁ Λεωκράτης, στρατηγός πού ὑπόταξε τήν Αἴγινα τό 458 π.Χ. ὁ Μυρωνίδης, πού κέρδισε πολλές νίκες (τό 458 π.Χ. νίκησε τούς Κορινθίους στή Μεγαρίδα, τό 455 τούς Βοιωτούς κτλ.) ὁ Κίμων, βλ. σημ. σελ. 166 ὁ Τολμίδης στρατηγός πού τό 455 π.Χ. ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 165.

μετά τόν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη, δηλ. τό 443 π.Χ. δέν ταίριαζαν μέ τή σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, βλ. σημ. σελ. 97.

Σελ. 145

εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του ὑπῆρχε συνήθεια νά σκεπάζουν τό κεφάλι ὅσοι περίμεναν τό θάνατο.

Σελ. 148

ΚΕΦ. 17

μέσο τῆς Λοκρίδας, ἐνν. τῆς δυτικῆς.

Οἰταῖοι, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας πού εἶναι κοντά στό ὄρος Οἶτη.

Τολμίδης, Ἀθηναῖος στρατηγός, πού ὁδήγησε τόν Ἀθηναϊκό στόλο τό 455 π.Χ. στά παράλια τῆς Πελοποννήσου, καί ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο· πέθανε στήν Κορώνεια τό 447 π.Χ., ἐνῶ πολεμοῦσε μέ τούς Βοιωτούς.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 151

μετά τά γεγονότα αὐτά· πραγματικά, μεσολάβησαν 6 χρόνια ἀπό τήν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440-439 π.Χ.) ὡς τήν ἐποχή αὐτή πού ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν Κόρινθο (433 π.Χ.).

ΚΕΦ. 29

γιά νά ἐκτεθεῖ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τό ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νά στείλει τό γιό τοῦ Κίμωνα μέ λίγα πλοῖα, ἐπίτηδες γιά νά μήν κατορθώσει τίποτε τό ἀξιόλογο καί νά μειωθεῖ, δέν εἶναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης πού ἔγραψε τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέ μεγάλη ἀμεροληψία δέν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση τοῦ Περικλῆ. Γράφει μάλιστα ὅτι μαζί μέ τό γιό τοῦ Κίμωνα εἶχαν σταλεῖ καί δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μή γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους πού δέν εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τά ὀνόματα τῶν παιδιῶν τοῦ Κίμωνα εἶχαν δοθεῖ ἀπό τίς πόλεις πού αὐτός ἀντιπροσώπευε στήν Ἀθήνα ὡς πρόξενος.

Σελ. 152

καί τούς ὄρκους, δηλ. τήν ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης γιά 30 χρόνια πού ἔγινε τό 445 π.Χ.

Ποτίδαια, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντά στόν Ἰσθμό τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στό Θερμαϊκό κόλπο.

τό «μεγαρικό ψήφισμα»· ἔτσι λεγόταν τό ψήφισμα (πού εἶχε ἐγκριθεῖ κατὰ πρόταση τοῦ Περικλῆ), σύμφωνα μέ τό ὁποῖο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχαν ἀποκλειστεί ἀπό τά λιμάνια καί τίς ἀγορές πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων.

τά «ἱερά λιθάδια» (ἀρχ. ἡ «ἱερά ὀργάς»), ἔκταση ἀνάμεσα στή Μεγαρίδα καί τήν Ἀττική, ἀφιερωμένη στή θεά Δήμητρα καί τήν Κόρη της (τήν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτή ἦταν γόνι-

ΚΕΦ. 30

μη, αλλά ἔμενε ἀκαλλιέργητη καὶ κανεῖς δὲν εἶχε δικαίωμα κατοχῆς.

Σελ. 153

Θριάσιες πύλες· ἦταν ἡ ΒΔ. πύλη τῆς Ἀθήνας, κοντὰ στὸν Κεραμεικὸ, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν «Ἱερὰ ὁδὸ» ποὺ ὁδηγοῦσε στὸν κάμπο τῆς Ἑλευσίνας («Θριάσιον πεδῖον») καὶ στὴν πόλη τῆς Ἑλευσίνας. Κατὰ τὸν 4ο π.Χ. αἰ. ἡ πύλη αὐτὴ ἀντικαταστάθηκε μὲ δύο νέες πύλες, ποὺ ὀνομάστηκαν «Δίπυλον».

ΚΕΦ. 31

μᾶλλον ἀπὸ ὑπερωψία κτλ. Εἶναι ὁλότελα ἄδικη ἡ κατηγορία αὐτῇ. Ὁ Περικλῆς στὴν περίπτωση ἐκείνη δὲν εἶχε κινηθεῖ οὔτε ἀπὸ ὑπερωψία οὔτε ἀπὸ φιλοπόλεμη διάθεση. Ἐβλεπε πράγματι ὅτι ἡ ὑποχώρηση θὰ ἦταν ὁμολογία ἀδυναμίας καὶ θὰ ὁδηγοῦσε σὲ νέες ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης καὶ σὲ νέες ὑποχωρήσεις τῆς Ἀθήνας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκμηδένιση τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 154

ΚΕΦ. 33

τὸ «κυλώνειον ἄγος». Ὅταν ἦταν στὴν Ἀθήνα ἐπώνυμος ἄρχοντας ὁ Μεγακλῆς (ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν), ὁ Κύλων ἐπιχείρησε νὰ γίνεи τύραννος, ἀλλὰ τὸ κίνημά του δὲν πέτυχε (612 π.Χ.). Αὐτὸς τότε κατόρθωσε νὰ φύγει, οἱ ὁπαδοὶ του ὅμως θανατώθηκαν, ἂν καὶ εἶχαν παραδοθεῖ μὲ ἔνορκη διαβεβαίωση ὅτι δὲ θὰ πειραχτοῦν. Ὅταν ἔπειτα ἔπεσε ἐπιδημία στὴν Ἀθήνα, πιστεύτηκε ὅτι ἦταν τιμωρία γιὰ τὸ ἔγκλημα (τὸ «κυλώνειον ἄγος») καί, γιὰ νὰ καθαριστεῖ ἡ πόλη, ἐξορίστηκαν οἱ Ἀλκμεωνίδες. Ἀπὸ τὸ γένος αὐτῶν καταγόταν ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ Ἀγαρίστη. (Βλ. καὶ Σόλων, κεφ. 12).

Σελ. 155

εἰσβάλλουν στὴν Ἀττικὴ ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος μπῆκε στὴν Ἀττικὴ τὴν ἀνοιξη τοῦ 431 π.Χ.

στὶς Ἀχαρνές, κοντὰ σὲ σημερινὸ Μενίδι.

ὅπως ἓνας карабоκύρης κτλ. Πρόσεξε τὴν παρομοίωση καὶ ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα τῆς.

οἱ χοροὶ στίς κωμωδίες· ὅπως καὶ στίς τραγωδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορός (ὄμιλος προσώπων) πού τραγουδάει ὀρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μέ τήν ὑπόθεση. Τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ κωμικοὶ ποιητές μέ τά τραγούδια τοῦ χοροῦ στίς κωμωδίες τοὺς σατύριζαν τόν Περικλῆ γιά τή φαινομενική ἀδράνειά του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καί αὐτό πού παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός· ἀντιπολιτευτήκε μέ βιαιότητα τόν Περικλῆ καί ὑπερίσχυσε μετά τό θάνατο ἐκείνου. Ἔπεσε στήν Ἀμφίπολη, πολεμώντας τοὺς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Σελ. 156

Ἑρμιππος, Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής, παλαιότερος τοῦ Ἀριστοφάνη. Οἱ στίχοι αὐτοὶ λέγονται ἀναπαιστικοί, γιατί ἀπαρτίζονται ἀπό ἀνάπαιστους, δηλ. ἀπό τρισύλλαβα κομμάτια (πόδια), πού τό καθένα ἔχει τίς δύο πρῶτες συλλαβές ἄτονες καί τήν τρίτη τονισμένη. Ὁ ἀνάπαιστος στήν ἀρχαία ποίηση εἶχε τίς δύο πρῶτες συλλαβές βραχύχρονες καί τήν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οἱ *σάτυροι*, ἦσαν συνοδοὶ τοῦ Διονύσου. Ὀνομάζει τόν Περικλῆ «βασιλιά τῶν σατύρων», γιατί αὐτοὶ ἦταν φημισμένοι γιά τή δειλία καί μαλθακότητά τους.

σάν τοῦ Τέλητα· αὐτός ἦταν κάποιος Ἀθηναῖος, ὀνομαστός γιά τή δειλία του.

σ' ἔχει δαγκώσει, δηλ. σ' ἔχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πού ἀπευθύνει μέ δηκτικότητα ἐναντίον σου.

ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀττική, τόν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

κληρουχίες, βλ.-σημ. σελ. 168.

ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ «λοιμός», πού ἔπεσε στήν Ἀθῆνα τό δεύτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) καί προξένησε μεγάλη φθορά στό στρατό. Κατά τά τρία χρόνια πού κράτησε ἡ ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὁπλίτες καί 600 ἵππεις.

ΚΕΦ. 34

Ἄλλά καί στόν πληθυσμό ἦταν πολλά τά θανατηφόρα κρούσματα.

Σελ. 157

ΚΕΦ. 35

ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου· ἦταν μερική ἔκλειψη καί ἔγινε στίς 3 Αὐγούστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδαυρος· τήν ὀνομάζει «ἰερή», γιατί ὁ τόπος ἦταν ἀφιερωμένος στόν Ἀσκληπιό.

Σελ. 158

Ἰδομενέας, βλ. σημ. σελ. 169.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56

Ἡρακλείδης, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56.

ΚΕΦ. 36

ἀπό τά γνήσια παιδιά του· τά παιδιά τοῦ Περικλῆ ἀπό τήν πρώτη σύζυγό του (πού τό ὄνομά της εἶναι ἄγνωστο), ὁ Ξάνθιππος καί ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ὡς γνήσιοι πολῖτες Ἀθηναῖοι, γιατί εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ἀπό τή δεύτερη σύζυγό του, τήν Ἀσπασία (ἀπό τή Μίλητο) ἀπόκτησε ἕνα γιό, πού ὀνομάστηκε καί αὐτός Περικλῆς· ἀλλά αὐτῷ σύμφωνα μέ τό νόμο δέν μπορούσε νά θεωρηθεῖ γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του ἦταν ξένη.

ἀπό τίς αὐστηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του· γι' αὐτές ἔγινε λόγος στό κεφ. 16,4-6.

ἀθλητής πεντάθλου, αὐτός πού ἀγωνίζεται τό πένταθλο, δηλ. τούς πέντε ἄθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καί πάλη).

Σελ. 159

Πρωταγόρας, σοφιστής ἀπό τά Ἀθῆνα (485-415 π.Χ.), πού εἶχε ἔρθει πολλές φορές στήν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καί ἀγωνοθέτες), βλ. σημ. σελ. 175.

ἀπό τά γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

ΚΕΦ. 37

Ἀλκιβιάδης, ὁ ὀνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός (448-404 π.Χ.) εἶχε ἀπό τή μητέρα του συγγενικούς δεσμούς μέ τόν Περικλῆ. Ἀλλωστε αὐτόν εἶχε κηδεμόνα στά παιδικά του χρόνια.

ἐκλέχτηκε στρατηγός, τό 429 π.Χ.

καί εἶχε παιδιά γνήσια, ἀπό τήν πρώτη σύζυγό του, βλ. σημ. παραπάνω.

Σελ. 160

ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων, τό 450 π.Χ. ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά 40.000 μεδίμνους σιτάρι. Ὁ μεδίμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας γιά στερεά στήν ἀρχαία Ἀθήνα καί ἰσοδυναμεῖ περίπου πρὸς 52 σημερινές λίτρες.

καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σύμφωνα μέ τόν νόμο αὐτοῦς πού χρησιμοποιοῦσαν τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρίς νά ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τοὺς πουλοῦσαν ὡς δούλους.

τό μή γνήσιο παιδί του, δηλ. τό παιδί πού εἶχε ἀποκτήσει ἀπό τήν Ἀσπασία καί στό ὅποιο ἔδωσε τό ὄνομά του Περικλῆς.

ἀργότερα, δηλ. τό 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σέ θάνατο τοὺς στρατηγοὺς πού νίκησαν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινοῦσες (νησάκια ἀνάμεσα στή Λέσβο καί τά μικρασιατικά παράλια), γιατί δέν μπόρεσαν νά περισυλλέξουν τοὺς νεκροὺς ἐξαιτίας τῆς θαλασσοταραχῆς. Μόνο ὁ Σωκράτης, πού ἦταν πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας, ἀντιτάχτηκε σ' αὐτή τήν καταδίκη.

ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ, τό φθινόπωρο τοῦ 429 π.Χ.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56. Τό σύγγραμμα «Ἠθικά» τοῦ Θεοφράστου δέν ἔχει σωθεῖ.

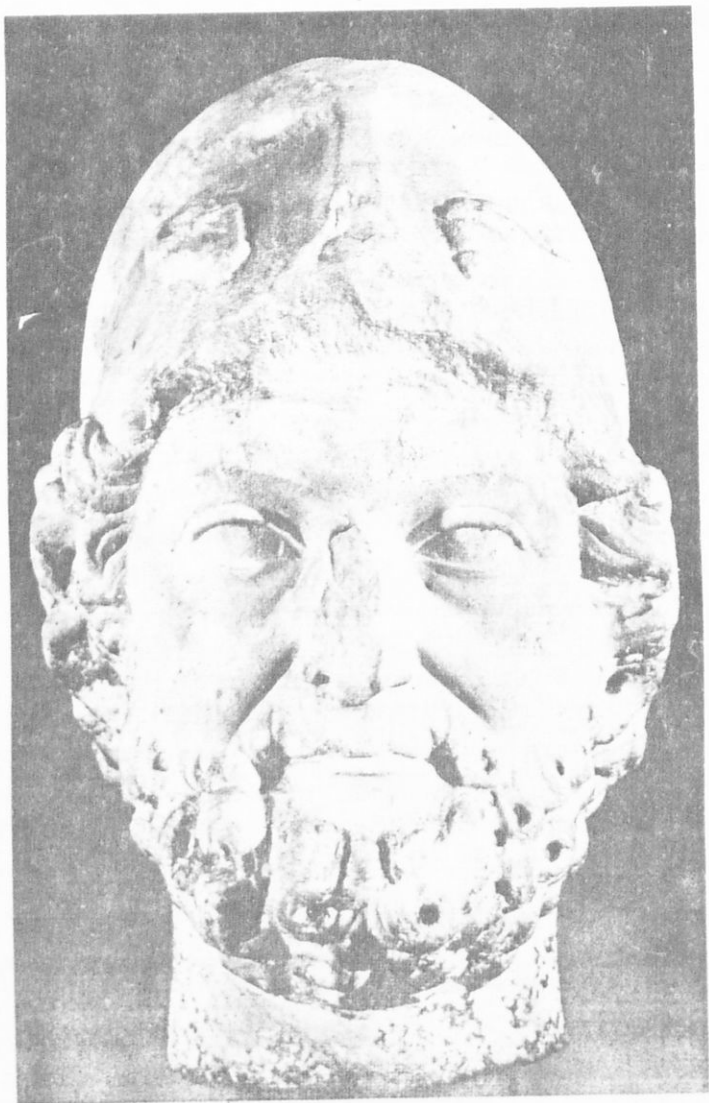
Σελ. 162

ὅλοι τόν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημιούργησε κενό πού τό αἰσθάνθηκαν ὅλοι. Τότε οἱ φίλοι καί οἱ ἐχθροί του κατάλαβαν τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου πού ἐπὶ σαράντα χρόνια ἐργάστηκε ὅσο κανεῖς ἄλλος γιά τό μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καί μέ τό ἐξαιρετικό πνεῦμα του ἐσφράγισε μιά ἐποχή πού ὑπῆρξε ἡ λαμπρότερη περίοδος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας.

ΚΕΦ. 38

ΚΕΦ. 39

4. ΦΩΚΙΩΝ



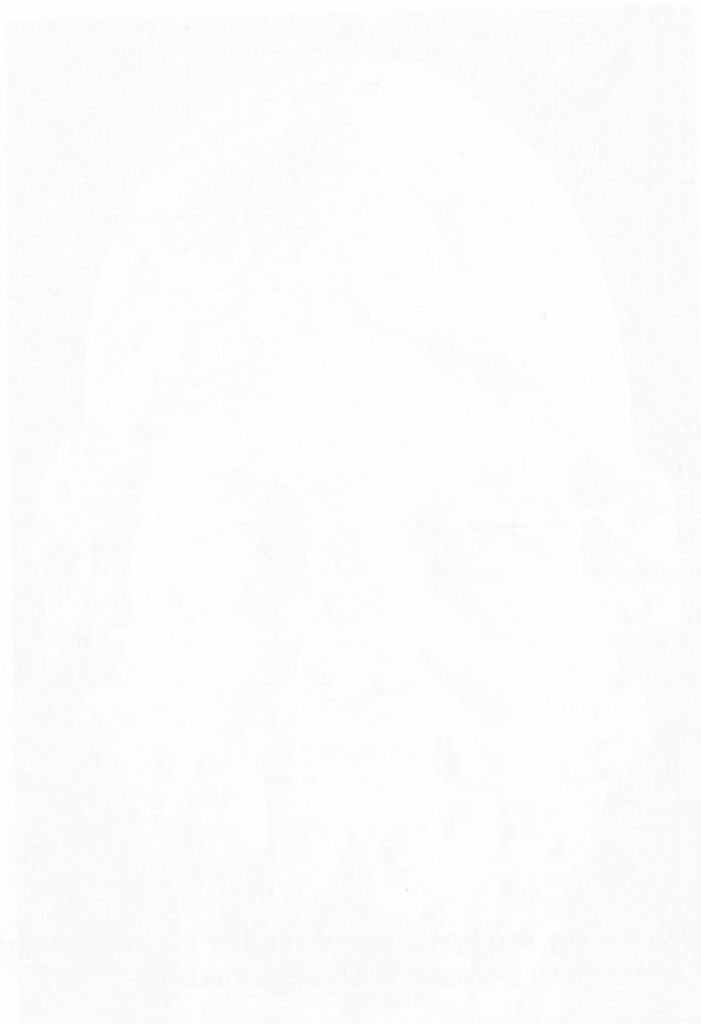
Φωκίων (402 - 318 π.Χ.)
(Μουσείο Κοπεγχάγης)

Ὁ Πλούταρχος στό πρῶτο κεφάλαιο τῆς βιογραφίας αὐτῆς γράφει τά ἀκόλουθα γιά τό πεπρωμένο τοῦ Φωκίωνα:

«Τὴν ἀρετὴν τοῦ Φωκίωνα σάν νά ἦταν μοιραῖο νά τὴν ἀνταγωνιστοῦν οἱ δύσκολες καὶ σκληρές περιστάσεις, καὶ ἔτσι οἱ κακοτυχίες τῆς Ἑλλάδος τὴν ἔκαναν νά μείνει στὴ σκιά καὶ τῆς στέρησαν τὴ λάμπη τῆς δόξας». (1,4)

Καί τελειώνει μέ τήν παρακάτω σύγκριση:

«Ὅσα ἔγιναν μέ τό Φωκίωνα θυμισαν καί πάλι στούς Ἕλληνας τό τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί τό σφάλμα ἦταν ἀκριβῶς ὁμοιο μ' ἐκεῖνο καί δυστυχία ἀκριβῶς ὁμοία χτύπησε τήν πόλιν». (38,5)



Ο κύριος σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει
το ενδιαφέρον των παιδιών για την ιστορία και την πολιτική.
Η μελέτη πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ενός ερωτηματολογίου
που διανεμήθηκε σε 100 παιδιά ηλικίας 10-12 ετών.
Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι τα παιδιά
είναι ιδιαίτερα ενθουσιασμένα με την ιστορία και την πολιτική.
Οι περισσότεροι απαντούν ότι θέλουν να μάθουν περισσότερα
για την ιστορία της χώρας και της Ευρώπης.
Επίσης, πολλοί απαντούν ότι θέλουν να μάθουν
πιο πολλά για την πολιτική και την κοινωνία.
Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι τα παιδιά
είναι πολύ ενθουσιασμένα με την ιστορία και την πολιτική.
Επομένως, είναι σημαντικό να τους παρέχουμε
πλέον πληροφορίες και να τους βοηθήσουμε
να κατανοήσουν καλύτερα την ιστορία και την πολιτική.

ΦΩΚΙΩΝ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ

(Κεφ. 1-5)

Περίληψη κεφ. 1-4*

Ἡ καταγωγή τοῦ Φωκίωνα δέν ἦταν τελείως ἄσημη, ὅπως ἰσχυρίστηκαν μερικοί. Ἄν ἦταν ἔτσι, θά τό εἶχαν τονίσει ἰδιαίτερα οἱ ἐχθροί του, πού μάζευαν ἐναντίον του κάθε λογῆς κατηγορίες. Ἀκούθησε ἀπό γωρίζ σωστές ἀρχές καί σ' αὐτό ἐκτός ἀπό τή γενιά του συνέβαλαν καί τά μαθήματα πού ἄκουσε νεαρός στήν Ἀκαδήμεια ἀπό τόν Πλάτωνα καί ἀργότερα ἀπό τόν Ξενοκράτη. Ἡ ζωή του γενικά ἦταν αὐστηρή καί πειθαρχημένη, τόσο, πού, ὅπως λένε, σχεδόν ποτέ δέν τόν εἶδε κανείς νά γελάσει ἢ νά κλάψει ἢ νά λουστεῖ στά δημόσια λουτρά. Διακρινόταν ἐξάλλου καί γιά τή σωματική του ἀντοχή. Ὅταν ἦταν ἔξω ἀπό τήν πόλη ἢ σέ ἐκστρατείες, βάδιζε ξυπόλυτος καί γυμνός. Ἐλεγον μάλιστα γιά ἀστεῖο σέ καιροῦς ἐκστρατείας ὅτι ἂν ὁ Φωκίων ἦταν ντυμένος, σήμαινε ὅτι ἔκανε πολύ κρύο.

Ὁ Φωκίων εἶχε χαρακτήρα πολύ καταδεχτικό καί φιλόανθρωπο, μόλο πού στήν ὄψη του φαινόταν ἀκοινωνήτος καί σκυθρωπός, ὥστε ὁποῖος δέν εἶχε οἰκειότητα μαζί του δύσκολα τολμοῦσε νά τόν πλησιάσει μόνος. Γι' αὐτό καί κάποτε πού ὁ στρατηγός Χάρης μιλοῦσε γιά τά φρύδια τοῦ Φωκίωνα καί οἱ Ἀθηναῖοι γελοῦσαν, ἐκεῖνος τοῦ εἶπε: «Τά φρύδια αὐτά, δέ σᾶς ἔφεραν ποτέ λύπες, τά γέλια ὁμως αὐτῶν ἐδῶ ἔκαμαν πολλές φορές τήν πόλη νά κλάψει.» Κάτι παρόμοιο συνέβαινε καί μέ τά λόγια τοῦ Φωκίωνα. Ἦταν σωτήρια γιά τίς χρήσιμες καί πετυχημένες

1 ΚΕΦ. 5

Ὁ χαρακτήρας
τοῦ Φωκίωνα.

2 Ὁ Φωκίων ὡς ρήτορας.

3

- ιδέες τους, σύντομα σάν προσταγή, αὐστηρά καί χωρίς πρόθεση
 4 νά τέρψουν. Ὅπως δηλαδή ἔλεγε ὁ Ζήνων, ὅτι ὁ φιλόσοφος
 πρέπει νά ξεστομίζει τό λόγο του ἀφοῦ τόν βαπτίσει στό νοῦ
 του, ἔτσι καί τά λόγια τοῦ Φωκίωνα μέσα σέ πολύ λίγες λέξεις
 5 περιέκλειναν πάρα πολλά νοήματα. Αὐτά εἶχε στό νοῦ του, φαί-
 νεται, καί ὁ Πολύευκτος ἀπό τόν Σφηττό, ὅταν εἶπε ὅτι ὁ Δημο-
 σθένης ἦταν ὁ ἄριστος ρήτορας, ἐνῶ ὁ Φωκίων ὁ πιό δεινός
 6 ὁμιλητής. Γιατί ὅπως ἕνα νόμισμα σέ πολύ μικρό ὄγκο περιέχει
 μεγάλη ἀξία, ἔτσι καί ἡ ἱκανότητα στό λόγο φανερώνει πολλά
 7 μέσα σέ λίγα λόγια. Λένε πώς κάποτε, ἐνῶ τό θέατρο γέμιζε ἀπό
 κόσμος, ὁ ἴδιος ὁ Φωκίων βηματίζε μπροστά στή σκηνή βυθισμέ-
 8 νος σέ σκέψεις. Καί ὅταν κάποιος φίλος του εἶπε: «Συλλογισμέ-
 νος φαίνεσαι, Φωκίων», ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ναί, μά τό Δία,
 σκέφτομαι ἂν μπορῶ ν' ἀφαιρέσω τίποτα ἀπό τό λόγο πού πρό-
 9 κείται νά πῶ στούς Ἀθηναίους». Ὁ Δημοσθένης πάλι δέν ὑπολό-
 γιζε καθόλου τοὺς ἄλλους ρήτορες, ὅταν ὁμως σηκωνόταν νά
 μιλήσει ὁ Φωκίων, συνήθιζε νά λέει χαμηλόφωνα στούς φίλους
 10 του: «Νά τό πελέκι πού κόβει τά λόγια μου!» Ἴσως ὁμως ὁ
 λόγος αὐτός νά χαρακτηρίζει τό ἦθος του, γιατί μιά λέξη καί
 ἕνα νεῦμα μόνο ενός χρηστοῦ ἀνθρώπου εἶναι πιό πειστικά ἀπό
 μύριους ρητορικούς συλλογισμούς καί κομπῆς προτάσεις.

ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΕΣ.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ

(Κεφ. 6-11)

Περίληψη κεφ. 6-7

Σέ νεαρή ἡλικία ὁ Φωκίων συνδέθηκε μέ τό στρατηγό Χαβρία καί
 ὠφελήθηκε πολύ ἀπό τήν πολεμική του πείρα. Ἀσκοῦσε ὁμως καί ὁ
 ἴδιος ἐνεργητική ἐπιρροή στό Χαβρία, γιατί τόν συγκρατοῦσε ὅταν
 ἐκεῖνος ἔδειχνε ἀλόγιστη καί ἐπικίνδυνη τόλμη στίς μάχες. Ἡ
 ἀσυγκράτητη ὁρμή τοῦ Χαβρία στάθηκε καί ἡ αἰτία τοῦ θανάτου του,
 γιατί σέ μιά ἀπόβαση, πού ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι στή Χίο, θέλησε νά
 βγεῖ πρῶτος ἀπό τό πλοῖο. Ὁ Χαβρίας ἐκτιμοῦσε πολύ τό Φωκίωνα

καί συχνά τοῦ εἶχε ἀναθέσει ὑπεύθυνες ἀποστολές, ὥστε καί γνωστός νά γίνει στοὺς Ἕλληνες καί πείρα ν' ἀποκτήσει. Στὴ ναυμαχία κοντά στὴ Νάξο, πού ἦταν ἡ πρώτη νικηφόρα ἐπιχείρηση ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐναντίον τῆς Σπάρτης μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Φωκίων διακρίθηκε ἰδιαίτερα, ὅπως λένε, διοικώντας μέ ἐντολὴ τοῦ Χαβρίας ἓνα τμήμα τοῦ στόλου. Ἀργότερα ὁ Χαβρίας πάλι δὶν ο ν τ ἄ ς τ ο υ εἶ κ ο σ ι π λ ο ῖ α τὸν ἔστειλε στὰ νησιά νά μαζέψει τοὺς φόρους ἀπὸ τοὺς συμμάχους. Ὁ Φωκίων δὴλωσε ὅτι ἓνα πλοῖο τοῦ ἦταν ἀρκετό, ἐφόσον δέν πῆγαινε νά πολεμήσει, ἀλλὰ νά ἐπισκεφτεῖ φίλους. Στὶς συναντήσεις του μέ τοὺς συμμάχους συμπεριφέρθηκε μέ τόση κατανόηση καί φιλία, ὥστε στὸ γυρισμό του συνοδευόταν ἀπὸ πολλὰ συμμαχικά πλοῖα, πού ἔφερναν τὰ χρήματα. Ὅταν ὁ Χαβρίας πέθανε, ὁ Φωκίων ἀνέλαβε νά φροντίζει τὸ γιό του, πού ἦταν ὁμως ἀνάξιος καί τὸν στενοχωροῦσε.

Στὶς μέρες τοῦ Φωκίωνα τὰ ἀξιώματα τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας εἶχαν χωριστεῖ σέ πολιτικά καί σέ στρατιωτικά. Ὁ Φωκίων πού δέ συμφωνοῦσε μέ τὸ μοῖρασμα αὐτό, προσπάθησε νά ξαναζωντανέψει τὴν παράδοση τοῦ Σόλωνα, τοῦ Ἀριστείδη καί τοῦ Περικλῆ, οἱ ὁποῖοι συνδύαζαν τὴν πολιτικὴ μέ τὴν πολεμικὴ δράση.

Ἀκολουθώντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν τακτικὴ ἐπιδίωκε πάντοτε μέ τὴν πολιτικὴ του τὴν εἰρήνη καί τὴν ἡσυχία. Ἐγινε ἐξάλλου στρατηγὸς περισσότερες φορές ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, ἀλλὰ καί ἀπὸ τοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτόν, χωρὶς νά διεκδικεῖ τὸ ἀξίωμα οὔτε νά τὸ ἐπιζητεῖ μὰ καί χωρὶς νά θέλει νά τὸ ἀποφύγει οὔτε νά ξεφεύγει, ὅταν τὸν καλοῦσε ἡ πόλη. Θεωρεῖται γέγονός ὅτι ἐγινε στρατηγὸς σαράντα πέντε φορές, χωρὶς νά παρευρεθεῖ οὔτε μία φορά στίς ἐκλογές· πάντοτε, ἐνῶ ἦταν ἀπὼν, τὸν προσκαλοῦσαν καί τὸν ἐξελέγαν. Γι' αὐτὸ οἱ λιγότερο μυαλωμένοι ἀποροῦσαν μέ τὸ λαό, γιατί ἐνῶ ὁ Φωκίων ἐρχόταν σέ ἀντίθεση τίς πιὸ πολλές φορές μαζί του καί ποτέ δέν εἶπε οὔτε ἔκαμε κάτι γιὰ νά φανεῖ εὐχάριστος, ὁ λαὸς μεταχειριζόταν τοὺς κομπσοὺς στὰ λόγια καί εὐχάριστους δημαγωγούς γιὰ διασκέδαση, ὅπως λένε ὅτι εἶναι σωστό νά κάνουν οἱ βασιλιάδες μέ τοὺς κόλακες, νά τοὺς χρησιμοποιοῦν δηλαδή μετὰ τὸ πλῦσιμο τῶν χειρῶν. Γιὰ τὰ ἀξιώματα ὁμως, ὁ δῆμος, πάντοτε

376 π.Χ.

1 ΚΕΦ. 8
Ἡ τακτικὴ
τοῦ Φωκίωνα
ἀπέναντι
στὸ δῆμο.

2

3

νηφάλιος καὶ σοβαρός, καλοῦσε τὸν πιό αὐστηρό καὶ μυαλωμένο πολίτη, αὐτὸν πού ἢ μόνος ἢ τουλάχιστον πιό πολύ ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἐναντιωνόταν στίς θελήσεις καὶ στίς παρορμήσεις του.

- 4 Κάποτε διαβάστηκε ἓνας χρησμός ἀπὸ τοὺς Δελφούς πού ἔλεγε ὅτι ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι σύμφωνοι καὶ μόνο ἓνας ἄνθρωπος ἔχει γνώμη ἀντίθετη μέ τὸ δῆμο· ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στό βῆμα καὶ ζήτησε νά μὴν κάνουν τὸν κόπο νά ψάξουν, γιατί ὁ ἄνθρωπος πού γυρεύουν εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος, ἀφοῦ εἶναι ὁ μόνος
- 5 πού δέν τοῦ ἀρέσει τίποτε ἀπὸ ὅσα γίνονται στήν πόλη. Ἄλλοτε πάλι διατυπώνοντας κάποια πρότασή του στό λαό, συνάντησε εὐνοϊκή ὑποδοχή καὶ εἶδε ὅτι ὅλοι παραδέχονταν τὸ ἴδιο πρόθυμα τὰ λόγια του· στράφηκε τότε πρὸς τοὺς φίλους του καὶ εἶπε: «Μήπως εἶπα τίποτα κακό, χωρίς νά τὸ καταλάβω»

ΚΕΦ. 9

Χαρακτηριστικά ἀνέκδοτα.

- 1 Κάποτε πάλι οἱ Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἐθελοντική συνεισφορά γιὰ κάποια θυσία καὶ ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολῖτες ἔδιναν, ὁ Φωκίων, ἂν καὶ τὸν κάλεσαν πολλές φορές νά δώσει, εἶπε: «Ζητήστε ἀπὸ ἐτούτους τοὺς πλουσίους· γιὰ μένα θά 'ταν ντροπή ἂν ἔδινά σ' ἐσᾶς, χωρίς νά ἐξοφλήσω τὸ χρέος μου σ' αὐτὸν ἐδῶ», καὶ ἔδειξε τὸν Καλλικλῆ, τὸ δανειστή του. Καθὼς ὅμως δέν ἔπαυαν νά κραυγάζουν καὶ νά φωνασκοῦν ἐναντίον του, τοὺς εἶπε τὸν παρακάτω μῦθο: «Ἐνας δειλὸς ξεκίνησε νά πάει στὸν πόλεμο, ἀκούοντας ὅμως νά κρῶζουν τὰ κοράκια ἄφησε κάτω τὰ ὅπλα του καὶ ἡσύχαξε. Ἀργότερα τὰ ξαναπῆρε καὶ συνέχισε τὸ δρόμο του· μόλις ὅμως τὰ κοράκια ἔκρωξαν ξανά, σταμάτησε. Στὸ τέλος τοὺς εἶπε: "Φωνάζετε ὅσο πιό δυνατὰ μπορεῖτε. Ἐμένα μιά φορά δέ θά μέ φάτε!"».
- 3 Μιάν ἄλλη φορά οἱ Ἀθηναῖοι τὸν παρακινοῦσαν μέ ἐπιμονή νά τοὺς ὀδηγήσει ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐπειδὴ δέν ἤθελε, τὸν ἀποκαλοῦσαν δειλὸ καὶ ἀνανδρό. «Οὐτ' ἐσεῖς», τοὺς εἶπε τότε ἐκεῖνος, «μπορεῖτε νά κάνετε ἐμένα γενναῖο, οὐτ' ἐγὼ ἐσᾶς δειλοὺς. Γνωρίζομαστε βλέπετε καλὰ μεταξύ μας!».
- 4 Σέ καιροὺς ἀβεβαιότητος, ὅταν ὁ λαὸς εἶχε ὀργιστεῖ μαζί του πάρα πολύ καὶ ἀπαιτοῦσε νά λογοδοτήσει γιὰ τὴ στρατηγία του, «Ἀγαπητοί μου φίλοι», εἶπε, «κοιτάξτε νά σωθεῖτε πρῶτα!».

Ἄλλοτε, ἐνῶ ὅσο κρατοῦσε ὁ πόλεμος οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν 5
δισταχτικοί καί φοβισμένοι, ὅταν ἐγίνε εἰρήνη πῆραν θάρρος
καί φώναζαν ἐναντίον τοῦ Φωκίωνα ὅτι τοὺς στέρησε τῇ νίκῃ.
«Εἴστε τυχεροί», τοὺς εἶπε, «πού ἔχετε στρατηγὸ πού σᾶς ξέρει
ἄλλιῶς ἀπὸ καιρὸ θά ἦσατε χαμένοι.»

Ὅταν πάλι οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἤθελαν νά καταφύγουν σέ διαιτη- 6
σία γιὰ μιὰ ἐδαφικὴ *διαφορά πού εἶχαν μέ τοὺς Βοιωτοὺς*, ἀλλὰ
ἐπιθυμοῦσαν πόλεμο, τοὺς συμβούλεψε νά δώσουν τῇ μάχῃ μέ
τά λόγια, πού εἶναι σ' αὐτά ἀνώτεροι καί ὄχι μέ τά ὄπλα, πού 7
εἶναι κατώτεροι. Μιά φορά πού μιλοῦσε, ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν μέ
ὅσα ἔλεγε καί δέν ὑπόμεναν νά τὸν ἀκούσουν, εἶπε: «Μπορεῖτε
νά μέ ὑποχρεώσετε μέ τῇ βίᾳ νά κάνω αὐτά πού δέ θέλω, δέ θά
μ' ἐξαναγκάσετε ὅμως νά πῶ, ἀντίθετα μέ τῇ γνώμῃ μου, αὐτά
πού δέν πρέπει ! »

Ὅταν ὁ Δημοσθένης, ἀπὸ τοὺς ρήτορες πού ἦταν πολιτικοί 8
τοῦ ἀντίπαλοι, τοῦ εἶπε: «Θά σέ σκοτώσουν, Φωκίωνα, οἱ Ἀθη-
ναῖοι ἂν τρελλαθοῦν», ἀπάντησε: «Κι ἐσένα ἂν βάλουν μυαλό.»

Μιά μέρα πού ἔκανε ὑπερβολικὴ ζέστη εἶδε τὸν *Πολύευκτο* 9
ἀπὸ τὸν Σφηττό νά συμβουλευε τοὺς Ἀθηναίους νά κάμουν πό-
λεμο μέ τὸ Φίλιππο, καί κατόπιν λαχανιασμένος πολὺ καί ἰδρω-
μένος — καθὼς μάλιστα ἦταν καί πολὺ παχύς — νά πίνει καί νά
ξαναπίνει νερό. «Ἀξίζει» εἶπε τότε, «νά θασιστεῖτε στά λόγια
τοῦ καί ν' ἀποφασίσετε τὸν πόλεμο. Τί νομίζετε ὅτι θά κάνει
αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος κάτω ἀπὸ τὸ θώρακα καί τὴν ἀσπίδα, σάν
ἔρθουν κοντά οἱ ἐχθροί, ὅταν καί μόνο καθὼς σᾶς λέει τὸ λόγο
πού ἔχει προετοιμάσει, κινδυνεύει νά πνιγεῖ ; »

Μιὰν ἄλλη φορά, ὅταν ὁ *Λυκοῦργος* εἶχε πεῖ στὴν ἐκκλησία 10
τοῦ δήμου ἓνα πλῆθος ἀπὸ συκοφαντίες γι' αὐτὸν καί κοντά
στ' ἄλλα ὅτι ὁ Φωκίων συμβούλεψε τοὺς Ἀθηναίους νά *para-*
δώσουν δέκα πολῖτες πού εἶχε ζητήσει ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκεῖνος εἶ-
πε: «Πολλές καλές καί ὠφέλιμες συμβουλές τοὺς ἔχω δώσει,
ἀλλὰ δέ μέ ἀκούν. »

Ὑπῆρχε κάποιος Ἀρχιβιάδης, πού ἐπονομαζόταν *Λακωνιστής*, 1
γιατί εἶχε ἀφήσει ὑπερβολικὰ *μακριὰ γένια*, φοροῦσε *τριβωνα* καί
ἦταν πάντα σκυθρωπός. Ὁ Φωκίων, κάποτε πού τὸν ἀποδοκίμα-

ΚΕΦ. 10
Ἄλλα μικρά
περιστατικά.

- ζαν μέ θόρυβο, κάλεσε τόν ἄνθρωπο αὐτό μάρτυρα καί βοηθό
 2 στό λόγο του. Ἐκεῖνος ὅμως μόλις σηκώθηκε, συμβούλευε τοὺς
 Ἀθηναίους αὐτά πού τοὺς ἄρεσαν. Ὁ Φωκίων τότε τόν ἐπίασε
 ἀπό τὰ γένια καί τοῦ εἶπε: «Ἀρχιβιάδη, γιατί τότε λοιπόν δέν
 ζυρίστηκες;»
- 3 Ὁ Ἀριστογείτων πάλι ὁ συκοφάντης ἦταν στίς συνελεύσεις
 φιλοπόλεμος καί ἐξωθοῦσε τὸ λαό σέ δράση, ὅταν ὅμως γινόταν
 ὁ κατάλογος τῶν στρατευσίμων παρουσιάστηκε ἀκουμπώντας σέ
 μπαστούνι καί μέ δεμένα πόδια. Ὁ Φωκίων ἀνεβασμένος στό
 βῆμα τόν εἶδε ἀπό μακριά καί φώναξε στό γραμματέα: «Γράψε
 καί τόν Ἀριστογείτονα, κουτσό καί πονηρό! »
- 4 Εἶναι λοιπόν ν' ἀπορεῖ κανεῖς πῶς καί γιατί ἓνας ἄνθρωπος
 τόσο τραχύς καί αὐστηρός πῆρε τήν προσωνομία τοῦ χρηστοῦ.
- 5 Νομίζω ὅτι εἶναι δύσκολο, ὄχι ὅμως καί ἀδύνατο, ὅπως τὸ ἴδιο
 κρασί, ἔτσι καί ὁ ἴδιος ἄνθρωπος νά εἶναι συγχρόνως γλυκός
 καί ἀψύς. Ἔτσι πάλι μερικοὶ ἄλλοι, ἐνῶ φαίνονται καλοκάγα-
 θοι, εἶναι πάρα πολύ ἀντιπαθητικοὶ καί βλαβεροὶ γι' αὐτοὺς πού
- 6 τοὺς συναναστρέφονται. Λένε ὅτι ὁ Ὑπερείδης εἶπε κάποτε στό
 δῆμο: «Ἀθηναῖοι, μήν κοιτάζετε μόνο ἂν εἶμαι δυσάρεστος, μά
 ἂν εἶμαι δυσάρεστος χωρίς ἰδιοτέλεια.» Σάν νά εἶναι φορτικοὶ
 καί ὀχληροὶ οἱ πλεονέκτες μόνο, καί σάν νά μή φοβᾶται πιό
- 7 πολὺ καί νά μήν καταδικάζει ὁ λαός αὐτοὺς πού χρησιμοποιοῦν
 τὴ δύναμή τους γιὰ νά ἱκανοποιήσουν τὴν ἀλαζονεία, τὸ φθόνο,
 ἢ τὴν ὀργή ἢ κάποιο πείσμα τους. Ὁ Φωκίων λοιπόν δέν ἐβλα-
- 8 ψε ποτέ κανέναν πολίτη ἀπὸ ἐχθρα, οὔτε θεώρησε κανέναν ἐχθρό
 του. Ἦταν τραχύς, ἀνυποχώρητος καί ἀλύγιστος, ὅσο μόνο
 χρειαζόταν γιὰ νά ἀντισταθεῖ σέ ὅσους ἐναντιώνονταν σ' ἐκεῖνα
 πού ἔκανε γιὰ χάρη τῆς πατρίδας, στὴν ἄλλη του ζωὴ ὅμως
- 9 ἦταν γιὰ ὅλους φιλικός, προσιτός καί φιλάνθρωπος. Ἔτσι καί
 τοὺς ἀντιπάλους του ἀκόμα βοηθοῦσε, ὅταν εἶχαν ἀτυχήσει, καί
 τοὺς ὑπερασπιζόταν ἂν κινδύνευαν. Κάποτε πού οἱ φίλοι του τόν
 κατηγορήσαν ἐπειδὴ ὑπεράσπισε κάποιον ἄνθρωπο φαῦλο στό
 δικαστήριον, τοὺς ἀπάντησε ὅτι οἱ τίμιοι δέν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ
 βοήθεια. Ὄταν πάλι ὁ Ἀριστογείτων ὁ συκοφάντης ὕστερα ἀπὸ
 τὴν καταδίκη του ἔστειλε καί τόν παρακάλεσε νά πάει νά τόν
 ἐπισκεφτεῖ, ὁ Φωκίων ἀνταποκρίθηκε στὴν παράκληση καί ξεκί-

νησε για τή φυλακή. Καί ἐπειδὴ οἱ φίλοι του δέν τόν ἄφηναν, τούς εἶπε: « Ἀφήστε με, εὐλογημένοι ἄνθρωποι ! Ποῦ θά μπορούσε κανεῖς νά συναντήσῃ τόν Ἀριστογείτονα μέ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση ; »

Οἱ σύμμαχοι καί οἱ νησιῶτες θεωροῦσαν τούς ἀπεσταλμένους τῶν Ἀθηναίων, ὅταν ξεκινοῦσαν μέ ἄλλο στρατηγό, ὡς ἐχθρούς, καί γι' αὐτό ἐνίσχυαν τὰ τείχη τους, ἐπιχωμάτωναν τὰ λιμάνια τους καί μεταφέραν τὰ κοπάδια, τούς δούλους, τίς γυναῖκες καί τὰ παιδιά ἀπό τήν ὑπαιθρο στίς πόλεις. Ἄν ὅμως ἀρχηγός ἦταν ὁ Φωκίων, ἐβγαίναν σέ μακρινή ἀπόσταση μέ τὰ δικά τους πλοῖα νά τόν συναντήσουν, στεφανωμένοι καί χαρούμενοι καί τόν συνόδευαν στήν πόλη τους.

ΦΩΚΙΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΣ

(Κεφ. 12-16)

Περίληψη κεφ. 12-15

Τήν ἐποχή πού ὁ Φίλιππος εἶχε διεισδύσει στήν Εὐβοία καί προσαρτοῦσε τίς Εὐβοϊκές πόλεις, ἡ Ἐρέτρια ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι ἔστειλαν μία μικρή δύναμη μέ ἀρχηγό τόν Φωκίωνα πιστεύοντας ὅτι θά τούς βοηθοῦσαν καί οἱ ντόπιοι. Ὁ Φωκίων ὅμως συνάντησε πολλές δυσκολίες. Ὡστόσο στήν τελική σύγκρουση, στήν πεδιάδα τῶν Ταμνῶν, ὑπερίσχυαν οἱ Ἀθηναῖοι χάρις στό σχέδιο τοῦ Φωκίωνα, πού ἄφησε τούς ἐχθρούς νά νικήσουν στήν ἀρχή τήν παράταξη τῶν συμμάχων του καί νά πλησιάσουν, καί ὕστερα ἔδωσε διαταγή στούς Ἀθηναίους νά ἐπιτεθοῦν. Μετά τή μάχη ὁ Φωκίων σταθεροποίησε κάπως τήν κατάσταση, ἐλευθέρωσε ὅσους αἰχμαλώτους Ἕλληνες εἶχε συλλάβει καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Ὁ στρατηγός ὅμως πού τόν διαδέχτηκε σέ λίγο, ἀπέτυχε ἐντελῶς, ὅταν ξανάρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες, καί ὅλη σχεδόν ἡ Εὐβοία χάθηκε γιά τούς Ἀθηναίους.

Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Φίλιππος ξεκίνησε μέ ἰσχυρές δυνάμεις γιά νά κατακτήσῃ τή Θρακική χερσόνησο καί τίς πόλεις Πέρινθο καί Βυζάντιο στήν Προποντίδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τόν στρατηγό

1 ΚΕΦ. 11
Ὁ Φωκίων καί
οἱ σύμμαχοι.

349 π.Χ.

348 π.Χ.

348 π.Χ.

340 π.Χ.

Χάρη γιά νά βοηθήσει τίς πόλεις τῆς περιοχῆς, ἐκεῖνος ὁμως ἔδειξε ἀδράνεια καί προκάλεσε τή δυσπιστία τῶν συμμάχων. Ὁ Φωκίων ἔριξε τήν εὐθύνη γιά τήν τροπή αὐτῆ τῶν πραγμάτων στή στάση τῶν ἰδίων τῶν Ἀθηναίων. Ὑστερ' ἀπό αὐτό οἱ Ἀθηναῖοι ἀνάθεσαν τή στρατηγία στόν ἴδιο καί τόν ἔστειλαν στό Βυζάντιο. Χάρη στό Φωκίωνα οἱ κάτοικοι τοῦ Βυζαντίου δέχτηκαν φιλικά τόν ἀθηναϊκό στρατό, συνεργάστηκαν ἀρμονικά μαζί του καί ἔτσι σέ λίγο ὁ Φίλιππος διώχτηκε ἐντελῶς ἀπό τήν περιοχή καί ὁ μύθος πού τόν παρούσῃζε ἀήττητο ἔπεσε.

Σέ μιάν ἄλλη περίσταση, λίγα χρόνια πρὶν ἀπό τά πιά πάνω γεγονότα, οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ζητήσει θιαστικά τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Φωκίων πῆρε χαράματα τήν ἔγκριση τοῦ δήμου, ξεκίνησε ἀμέσως κατόπιν καί ἔφτασε στήν πόλη πρὶν τό μάθουν οἱ Βοιωτοί καί δοκιμάσουν νά τόν ἐμποδίσουν. Ἐκεῖ βοήθησε τοὺς Μεγαρεῖς καί τοὺς ἔβαλε νά ἐπεκτείνουν τά τείχη τους ὥς τό ἐπίνειο τῆς πόλεως τους, τῇ Νίσαια. Ἔτσι θά ἦταν ἀσφαλισμένοι ἀπό τή στεριά καί θά στηρίζονταν στή θάλασσα, δηλαδή στοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 16

Ἡ στάση του
ἀπέναντι στό
Φίλιππο.

- 1 Οἱ Ἀθηναῖοι βρίσκονταν πιά σέ φανερή ἐχθρότητα μέ τό Φίλιππο καί ἐπειδὴ ὁ Φωκίων δέν ἦταν παρών, εἶχαν ἐκλέξει ἄλλους στρατηγούς γιά νά κατευθύνουν τόν πόλεμο. Μόλις ἐκεῖνος γύρισε ἀπό τά νησιά, προσπαθοῦσε νά πείσει τό δῆμο, ἐφόσον ὁ Φίλιππος εἶχε εἰρηνικές διαθέσεις καί φοβόταν πολύ τόν πόλεμο, νά δεχτεῖ ρύθμιση τῆς διαφορᾶς. Τότε κάποιος ἀπό αὐτοὺς πού συνήθιζαν νά περιφέρονται γύρω ἀπό τήν Ἡλιαία καί νά ἔχουν ἔργο τους τῇ συκοφαντία, ἀντέκρουσε τήν πρόταση καί εἶπε: «Τολμᾶς, ἐσύ, Φωκίων, νά ἀποτρέπεις τοὺς Ἀθηναίους, τώρα πού βρίσκονται μέ τά ὅπλα στά χέρια;» Καί ὁ Φωκίων ἀποκρίθηκε: «Ἐγώ τολμᾶω, ἂν καί ξέρω ὅτι ὅσο εἶναι πόλεμος θά σέ ἐξουσιάζω ἐγώ, ἐνῶ, ἂν γίνει εἰρήνη, θά μέ ἐξουσιάζεις ἐσύ.»
- 2 Ὡστόσο δέν τοὺς ἔπεισε, ἀλλά ἐπικράτησε ὁ Δημοσθένης, πού συμβούλευε νά δώσουν τῇ μάχῃ ὅσο γίνεται μακρύτερα ἀπό τήν Ἀττική. Καί ὁ Φωκίων τότε τοῦ εἶπε: «Φίλε μου, ἄς μὴν κοιτάζουμε πού θά πολεμήσουμε, ἀλλά πῶς θά νικήσουμε. Ἔτσι μόνο θά ναι μακριά μας ὁ πόλεμος· γιατί πάντα στοὺς νικημένους ὅλα τά δεινά εἶναι κοντά.» Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν, οἱ ταραχοποιοί καί αὐτοὶ πού ἤθελαν ριζικές ἀλλαγές στήν πόλη, τραβοῦ-

σαν τὸ *Χαρίδημο* στὸ βῆμα καὶ ἀξίωναν νά γίνει στρατηγός. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ φοβήθηκαν καὶ ἔχοντας μὲ τὸ μέρος τους τὴ *Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου* παρακαλῶντας καὶ κλαίοντας ἐπεισαν μὲ δυσκολία τὸ λαὸ νά ἐμπιστευτεῖ τὴν πόλιν στὰ χέρια τοῦ Φωκίωνα. Ἐκεῖνος εἶχε τὴ γνώμη ὅτι ἔπρεπε νά δεχτοῦν τοὺς ἄλλους πολιτικούς ὄρους καὶ τὴν ἐπιείκεια τοῦ Φιλίππου. Ὅταν ὁμως ὁ *Δημάδης* πρότεινε νά μετέχει ἡ πόλιν στὴν κοινὴ εἰρήνη καὶ στὸ *συνέδριο τῶν Ἑλλήνων*, ὁ Φωκίων δὲν ἄφηνε νά γίνει δεκτὴ ἡ πρόταση αὐτή, προτοῦ νά μάθουν τί ἀξιώσεις θά εἶχε ὁ Φίλιππος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Ἡ γνώμη του δὲν ἀκούστηκε, ἐπειδὴ ἡ στιγμή δὲν ἦταν κατάλληλη· καὶ ὅταν ἀμέσως ἔπειτα εἶδε τοὺς Ἀθηναίους μετανιωμένους γιατί ἔπρεπε νά παραχωροῦν στὸ Φίλιππο καὶ τριῆρεις καὶ ἵππικὸ, εἶπε: «Αὐτὰ φοβόμουν καὶ εἶχα ἀντίρρηση. Ἀφοῦ ὁμως κάματε τὴ συμφωνία, δὲν πρέπει νά δυσφορεῖτε οὔτε νά λυπᾶστε. Νά θυμᾶστε ὅτι καὶ οἱ πρόγονοί μας, ἄλλοτε ὡς ἡγέτες καὶ ἄλλοτε ὡς ὑπήκοοι, ἐνεργοῦσαν σωστά καὶ στίς δύο περιπτώσεις κι ἔτσι ἔσωσαν καὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς Ἑλληνας.»

Ὅταν ἐξάλλου *πέθανε ὁ Φίλιππος*, δὲν ἄφηνε τὸ *Δῆμο* νά κἀναι εὐχαριστήριες θυσίες γιὰ τὴν καλὴ εἶδση, γιατί πίστευε ὅτι εἶναι ταπεινὸ νά δείχνουν χαρὰ γιὰ τέτοιο πρᾶγμα καὶ γιατί ἡ δύναμη πού τοὺς ἀντιμετώπισε στὴ *Χαιρώνεια* λιγότεψε κατὰ ἓνα μόνο ἄτομο.

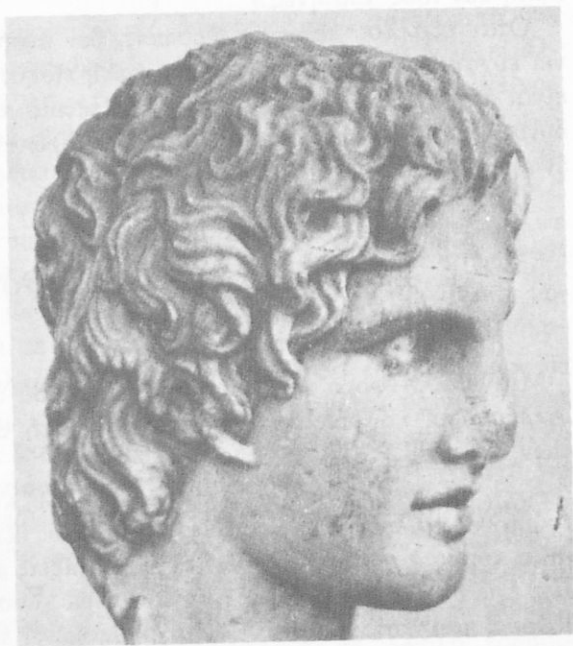
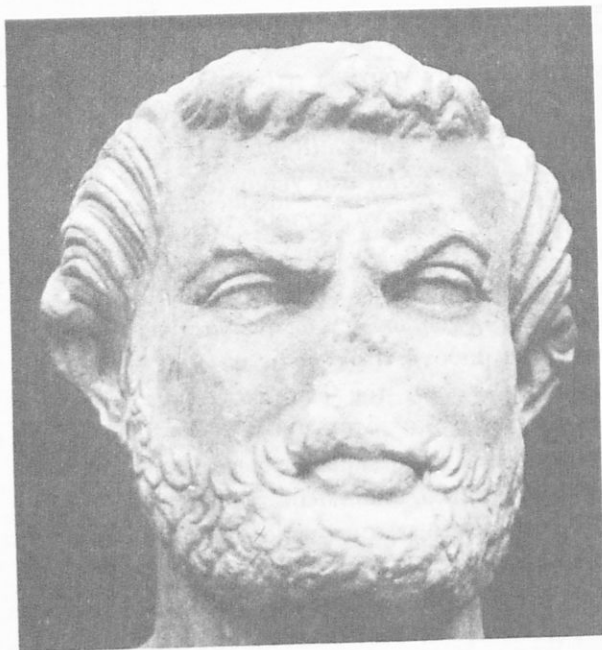
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

(Κεφ. 17-22)

Μιὰν ἄλλη φορά ὁ Δημοσθένης μιλοῦσε ὕβριστικά γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, πού ἐκεῖνος πλησίαζε ἤδη στὴ Θήβα. Τότε ὁ Φωκίων τοῦ εἶπε:

«Τέτοιο ἀγριάνθρωπο τί θές, καημένε, κι ἐρεθίζεις, πού ποθεῖ κιόλας τὴ μεγάλη δόξα; Ἡ μήπως θέλεις στὴν τόσο μεγάλη πυρκαϊά, πού βρίσκεται κοντά, νά ρίξεις μέσα τὴν πόλιν; Ὅμως ἐγὼ δέ θ' ἀφήσω τοὺς Ἀθηναίους νά χαθοῦν ἀκόμα κι ἂν τὸ θέλουν, μιὰ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὑπομένω τὸ βάρος νά εἶμαι

1 ΚΕΦ. 17
Φωκίων καὶ
Ἀλέξανδρος.



Ἐπάνω ἀριστερά:
Προτομή πού πιστεύεται
ὅτι εἰκονίζει τὸ Φίλιπ-
πο Β΄.
(Ny Carlsberg Glyptothek,
Κοπεγχάγη).

Κάτω ἀριστερά:
Ἀλέξανδρος (Ἀθῆναι,
Μουσεῖο Ἀκροπόλεως).

Δεξιά:
Δημοσθένης
(Μουσεῖο Κοπεγχάγης).



- 2 στρατηγός.» *Όταν ἡ Θήβα καταστράφηκε* καὶ ὁ Ἀλέξανδρος
ζητοῦσε νά τοῦ παραδοθοῦν ὁ *Δημοσθένης*, ὁ *Λυκοῦργος*, ὁ Ὑπε-
ρεΐδης, ὁ *Χαρίδημος* καὶ οἱ φίλοι τους, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου
στήριξε στό Φωκίωνα τίς ἐλπίδες της καὶ πολλές φορές τόν
3 κάλεσε ὀνομαστικά νά παρουσιαστῇ στό βῆμα. Ἐκεῖνος σηκώ-
θηκε, καὶ φέρνοντας δίπλα του ἕνα φίλο του, μέ τόν ὁποῖο συν-
δεόταν πολύ στενά, τόν ἐμπιστευόταν καὶ τόν ἀγαποῦσε, εἶπε:
«Σέ τέτοιο σημεῖο ἔχουν ὀδηγήσει τήν πόλη οἱ ἄνθρωποι αὐτοί,
ὥστε ἐγώ κι αὐτόν ἐδῶ τό Νικοκλῆ ἂν ζητήσει κανεῖς θά συμ-
βουλέψω νά τόν παραδώσουμε. Γιατί θά τό θεωροῦσα εὐτυχία
4 μου νά πεθάνω ἐγώ ὁ ἴδιος γιά τή σωτηρία σας. Λυποῦμαι ἀκό-
μα, Ἀθηναῖοι, εἶπε, καὶ αὐτούς τούς Θηβαίους, πού ζήτησαν κα-
ταφύγιο ἐδῶ. Εἶναι ἀρκετό ὅμως νά κλαῖνε οἱ Ἕλληνες τή Θή-
βα· γι' αὐτό εἶναι προτιμότερο νά προσπαθήσουμε νά πείσουμε
καί νά θερμοπαρακαλέσουμε τούς νικητές καὶ γιά τούς δύο
λαούς, παρά νά πολεμήσουμε.»
- 5 Λένε λοιπόν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μόλις ἔλαβε τό πρῶτο ψήφι-
σμα τῶν Ἀθηναίων, τό πέταξε καὶ ἀπομακρύνθηκε γυρίζοντας
6 τήν πλάτη στοὺς πρέσβεις. *Τό δεύτερο* ὅμως, πού τό πῆγε ὁ Φω-
κίων, τό δέχτηκε, γιατί ἔμαθε ἀπό τούς γεροντότερους ὅτι καὶ ὁ
Φίλιππος θαύμαζε τόν ἄνθρωπο αὐτόν. Καί ὄχι μόνο δέχτηκε νά
τόν συναντήσει καί ν' ἀκούσει τίς παρακλήσεις του, ἀλλά
7 ἄκουσε καί τίς συμβουλές του. Ὁ Φωκίων λοιπόν τόν συμβού-
λεψε, ἂν ἐπιθυμεῖ τήν εἰρήνην νά τερματίσει τόν πόλεμο· ἂν πάλι
ποθεῖ τή δόξα, νά τόν μεταφέρει ἀπό τήν Ἑλλάδα καί νά τόν
8 στρέψει πρὸς τούς βαρβάρους. Καί ἀφοῦ εἶπε πολλά πού ταίρια-
ζαν μέ τό χαρακτήρα καί μέ τούς σκοπούς τοῦ Ἀλεξάνδρου,
τόσο πολύ τόν ἄλλαξε καί τόν καταπράυνε, ὥστε νά πεῖ ὅτι οἱ
Ἀθηναῖοι πρέπει νά προσέξουν τήν κατάσταση, γιατί, ἂν τοῦ
9 συμβεῖ κάτι, ἔπρεπε ἐκεῖνοι ν' ἀναλάβουν τήν ἡγεμονία. Ἐπι-
πλέον ἔκαμε τό Φωκίωνα προσωπικό του φίλο καί τόν φιλοξέ-
νησε, καί εἶχε γι' αὐτόν τόσο μεγάλη ἐκτίμηση, ὥστε λίγοι ἀπό
10 τό στενό του κύκλο εἶχαν κερδίσει. Ὁ *Δούρης* μάλιστα λέει πώς,
ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος νίκησε τό *Δαρεῖο* καί ἐγινε μέγας, ἔβγαλε
ἀπό τίς ἐπιστολές του τή λέξη *χαίρειν*», ἐκτός ἀπό αὐτές πού
ἔγραφε στό Φωκίωνα. Μόνο σ' αὐτόν, ὅπως καί στόν *Ἀντίπα-*

τρο, ἀποτεινόνταν μέ τό «χαίρειν». Αὐτό τό ἀναφέρει καί ὁ Χάρης.

Τήν ἱστορία μέ τά χρήματα ὅλοι τή θεωροῦν ἀληθινή, ὅτι δηλαδή ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε ὡς δῶρο στό Φωκίωνα ἑκατό τάλαντα. Ὅταν τά ἔφεραν στήν Ἀθήνα, ὁ Φωκίων ρώτησε τοὺς ἀπεσταλμένους γιατί ἄραγε, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλοὶ Ἀθηναῖοι, ὁ Ἀλέξανδρος προσφέρει μόνο σ' αὐτόν τόσα χρήματα. Ἐκεῖνοι εἶπαν: «Γιατί ἐσένα μόνο κρίνει ἄνθρωπο καλό καί τίμιο.» «Τότε λοιπόν», εἶπε ὁ Φωκίων, «ἄς μέ ἀφήσει καί νά φαίνομαι καί νά εἶμαι πάντα ἔτσι». Καί ὅταν τόν ἀκολούθησαν στό σπίτι του τά εἶδαν ὅλα πολύ φτωχικά· ἡ γυναῖκα του ζύμωνε καί ὁ Φωκίων ὁ ἴδιος τράβηξε νερό ἀπό τό πηγάδι καί ἐπλενε τά πόδια του. Τότε ἄρχισαν νά τόν πιέζουν μέ περισσότερη ἐπιμονή καί νά τοῦ λένε ἀγανακτισμένοι ὅτι εἶναι φοβερό, ἐνῶ εἶναι φίλος τοῦ βασιλιᾶ, νά ζεῖ τόσο φτωχικά. Ὁ Φωκίων τότε, βλέποντας νά διαβαίνει ἕνας φτωχός γέρος φορώντας ἕνα βρώμικο τριβῶνιο, τοὺς ρώτησε ἂν τόν θεωροῦν κατώτερο ἀπό ἐκεῖνον τό γέρο. Κι ὅταν ἐκεῖνοι τόν παρακάλεσαν νά μή λείε τέτοια λόγια, ὁ Φωκίων τοὺς εἶπε: «Κι ὅμως αὐτός ζεῖ μέ λιγότερα ἀπό μένα καί εἶναι ἱκανοποιημένος. Μέ λίγα λόγια, ἡ δέ θά χρησιμοποῖσω τά χρήματα αὐτά καί μάταια θά κρατῶ τόσο χρυσάφι ἢ ἂν τά χρησιμοποιοῦν, θά δυσφημήσω στήν πόλη καί τόν ἑαυτό μου καί ἐκεῖνον.» Ἐτσι λοιπόν τά χρήματα ἔφυγαν πάλι ἀπό τήν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἀπέδειξαν στοὺς Ἕλληνες ὅτι πιό πλούσιος ἀπό αὐτόν πού χάριζε τόσα πολλὰ ἦταν ἐκεῖνος πού δέν τά εἶχε ἀνάγκη. Ὁ Ἀλέξανδρος δυσареστήθηκε καί ἔγραψε πάλι στό Φωκίωνα ὅτι δέ θεωρεῖ φίλους του αὐτοὺς πού δέν τόν ἔχουν σέ τίποτα ἀνάγκη· μά ὁ Φωκίων καί πάλι ἀρνήθηκε χρήματα. Ζήτησε ὅμως νά ἐλευθερωθοῦν ὁ σοφιστής Ἐχεκρατίδης, ὁ Ἴμβριος Ἀθηνόδωρος καί δύο Ρόδιοι, ὁ Δημάρατος καί ὁ Σπάρταν πού εἶχαν συλληφθεῖ μέ διάφορες κατηγορίες καί ἦταν φυλακισμένοι στίς Σάρδεις. Ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἐλευθέρωσε ἀμέσως καί ἀκόμα ὅταν ἔστειλε τόν Κράτερο στή Μακεδονία τόν διέταξε νά παραχωρήσει στό Φωκίωνα μία ἀπό τίς τέσσερις ἀσιατικές πόλεις, Κίο, Γέργιθο, Μύλασα, Ἐλαία, ὅποια διαλέξει καί τόνισε

1 ΚΕΦ. 18

Ὁ Φωκίων
ἀρνεῖται τὰ
δῶρα τοῦ
Ἀλέξανδρου.

2

3

4

5

6

7

- 8 μέ ἐπιμονή ὅτι θά ἐξοργιστεῖ ἄν ἐκεῖνος ἀρνηθεῖ. Ἀλλά ὁ Φωκίων δέ δέχτηκε καί ὁ Ἀλέξανδρος πολύ σύντομα πέθανε.

Τό σπίτι τοῦ Φωκίωνα τό δείχνουν ἀκόμα στή Μελίτη. Εἶναι στολισμένο μέ φύλλα χαλκοῦ, μά κατά τά ἄλλα εἶναι ἀπέριττο καί ἀπλό.

Περίληψη κεφ. 19-20

Ὁ Φωκίων παντρεύτηκε δύο φορές. Ἡ πρώτη του γυναῖκα ἦταν ἀδελφή τοῦ διάσημου γλύπτη Κηφισόδοτου. Γιά τή δεύτερη λένε πώς ἡ φρονιμάδα καί ἡ ἀπλότητά της ἦταν τόσο φημισμένη, ὅσο ἦταν καί ἡ τιμιότητα τοῦ ἀντρα της. Κάποτε πού μία ξένη ἀπό τήν Ἰωνία τῆς ἔδειχνε ἓνα πολύτιμο κόσμημα εἶπε: «Ἐμένα στολίδι μου εἶναι ὁ Φωκίων».

Διηγοῦνται ἐπίσης πώς ὅταν ὁ γιός του Φῶκος θέλησε νά πάρει μέρος στοὺς ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων, ὁ Φωκίων τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια ὄχι τόσο γιά νά ἐπιδιώξει τή νίκη, ὅσο γιά νά ἀσκηθεῖ. Καί ὅταν ἐκεῖνος νίκησε, ὁ Φωκίων δέ θέλησε νά πάει στά πολυέξοδα συμπόσια πού ἔκαναν οἱ φίλοι του γιά πανηγυρισμό. Γιά νά ἀποτραβῆξει μάλιστα τό γιό του ἀπό τήν εὐκολή ζωή τῆς Ἀθήνας, τόν πῆγε λίγο καιρό στή Σπάρτη, γιά νά ζήσει σύμφωνα μέ τήν αὐστηρή σπαρτιατική ἀγωγή· μία ἐνέργεια πού δυσaráστησε τοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 21

Ὁ Φωκίων καί
τά χρήματα τοῦ
Ἀρπαλου.

- 1 Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους παραγγέλλοντας νά τοῦ στείλουν τριῆρεις καί οἱ ρήτορες ἔφερναν ἀντίρρηση, ἡ βουλή κάλεσε τό Φωκίωνα νά μιλήσει. «Λοιπὸν σᾶς λέω», εἶπε ἐκεῖνος, «ὅτι πρέπει ἢ νά εἰστε στρατιωτικά οἱ πιό
- 2 ἰσχυροὶ ἢ φίλοι τῶν ἰσχυρῶν.» Στόν Πυθέα πάλι, πού τότε γιά πρώτη φορά ἀρχίζε νά μιλάει μπροστά στοὺς Ἀθηναίους καί ἦταν κιόλας φλύαρος καί θρασὺς εἶπε: «Δέ θά σωπάσεις κι ἐσύ, πού μόλις τώρα σ' ἀγόρασε ὁ δήμος;»
- 3 Ὅταν ὁ Ἀρπαλος παίρνοντας πολλὰ χρήματα ἔφυγε κρυφά ἀπό τόν Ἀλέξανδρο καί ἔφτασε ἀπό τήν Ἀσία στήν Ἀττική, οἱ ρήτορες πού ἦταν συνηθισμένοι νά κερδίζουν χρήματα ἀπό τήν πολιτική, ἔτρεξαν κοντά του καί συναγωνίζονταν ποιός θά ἐπωφεληθεῖ περισσότερο. Σ' αὐτοὺς ὁ Ἀρπαλος πέταξε καί σκόρπισε, γιά νά τοὺς δελεάσει, μικρά ποσά ἀπό τά πολλὰ χρήματα πού εἶχε· στό Φωκίωνα ὅμως ἔστειλε καί τοῦ πρόσφερε

ἐπτακόσια τάλαντα καὶ θέλησε μόνο σ' ἐκεῖνο νά ἐμπιστευτεῖ γιά φύλαξη καὶ ὅλα τ' ἄλλα πού εἶχε καὶ μαζί μ' αὐτά καὶ τὸν ἑαυτό του.

Ὁ Φωκίων τοῦ ἀπάντησε μέ τραχύτητα ὅτι, ἂν δέν πάψει νά διαφθείρει μέ χρήματα τὴν πόλη, θά κλάψει πικρά· καὶ τότε ὁ Ἄρπαλος μαζεύτηκε καὶ σταμάτησε. Ὑστερα ἀπὸ λίγο, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι συνεδρίαζαν γι' αὐτό τό ζήτημα, ὁ Ἄρπαλος εἶδε ὅτι ὅσοι εἶχαν πάρει χρήματα ἀπὸ αὐτὸν εἶχαν ἀλλάξει στάση καὶ μιλοῦσαν ἐναντίον του γιά νά μὴ φανερωθοῦν, ἐνῶ ὁ Φωκίων, πού δέν εἶχε πάρει τίποτε, μαζί μέ τό κοινὸ συμφέρον νοιαζόταν κάπως καὶ γιά τὴ σωτηρία ἐκείνου. Τότε λοιπὸν ὁ Ἄρπαλος θέλησε πάλι νά τὸν καλοπιάσει, ἔβλεπε ὅμως, καθὼς τὸν τριγύριζε προσεκτικά, ὅτι ὁ Φωκίων ἦταν ἓνα ὀχυρὸ ἀπὸ παντοῦ ἀπόρθητο ἀπὸ τό χρυσάφι. Μὲ τό Χαρικλῆ ὅμως, τό γαμπρὸ τοῦ Φωκίωνα, ἐγίνε οἰκεῖος καὶ φίλος, καὶ καθὼς τὸν εἶχε ἐμπιστο καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσε σέ ὅλα, στάθηκε αἰτία ν' ἀποκτήσει κακὴ φήμη.

Περίληψη κεφ. 22

Ὅταν ἔφτασε στὴν Ἀθῆνα ἡ εἰδηση γιά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Δημάδης συμβούλεψε νά μὴν τὴν πιστέψουν, γιατί, ὅπως εἶπε, ἂν εἶχε πεθάνει ὁ Ἀλέξανδρος, ὅλη ἡ οἰκουμένη θά μύριζε ἀπὸ τό νεκρό. Ὁ Φωκίων γιά νά συγκρατήσῃ τοὺς Ἀθηναίους πού τὸ εἶχαν πιστέψει καὶ ἦταν ἔτοιμοι νά ξεσηκωθοῦν, εἶπε: «Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος πέθανε σήμερα, θά εἶναι πεθαμένος καὶ αὔριο καὶ μεθαύριο. Ἔχετε λοιπὸν καιρὸ νά σκεφτεῖτε, ὥστε νά μὴν πάρετε λαθεμένη ἀπόφαση.»

323 π.Χ.

Ο ΛΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (Κεφ. 23-33)

Ὅταν ὁ Λεωσθένης ἔριξε τὴν πόλη τῆς Ἀθῆνας στό Λαμιακὸ πόλεμο, ὁ Φωκίων ἐναντιώθηκε. Ὁ Λεωσθένης τότε τὸν ρώτησε περιπαικτικά τί καλὸ ἔκαμε στὴν πόλη τόσα χρόνια πού ἦταν στρατηγός. «Τὸ καλὸ πού ἔκαμα δέν εἶναι μικρό» ἀπάντη-

1 **ΚΕΦ. 23**
Σοβαρὲς ἀντιρ-
ρήσεις τοῦ
Φωκίωνα γιά

τὸν πόλεμο.

- 2 σε ὁ Φωκίων. «Ἦταν τό νά ἐνταφιάζονται οἱ πολῖτες στά οἰκογενειακά τους μνήματα.» Καί καθὼς ὁ Λεωσθένης ἀποθρασύνθηκε καί μιλοῦσε μέ κομπασμό στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, ὁ Φωκίων τοῦ εἶπε: «Τά λόγια σου, νεαρέ μου, μοιάζουν μέ τὰ κυπαρίσσια· εἶναι μεγάλα καί ψηλά, ἀλλά δέν κάνουν καρπούς.»
- 3 «Όταν πάλι ὁ Ὑπερίδης σηκώθηκε καί τὸν ρώτησε: «Πότε λοιπόν, Φωκίων, θά συμβουλέψεις τοὺς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν;», εἶπε: «Όταν δῶ τοὺς νέους ἀποφασισμένους νά κρατήσουν τή θέση τους στή γραμμή τῆς μάχης, τοὺς πλουσίους νά συνεισφέρουν καί τοὺς ρήτορες ν' ἀποφεύγουν νά κλέβουν τό
- 4 δημόσιο χρήμα.» Ἄλλη φορά, ὅταν πολλοὶ θαύμαζαν τή στρατιωτική δύναμη πού εἶχε συγκεντρώσει ὁ Λεωσθένης καί ρωτοῦσαν τό Φωκίωνα πῶς τοῦ φαίνεται ἡ πολεμική προετοιμασία, εἶπε: «Καλή γιά τό στάδιο· φοβοῦμαι ὅμως τό δόλιχο τοῦ πολέμου, γιατί ἡ πόλη δέν ἔχει οὔτε ἄλλα χρήματα, οὔτε πλοῖα, οὔτε
- 5 στρατιῶτες.» Τά γεγονότα ἐπιβεβαίωσαν τά λόγια του. Στήν ἀρχή ὁ Λεωσθένης ἐγίνε ἐνδοξος μέ τὰ κατορθώματά του· καί τοὺς Βοιωτοὺς νίκησε καί τὸν Ἀντίπατρο περιόρισε στή Λαμία.
- 6 Τότε λένε ὅτι ἡ πόλη ἄρχισε νά τρέφει μεγάλες ἐλπίδες, καί ὅτι γιόρταζε συνεχῶς καί πρόσφερε θυσίες στοὺς θεοὺς γιά τίς εὐχάριστες εἰδήσεις. Ὁ Φωκίων ὅμως ἀπαντώντας σ' αὐτοὺς πού νόμιζαν ὅτι τὸν ἐλέγχουν γιά τό λάθος του καί τὸν ρωτοῦσαν ἂν
- 7 «Καί βέβαια, ἀλλά κι ἡ ἀρχική μου γνώμη νά μὴν ἦταν διαφορετική». Καί ὅταν πάλι ἔφταναν τό ἕνα ὕστερ' ἀπὸ τό ἄλλο γράμματα καί μηνύματα ἀπὸ τό στράτευμα μ' εὐχάριστες εἰδήσεις, εἶπε: «Πότε πιά θά πάψουμε νά νικᾶμε;»

ΚΕΦ. 24

Ὁ Φωκίων
ἀποτρέπει τοὺς
Ἀθηναίους ἀπὸ
νέα ἐκστρατεία.

- 1 «Όταν ὁ Λεωσθένης σκοτώθηκε, μερικοὶ εἶχαν τό φόβο μήπως σταλεῖ ὡς ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ ὁ Φωκίων καί τερματίσει τὸν πόλεμο. Γι' αὐτὸ ἔβαλαν ἕναν ἄνθρωπο ἄσημο, πού σηκώθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί εἶπε ὅτι σάν φίλος καί παλιός σύντροφος τοῦ Φωκίωνα πού εἶναι, συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους νά διαφυλάξουν καί νά προστατέψουν τὸν ἄντρα αὐτόν, ἐπειδὴ δέν ἔχουν ἄλλο ὁμοίό του, καί νά στείλουν ἀρχηγό τοῦ
- 2 στρατοῦ τὸν Ἀντίφιλο. Οἱ Ἀθηναῖοι συμφώνησαν μέ τὴν πρότα-

ση. Ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στό βῆμα καί εἶπε πῶς οὔτε σύντροφος παλιός ὑπῆρξε ποτέ μέ τόν ἄνθρωπο αὐτόν οὔτε καί μέ κανένα τρόπο τοῦ ἦταν γνώριμος ἢ οἰκεῖος. «Τώρα ὁμως», τοῦ εἶπε, «ἀπό σήμερα καί φίλο μου σέ κάνω καί δικό μου ἄνθρωπο, γιατί συμβούλεψες αὐτά πού μέ συμφέρανε.»

Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιδίωκαν μέ ἐπιμονή νά ἐκστρατεύσουν 3
ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν, ὁ Φωκίων στήν ἀρχή ἀντιστεκόταν. Καί 4
ὅταν τοῦ ἔλεγαν οἱ φίλοι του ὅτι θά πεθάνει, γιατί ἔρχεται σέ 5
σύγκρουση μέ τούς Ἀθηναίους, εἶπε: «Ἄδικα θά πεθάνω ἂν κά-
νω ὅ,τι συμφέρει, δίκαια ὁμως ἂν κάνω κάτι βλαβερό.» Ἐπειτα,
βλέποντας ὅτι δέν ὑποχωροῦσαν, ἀλλά ἐξακολουθοῦσαν νά φω-
νάζουν, ἔδωσε διαταγή στόν κήρυκα νά διαλαλήσει ὅτι ὅλοι οἱ
Ἀθηναῖοι ἀπό τήν ἐφηβική ἡλικία ὥς τά ἐξήντα πρέπει νά πά-
ρουν τρόφιμα γιά πέντε ἡμέρες καί νά τόν ἀκολουθήσουν ἀμέ-
σως μετά τή συνέλευση. Ἐγινε πολὺς θόρυβος καί καθὼς οἱ γε-
ροντότεροι τινάζονταν ἐπάνω καί φώναζαν, ὁ Φωκίων τοὺς εἶπε:
«Δέν εἶναι τίποτα φοβερό· ἐγώ ὁ στρατηγός σας, πού εἶμαι
ὀγδόντα χρόνων, θά εἶμαι μαζί σας.» Ἐτσι λοιπόν τότε τοὺς
συγκράτησε καί τοὺς ἄλλαξε τή γνώμη.

Περίληψη κεφαλαίων 25-33

Στή διάρκεια τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου ἓνα τμήμα μακεδονικοῦ 322 π.Χ.
στρατοῦ ἔκαμε ἀπόβαση στό Ραμνούντα καί λεηλατοῦσε τήν Ἀττική.
Ὁ Φωκίων τοὺς ἀντιμετώπισε νικηφόρα καί τοὺς ἔδιωξε.

Στό μεταξύ οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ σύμμαχοί τους μέ στρατηγό τώρα 322 π.Χ.
τόν Ἀντίφιλο νίκησαν στή Θεσσαλία τό στρατό τοῦ Ἀντίπατρου.
Σύντομα ὁμως ἔφτασε ἀπό τήν Ἀσία ὁ Κράτερος γιά νά βοηθήσει
τόν Ἀντίπατρο, καί σέ νέα μάχη στήν Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας ὁ
συνασπισμός τῶν Ἀθηναίων καί τῶν συμμάχων τους νικήθηκε. Ὁ
Ἀντίπατρος βάδιζε τώρα ἀνεμπόδιστα μέ τό στρατό του πρὸς τήν
Ἀθήνα. Οἱ κυριότεροι ἀντίπαλοι τῶν Μακεδόνων καί ἀνάμεσά τους ὁ
Δημοσθένης καί ὁ Ὑπερείδης ἔσπευσαν νά ἐγκαταλείψουν τήν πόλη.
Ὁ φιλομακεδόνας Δημάδης, πού τώρα ἀποκτοῦσε ἰσχύ, πρότεινε στό
ἄνθος νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι στόν Ἀντίπατρο πρέσβεις γιά νά κά-
μουν εἰρήνη. Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτὴ καί ἡ ἀποστολὴ μέ ἐπικεφαλῆς
τό Φωκίωνα συνάντησε τόν Ἀντίπατρο στή Θήβα. Ὁ Ἀντίπατρος

γιά χάρη τοῦ Φωκίωνα δέχτηκε νά μὴν προχωρήσει περισσότερο μέ τό στρατό του, στά ὑπόλοιπα ὁμως ζητήματα ἀπαιτοῦσε νά ἐπιβάλει τοὺς δικούς του ὅρους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν τίς ἀξιώσεις πού τοὺς μεταβίβασαν οἱ πρέσβεις, καί ἡ ἀποστολή ξεκίνησε πάλι, μαζί μέ τό φιλόσοφο Ξενοκράτη τῇ φορᾷ αὐτῇ, γιά νά κάμει τήν τελική συμφωνία. Ὁ Ἀντίπατρος, ἀφοῦ τοὺς ἄκουσε ἄλλη μιὰ φορᾷ, ἔθεσε τοὺς ὅρους του: Ἐπρεπε, γιά νά γίνει φίλος καί σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, νά τοῦ παραδώσουν τό Δημοσθένη καί τόν Ὑπερείδην καί νά δεχτοῦν νά ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα τιμοκρατικό πολίτευμα. Ἀπαίτησε ἐπίσης νά δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι μακεδονική φρουρά στή Μουνυχία καί νά πληρώσουν τά ἐξόδα τοῦ πολέμου. Ὁ Φωκίων παρακάλεσε νά ἀφαιρεθεῖ ὁ ὅρος γιά τή μακεδονική φρουρά, μά ὁ Ἀντίπατρος ἀρνήθηκε. Ἔτσι οἱ πρέσβεις ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν ὅλους τοὺς ὅρους καί μόνο ὁ Ξενοκράτης τοὺς χαρακτήρισε ἐπιεικεῖς γιά δούλους, ἀλλά σκληροὺς γιά ἐλεύθερους ἀνθρώπους.

322 π.Χ.

Ἐγκαταστάθηκε λοιπόν στή Μουνυχία ἡ μακεδονική φρουρά μέ ἀρχηγό τό Μένυλλο, ὁ ὁποῖος εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τό Φωκίωνα. Κι ἔτσι ὁμως, οἱ Ἀθηναῖοι θεώρησαν τήν ἐγκατάσταση τῆς φρουρᾶς σάν ταπείνωση καί προσβολή, παρόλο πού ἡ ἴδια ἡ φρουρά δέν τοὺς φέρθηκε ἄσχημα, χάρη στό Μένυλλο. Ἰδιαίτερα ἐπίσης ταπεινωμένο θεώρησαν τόν ἑαυτό τους οἱ πολῖτες πού ἔχασαν τά πολιτικά τους δικαιώματα ἐξαιτίας τῆς φτώχειας τους, ἐπειδὴ τό νέο πολίτευμα ἔδινε δικαιώματα μόνο σέ ὅσους εἶχαν ὀρισμένη περιουσία. Ἐξάλλου τό τραγικό τέλος τοῦ Δημοσθένη καί τοῦ Ὑπερείδην, πού πέθαναν κυνηγημένοι καί καταδικασμένοι ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νά νοσταλγοῦν τό Φίλιππο καί τόν Ἀλέξανδρο πού ἦταν περισσότερο γενναῖοι καί δέν ἦταν σκληροὶ καί τυραννικοὶ ὅπως ὁ Ἀντίπατρος.

322 π.Χ.

Παρόλα αὐτά ὁ Φωκίων διοικοῦσε τήν ἐποχή αὐτῇ τήν πόλιν μέ σύνεση καί καλωσύνη καί ἔδειχνε ἰδιαίτερη φροντίδα γιά τά ζητήματα τῶν πολιτῶν. Ἀνάμεσα στά ἄλλα γλίτωσε καί πολλοὺς ἀπό τήν ἐξορία. Θέλησε ἐπίσης νά βοηθήσει τόν Ξενοκράτη, ἀλλά ἐκεῖνος ἀρνήθηκε. Στό Μένυλλο, τό διοικητὴ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς, καί στὸν Ἀντίπατρο ὁ Φωκίων συμπεριφερόταν μέ ἀξιοπρέπεια, χωρὶς νά δέχεται τά δῶρα τους οὔτε νά τοὺς κάνει χάρες. Λένε πὼς ὁ Ἀντίπατρος εἶχε πεῖ ὅτι ἀπὸ τοὺς δύο φίλους πού εἶχε στήν Ἀθήνα, τό Φωκίωνα καί τό Δημάδην, τόν ἕνα δέν μπόρεσε ποτέ νά τόν πείσει νά πάρει χρήματα καί τόν ἄλλο νά τόν χορτάσει.

Στό μεταξύ οἱ Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἀπό τό Φωκίωνα νά πείσει τόν Ἀντίπατρο νά ἀποσύρει τή μακεδονική φρουρά. Ἐκεῖνος ὁμως τό ἀπέφευγε, ἴσως ἐπειδή τό θεωροῦσε δύσκολο. Πέτυχε ὁμως ν' ἀναβάλλει κάθε τόσο τήν εἰσπραξη τῶν χρημάτων πού χρωστοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι στόν Ἀντίπατρο. Τήν ἀποστολή στή Μακεδονία γιά τό ζήτημα τῆς φρουρᾶς ἀνέλαβε τελικά ὁ Δημάδης. Ἐφτασε ὁμως ὅταν ὁ Ἀντίπατρος θρискόταν στά τελευταῖα του καί τήν ἐξουσία εἶχε οὐσιαστικά ὁ γιός του Κάσσανδρος. Ὁ Κάσσανδρος εἶχε ἀνακαλύψει μία ἐπιστολή πού ἐνοχοποιοῦσε τό Δημάδη. Σ' αὐτήν ὁ ἴδιος ὁ Δημάδης παρακινοῦσε τόν Ἀντίγονο (ἢ μᾶλλον τόν Περδίκκα) νά ἔρθει ἀπό τήν Ἀσία στή Μακεδονία καί νά πάρει αὐτός τήν ἐξουσία, πού τώρα κρεμόταν ἀπό μία σάπια κλωστή. Ὁ Κάσσανδρος ἐπίασε τό Δημάδη καί τό γιό του, πού τόν εἶχε μαζί του, καί τοὺς θανάτωσε.

Σέ λίγο πέθανε ὁ Ἀντίπατρος ἀφοῦ διόρισε στρατηγό τόν Πολυπέρχοντα καί χιλιάρχο τόν Κάσσανδρο. Ὁ Κάσσανδρος, πού σχεδίαζε νά ἐκτοπίσει ἐντελῶς τόν Πολυπέρχοντα ἔστειλε στήν Ἀθήνα, γιά νά ἐξασφαλίσει τήν κυριαρχία του ἐκεῖ, τό φίλο του Νικάνορα νά ἀντικαταστήσει τό Μένυλλο στή διοίκηση τῆς φρουρᾶς. Καί μέ τό νέο διοικητή, ὁ Φωκίων κατόρθωσε νά δημιουργήσῃ καλές σχέσεις. Ὁ Πολυπέρχων ὥστόσο γιά νά ἀποσπάσει πάλι τήν Ἀθήνα ἀπό τόν Κάσσανδρο ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους (ὅπως εἶχε κάμει καί γιά ἄλλες πόλεις) ὅτι τοὺς ξαναδίνει τό δημοκρατικό πολίτευμα καί τὰ πολιτικά δικαιώματα πού πολλοί εἶχαν χάσει. Γιά τό Φωκίωνα, πού εἶχε συνδεθεῖ μέ τήν πολιτική τοῦ Ἀντίπατρο καί τοῦ Κάσσανδρου ἡ πράξη τοῦ Πολυπέρχοντα ἦταν πλῆγμα, ἐνῶ γιά τοὺς ἀντιπάλους του μεγάλη ἐνίσχυση. Ὁ φίλος τοῦ Κάσσανδρου Νικάνορας προσπαθοῦσε στό μεταξύ νά κερδίσει χρόνο. Ὁ Φωκίων κατηγορήθηκε ὅτι τόν προστάτεψε καί κάποτε πού κινδύνεψε τόν βοήθησε νά ξεφύγει. Καί πράγματι ὁ Φωκίων ἔδειξε στό Νικάνορα ἐμπιστοσύνη πού δέν τήν ἄξιζε: ὑπηρετώντας τὰ σχέδια τοῦ Κάσσανδρου ὁ Νικάνορας ἐκτός ἀπό τή Μουνυχία κατέλαβε καί ἀπέκλεισε ὅλο τόν Πειραιά. Ἐναντίον του κατέφθασε ὁ γιός τοῦ Πολυπέρχοντα Ἀλέξανδρος μέ τό πρόσχημα νά βοηθήσει τοὺς Ἀθηναίους, στήν πραγματικότητα ὁμως γιά νά καταλάβει τήν πόλη. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου κυριαρχημένη ἀπό τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Φωκίωνα καί γεμάτη ἐλπίδες ἀπό τίς ὑποσχέσεις τοῦ Πολυπέρχοντα ἀφαίρεσε ἀπό τό Φωκίωνα τό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καί ἔβαλε στή θέση του ἄλλους. Μέσα στόν ἀναβρα-

319 π.Χ.

319 π.Χ.

σμό πού επικρατοῦσε ὁ Φωκίων καί οἱ φίλοι του κατηγορήθηκαν ἀπό τό ρήτορα Ἀγωνίδη ὡς προδότες καί βρέθηκαν σέ πολύ δύσκολη θέση. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά καταφύγουν στόν ἴδιο τόν Πολυπέρχοντα γιά ν' ἀπολογηθοῦν. Ἡ συνάντηση ἔγινε στή Φωκίδα (ἢ Λοκρίδα), ὅπου ὁμως εἶχαν φθάσει καί οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Φωκίωνα μέ τόν Ἀγωνίδη. Οἱ ἐξηγήσεις τοῦ Φωκίωνα στάθηκαν μάταιες. Ὁ Πολυπέρχων ὑποχώρησε στόν Ἀγωνίδη καί δέχτηκε νά παραδώσει τό Φωκίωνα γιά νά δικαστεῖ στήν Ἀθήνα.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ

(Κεφ. 34-38)

ΚΕΦ. 34

Ὁ Φωκίων
μεταφέρεται
στήν Ἀθήνα
καί δικάζεται.

- 1 Γύρω ἀπό τό Φωκίωνα καί τούς φίλους του τοποθετήθηκε φρουρά. Μόλις τό εἶδαν ὅσοι ἀπό τούς συντρόφους του ἔτυχε νά μή βρίσκονται ἐκεῖ κοντά, κάλυψαν τό πρόσωπό τους καί
- 2 σώθηκαν φεύγοντας. Τούς ἄλλους, μαζί μέ τό Φωκίωνα, τούς ὀδηγοῦσε πάλι στήν Ἀθήνα ὁ Κλεῖτος μέ τό πρόσχημα ὅτι θά δικαστοῦν, ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἦταν κιόλας καταδικασμέ-
- 3 νοι σέ θάνατο. Ἀκόμα καί ὁ τρόπος τῆς μεταφορᾶς ἦταν θλιβερός, καθὼς τούς μετέφεραν ἐπάνω σέ ἄμαξες μέσα ἀπό τόν Κεραμεικό πρὸς τό θέατρο. Ἐκεῖ τούς ἔφερε ὁ Κλεῖτος καί τούς κρατοῦσε, ὥσπου νά συναθροίσουν οἱ ἄρχοντες τήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Δέν ἀπέκλεισαν οὔτε δοῦλο, οὔτε ξένο, οὔτε πολίτη στε-
- 4 ρημένο ἀπό τά πολιτικά του δικαίωματα, ἀλλά ἄφησαν τό βῆμα καί τό θέατρο ἀνοιχτό σέ ὅλους καί σέ ὅλες. Ὅταν διαβάστηκε ἡ ἐπιστολή τοῦ βασιλιᾶ, πού ἔλεγε ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει ἤδη κρίνει πῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοί στάθηκαν προδότες, ἀλλά ὅτι ἀφήνει τήν ἀπόφαση στούς Ἀθηναίους, ἀφοῦ εἶναι ἐλεύθεροι καί αὐτόνο-
- 5 μοι, ὁ Κλεῖτος ὀδήγησε μέσα τούς κατηγορουμένους. Μόλις φάνηκε ὁ Φωκίων, οἱ πιό καλοὶ πολῖτες σκέπασαν τό πρόσωπό τους, ἔσκυψαν κάτω τό κεφάλι καί ἐκλαιγαν, ἓνας μάλιστα σηκώθηκε καί τόλμησε νά πεῖ ὅτι ἀφοῦ ὁ βασιλιάς ἐμπιστεύτη-
- 6 κε στό δῆμο τόσο σοβαρή ἀπόφαση καλό θά ἦταν νά φύγουν ἀπό τή συνέλευση οἱ δοῦλοι καί οἱ ξένοι. Τό πλῆθος ὁμως δέν τό δέχτηκε, ἀλλά κραύγαζε ὅτι πρέπει νά λιθοβοληθοῦν οἱ ὀλιγαρχικοὶ καί οἱ ἐχθροὶ τοῦ δήμου κι ἔτσι κανεῖς ἄλλος δέ δοκί-

μασε νά υπερασπιστεῖ τό Φωκίωνα. Τότε ὁ ἴδιος ὁ Φωκίων μέ 7
 δυσκολία καί μόλις πού ἀκουόταν, εἶπε: «Τί θέλετε ἀπό τά δύο,
 δίκαια ἢ ἄδικο νά μᾶς καταδικάσετε σέ θάνατο;» «Δίκαια», ἀπο-
 κρίθηκαν μερικοί· καί τότε ὁ Φωκίων εἶπε: «Καί πῶς θά τό κρί-
 νετε αὐτό, ἂν δέ μᾶς ἀκούσετε;» Ἐπειδή ὁμως καί πάλι δέν τόν 8
 ἄκουαν πλησίασε πιό κοντά τους καί εἶπε: «Ἐγώ ὁμολογῶ πῶς
 εἶμαι ἔνοχος καί ζητῶ νά τιμωρηθῶ μέ θάνατό γιά τήν πολιτεία
 μου. Αὐτούς ἐδῶ ὁμως, Ἀθηναῖοι, γιατί νά τοὺς θανατώσετε,
 χωρίς νά φταίξουν σέ τίποτα;» «Ἐπειδή εἶναι φίλοι σου», ἀπο- 9
 κρίθηκαν πολλοί. Τότε ὁ Φωκίων ἀποτραβήχτηκε καί σώπασε.
 Κατόπιν ὁ Ἀγωνίδης διάβασε ἕνα ψήφισμα πού εἶχε ἐτοιμο-
 σύμφωνα μ' αὐτό ὁ δῆμος ἔπρεπε ν' ἀποφασίσει μέ ψηφοφορία
 ἂν θεωρεῖ ἐνόχους τοὺς κατηγορουμένους, καί ἂν τοὺς καταδι-
 κάσει, νά θανατωθοῦν.

Ὄταν διαβάστηκε τό ψήφισμα, μερικοί ἀπαιτοῦσαν νά προ- 1
 στεθεῖ ὅτι ὁ Φωκίων ἔπρεπε νά βασανιστεῖ προτοῦ θανατωθεῖ,
 πρόσταζαν μάλιστα νά φέρουν τόν τροχό καί νά καλέσουν τοὺς 2
 δημίους. Ὁ Ἀγωνίδης ὁμως βλέποντας ὅτι καί ὁ Κλεῖτος
 δυσανασχετοῦσε καί ἐπειδή θεωροῦσε ὁ ἴδιος τό πράγμα βαρβα-
 ρικό καί ἀποκρουστικό, εἶπε: «Ἀθηναῖοι», δταν πιάσουμε τόν
 ἀχρεῖο *Καλλιμέδοντα*, θά τόν βασανίσουμε· γιά τό Φωκίωνα ὁ-
 μως, ἐγώ δέν μπορῶ νά προτείνω τέτοιο πράγμα.» Ἀπαντώντας 3
 τότε κάποιοι ἀπό τοὺς δίκαιους πολίτες φώναξε: «Σίγουρα κά-
 νεις καλά· γιατί ἂν βασανίσουμε τό Φωκίωνα, ἐσένα τί θά σέ
 κάνουμε;» Ὄταν τό ψήφισμα ἐγινε δεκτό καί τό ἔθεσαν σέ ψη- 4
 φοφορία, κανεῖς δέν ἔμεινε καθισμένος, ἀλλά σηκώθηκαν ὅλοι,
 οἱ πιό πολλοί μάλιστα φορώντας καί στεφάνια, καί ψήφισαν κα-
 ταδίκη σέ θάνατο. Μαζί μέ τό Φωκίωνα ἦταν ὁ *Νικοκλῆς*, ὁ 5
Θούδιππος, ὁ *Ἡγήμων*, καί ὁ *Πυθοκλῆς*. Ὁ *Δημήτριος ὁ Φαλη-
 ρέας*, ὁ *Καλλιμέδων*, ὁ *Χαρικλῆς* καί μερικοί ἄλλοι, καταδικά-
 σθηκαν σέ θάνατο ἐρήμην.

ΚΕΦ. 35

*Κατάδικη τοῦ
 Φωκίωνα.
 (318 π.Χ.)*

ΚΕΦ. 36

*Οἱ τελευταῖες
 στιγμές τοῦ
 Φωκίωνα.*

Ὄταν διαλύθηκε ἡ συνέλευση καί τοὺς ὡδήγοῦσαν στή φυλα- 1
 κή οἱ ἄλλοι βάδιζαν μέ κλάματα καί δυνατούς θρήνους ἀγκαλια-
 σμένοι ἀπό τοὺς φίλους καί τοὺς συγγενεῖς τους. Γι' αὐτό, δταν ὁ

- κόσμος εἶδε τὸ Φωκίωνα νά ἔχει ὄψη ἴδια μ' ἐκείνη πού εἶχε ὅταν τόν συνόδευαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὡς στρατηγὸς, 2 θαύμαζε τὴν ψυχραιμία καὶ τὴ γενναιότητα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ ὥστόσο, τρέχοντας κοντά του τὸν ἐβριζαν· ἓνας μάλιστα ἤρθε κοντά, ἀπέναντί του, καὶ τόν ἐφτυσε. Τότε λένε πῶς ὁ Φωκίων ἔστρεψε τὸ βλέμμα στοὺς ἄρχοντες καὶ εἶπε: «Δέ θά σταματήσει κανεὶς τίς ἀσχημίες αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου;»
- 3 "Όταν ὁ Θούδιππος βρέθηκε στὴ φυλακὴ καὶ εἶδε νά τρίβουν τὸ κόνειο ἀγανάκτησε καὶ ἄρχισε νά κλαίει δυνατὰ τὴ συμφορὰ τοῦ λέγοντας ὅτι δέν ἦταν σωστό νά χαθεῖ μαζί μέ τὸ Φωκίωνα. Ἐκεῖνος τότε τοῦ εἶπε: «Καὶ δέν εἶσαι ἱκανοποιημένος, πού πε- 4 θαίνεις μαζί μέ τὸ Φωκίωνα;» Κάποιος ἀπὸ τοὺς φίλους του πάλι, τόν ρώτησε ἂν εἶχε νά ἀφήσει καμιά παραγγελία γιὰ τὸ γιό του τὸ Φῶκο. «Βέβαια» εἶπε. «Νά μὴ μνησικακεῖ ἐναντίον 5 τῶν Ἀθηναίων.» Κι ὅταν ὁ Νικοκλῆς, πού ἦταν ὁ πιὸ πιστὸς φίλος του, τόν παρακάλεσε νά τόν ἀφήσει νά πιεῖ πρῶτος τὸ δηλητήριο, εἶπε: «Βαρὺ εἶναι αὐτὸ πού ζητᾶς, Νικοκλῆ, καὶ ὀδυνηρό. Ἀφοῦ ὅμως καμιά χάρη δέ σοῦ ἀρνήθηκα ποτέ στὴ 6 ζωῇ μου, στέργω καὶ σ' αὐτό.» Ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶχαν ἤδη πιεῖ, σῶθηκε τὸ δηλητήριο καὶ ὁ δήμιος εἶπε ὅτι δέ θά τρίψει ἄλλο, ἂν δέν τοῦ δώσουν δώδεκα δραχμές, ὅσο ἀγόραζε τὴ δό- 7 ση. Καὶ ἐπειδὴ περνοῦσε ἡ ὥρα καὶ καθυστεροῦσαν, ὁ Φωκίων κάλεσε ἓναν ἀπὸ τοὺς φίλους τοῦ λέγοντας: «Ἀφοῦ δέν μπορεῖ κανεὶς οὔτε νά πεθάνει δωρεάν στὴν Ἀθήνα!» Καὶ τόν παρακά- λεσε νά δώσει στὸν ἄνθρωπο τὸ μικρὸ ποσό.

ΚΕΦ. 37

Ἡ ταφή του.

- 1 Ἦταν ἡ δεκάτη ἐνάτη τοῦ μηνὸς *Μουνυχιῶνος* καὶ οἱ ἱππεῖς πού συνόδευαν τὴν πομπή *πρὸς τιμὴν τοῦ Δία* περνοῦσαν μπρο- στά ἀπὸ τὴ φυλακὴ. Ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι ἐβγαλαν τὰ στεφάνια πού φοροῦσαν καὶ ἄλλοι ἔστρεψαν τὰ μάτια τοὺς δακρυσμένοι 2 πρὸς τὴ θύρα τῆς φυλακῆς. Ὅσοι δέν ἦταν τελείως ἄσπλαγχοι καὶ δέν εἶχε διαφθεῖρει τὴν ψυχὴ τους ἡ ὀργὴ καὶ ὁ φθόνος θεώρῃσαν ἰδιαίτερα ἀνόσια πράξη τὸ γεγονὸς ὅτι δέν ἐμπόδισαν τὴν ἐκτέλεση τὴν ἡμέρα ἐκείνη, οὔτε κράτησαν καθαρὴ ἀπὸ δη- 3 μόσιο φόνο τὴν πόλιν πού γιόρταζε. Παρόλα αὐτά, σάν νά μὴν ἦταν ἄρκετὴ ἡ νίκη τους, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωκίωνα ἀποφάσισαν

νά πετάζουν καί τό σῶμα του ἔξω ἀπό τά σύνορα τῆς χώρας καί
 κανεῖς Ἀθηναῖος νά μήν ἀνάψει φωτιά στήν ταφή του. Γι' αὐτό 4
 κανεῖς φίλος του δέν τόλμησε ν' ἀγγίξει τό σῶμα του, ἀλλά κά-
 ποιος Κωνωπίων, πού συνήθιζε νά προσφέρει τέτοιου εἴδους
 ὑπηρεσίες μέ ἀμοιβή, μετέφερε τό νεκρό πέρα ἀπό τήν Ἑλευσίνα
 καί τόν ἔκαψε παίρνοντας φωτιά ἀπό τήν περιοχὴ τῶν Μεγά- 5
 ρων. Ἡ γυναίκα του, πού ἦρθε μέ τίς θεραπαινίδες τῆς, ἔκαμε
 στό μέρος ἐκεῖνο ἓνα κενοτάφιο σωριάζοντάς χῶμα καί πρόσφε-
 ρε σπονδές. Κατόπιν, ἔκρυψε στόν κόρφο τῆς τά ὀστά του, τά
 ἔφερε νύχτα στό σπίτι τῆς καί τά ἔθαψε κοντά στήν ἐστία λέ-
 γοντας: «Σ' ἐσένα ἀγαπημένη μου ἐστία, ἐμπιστεύομαι αὐτά τά
 λείψανα ἐνός ἐνάρετου ἀνθρώπου· κι ἐσύ, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι βά-
 λουν μυαλό, παράδωσέ τα στόν προγονικό του τάφο.»

Καί πράγματι, ὅταν πέρασε λίγος καιρός, τά γεγονότα ἐδειξαν 1
 τί ἀρχηγό καί τί φύλακα τῆς σωφροσύνης καί τῆς δικαιοσύνης
 ἔχασε ὁ δῆμος. Τοῦ ἔστησαν λοιπόν χάλκινο ἀνδριάντα καί 2
 ἔθαψαν μέ δημόσια δαπάνη τά ὀστά του. Ὅσο γιά τοὺς κατηγο-
 ρους του, τόν Ἀγωνίδη τόν καταδίκασαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι
 σέ θάνατο καί τόν σκότωσαν· τόν Ἐπίκουρο καί τό Δημόφιλο,
 πού εἶχαν διαφύγει ἀπό τήν πόλη, τοὺς ἀνακάλυψε ὁ γιός τοῦ
 Φωκίωνα καί τοὺς τιμώρησε...

Ὅσα ἔγιναν μέ τό Φωκίωνα θύμισαν καί πάλι στοὺς Ἕλληνες 5
 τό τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί αὐτό τό σφάλμα ἦταν ἀκριβῶς ὁ-
 μοιο μ' ἐκεῖνο καί δυστυχία ἀκριβῶς ὁμοία χτύπησε τήν πόλη.



*Νόμισμα τοῦ Φιλίππου Β'
 μέ τή μορφή του*

ΚΕΦ. 38
*Ἡ ἀποκατά-
 σταση.*



ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 187

ΚΕΦ. 5

Χάρης· Ἀθηναῖος στρατηγός (περίπου 400-325 π.Χ.) Ἀνῆκε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα. Στήν πλουσιότατη πολεμική δράση του συγκαταλέγονται οἱ ἀγῶνες του κατά τοῦ Φιλίππου στήν Ὀλυνθο, στή Θράκη, στό Βυζάντιο καί στή Χαιρώνεια. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε ἀπό τοὺς Ἀθηναίους τήν παράδοσή του (335 π.Χ.) ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα.

Σελ. 188

Ζήνων (335-263 π.Χ.) ἀπό τό Κίτιο τῆς Κύπρου. Ὁ ἰδρυτής τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Σπούδασε καί διδάξε στήν Ἀθήνα. Τό μόνο ἀληθινό ἀγαθό κατά τό Ζήνωνα εἶναι ἡ ἀρετή, πού τήν κατέχει ὁ πραγματικά σοφός καί πού κανεῖς δέν μπορεῖ νά τοῦ τή στερήσει, γι' αὐτό καί εἶναι εὐτυχής.

Πολύευκτος ἀπό τόν Σφηττό· Ἀθηναῖος ρήτορας, πού ἀνήκε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα.

Σφηττός· ἀρχαῖος δῆμος στήν περιοχή τῶν σημερινῶν Μεσογείων Ἀττικῆς.

ἐνῶ τό θέατρο γέμιζε ἀπό κόσμον· γινόταν δηλαδή ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου (συνέλευση τοῦ λαοῦ). Ὁ τόπος γιά τή συνάθροιση αὐτή ἦταν πρίν ἀπό τόν Κλεισθένη (508 π.Χ.) ἡ ἀγορά καί κατόπιν γιά πολλά χρόνια ἡ Πνύκα. Λίγο ὕστερα ἀπό τά μέσα τοῦ 4 αἰ. π.Χ. ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου μεταφέρθηκε στό θέατρο τοῦ Διονύσου.

Ἀημοσθένης, (384-322 π.Χ.). Ὁ μέγας ρήτορας καί πολιτικός τῆς ἀρχαιότητος. Διακρίθηκε ἀρχικά σέ δίκες γύρω ἀπό ἰδιωτικές ὑποθέσεις καί ἀρχισε τήν πολιτική του σταδιοδρομία ἀπό τό 351 μέ τόν πρῶτο ἀπό τοὺς περίφημους *Φιλιππικούς* λό-

γους του. Ἀγωνίστηκε ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.) μέ ὅλες του τίς δυνάμεις καί ἐξακολούθησε τόν ἀντιμακεδονικό του ἀγώνα καί στά χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑστερ' ἀπό τήν ἥττα τῶν Ἀθηναίων ἀπό τοὺς Μακεδόνες κατὰ τὸ Λαμιακὸ πόλεμο (322 π.Χ.) καταδικασμένος καί κυνηγημένος κατέφυγε στήν Καλαύρεια (Πόρο) καί ἀναγκάστηκε ν' αὐτοκτονήσει γιὰ νά μὴν τόν συλλάβουν.

Σελ. 189

δίνοντάς του εἴκοσι πλοῖα· τὰ μέλη τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἦταν πιθανό ν' ἀντιδράσουν ἢ ν' ἀρνηθοῦν τὴν καταβολὴ τῶν συντάξεων, δηλαδὴ συνεισφορῶν, πού στήν πραγματικότητα ἦταν φόροι. Γι' αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν καμιά φορά πιεστικά μέσα. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παρακάτω κεφάλαιο 11.

ΚΕΦ. 6-7
Περίληψη

ἔγινε στρατηγός· οἱ στρατηγοὶ ἦταν οἱ σπουδαιότεροι Ἀθηναῖοι ἄρχοντες. Ἦταν δέκα καί τοὺς ἐξέλεγε μέ «χειροτονία» ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἕναν ἀπὸ κάθε φυλὴ. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ὀρίζοταν ἀρχιστράτηγος. Οἱ ἐξουσίες του κάλυπταν καί ἄλλους τομεῖς ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ. Στὸ τέλος τῆς θητείας τοὺς οἱ στρατηγοὶ λογοδοτοῦσαν γιὰ τὰ πεπραγμένα καί τῇ διαχείρισί τους. Τὸ ἴδιο μποροῦσε νά γίνει καί κατὰ τὴ διάρκεια τῆς στρατηγίας τους, ἂν προτεινόταν ἡ παύση τους (ἀποχειροτονία) (βλ. παρακάτω κεφ. 9,4).

ΚΕΦ. 8

μετὰ τὸ πλῦσιμο τῶν χειρῶν· ἐννοεῖ τὸ πλῦσιμο τῶν χειρῶν πρὶν ἀπὸ τὸ γεῦμα. Χρησιμοποιοῦν δηλαδὴ τοὺς κόλακες κάπως σάν γελωτοποιοὺς καί τοὺς ἀκοῦνε στὴ διάρκεια τοῦ γεύματος μόνο καί ὄχι σέ ὥρες σοβαρῶν ἀσχολιῶν.

Σελ. 190

δέ θά μέ φᾶτε· πρόκειται γιὰ μῦθο τοῦ Αἰσώπου, πού ἀναφέρεται στοὺς δειλοὺς. Ὁ Φωκίων φαίνεται νά λέει στοὺς Ἀθηναίους, πού ἐδῶ εἶναι τὰ κοράκια: «Φωνάζτε ὅσο θέλετε· τὰ χρήματά μου δέ θά τά πάρετε».

ΚΕΦ. 9

νά λογοδοτήσει βλ. παραπάνω κεφ. 8,1, για τούς στρατηγούς.

Σελ. 191

διαφορά με τούς Βοιωτούς· τή διαφορά για τόν Ὀρωπό, πού κατέλαβε ὁ τύραννος τῆς Ἑρέτριας τὸ 366. Ὅταν ἀπειλήθηκε ἀπὸ τὸ Χάρη μέ στρατό, παραχώρησε τήν πόλη στούς Θηβαίους καί ζήτησε τήν προστασία τους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν τὰ γεγονότα, ἐπειδὴ δέν μπορούσαν μόνοι τους νά πολεμήσουν κατὰ τῶν Θηβαίων.

Πολύενκτος· βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκοῦργος (390-324 π.Χ.). Ἀθηναῖος ρήτορας σύμμαχος τοῦ Δημοσθένη καί ἄνθρωπος μέ παροιμιώδη ἀκεραιότητα. Στά χρόνια 338-325 περίπου π.Χ. διαχειρίστηκε τὰ οἰκονομικά τῆς πόλεως κάνοντας μεγάλο ἀγώνα, σέ μιά δύσκολη ἐποχή, ν' ἀνορθώσει τήν ἀθηναϊκή πολιτεία. Στάθηκε ἀντίπαλος τοῦ Φωκίωνα, ὁ ὁποῖος ἂν καί μετριοπαθής ἀνῆκε στή φιλομακεδονική παράταξη.

νά παραδώσουν δέκα πολίτες· ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ πνιξε τήν ἐξέγερση στή νότια Ἑλλάδα ἐναντίον του (335) καί κατάστρεψε ἐντελῶς τή Θήβα, ἀξίωσε ἀπὸ τούς Ἀθηναίους νά τοῦ παραδώσουν τούς δέκα κυριότερους ἀντιπάλους του, πέντε πολιτικούς καί πέντε στρατηγούς. Ἀνάμεσά τους ἦταν καί ὁ Ἰδιος ὁ Λυκοῦργος.

ΚΕΦ. 10

Λακωνιστής· δηλαδή μιμητής, ὁπαδός τῶν Λακώνων (τῶν Σπαρτιατῶν).

μακριά γένια κτλ. Ἔτσι ἔβλεπαν οἱ Ἀθηναῖοι τόν τύπο τοῦ Σπαρτιάτη.

τρίβωνας· κοντό ἱμάτιο ἀπὸ χοντρό ὕφασμα, πού τό φορούσαν κυρίως οἱ Σπαρτιάτες, οἱ φιλόσοφοι, ιδίως οἱ κυνικοί, καί στήν Ἀθήνα καμιά φορά οἱ ἔφηβοι. Φτηνό ρούχο καθὼς ἦταν, θεωρήθηκε σημεῖο ὀλιγάρκειας καί ζωῆς σκληραγωγημένης. (Ἡ λέξη τρίβων μπορούσε νά σημαίνει καί ἀπλά τριμμένο ἱμάτιο).

Σελ. 192

γιατί δέν *ζυρίστηκες*· δηλαδή εφόσον δέ φάνηκες αὐστη-
ρός, ὅπως ἐξωτερικά ἔδειχνες, ἀλλά κολάκευες τοὺς Ἀθηναίους,
θά ἔπρεπε νά εἶχες ἀλλάξει καί ἐμφάνιση, γιά νά μήν ξεγελάς.

Ἀριστογείτων· ρήτορας τῆς ἐποχῆς, τύπος συκοφάντη καί
πολιτικοῦ τυχοδιώκτη. Ὁ Δημοσθένης ἔγραψε δύο λόγους ἐναν-
τίον του.

συκοφάντης· στήν ἀρχαία Ἀθήνα συνήθως σήμαινε τόν
ἄνθρωπο πού εἶχε ὡς ἀσχολία νά ὑποβάλλει ψεύτικες καταγγε-
λίες, παριστάνοντας τόν ἄγρυπνο φρουρό τῆς πολιτείας καί τῶν
νόμων, καί νά ἐκβιάζει ἔπειτα τά θύματά του.

τόν εἶδε ἀπό μακριά· οἱ στρατηγοί εἶχαν ἀνάμεσα στ' ἄλ-
λα καί τήν ἐπίβλεψη τῆς στρατολογίας.

Ὑπερίδης, (389-322 π.Χ.). Ἀθηναῖος ρήτορας, ὁμοϊδεά-
της τοῦ Δημοσθένη καί τοῦ Λυκούργου. Στάθηκε ἀπό τοὺς πῶ
ἀδιάλλακτους τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδας καί ἀπό τοὺς ὑποκι-
νητές τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου (βλ. παρακάτω κεφ. 23 κ.έ.). Ἡ
μοῖρα του ἦταν παρόμοια μέ τοῦ Δημοσθένη (βλ. παραπάνω
σημ. κεφ. 5). Μετά τό τέλος τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου οἱ νικητές
τόν συνέλαβαν καί τόν ἐκτέλεσαν (322 π.Χ.).

Σελ. 193

ὡς *ἐχθρούς*· βλ. παραπάνω σημ. στήν περίληψη τῶν
κεφ. 6-7, σελ. 211.

ΚΕΦ. 11

Σελ. 194

σέ *φανερή ἐχθρότητα*· εἶναι οἱ παραμονές τῆς μάχης τῆς
Χαιρώνειας. Ὁ Φίλιππος ἔχει καταλάβει τήν Ἐλάτεια (στή Φω-
κίδα) καί οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχοῦν μέ τοὺς Θηβαίους γιά νά τόν
ἀντιμετωπίσουν.

ΚΕΦ. 16

ἄλλους *στρατηγούς*· τό Χάρη, τό Στρατοκλῆ, τό Λυσι-
κλῆ. Ὁ Φωκίων βρισκόταν σέ κάποια ναυτική ἀποστολή χωρίς
σημασία.

Ἡλιαία· βλ. Σόλων σημ. κεφ. 18 (ἔφεση), σελ. 51.

συκοφαντία· βλ. πιο πάνω σημ. κεφ. 10 (συκοφάντης) σελ. 213.

"Όταν οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν· πρόκειται γιά τή μεγάλη ἥττα τῶν Ἀθηναίων καί τῶν Θηβαίων στή Χαιρώνεια (338), πού σήμανε τό τέλος τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καί τήν ἀρχή μιᾶς καινούριας ἐποχῆς, μέ τήν ἄνοδο τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 195

Χαρίδημος· ἀρχηγός μισθοφορικῶν στρατευμάτων ἀπό τήν Εὐβοία, πού ἀναδείχτηκε στρατηγός τῆς Ἀθήνας καί διακρίθηκε στούς πολέμους κατὰ τοῦ Φιλίππου. "Όταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε τήν παράδοσή του (παρακάτω κεφ. 17,2) κατέφυγε στούς Πέρσες.

Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου βλ. Σόλων σημ. κεφ. 19, σελ. 51.

Δημάδης· βλ. Σόλων σημ. κεφ. 17, σελ. 50. Μέ τό Δημάδη, πού εἶχε αἰχμαλωτιστεῖ στή Χαιρώνεια, ὁ Φίλιππος ἔστειλε τίς προτάσεις του στούς Ἀθηναίους.

συνέδριο τῶν Ἑλλήνων· μετά τή νίκη του στή Χαιρώνεια καί τήν ὑποταγή ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδος ὁ Φίλιππος ἱδρύσε ὑπό τήν ἡγεμονία του τήν ἔνωση τῆς Κορίνθου, δηλαδή συμμαχία ὅλων τῶν Ἑλλήνων, πού τά μέλη της θά διατηροῦσαν μεταξύ τους διαρκή εἰρήνη (τήν κοινή εἰρήνη). Τό συμβούλιο τῆς συμμαχίας αὐτῆς λεγόταν συνέδριον τῶν Ἑλλήνων.

πέθανε ὁ Φίλιππος· δολοφονήθηκε τό 336 π.Χ. ἀπό ἓναν ἄνθρωπο τοῦ περιβάλλοντός του, τόν Πausanias.

ΚΕΦ. 17

Τέτοιο ἀγριάνθρωπο κτλ. Ὀδύσεια ι, 494 (Μετάφραση Ἀργ. Ἑφταλιώτη). Τά λόγια αὐτά ἀπευθύνουν στόν Ὀδυσσεά οἱ σύντροφοί του, ὅταν ἐκεῖνος προκαλεῖ τόν Κύκλωπα τήν ὥρα πού ἐγκαταλείπει τό νησί του.

Σελ. 198

"Όταν ἡ Θῆβα καταστράφηκε βλ. παραπάνω κεφ. 9 (νά παραδώσουν κτλ.), σελ. 212.

Δημοσθένης, βλ. σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκούργος, βλ. σημ. κεφ. 9, σελ. 212.

Υπερείδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.

Χαρίδημος, βλ. σημ. κεφ. 16, σελ. 214.

Τό δεύτερο ψήφισμα· μέ τό ψήφισμα αὐτό, πού τό πῆγαν ὁ Φωκίων καί ὁ Δημάδης, οἱ Ἀθηναῖοι παρακαλοῦσαν τόν Ἀλέξανδρο νά ἐπιτρέψει νά δικαστοῦν οἱ ἔνοχοι ἀπό ἀθηναϊκό δικαστήριον. Ὁ Ἀλέξανδρος δέχτηκε τό συμβιβασμό.

Δούρης· ἱστορικός ἀπό τή Σάμο (περίπου 340-260 π.Χ.), μαθητής τοῦ Θεόφραστου.

«*χαίρειν*»· χαιρετισμός πού ἔβαζαν στήν ἀρχή τῶν ἐπιστολῶν τους οἱ Ἀρχαῖοι. Μιά ἐπιστολή, γιά παράδειγμα, τοῦ Φωκίωνα θά ἄρχιζε ἔτσι: *Φωκίων Ἀλεξάνδρῳ χαίρειν*.

Ἀντίπατρος, (387-319 π.Χ.). Στενός συνεργάτης τοῦ Φιλίππου Β' καί τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὃταν ὁ Ἀλέξανδρος ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του, τόν ἄφησε πίσω του νά κυβερνᾷ τή Μακεδονία καί νά ἐπιβλέπει τή νοτιότερη Ἑλλάδα. Γιά τή δράση του γίνεται λόγος καί πιό κάτω.

Σελ. 199

Χάρης· τελετάρχης ἀρχικά τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔγραψε ἀργότερα ἓνα ἱστορικό ἔργο γι' αὐτόν, στό ὁποῖο γινόταν τό πιό πολύ λόγος γιά τήν ἰδιωτική ζωή τοῦ μεγάλου κατακτητῆ.

τάλαντα· βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 24, σελ. 113

τριβώνιο· μικρός τρίβωνας βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 10, σελ. 212.

Κράτερος, (περ. 370-321 π.Χ.), στρατηγός τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὁ βασικότερος στρατιωτικός του συνεργάτης ὕστερ' ἀπό τό θάνατο τοῦ Παρμενίωνα.

ἀσιατικές πόλεις· παράβαλε τήν ἀνάλογη μαρτυρία στό βίο τοῦ Θεμιστοκλῆ, κεφ. 29,11. Οἱ πόλεις θρῖσκονται: *Κίος* στή Βιθυνία (ἀκτὴ Προποντίδας), *Γέργιθος* στήν Τρωάδα, *Μύλασα* στήν Καρία, *Ἐλαία* στή Λυδία.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 200

Μελίτη βλ. Σόλων σημ. κεφ. 10, σελ. 45.

ΚΕΦ. 21

Πυθέας· φιλομακεδόνας ρήτορας τῆς ἐποχῆς.*σ' ἀγόρασε ὁ δῆμος*· ὁ ρήτορας δηλαδή θεωρεῖται ἀπὸ μίαν ἄποψη σκλάβος τοῦ δήμου, τοῦ λαοῦ.*Ἀρπαλος*· ὁ ταμίας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑστερ' ἀπὸ σπατάλες καὶ καταχρήσεις πού εἶχε κάνει, διέφυγε τὸ 324 ἀπὸ τῆ Βαβυλώνα μὲ πολλὰ χρήματα καὶ μισθοφόρους καὶ ζήτησε καταφύγιο στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ, μολονότι δωροδόκησε διάφορους πολιτικούς, δέν πέτυχε τὸ σκοπὸ του. Ἐπειτα ἀπὸ διάφορες περιπέτειες δολοφονήθηκε στὴν Κρήτη.

Σελ. 201

ΚΕΦ. 23

Λεωσθένης· Ἀθηναῖος στρατηγὸς μὲ σημαντικὴ δράση, σφοδρὸς πολέμιος τῶν Μακεδόνων. Ὑπῆρξε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ στό Λαμιακὸ πόλεμο (323-322 π.Χ.). Ὁ φόνος του κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Λαμίας συνετέλεσε πολὺ στὴν τελικὴ ἥττα τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 202

Ὑπερίδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.*στάδιο-δόλιχος*· στάδιο: ἀγώνας δρόμου μικρῆς ἀποστάσεως, ἀντίθ. δόλιχος: ἀγώνας δρόμου μεγάλης ἀποστάσεως. (Ὡς μονάδες μήκους: στάδιο=184 μέτρα, δόλιχος=12 στάδια).

Σελ. 203

ΚΕΦ. 24

Ἀντίφιλος· ἀξιόλογος Ἀθηναῖος στρατηγὸς τῆς ἐποχῆς.*ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν*· πού τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων (βλ. στό προηγούμενο κεφ. παρ. 5).*ὥς τὰ ἐξήντα*· ἀπὸ τὰ πενήντα ὥς τὰ ἐξήντα, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπηρετοῦσαν στό στρατὸ σὲ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις (ὅπως καὶ οἱ μέτοικοι καὶ οἱ ἔφηβοι) καὶ μόνο σὲ ὀρισμένες ἀμυντικὲς θέ-

σεις μέσα στα όρια της Ἀττικής. Γι' αυτό και ἡ διαταγή τοῦ Φωκίωνα προκάλεσε τόση ἀναστάτωση.

Σελ. 204

τιμοκρατικό πολίτευμα, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν εἶναι ἀνάλογα μέ τό τίμημα, δηλ. μέ τήν περιουσιακή κατάστασή τους (βλ. Σόλων κεφ. 18).

Μουνυχία βλ. Σόλων σημ. κεφ. 12, σελ. 48.

Ἐξάλλου τό τραγικό τέλος κτλ. Βλ. πύ πάνω σημ. κεφ. 5 (*Δημοσθένης*) καί σημ. κεφ. 10 (*Ὑπερίδης*), σελ. 210, 213.

Σελ. 205

Κάσανδρος (περ. 358-297 π.Χ.). Ἕνας ἀπό τοὺς στρατηγούς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὄταν πέθανε ὁ Ἀντίπατρος κατόρθωσε νά ἐκτοπίσει τόν Πολυπέρχοντα, πού ἐκεῖνος εἶχε ὀρίσει διάδοχό του. Στά ἐπόμενα χρόνια πῆρε μέρος σέ πολλούς ἄλλους ἀγῶνες ἀνάμεσα στοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐξαιρετικά ὀργανωτικός, ἱδρυσε κοντά στ' ἄλλα καί τήν πόλη Θεσσαλονίκη, πού τῆς ἔδωσε τό ὄνομα τῆς γυναίκας του.

Πολυπέρχων, (γενν. 380 περ. π.Χ.). Ἀπό τοὺς πύ παλιούς ἀξιωματικούς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίπατρος τόν ὀρισε διάδοχό του, ἡ μετέπειτα σταδιοδρομία του ὅμως ἦταν γεμάτη ἀποτυχίες.

χιλίαρχος, τό δεύτερο μετά τό στρατηγό ἀξίωμα. Τό ἐσπισε ὁ Ἀλεξάνδρος σύμφωνα μέ περσικό πρότυπο.

Σελ. 206

Ἀγωνίδης, ρήτορας καί συκοφάντης. Βλ. παρακάτω κεφ. 34-35, 38.

Κλεῖτος ἀξιωματικός τοῦ Ἀλεξάνδρου, (ἄσχετος μέ τόν ὁμώνυμο ἀρχηγό τοῦ ἱππικοῦ του). Στό Λαμιακό πόλεμο ἦταν ναύαρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου (322). Ὁ Ἀντίπατρος τοῦ παραχώρησε κατόπιν τή σατραπεία τῆς Λυδίας (321). Ὄταν τήν

ΚΕΦ. 25-33
Περίληψη

ΚΕΦ. 34

ἔχασε καί γύρισε στή Μακεδονία, ὁ Πολυπέρχων τόν ἔκανε διοικητή τοῦ στόλου του.

σέ ἄμαξες· ὁ Φωκίων ἦταν πολύ γέρος καί δέν μπορούσε νά κάμει τήν πορεία πεζός. (Εἶχε γεννηθεῖ τό 402 καί πέθανε τό 318).

Κεραμεικός· ἡ περιοχή τοῦ δήμου Κεραμείων, πού ἔκτεινόταν ΒΔ ἀπό τήν Ἀκρόπολη. Χωρίζοταν ἀπό τό τεῖχος τῶν Ἀθηνῶν στόν Ἑσῶ Κεραμεικό, ἀπό τίς σπουδαιότερες συνοικίες τῆς Ἀθήνας, καί στόν Ἑξῶ Κεραμεικό, ὅπου καί τό νεκροταφεῖο. Οἱ ἄμαξες θά περνοῦσαν μέσα ἀπό τόν Κεραμεικό γιά νά φτάσουν στό θέατρο τοῦ Διονύσου, ὅπου θά γινόταν ἡ δίκη στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου.

στερημένο ἀπό πολιτικά δικαιώματα· βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 6 (ἀτιμασμένοι πολῖτες), σελ. 102.

βασιλιᾷ· βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, μετά τό θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἦταν ὁ Φίλιππος Ἀρριδαῖος, ἀδελφός του ἀπό ἄλλη μητέρα. Ἐπειδή ἦταν πνευματικά καθυστερημένος, τόν ἐπιτρόπευε ὁ Πολυπέρχων καί πρίν ἀπό αὐτόν ὁ Ἀντίπατρος.

Σελ. 207

ΚΕΦ. 35

Καλλιμέδων· ρήτορας πού εἶχε συνδεθεῖ στενά μέ τόν Ἀντίπατρο καί τόν Κάσσανδρο καί γι'αὐτό ἐγκατέλειψε τήν Ἀθήνα μόλις εἶδε ὅτι θά κυριαρχοῦσε ὁ Πολυπέρχων.

Νικοκλῆς· ὁ φίλος τοῦ Φωκίωνα βλ. πιο πάνω 17,3 καί πιο κάτω 36,5.

Ἡγήμων· ρήτορας τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας.

Δημήτριος ὁ Φαληρέας· πολιτικός καί συγγραφέας πού λίγο ἀργότερα κυβέρνησε τήν Ἀθήνα (317-307 π.Χ.).

Χαρικλῆς· γαμπρός τοῦ Φωκίωνα (βλ. καί πιο πάνω 21,5).

Σελ. 208

ΚΕΦ. 37

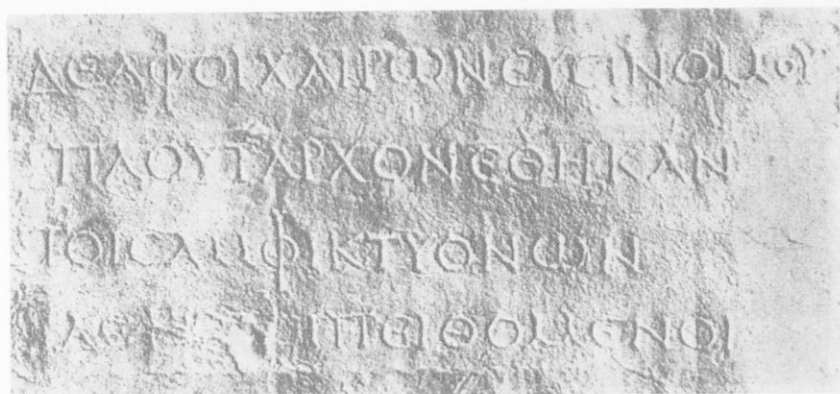
Μουνυχιών· ὁ δέκατος μήνας τοῦ ἀττικοῦ ἔτους, πού ἀντιστοιχεῖ μέ τόν Ἀπρίλιο. (Γιά τόν ἀττικό μήνα καί τήν ἀρίθμηση τῶν ἡμερῶν βλ. Σόλων σημ. κεφ. 25, σελ. 53).

πρός τιμὴν τοῦ Δία· τὰ Ὀλυμπιεῖα, γιορτὴ τοῦ Δία, πού
γινόταν τὴν ἡμέρα ἐκείνη.

Σελ. 209

ὅταν πέρασε λίγος καιρὸς· ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Φωκίωνα
ἔγινε τὸ 317 π.Χ., ὅταν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρέας ἀνέλαβε γιὰ
λογαριασμό τοῦ Κάσσανδρου τὴ «στρατηγία» στὴν Ἀθήνα.

ΚΕΦ. 38



*Δελφοί Χαιρωνεύσιν ὁμοῦ Πλούταρχον ἔθηκαν
τοῖς Ἀμφικτυόνων δόγμασι πειθόμενοι
(Ἐπιγραφή ἀπό τοῦς Δελφούς πού μνημονεύει
τὴν ἀνίδρυση ἀνδριάντα τοῦ Πλουτάρχου.)*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ. 5 - 10

ΣΟΛΩΝ

Προσωπογραφία	»	12
Ὁ Σόλων μιλάει γιά τό ἔργο του		13 - 14
Μετάφραση	»	15 - 43
Σημειώσεις	»	44 - 56

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	»	58
Χαρακτηρισμός ἀπό τό Θουκυδίδη	»	59
Μετάφραση	»	61- 94
Σημειώσεις	»	95 - 120

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	σελ. 122
Χαρακτηρισμός από τόν Θουκυδίδη	» 123
Μετάφραση	» 125 - 162
Σημειώσεις	» 163 - 181

ΦΩΚΙΩΝ

Προσωπογραφία	» 184
Ὁ Πλούταρχος γιά τό Φωκίωνα	» 185
Μετάφραση	» 187 - 209
Σημειώσεις	» 210 - 219

«Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιοσῆμο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατὰ τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108)».



0020556520

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ: ΣΤ' / ΣΤ' / Ι' / Ε 1982 ΑΝΤΙΤΥΠΑ: 180.000 ΣΥΜΒΑΣΗ: 3665/16-10-81
ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ & ΥΙΟΣ Ο.Ε.

